ЛОВЕЧЪ
И
ЛОВЧАНСКО

ГЕОГРАФСКО,
ИСТОРИЧЕСКО И КУЛТУРНО ОПИСАНИЕ

КНИГА II.

СОФИЯ — ПРИДВОРНА ПЕЧАТНИЦА — 1930

ЛОВЕЧЪ
И ЛОВЧАНСКО

ГЕОГРАФСКО, ИСТОРИЧЕСКО
И КУЛТУРНО ОПИСАНИЕ

КНИГА II.

СОФИЯ * ПРИДВОРНА ПЕЧАТНИЦА А. Д. * 1930

КНИГА II. НА СЪЧИНЕНИЕТО „ЛОВЕЧЪ И ЛОВЧАНСКО“ Е РЕДАКТИРАНА ОТЪ ПРОФ. А. ИШИРКОВЪ И ИЗДАДЕНА ОТЪ „ФОНДЪ ЗА НАПИСВАНЕ И ИЗДАВАНЕ НА СЪЧИНЕНИЕТО ЛОВЕЧЪ И ЛОВЧАНСКО“. ТЯ СЕ ПОСВЕЩАВА НА БЛАЖЕНАТА ПАМЕТЬ НА НЕГОВО БЛАЖЕНСТВО ИОСИФЪ I, МИТРОПОЛИТЪ ЛОВЧАНСКИ И ЕКЗАРХЪ БЪЛГАРСКИ.

Иосифъ I,

Митрополитъ Ловчански и Екзархъ Български

Образъ 1. Храмъ Св. Богородица

ИЗЪ ЧЕРКОВНАТА ИСТОРИЯ НА ГР. ЛОВЕЧЪ.

1. Кога и кой или кои първи сѫ разпространявали Христовото учение въ селището, което се е намирало или на сѫщо мѣсто, гдето е и сегашниятъ градъ Ловечъ, или негде въ близката околность, а после се е премѣстило тамъ, гдето сега е гр. Ловечъ[1], не е известно. Не бива, обаче, да се съмняваме, че и въ това селище Христовото учение е проникнало твърде рано, още

---

[1] Ф. Каницъ казва, че въ 1871 г. той видѣлъ въ паважа предъ едно кафене въ Ловечъ единъ вотивенъ камъкъ, надписътъ на който той преписалъ и изпратилъ на Момсена. Момсенъ дошелъ до заключение, че този камъкъ е отъ 233 година следъ Христа. Въ Ловечъ Каницъ видѣлъ и други старовремски камъни съ надписи. Той изследвалъ тука и развалинитѣ на едно старинно укрепление на Хисаръ баиръ. Заключението му е, че това сѫ остатъци отъ старата римска станция Мелта. Вж. F. Kanitz, La Bulgarie Danubienne et le Balkan, Paris, 1882. p. 203. ср. Ф. Каницъ. Градътъ Ловечъ отъ основаването му до освобождението му. Преводъ отъ нѣмски отъ д-ръ П. Ив. Стояновъ, Ловечъ 1902, стр. 9. А въ едно писмо до поменатия докторъ отъ 29. V. 1902 г. Каницъ казва: „Особено ме очудва съвсемъ измѣнения видъ на махалата подъ „Хисаря“, подъ калето, гдето азъ въ 1876 година намѣрихъ ония остатъци отъ стѣни и надписи, които свидетелствуватъ присѫтствието на римлянитѣ въ началото на нашата ера въ Ловечъ“. Вж. превода на д-ръ Стояновъ. стр. 11.

въ първитѣ вѣкове, ако не даже още презъ първия вѣкъ следъ Р. Христово. Това предположение се подкрепя и отъ сведенията за разпространението на Христовото учение въ земитѣ между Дунава и Балкана. Както е известно Христовото учение въ тѣзи земи започнало да се разпространява още въ първия вѣкъ. Има основание дори да се твърди, че самъ ап. Андрей е идвалъ да проповѣдва и въ София. А пъкъ въ последващитѣ вѣкове Христовото учение въ тѣзи земи е било вече доста разпространено. При тѣзи условия трудно е да се допусне, че интересуващето ни селище — сегашниятъ градъ Ловечъ — не е било засегнато отъ християнството. Нека се не изпуща изпредвидъ, че презъ станцията Мелта, която се намирала на „Хисаръ баиръ“ въ сегашния Ловечъ[1]), сѫ минавали 4 пѫтя отъ Северна за въ Южна България; а именно: отъ сегашнитѣ Гигенъ и Свищовъ за въ Пловдивъ, отъ долината на Искъръ и отъ Никополъ пакъ за Пловдивъ. А пъкъ селища, които сѫ се намирали на такива важни пунктове — кръстопѫтища, не сѫ могли да останатъ и не сѫ оставали неосвѣтлени съ свѣтлината на Христовото учение и то още презъ I — II вѣкове.

Следъ заселването на славянитѣ на Балканския полуостровъ (VI и VII. вѣкове), а сѫщо и следъ основаването на Първото българско царство (679 г.) християнството въ земитѣ между Дунава и Балкана, не само че не се прекратило, а още повече се засилило, въпреки гонението му отъ българскитѣ ханове. Така се продължавало до покръщаването на князъ Бориса и на цѣлия български народъ (864 — 865 година). Разбира се, че и Ловечъ въ това отношение не е правилъ изключение, и въ него християнството окончателно се е затвърдило. Нѣмаме, обаче, никакви данни, възъ основа на които да можемъ категорически да твърдимъ каквото и да било за християнството въ Ловечъ презъ онова време. — Но не само за презъ онова време, ние нѣмаме сведения за християнството въ Ловечъ и за презъ всичкото време на сѫществуванието на Първото българско царство (679—1019 г.). А че и името на този градъ въ историята на първото българско царство не се споменува, макаръ че той презъ времето на това царство несъмнено е сѫществувалъ. Д. Цухлевъ дори прави предположение, че презъ времето на Първото българско царство гр. Ловечъ е билъ центъръ на епархия „По сѫщия начинъ, казва той, може да диримъ епархии съ центрове и въ други по-голѣми предбалкански градове, като: въ Ловечъ, Вратца и др.“[2]) Съ право, обаче, той тутакси добави, че засега това сѫ догадки.

Презъ време на Второто българско царство (1187 — 1393 г.) Ловечъ вече е центъръ на митрополия. Не е известно, кога именно е основана тая

---

[1]) Проф. Г. Кацаровъ въ статията си „Приносъ къмъ древната история на Ловчанско: „Отъ Дорионесъ пѫтьтъ е стигалъ до Мелта (Ловечъ)“; и въ забележка къмъ това казва: „Името Melta е тракийско“. А това значи, че на мѣстото, дето сега е гр. Ловечъ, е имало селище много време преди римлянитѣ да завладѣятъ земитѣ между Стара планина и Дунавъ, т. е. още преди Р. Христово. Вж. Ловечъ и Ловчанско, кн. I. София 1929 год., стр. 84. А проф. А. Иширковъ въ статията си: „Имената на гр Ловечъ“ (пакъ тамъ, стр. 88) казва: „Грижливитѣ изучвания на цѣла редица учени потвърдиха, че най-старото име на гр. Ловечъ е Мелта“. Въ отбелѣзанитѣ статии е посочена и литературата по този въпросъ.

[2]) Д. Цухлевъ История на Българската църква, София, 1911, стр. 478.

митрополия, но въ „Синодикъ на царь Борила“ (паметникъ отъ края на XIV. вѣкъ — Палаузовъ сборникъ) сѫ запазени имената на петь души ловченски митрополити; а именно: Лонгинъ, Мелетий, Киприанъ, Симеонъ I. и Симеонъ II.[1]) Не е известно, кога именно сѫ светителствували въ Ловечъ тѣзи петь души митрополити, но трѣбва да приемемъ, че тѣ сѫ светителствували преди 1360 година, защото, както ще видимъ, презъ тази година Ловчански митрополитъ билъ Партений, името на когото непремѣнно би било вписано въ синодика, ако нѣкой отъ вписанитѣ би светителствувалъ следъ него. — Презъ времето на Ивана Александра се поменуватъ двама Ловчански светители, а именно: Симеонъ и Партений. За Симеона, който много е вѣроятно, че е единъ отъ двамата, а именно Симеонъ II, които сѫ отбележени въ Синодика на царь Борила, се поменува въ една приписка въ единъ сборникъ отъ края на първата половина на XIV. вѣкъ (1337 — 1352 г. г.).[2]) Приписката гласи: † сїа книга написа жее. рѫкоѫ многогрѣшнѣго монаха Пахомїа. Въ Богоспасаемаго Ловчѣ града. При архїепископѣ кир семеѡн При благочестивѣм деспотѣ алесанда ї при сынѣ его Михаил Асен. и приведена быст здѣ. в лѣто ѕц и понови павел бык епископъ романскїи. въ монастир немецкїи. в лѣто зрмг дек а҃ при архиепископи кир пахом(їа).[3]) Въ тази приписка ловчанскиятъ светителъ е нареченъ архиепископъ, а българскиятъ господарь — деспотъ. Като обяснява това последното обстоятелство К. Радченко казва: Възбужда недоразумение само послесловието, въ което Иванъ Александъръ се нарича деспотъ. Но такава замѣна думата царь съ думата деспотъ лесно се разбира, като се вземе предъ видъ времето, (7143 г. отъ сътв. на свѣта = 1635 отъ Р. Хр. Б. н.), когато, отъ една страна отдавна вече било се прекратило независимото сѫществуване на южнославянскитѣ държави, а отъ друга — титлата деспотъ била добре позната.“[4]) Тази мисъль на Радченко, казва Яцимирски, е вѣрна; но по-нататъкъ Радченко прави и друго предположение, което, чини ми се, е неумѣстно. А именно, той казва: „На сжщото основание патриархъ Симеонъ, който наистина живѣлъ презъ сжщото онова време, когато билъ написанъ „Сборникътъ", тука е нареченъ архиепископъ".[1]) — Истина е, че къмъ края на първата половина на XIV. вѣкъ въ Търново светителствувалъ патриархъ Симеонъ, за когато е известно, че презъ 1346 взелъ участие въ коронацията на сръбския кралъ Стефанъ Душана[2]); но Радченко много произволно е отъждествилъ поменатия въ разглежданата приписка Симеонъ съ търновския патриархъ. „Сборникътъ" е писанъ въ Ловечъ, дето по онова време е имало кириархъ. Споредъ установилия се обичай, писачитѣ винаги поменували кириарха на града, въ който работятъ, или на епархията, въ която работятъ. Ето защо поменатиятъ тука Симеонъ е ловчански светитель. — Мнението на Яцимирски за цѣлата приписка е следващето: „Въ края на ржкописа е имало приписка отъ преписвача монаха Пахомий, въ която сж били поменати имената на царь Ивана Александра, на сина му Михаила, на ловчанския архипископъ Симеона и, вѣроятно, годината на преписванието на ржкописа. Подиръ тази приписка е била написана и друга за пренасянето на ржкописа въ Молдавия, или, по-просто, въ монастира Нямцулъ въ 1392 година. Още въ началото на XVII. вѣкъ листоветѣ на ржкописа били се вече разпокжсали, гърбътъ билъ загнилъ, а първитѣ и последнитѣ листове съ двѣтѣ приписки недобре запазени. Бибшиятъ епископъ на Ромънската епархия — Павелъ, — който прекарвалъ последнитѣ години на живота си въ монастира Нямцулъ, подновилъ ржкописа, т. е. събралъ листоветѣ, подвързалъ ги, като подлепилъ листоветѣ по бѣлитѣ крайща, като и преписалъ приписката на писача, която вече трудно се четѣла, преписалъ и втората приписка, като добавилъ и отъ себе си за подновяването на ржкописа въ 1634 година. Съ това преписване на оригиналнитѣ приписки може да се обяснятъ и неточноститѣ и неправилноститѣ на сегашната приписка, която сваля вината върху автора ѝ, ромъница еп. Павелъ".[3])

---

[1]) М. Г. Попруженко, Синодикъ царя Борила, издава Бълг. ак. на наукитѣ. София, 1928 г., стр. 92 — Ср. Е. Голубинскій, Краткій очеркъ исторіи православныхъ церквей, Москва, 1871 , стр. 99.

[2]) Този сборникъ въ 1329 г. билъ пренесенъ отъ България въ Молдавия отъ трима монаси: Софроний, Пименъ и Силуанъ (Силванъ), които основали сѫществуващия и сега при южнитѣ склонове на Карпатитѣ монастиръ Нямцулъ (Пантократоръ) Въ 1896 год. рускиятъ ученъ А. И. Яцимирски го купилъ отъ единъ рибарь — старобредецъ въ с Вилковъ при устието на Дунава Вж. А. И. Яцимирскій, Изъ славянскихъ рукописей. Тексты и замѣтки, Москва 1898, стр. 151, забел. 9. — Ср. „Ловечъ и Ловчанско“, стр. 7. За монастира Нямцулъ вж. и у А. И. Яцимирскій, „Григорій Цамблакъ, Спб. 1904 ср. и М. Геновъ, Григорий Цаблакъ въ сп. Бълг. Истор. Библиотека, год. III, т. II, стр. 161—162 и сл.

[3]) А. И. Яцимирскіи, ц. с. стр. 144. —Ср. „Ловечъ и Ловчанско“, стр. 115. Тука датата 1332 е печатна погрѣшка. Сѫщо и „написа же рѫкоѫ“.

[4]) „Отчетъ о занятіяхъ рукописями въ библіотекахъ и другихъ ученыхъ учрежденіяхъ Москвы и С. Петербурга. Кіевъ, Университетскія Извѣстія, 1898 г., стр. 21 Университетскитѣ известия нѣмахъ подъ рѫка. Използвахъ цитатитѣ на Яцимирски. — По въпроса за десподството на Ивана Александра вж. труда на Юрд Трифоновъ, Деспотъ Иванъ Александъръ и положението на България следъ велбѫждската битка, който ще се напечата въ „Списание на Бълг. ак. на наукитѣ“, кн. XXI на историко-филологическия и философско-обществения отдѣлъ Г-нъ Трифоновъ изтъква, че Иванъ Александъръ, преди да стане царь на българитѣ, билъ деспотъ и ималъ седалището си, вѣроятно, въ Ловечъ.

Вториятъ ловчански светитель презъ времето на царь Ивана Александра билъ Партений. За него въ житието на Св. Теодосия Търновски се казва, че е носилъ титлата митрополитъ и че е присжтствувалъ на свикания отъ Иванъ Александра втори съборъ въ Търново (противъ евреитѣ, въ 1360 година).[4]) Прочее, по царската заповѣдь съборътъ се събра. Тогава царьтъ зае първо мѣсто заедно съ синоветѣ си, казвамъ — съ Шишмана и Асеня, въ новоиздигнатия отъ него палатъ; при тѣхъ бѣше и патриарха киръ Тодосий; после . . . . , (на четвърто мѣсто) ловчанскиятъ митрополитъ Партений: . . ."[1]) Нищо повече за Партения не се знае.

Ф. Каницъ казва, че „много черкви, вѣроятно сж украсявали Ловечъ въ време на българскитѣ царе". Това си твърдение той основава на туй, че въ 1871 година той посетилъ „много мѣста съ стари стени и гробища, наречени черковища". Знаяли се дори и имената на тѣзи черковища. „Тѣ бѣха, казва той, посветени на света Параскева, на свети Георги, на св. Никола, на св. Харалампий и др."[2]) — Каницъ не се съмнява че въ византийско и

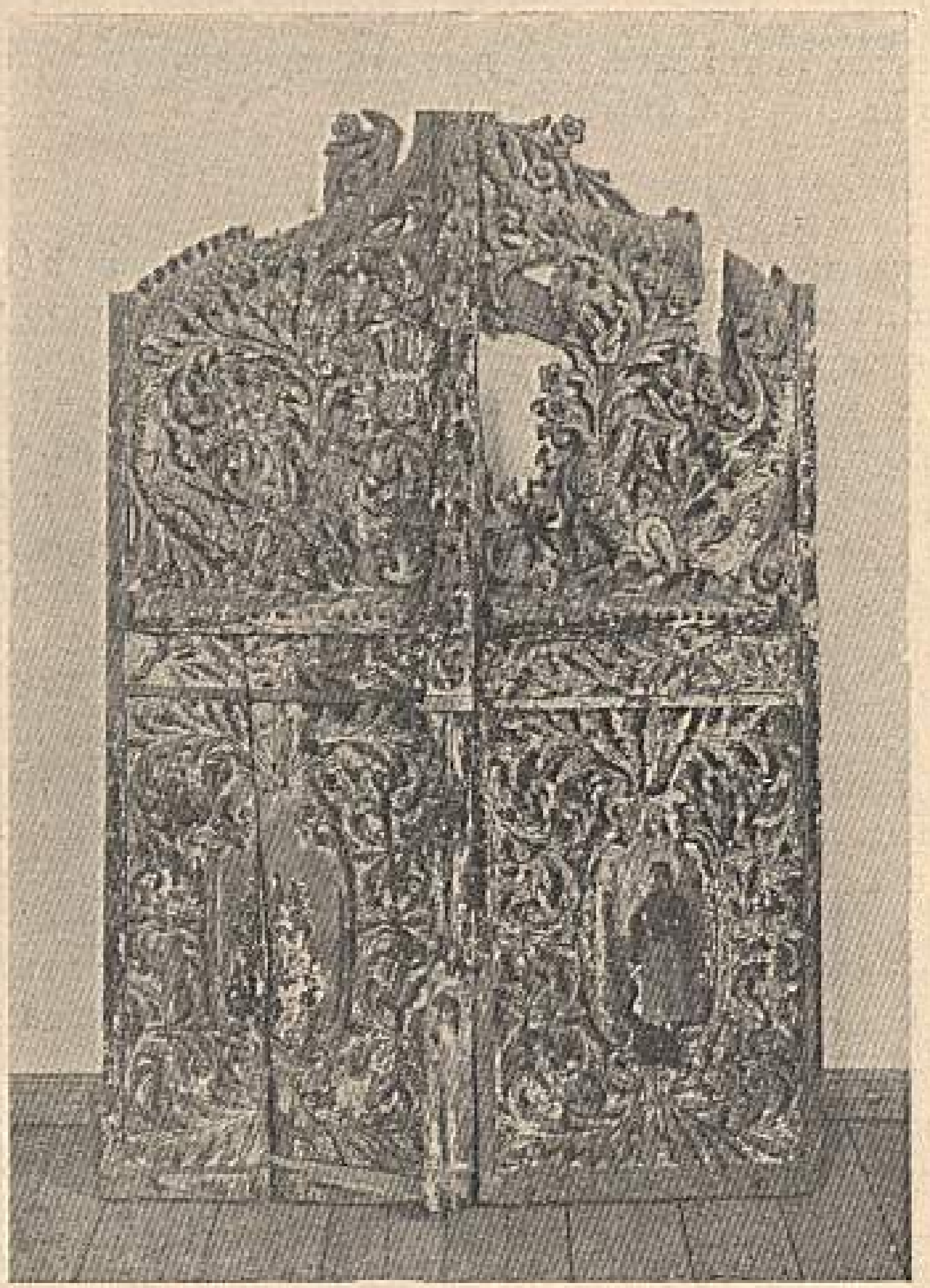

Образъ 2. Царски двери (XVI в.) отъ разрушения храмъ Св. Параскева

---

[1]) А. И. Яцимирскій. ц. с, стр. 145.

[2]) Е. Голубинскій, ц. с., стр. 84.

[3]) А. И. Яцимирскій, ц. с, стр. 145—146.

[4]) Сице ѿубо съборꙋ свѣтлꙋ оустроившоусе . . . . . . въ лѣто к҃и царствіѧ 'Его (Ивана Александра). ѿ созданіа же мироу, лѣт ,ѕѿѯи (= 1360), е казано въ Житіе и жизнь преподобнаго отца нашего ѳеодосіа ӥже въ Трьновѣ постничьствовавшаго. съписано свѣтѣишимь патріархwмь кwнстантінограда кvрь Калистwмь. Стъкми за издаване В. Н. Златарски. Напечатано въ Сб.НУНКн. издава Бълг. кн. др. въ София, кн. XX. (нова редица кн. втора) София 1904, стр. 27, редъ 10—13. — Ср. Стълпъ православія или кратки черти отъ животописанія святаго Прѣподобнаго Богоноснаго отца нашего Ѳеодосія Търновскаго, издава Калчо Пасковъ. Бѣлградъ. 1867 г. стр. 12. и Д-ръ В. Сл. Киселковъ, Житието на св. Теодосия Търновски и пр. София. 1926 г., стр. 22.

[1]) В. Н. Златарски, ц. с., стр. 25, редъ 25—28: къ симь и патріархоу кvрь Ѳеwдосіꙋ . . . . , парѳеніе митрополит ловьчскыи . . . . . Ср. Киселковъ, ц. с., стр. 20 и Стълпъ православия, стр. 12.

[2]) Ф. Каницъ, Градътъ Ловечъ стр. 9 — 10.

българско време „владишкиятъ центъръ, града Ловечъ (Jägerburg = ловджийски градецъ[1]) е игралъ една важна роля. За това твърдение, продължава той, говорятъ освенъ стари източници и предания, още два намерени отъ мене на Хисаря, металически кръста съ чудесна патина (единъ видъ ръжда). Азъ ги взехъ и ги подарихъ на г. Кацлеръ, който толкова сполучливо издълба на дърво илюстрациитѣ на това мое съчинение: дадохъ му ги за неговата сбирка отъ старини"[2]).

Това е всичко, което засега се знае изъ черковната история на гр. Ловечъ презъ времето на Второто българско царство.

* * *

2. Следъ падането на Търново подъ властьта на турцитѣ (17. юлий 1393 г.) и заточаването на патриарха Евтимия въ Бачковския монастиръ цариградскиятъ патриархъ сполучилъ да подчини подъ властьта си цѣлата българска черква и да настани гърци за митрополити на всички български митрополитски катедри. Кой е билъ митрополитъ въ Ловечъ въ момента на падението на този градъ подъ властьта на турцитѣ и каква е била неговата сждба, това не е известно. Не е известно сжщо и кога е билъ назначенъ въ този градъ митрополитъ гръкъ и какъ той се е казвалъ. Та не само това. Въ открититѣ досега паметници не се поменува името нито на единъ отъ Ловчанскитѣ архиереи не само презъ цѣлия XV. вѣкъ, а и презъ цѣлата първа половина на XVI. вѣкъ. Едвамъ чакъ въ 1558 година за пръвъ пжть се поменува името на ловчански епископъ, какъвто презъ тази година билъ Еремия. Това име се поменува въ една приписка на листъ 196 на едно четвороевангелие, писано въ Ловечъ на 1558 година, а сега пазено въ Софийската народна библиотека подъ № 55 (493). Въ тази приписка е казано, че поменатото евангелие **писасе къ град Ловоч при Боголюбезнемъ епископе кѵ́р Їеремїи**[3]) въ времето на търновския митрополитъ **кѵ́р Иѡакимъ**, както е казано въ приписката следваща следъ тази на сжщата страница въ четвероевангелието.

Думитѣ на приписката: **писасе къ град Ловоч** ни даватъ основание да мислимъ, че въ началото на втората половина на XVI. вѣкъ (1558 г.) Ловечъ въ религиозно и просвѣтно отношение не ще да е билъ западналъ градъ. Има даже основание да се твърди, че въ онова време, а че даже и презъ първата половина на XVI. вѣкъ той ще да е билъ културенъ центъръ. Тъй, въ 1544 година въ Ловечъ било преписано друго едно четвороевангелие, единъ листъ

---

[1]) „И така името на градъ Ловечъ не ще да е значило „градъ на ловци", а „градъ до рѣка", „рѣченъ градъ", или просто „рѣка", казва проф. Д-ръ Ст. Младеновъ въ „Ловечъ и Ловчанско", стр. 91. — „Съ огледъ къмъ значението на Ловечъ като градъ за ловъ (Jagdburg), би могло Мелта да означава мѣсто, пълно съ диви животни, съ животни за ловъ", стр. 88.

[2]) Ф. Каницъ, Градътъ Ловечъ, стр. 18. — Ср. и La Bulgarie Danubienne p. 206. — Проф. А. Иширковъ устно ни съобщи, че има и черковище „Св. Петка". За черковище „Св. Харалампий" не помена.

[3]) Проф. Б. Цоневъ, Описъ на ржкописитѣ и старопечатнитѣ книги на Народната библиотека въ София. София, 1910. т. I. стр. 49.

фолио отъ което и сега се пази въ Народната библиотека въ София подъ № 490 (351). Това четвороевангелие било преписано отъ сжщия Петъръ Граматикъ, който въ 1558 година преписалъ горепоменатото четвороевангелие № 55 (493). Въ 1555 година пакъ въ Ловечъ и то отъ сжщия Петъръ Граматикъ било преписано трето четвероевангелие, което сега се пази въ Нар. библиотека въ София подъ № 488 (363). Презъ XVI. вѣкъ въ Ловечъ било преписано пакъ отъ сжщия Петъръ Граматикъ четвърто четвероевангелие, което сега се пази сжщо въ Н. библ. въ София подъ № 489 (234). Гено Ивановъ, учитель по история въ Ловечъ, въ една своя ржкописна обяснителна бележка „право предполага, че евангелието ще е писано въ нѣкогашния Ловчански монастиръ Св. Богородица, нареченъ Ястребъ въ мѣстностьта Сливекъ на с. отъ Ловечъ"[1]).

Пита се сега, кой е този Петъръ Граматикъ, който е работилъ въ Ловечъ, преписалъ отбележенитѣ 4 четвероевангелия и, очевидно, е виденъ деецъ въ живота на черковата въ Ловечъ? — Самъ той дава за себе си следнитѣ сведения: а) въ преписаното отъ него въ 1544 г. четвероевангелие [№ 490 (351)] той казва, че се родилъ въ градъ Крушевацъ, възпитавалъ се въ гр. Нишъ, отгдето се преселилъ въ България [**въ загорскѹю странѹ сирѣч Маторие горы** (Стара-планина)], работилъ въ гр. Ловечъ и въ близкия до този градъ монастиръ Ястребъ[2]). — б) А въ преписаното отъ него въ 1555 г. четвероевангелие [Н. б. № 488 (363)] той казва, че е сърбинъ: **Писа сїи тетроеваггель многогрѣшни граматик Петръ срьбинь къ градѹ Ловчю въ лѣто ,з҃а҃г** (= 1555)[3]). Най-после, в) въ преписаното отъ него въ 1558 год. четвероевангелие [Н. б. № 55 (493)] той казва: **граматикъ Петръ емѹже ѿчьство землѧ и сърѡдници чрькве а богатство грѣси**[4]).

Петъръ Граматикъ билъ жененъ и ималъ деца. Понѣкога той, вижда се за по-голѣмо спокойствие, отивалъ да работи въ „отрадно мѣсто", както се предполага, въ нѣкогашния ловчански монастиръ св. Богородица, нареченъ Ястребъ, въ мѣстностьта Сливекъ на с. отъ Ловечъ. Когато, намирайки се въ този монастиръ, преписвалъ четвероевангелието отъ XVI. вѣкъ № 489 (234), при него дошли нѣкои негови приятели и му съобщили, че дошли султански чиновници да събиратъ деца за еничари. Боейки се да не би да взематъ и нѣкое отъ невръстнитѣ Петрови деца, толкова повече че нѣкои музувири ги посочили на чиновницитѣ, тѣ ги довели при баща имъ въ монастира да ги скрие. Ето какво казва по този поводъ самъ Петъръ Граматикъ: „† ѡх, ѡх, ѡх, ѡх. **Горѣ мнѣ ѡкааннемѹ братїе на сїа нѹждна врѣмена, егда сїе пишѣх, на отрáдно мѣсто а глас ми доде кáко додохѹ зá ıаничаре, и мои дѣцá още непотрѣвни зá ıаничаре а прóклети мѹзѹвире нáвáдили нá прóклети агарѣне, и до-**

---

[1]) Проф. Б. Цоневъ, ц. с. т. II., стр. 24—27.

[2]) Г. Ивановъ, Исторически известия и предания изъ „Ловешко" въ „Известия на Историч. дружество въ София", кн. IV. 1915, стр. 207—208. Ср. Б. Цоневъ, ц. с. т. II. София 1923 г., стр. 27.

[3]) Б. Цоневъ, ц. с., т. II, стр. 25.

[4]) Б. Цоневъ, ц. с., т. I стр. 49.

бѣгнахѫ със мой прїатеље до мене́ и ѡскрьбых се ѕѣло́, и не знах що писах, не зна́ле мȣзȣ́кире са́ми себѣ и своих чедах. амин[1])

Чини ми се, че всичкитѣ тѣзи автобиографически сведения даватъ право да се направи следното заключение: Граматикъ Петъръ напусналъ Нишъ и се поселилъ въ Ловечъ наскоро преди 1544 година. Като преписалъ първия ржкописъ, той написалъ въ него приписка, съ която се препоржчва, съобщава кой е той и где да го дирятъ онѣзи, които пожелаятъ да му поржчатъ да имъ препише нѣкоя книга. Сталалъ вече добре познатъ и известенъ, той въ преписаното следъ 11 години четвероевангелие съвсемъ на кжсо бележи само, че е сърбинъ и че живѣе и работи въ гр. Ловечъ. А въ преписаното следъ три години четвероевангелие, вече старъ човѣкъ, говори за близката си смърть. Съобщава, че ималъ деца, след. билъ жененъ, и за събирането християнски деца въ еничарския корпусъ.

Отъ втора една приписка въ четвероевангелието отъ 1558 г. се научаваме, че презъ XVI. вѣкъ дори и Търново си купувало ржкописи въ Ловечъ. Въ тази приписка четемъ: † Митрополит трьновски кѵ́р иѡаким пишет ради ѡ̑ки светатетроеѵаггелъ како се кȣпи съкорно и приложисе въ храм светиѫ Троицѫ близ Трьнова въ Ȣстье.[2])

Но, има и други данни, които ни сочатъ, че Ловечъ въ просвѣтно отношение не само презъ XVI. вѣкъ, но и презъ последващитѣ вѣкове е стоялъ твърде високо. Неговитѣ жители високо ценѣли ржкописитѣ, а пакъ тѣ били въ тѣсна връзка съ религията, пазели ги, купували такива и, разбира се, чели ги, за да се усъвършенствуватъ въ религиозно-нравствено отношение. Ето факти: 1) писаното въ Ловечъ презъ XVI. вѣкъ четвероевангелие № 489 (234) било запазено въ Ловечъ до 1914 година отъ видния нѣкога ловчански гражданинъ Мирю Павловъ, чиято госпожа — Радка — го изпратила въ Нар. библиотека[3]). Предавано отъ родъ въ родъ това четвероевангелие, което е запазено цѣло, разбира се, е било четено и надъхвало читателитѣ си съ божественото Христово учение. — 2) Въ Ловечъ, вѣроятно, е билъ намѣренъ и ржкописътъ, съдържащъ Апостоли и Евангелия [№ 510 (340)], писанъ въ XV. вѣкъ и недавна изпратенъ въ Н. библиотека. Употрѣбяванъ е този ржкописъ, както и предидущиятъ[4]). — 3) Въ Ловечъ е била запазена и на последно време изпратена въ Н. библиотека [№ 661 (222)] и една Ирмологiа, която е забележителна по това, че е съ гръцки думи написани съ славянски букви. Обаче, заглавията на пѣснитѣ сж по черковно-славянски[5]). Тя е изработена презъ 1827 год. августъ 27 отъ свещеникъ Павелъ. Това е едно необоримо доказателство, че дори и презъ XIX вѣкъ гръцкиятъ езикъ не е билъ успѣлъ да се наложи въ Ловечъ. Насилвани, вижда се, отъ гръцкитѣ епископи (въ случая Антимъ или Дионисий), ловчанскитѣ свещеници се видѣли принудени по-

---

[1]) Въ ржкописа тази приписка се намира на л. 67-й, току следъ свършека на Теофилактовия предговоръ къмъ евангелието отъ Марка. Б. Цоневъ, ц. с., т. II., стр. 26.

[2]) Ср. и „Ловечъ и Ловчанско“, стр. 8.

[3]) Б. Цоневъ, ц. с, т. II, стр. 26—27. Ср. и Изв. на Ист. друж. кн. 4 стр. 210.

[4]) Пакъ тамъ, стр 47—48.

[5]) Пакъ тамъ, стр. 174.

нѣкога да пѣятъ въ храма и нѣщо по гръцки; но като не знаяли да четатъ гръцки книги, снабдили се съ тази оригинална ирмология. Подобна на тая е и Ирмологїѧ на господским праздникомъ певаемія [Нар. библ. № 662 (49)], само че въ тази ирмология нѣкои отъ пѣснитѣ сж на славянски. А че и тоя ржкописъ до недавно време е билъ въ Ловечъ се вижда отъ собственитѣ, лични и мѣстни имена въ две стихотворения, написани върху бѣлитѣ листа въ края на ржкописа, вѣроятно, както предполага Б. Цоневъ, отъ попъ Кръстя[1]), името на когото се споменува въ връзка съ какринската трагедия. — Тука особено трѣбва да се изтъкне това обстоятелство, че и двата, запазени до сега преписа отъ Бориловия Синодикъ сж били въ Ловечъ. Въ по-стария отъ тѣзи ржкописи (Палаузовски), който е отъ XIV. вѣкъ [Нар. библ. № 289 (55)], има приписки отъ неизвестенъ свещеникъ, които сочатъ, че той е билъ въ Ловечъ. Въ тия приписки два пжти се поменува Харманъ-махала и единъ пжть Долна махала, а такива махали е имало и има въ Ловечъ. Поменуватъ се и съседнитѣ на Ловечъ села Лисецъ и Хлеване, които, очевидно сж били въ енорията на свещеника, авторъ на припискитѣ[2]). А въ втория преписъ „Сборникъ и Синодикъ“ (Дриновски), който е отъ XVI. вѣкъ [Н. библ. № 432 (634)], на последния листъ 217б има и следната приписка: „въ лѣто з,ркк мѣсеца юлїа ві день. Да се знае че прїиде́ осмь та сторі зло“. Като посочва тая приписка, покойниятъ проф. Б. Цоневъ пише: „Твърде е възможно тоя ржкописъ да е билъ на 1614 г. (= 7122) въ Ловчанския монастиръ, сега развалини край р. Осъмъ, на югъ отъ Ловечъ, при монастирската чешма“[3]). Въ Ловечъ до недавно време се пазилъ у учителя по рисувание въ Ловешкото девическо педагогическо училище г. Мих. хаджи Недѣлчевъ и единъ ржкописенъ сборникъ съ житиета на светии, черковни слова и др. Тоя ржкописъ, „който по виднитѣ знаци може да се датира отъ края на XV. в., началото на XVI. в., осталалъ г-ну Недѣлчеву отъ прадѣда му — свещеникъ Гечо (Ловчанецъ)“[4]). Въ този сборникъ се намира и бележитата онази приписка, която говори за заточението на патриарха Евтимия въ Станимака и за смъртьта и погребението му въ Бачковския монастиръ. „Тая приписка, както справедливо казва Г. Ивановъ, приключва спора за мѣстозаточението и гроба на патриарха Евтимия“.[5])

Та не само преписвачи на четвероевангелия и други черковно-богослужебни книги, а и зографи имало по онова време — още презъ XVI. вѣкъ — въ Ловечъ. Отъ трудоветѣ на граматицитѣ сж запазени сравнително доста екземпляри; но за жалость отъ трудоветѣ на ловчанскитѣ зографи засега е известна само една икона. Тази икона представлява „Св. Троица“ въ образитѣ на трима крилати ангели. На долния ѝ край е написано съ сжщата възжелта боя, съ каквато сж рисувани и образитѣ, следващето: „се сы бжественї ѡбразъ въ лѣто ,зрѕ (=1593) изоографи Недѣлко ѿдь Ловечы“. Тази икона се пази въ Ловчанската митрополия, гдето е пренесена преди нѣколко години отъ Етрополския храмъ Света Троица[1]).

---

[1]) Б. Цоневъ, ц. с., т. II., стр. 174—176.

[2]) Пакъ тамъ, т. I., стр. 135.

[3]) Б. Цоневъ, ц. с., т. I., стр 442.

[4]) Гено Ивановъ, въ Изв. на Истор. друж., кн. 4, стр. 214. Где е сега този ржкописъ не зная. Преди 1—2 години го дирихъ и съ писма, но не узнахъ, где е и у кого е. Директорътъ на Нар. библ. Вел. Йордановъ ми съобщи, че презъ 1929 г. го видѣлъ у притежателя му М. Недѣлчевъ въ Ловечъ.

[5]) Пакъ тамъ стр. 217.

Отъ синодика на царя Борила и отъ житието на св. Теодосия Търновски ние видѣхме, че ловчанскиятъ кириархъ билъ **митрополитъ**. А пъкъ въ приписката къмъ четвероевангелието отъ 1558 година той е нареченъ **епископъ**. Пита се кога е направено това понижение на ловчанската катедра? — На това питание въ сегашно време не може да се даде категорически отговоръ. Е. Голубинскій, който тъй внимателно изучавалъ и историята на българската черква, на това питане отговаря съ общи думи. Той казва: следъ унищожаването на търновската патриаршия билъ съставенъ единъ малъкъ митрополитски окржгъ съ центъръ гр. Търново, въ който окржгъ влизали, като епископии, бившитѣ митрополии: Ловчанска, Преславска и Червенска[2]). Ето защо и ние трѣбва да се задоволимъ съ оскжднитѣ сведения и да кажемъ:

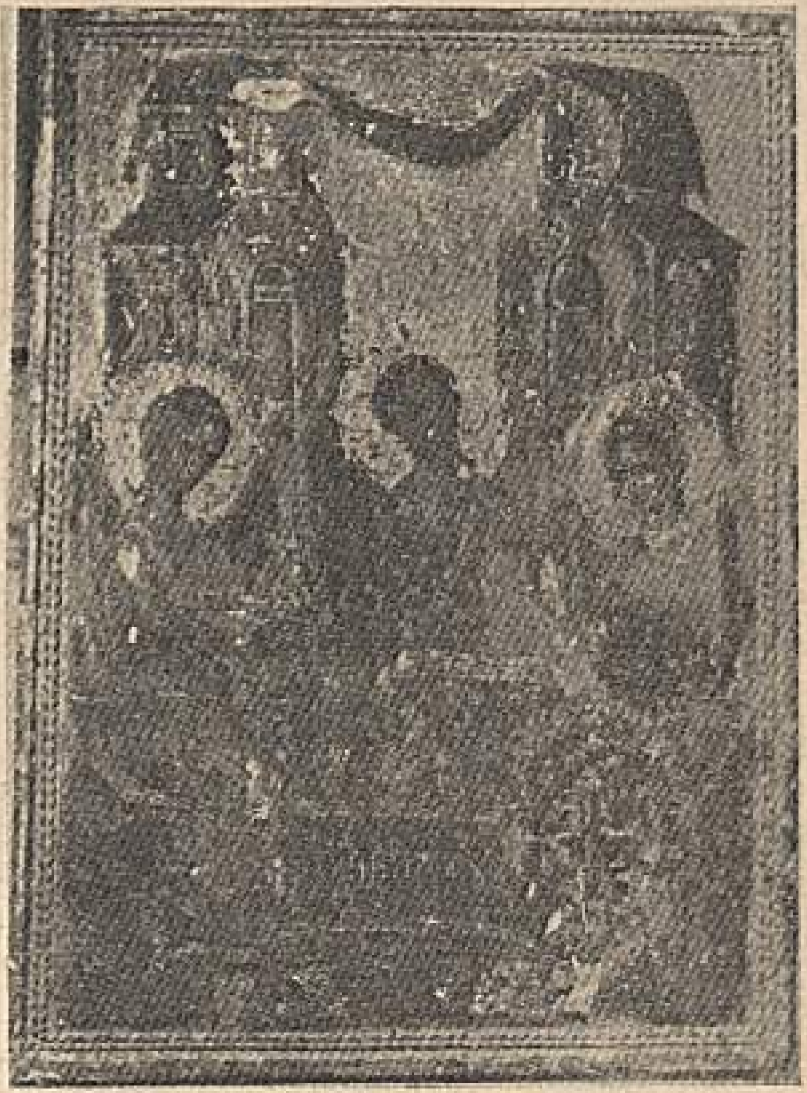

Образъ 3. Икона на Св. Троица, изписана отъ живописецъ Недѣлко отъ Ловечъ. XVI вѣкъ.

---

[1]) В. Г. Ивановъ, „Исторически известия и предания изъ Ловешко“ въ Изв. на Истор. дружество кн. 4, стр. 210—211. Ср. Вел. Иордановъ, Въ столицата на Левски (въ в. „Миръ“, брой 8739 отъ 20.VIII. 1929 г.)

[2]) Е. Голубинскіи, ц. с., стр. 145—146.

не е известно кога именно Ловчанската митрополия е понижена въ епископия. Пръвъ отъ известнитѣ ловчански епископи е **Еремия**, който се поменува въ 1558 година. Кога, обаче, той е захваналъ да светителствува въ Ловечъ, както и докога е светителствувалъ тука, не е известно.

Кои епископи сж светителствували въ Ловечъ следъ Еремия до 1635 година, т. е. въ течението на около 80 години, сжщо не е известно.

Въ края на единъ прологъ за месецитѣ мартъ до августъ (сега въ Врачанската митрополия), писанъ въ 7143 (=1635) въ монастира **Варовитецъ** „надъ село Етрополе“, има приписка, въ която се казва, че въ онова време Търновски митрополитъ билъ Макарий, а на Ловочь ѐпискѹпъ кѵр Натанаил.[1])

Въ приписка къмъ ржкописенъ служебенъ миней за м. априлъ се казва, че този миней е преписанъ отъ еромонаха **Рафаила** въ 1639 година прї епископа ловьчкаго Сїмеѡна[2]). Този епископъ Симеонъ е трети отъ известнитѣ за сега ловчански епископи презъ време на турското владичество. За сжщия този ловчански епископъ се говори и въ една приписка къмъ ржкописъ № 2657 на свищовското „ученолюбиво просвѣтително дружество Ел. и **Кирилъ Д. Аврамови**“. Ржкописътъ е озаглавенъ тъй: Ѹставъ Божествные слоѹжби въ иенже и дїаконства. Самата приписка е на страница 234 и гласи: Изволенїем отца, и сьпоспѣшенїем сына, и сьвръшенїем светаго дѹха, аминъ. Исписах азъ многогрѣшныи попъ Їѡан сїю книгѹ зовома литѹргїа, въ лѣто ,зрмз въ богохранимое село етрополе при епископа ловьчкаго кѵр Сїмеѡна настоѧнїем кѵр папа Недѣлѧ ѿ Челопичь ѿ кадилѫкъ Златишки и плати за него . . . . петко гра . . . ѿ село Челопичь . . . . и приложїю к храмъ свѧтаго никола да работи за неговѹ дѹшѹ и за подрѹжїе его . . . . и кто . . . . ве иматъ волю . . . . . Токмо петко и петкови сынове добре и никола и кои сеще покѹси да ю изнесет изъ церков или посвоитъ или ѹкрадет да есть проклет ѿ ҃тні светых ѡтецъ иже въ никеи, и да мѹ есть сѹперник свети никола въ день сѹда. аминъ[3]).

Други сведения изъ историята на черквата въ Ловечъ до поменатата 1639 година, а че и после това и до 1643 не сж известни. Въ приписка къмъ ржкописенъ служебенъ миней за м. юний се казва, че този миней билъ преписанъ отъ мнѡго грѣшныи Данїил їеромонах въ 1643 година когато беше на Ловеч епископь кѵ́р Кѵ́рил[4]). Тази приписка е забележителна по това, че за сега тя е найстариятъ нашъ паметникъ, въ който се казва, че подъ ведомството на търновския митрополитъ се намирали 4 епархии отъ бившия диоцезъ на унищожената отъ гърцитѣ търновска патриаршия; а именно: Търновската, митрополитъ на която въ разгледваното време билъ кѵр Макарїе; преславската, епископъ на която билъ кѵ́рь Калиник; червенската, епископъ на която билъ кѵр Гаврил; и ловечката, епископъ на която билъ кѵр Кѵрїил. Сжщата приписка съобщава, че презъ 1643 г. султанъ Ибрахимъ билъ издалъ заповѣдь да се преброи населението въ цѣлата турска империя. Цельта на преброяването била неизвестна и поради това бѣше смѹщенїе велїе въ людѣх.

---

[1]) Изъ ржкописнитѣ бележки на проф. прот. Ив. Гошевъ.

[2]) Е. Спространовъ, Описъ на ржкописитѣ въ библиотеката при св. Синодъ на бълг. църква. София, 1900 стр. 137. — Ср. Л. Стояновичъ, Стари српски записи и натписи, кн. I. Београдъ. 1901. № 1322. стр. 338—339.

[3]) Тази приписка длъжа на любезностьта и услужливостьта на библиотекаря на поменатото свищовско читалище — г-нъ Атанасъ Т. Ивановъ. Споредъ писмото на г. Ивановъ страницата, на която е приписката, „е съвсемъ избѣляла и не може да се чете“. — Посочи ми я О. Гошевъ.

[4]) Е. Спространовъ, ц. с., стр. 144—145. — Ср. Л. Стояновичъ, ц. с., кн. I, № 1372 стр. 348—349.

Епископъ Кирилъ се поменува и въ една приписка въ единъ ржкописенъ апостолъ, писанъ въ 7152 г. (=1644 г.). Презъ оная година Търновски митрополитъ билъ Гаврилъ. Този ржкописъ сега се пази въ Врачанската Митрополия.[1])

Филипъ Станиславовъ, никополски католически епископъ, въ едно описание на обходенитѣ отъ него земи въ Европейска Турция, писано на 4.II.1659 година, за гр. Ловечъ казва, че е седалище на епископъ, подчиненъ на търновския архиепископъ четверовластникъ (който има подъ властьта си 4 епархии). Има гръцки схизматически епископъ и четери храма и около 2000 души мжже и жени отъ сжщото вѣроисповѣдание. Числото на турцитѣ е 5000. Тѣ иматъ 8 джамии и нѣколко други по-малки. Въ сжщия градъ става прочутъ пазаръ, гдето се събиратъ разни народи за стока. Нѣма католически кжщи, нито жители католици, а само нѣколко проходящи търговци[2]).

По думитѣ на г. Н. Милевъ по онова време въ Ловечъ имало и заможни българи. Единъ отъ тѣхъ — Байчо отъ Ловечъ (Baicio di Lovaz Scismatico) — билъ единъ отъ кредиторитѣ на охридския католически архиепископъ, който тогава живѣялъ въ родното си мѣсто — Чипровецъ. Понеже по онова време въ Чипровецъ живѣяли двама чипровчани — българи бивши охридски католически архиепископи (Франческо Сотировичъ отъ 1656 г. и Андрей Богданъ отъ (?) 1675 г.), то трудно е да се каже, кой отъ тѣхъ е билъ длъжникъ (вѣроятно Фр. Сотировичъ). Впрочемъ, това въ случая и не е важно. Важното

---

[1]) **Проф. прот. Ив. Гошевъ**, ц. бележки.

[2]) Вж. „Приложения", 1.— Ср. Л. Милетичъ, изъ историята на българската католическа пропаганда въ сп. Български прегледъ, г. I, кн. XI—XII, стр. 165. „На тия данни (на даннитѣ на Ф. Станиславовъ), казва г. Милетичъ, ние можемъ да гледаме довѣрчиво, понежэ Станиславовъ е познавалъ много добре своята епархия, като постоянно е ходилъ отъ мѣсто на мѣсто въ течение на повече отъ 20 години". Пакъ тамъ, стр. 164. — Ср. Г. Ивановъ въ Известия на Ист. др., кн. IV, стр. 207. — К. Иречекъ казва: „Нему (на търновския митрополитъ) сж подчинени четири епископски седалища: 1) Червенско, 2) Преславско, 3) Ловчанско и 4) Врачанско (Вж. Княжество България, ч. II. Пжтувания по България. Пловдивъ 1899, стр. 242). Това не е точно. Епископиитѣ преславска и врачанска никога едновременно не сж били подъ ведомството на търновския митрополитъ. Е. Голубински по този въпросъ казва, че първоначално подъ ведомството на търновския митрополитъ били епископиитѣ: ловчанска, преславска и червенска (русенска). Отъ тѣзи три епископии, неизвестно кога презъ XVIII. вѣкъ, преславската епископия била възведена въ митрополия, а намѣсто нея била открита въ търновската митрополия нова епископия, а именно врачанската. Търновскиятъ митрополитъ ималъ подъ ведомството си 4 епархии, ала като въ това число се брои и търновската. Следъ 1864 г. червенската епископия била възведена въ митрополия, тъй че подъ ведомството на Търновския митрополитъ останали, освенъ търновската, още и ловчанската и врачанската епископии. Вж. Е. Голубинскій, краткій очеркъ исторіи православныхъ церквей, Москва 1871 г., стр. 146 и 148. Това се продължавало до основаването на Българската Екзархия, когато и ловчанската и врачанската епископии били възведени въ митрополии.

е да се изтъкне, че по онова време въ Ловечъ е имало заможни православни българи, които били известни и далечъ отъ града Ловечъ. Байчо ималъ да зема 50 скуди[1]), които за онова време сж били една доста голѣма сума.

Презъ 1622 г. въ Ловечъ имало нѣколко семейства ратаи, които били католици. Вѣроятно, тѣ сж били отъ близкитѣ павликянски села. Мѣстни жители-граждани — католици нѣмало. А въ 1640 година вече не се говори за католици въ Ловечъ[2]). Това дава да се разбере, колко силно и въ онова отдалечено време жителитѣ на гр. Ловечъ сж били привързани къмъ праотеческата си православна вѣра.

Отъ ржкописния бележникъ на о. Гошевъ[3]) узнаваме, че презъ 1653 година ловчански епископъ билъ **Яковъ**, когото цариградскиятъ патриархъ кандидатиралъ на второ мѣсто за угровлахийски митрополитъ[4]); а презъ 1668 юлий и 1671 такъвъ билъ **Езекиилъ**[5]).

Въ библиотеката на Рилския монастиръ се пази ржкописенъ трѣбникъ (2/3), преписанъ въ 1686 г. (по славянски годината е показана 7294, която отговаря на 1786 г. следъ Р. Хр. Вѣроятно тя е погрѣшена. Трѣбва да е 7194) рѹкою меншаго въ чловѣцѣх граматык Дѹшко въ градъ Ловеч, както е казано въ приписката на листъ 172ª. Въ сжщата приписка е отбележено, че тогава ловчански епископъ билъ кѵр Їѡаникїи, а протопопъ папа Недо[6]).

Доста сведения за черковната история на гр. Ловечъ имаме за времето отъ 1794 година до 1827 година. Презъ всичко това време въ Ловечъ светителствувалъ **Антимъ**. — Не може съ положителность да се каже, че именно въ 1794 година Антимъ е започналъ да светителствува въ Ловечъ, защото паметницитѣ такова нѣщо не твърдятъ. Въ една приписка, която се намира наопакото на чистия листъ въ началото на единъ ржкописенъ служебенъ миней за м. априлъ, сега собственость на св. Синодъ [№ 92 (7)], се казва, че Антимъ въ 1794 год. билъ епископъ въ Ловечъ: и владика беше ловечки Антимъ. Като вземаме, обаче, предъ видъ, че той въ течението на цѣли 33 години се поменува като ловчански епископъ, идваме до заключението, че той или въ тая година, или най-много 2—3 години по-рано е билъ пратенъ въ Ловечъ.— Годината 1794 била бурна — кърджалиитѣ безнаказано върлували и въ близкитѣ до Ловечъ селища. Тъй, тѣ нападнали Етрополе и го ограбили. Мухамеданитѣ се затворили въ крепостьта, а християнитѣ избѣгали въ горитѣ. За да склонятъ кърджалиитѣ да напуснатъ града, мухамеданитѣ имъ броили известна сума пари. Когато, обаче, кърджалиитѣ напустнали града и християнитѣ се върнали въ ограбенитѣ си домове, мухамеданитѣ ги принудили да имъ броятъ даденитѣ на кърджалиитѣ пари и по този начинъ имъ отнели и малкото онова, което тѣ, вѣроятно, сѫ били успѣли да укриятъ отъ кърджалиитѣ. Право бележи авторътъ на току-що поменатата приписка, като казва, че теглилата на християнитѣ въ това време били толкова голѣми, че човѣшки езикъ не може да ги изкаже[1]). Разбира се, че това ограбване на Етрополе не е могло да не се отрази по единъ или по другъ начинъ и върху християнитѣ — жители на съседния на Етрополе градъ Ловечъ. — Не по-честита за християнитѣ въ близкитѣ до Ловечъ селища била и годината 1801. Въ Периодическо списание на Българското книжовно дружество въ Срѣдецъ за 1882 г. кн. II. г-нъ Тома Васильовъ напечата три лѣтописни бележки взети отъ три стари книги, които и до сега се намиратъ въ тетевенската църква „Вси Светии". Въ първата отъ тѣзи три бележки четемъ, че на 1 мартъ 1801 година кърджалиитѣ изгорили с. Тетевене, изгорили храма му и избили половината отъ мѫжетѣ, женитѣ и дѣцата му. По онова време въ Ловечъ билъ епископъ Антимъ[2]). Разбира се, че и това нещастие, като не е могло макаръ и косвено да не засегне и жителитѣ-християни въ гр. Ловечъ, влияло и върху хода на черковнитѣ работи и въ този градъ. За съжаление известнитѣ досега паметници не ни даватъ никакви сведения за това.

---

[1]) **Н. Милевъ**, Католишката пропаганда въ България презъ XVIII. вѣкъ. София, 1914 г., стр. 23, 54 (забел. 132) и 88—89.

[2]) Пакъ тамъ, стр. 39; ср. и стр. 99—101.

[3]) Ползувамъ се отъ случая да изкажа горещата си благодарность на о. Гошева, който тури на разположението ми писменитѣ си бележки „преди самъ той да ги е използувалъ",

[4]) Ἀρχιμ. Κ. Δελικάνη πατριαρχικῶν ἐγγράφων τόμος τρίτος (1564—1863). Ἐν Κ/πόλει, 1905.

[5]) Αρχιμ, Καλλίνικος Δελικάνη, Τὰ ἐν τοῖς κώδιξι τοῦ πατριαρχικοῦ ἀρχειοφυλακείου σωζόμενα ἐπίσημα ἐκκλ. ἔγγραφα (1575—1863) Ἐν Κ/πόλει, 1904.

[6]) **Е. Спространовъ**, Описъ на ржкописитѣ въ библиотеката при рилския монастиръ. София, 1902 г., стр. 32—33: „въ лѣто ѿ созданїѧ мїра ‚зрч҃д а ѿ рож. Христово 1686". — Ср. **Л. Стояновичъ**, ц. с., т. III, Београд 1905, стр. 178, № 5705.

Споредъ бележкитѣ на о. Гошева презъ 1813 година въ Ловечъ епископъ билъ Антимъ, както това се виждало отъ първата търновска кондика.

Въ Народната библиотека въ София се пази подъ № 358 (605) Ирмология, черковно-славянски преписъ отъ 1820 година, въ заглавието на която се казва, че тази книга се напечатала въ господствꙋющемъ великомъ граде Єтрополїѧ по заповѣдь отъ Ловчанския архиепископъ Антимъ и съ благословението на егумена на етрополския монастиръ Света Троица, нареченъ Варовитецъ[3]). Очевидно, този рѫкописъ е билъ приготвенъ за печатане; но дали е билъ напечатанъ и где и кога, това не е известно. Трудно е да се допусне, че въ онова време въ Етрополе или въ Ловечъ ще да е имало нѣкаква печатница.

Въ 1821 година се захванало възстанието на гърцитѣ противъ турцитѣ. За да си отмъстятъ, турцитѣ захванали да измѫчватъ християнитѣ въ Европейска Турция. На първо мѣсто зле пострадало висшето гръцко духовенство. Въ това време, както е известно, въ Цариградъ турцитѣ обесили гръцкия патриархъ Григория и търновския митрополитъ Иоаникия. Не малко пострадало и гръцкото духовенство въ България. Въ една дълга приписка на преднитѣ три корични листа на тъй наречения „Протопопински дамаскинъ", рѫкописъ отъ XVII. вѣкъ, сега принадлежащъ на Народната библиотека въ София, [записанъ —подъ № 708 (238)], като описва настаналитѣ ужаси въ България, даскалъ Тодоръ Пирдопски частно за Ловечъ казва: „Тогива на конецъ оста

---

[1]) Е. Спространовъ, Оп. на св. Синодъ, (така за краткость ще отбележваме книгата „Описъ на рѫкописитѣ въ библ. на св. Синодъ"), стр. 137.

[2]) Пер. сп. за 1882 г., кн. II., стр. 184.

[3]) Б. Цоневъ, ц. с., т. I, стр. 397.

да го не погубятъ нашат[1]) владика Антима. а ограха го, сичко му зеха". Отъ тая бележка виждаме, че и въ 1821 година въ Ловечъ епископъ билъ Антимъ. — Но не само гръцкото духовенство въ България зле пострадало отъ турцитѣ. Пострадали сѫщо и българитѣ християни въ всичкитѣ градове, а въ това число, разбира се, и въ Ловечъ. Ето какво четемъ въ сѫщата приписка: „Тогива побесняха турцыте, по сичките градища зеха да маскаратъ жены, момы по улицыте и да ги водат по лозіята сос свирцы: воиска тръгна, на секи денъ върveше: велико зло чинеха, не можеше человѣкъ да имъ излеза насреща: що им воля, тува чинеха: жены и момы маскаряха, мъжи убиваха". Пирдопъ, обаче, билъ запазенъ, защото турчинътъ — аянинъ (управитель) въ този градъ билъ човѣкъ добъръ, та не позволилъ да бѫдатъ изтезавани подведомственитѣ му християни. Приписката завършва съ тѣзи думи: „Тогива що стана велико зло на хриістиянских народь богь вѣсть, человѣкъ не е възможно да изкаже"[2]).

За тежкитѣ страдания на българитѣ-християни презъ онова време се говори и въ приписка, която се намира на листъ 55-и въ „Сборникъ отъ началото на XIX. вѣкъ", запазенъ въ Народната библиотека въ София подъ № 350 (69). Неизвестниятъ авторъ на тази приписка, следъ като бележи за убиването на патриарха Григория въ Цариградъ, казва, че разсвирепѣлитѣ агаряни-турии почнали да вършатъ голѣми пакости надъ въ нищо невиннитѣ българи навсѣкжде въ България, като предварително имъ взели орѫжието. „Тогава, казва авторътъ, мнози христіани убиваху напрасно и безъ суд". По-нататъкъ авторътъ разказва какво станало и кои загинали по онова време въ Търново, Трѣвна, Габрово, Севлиево, Ловечъ[3]), Никополъ, Карлуковския монастиръ, Пиротъ Нишъ и Шуменъ. За Търново той казва, че известието за обѣсването на митр. Иоаникия въ Цариградъ тъй силно поразило търновския кметъ (кнез) хаджи Параскевȁ, че той, боейки се да не би да бѫде убитъ отъ турцитѣ, полудѣлъ и, бидейки въ такова състояние, хвърлилъ се отъ горния етажъ на дома си и се убилъ. Нѣколко души габровци отишли на търговия (да продаватъ ябълки). Презъ една нощь турцитѣ ги нападнали и убили двама души отъ тѣхъ, а останалитѣ се разбѣгали. Изобщо положението на християнитѣ въ Европейска Турция презъ 1821 година било много лошо. Турцитѣ и денемъ и нощемъ ходѣли и стрѣляли, та убивали всѣкиго, който се попадналъ напреде имъ. Особено пъкъ се стараяли да убиятъ първенцитѣ и по-виднитѣ граждани. Насилвали женитѣ, а мѫжетѣ ездили по улицитѣ като коне и такива безчинства турцитѣ вършили въ Казанлѫкъ и Ловечъ. Въ този последния градъ тѣ застрѣлили двама въ нищо неповинни граждани. И нигде другаде турцитѣ не върлували тъй много, като въ тѣзи два града — Казанлѫкъ и Ловечъ. Впрочемъ, и въ другитѣ градове животътъ билъ не по-малко неспокоенъ, защото турцитѣ постоянно заплашвали християнитѣ, казвайки имъ: „днесъ или утре ще ви изколимъ като агнета". И този ужасъ се продължавалъ повече отъ 4 седмици. Ето при какви тежки условия управлявалъ презъ онова време ловчанската епархия епископъ Антимъ.

---

[1]) Въ черковно отношение Пирдопъ и тогава билъ подъ ведомството на Ловчанската епископия.

[2]) Б. Цоневъ, ц. с., т. II., стр. 346.

[3]) Вж. „Приложения", 2.

За светителствуванието въ Ловечъ на Антима и презъ 1825 год. се научиваме: 1) отъ една приписка въ края на ржкописа „Алфавитъ духовный" отъ 1825 година, пазенъ въ Народната библиотека подъ № 361 (224). Тази приписка гласи: „Свидѣтелствую и азъ за това всичко преведенное за праведнѡ съ своеручнымъ подписанїемъ, Ловчу епископъ Антимъ. 1825 ѿ марта писасе до августа мѣсеца". И 2) отъ приписката въ единъ миней общъ за презъ цѣлата година, който билъ преписанъ отъ пирдопския даскалъ Тодора въ 1825 г. и сега се пази въ библиотеката на св. Синодъ подъ № 115 (30) Въ тази приписка Антимъ се нарича Архиепископъ[1]).

И най-после отъ приписка къмъ „Новобългарски Дамаскинъ" отъ 1827 година, пазенъ въ Народната библиотека подъ № 335 (433) се научаваме, че и презъ тази година въ гр. Ловечъ епископа билъ Антимъ. Приписката се намира на втория листъ отъ първитѣ шесть непагинирани листи. Тя гласи: Во славꙋ светыѧ животворѧщыѧ. и нераздѣлныѧ Троицы: отца, и сына, и светаго дꙋха, Повелѣнїемъ божїимъ. изписасе сїе книжица нарицаемаѧ Дамаскинъ ꙃѣлѡ изрѧдный, и дꙋшеспасителный есть: Исписасе ѿ менѐ недостоиннаго, и много грѣшнаго ѳеѡдора даскала. въ село богохранимое нарицаемый Пїрдопъ, прй архїепископе, и епископа нашего Анѳима, светыѧ ловченскїѧ епархїй, и ꙃлатишкїѧ, во времѧ хаџи Тосꙋнѡко господарѧ нашего. Въ лѣто ѿ созданїа мїра 7335. ѿ рождествѣ по плоти бога слова: 1827 феврꙋарїа: 20.[2])

Пита се сега, дали Антимъ, който се поменува въ всички приведени приписки отъ 1794 година до 1827 година, е все едно и сжщото лице? На първъ погледъ изглежда, че тука се говори най-малко за две лица съ едно и сжщото име — Антимъ — и то ето защо: както видѣхме, въ преписката отъ 1820 г. Антимъ е нареченъ архиепископъ: „Повеленїемъ же архиепископа нашего Антима". Сжщо така и въ приписката отъ 1825 година Антимъ е нареченъ Архиепископъ: „При архїепископа нашего Анѳїма ловчанскаго". — Може да се предположи, че за усърдна 25 годишна служба, търновскиятъ митрополитъ въ съгласие, разбира се, съ цариградския патриархъ, е далъ лично на Антима офикията архиепископъ, като, както това било и до онова време, го е задържалъ подъ своето ведомство. Обаче, наскоро после това (въ самото начало на 1825 год.) този архиепископъ Антимъ, вѣроятно е умрѣлъ. Вмѣсто него билъ пратенъ другъ, който сжщо се казвалъ Антимъ, но билъ епископъ. Този Антимъ — втори — както видѣхме, въ 1825 година (ѿ марта до м. августа) съ собственоржчния си подписъ ни увѣрява, че не е билъ архиепископъ, а — епископъ: Ловчꙋ епископъ Антимъ, пише той. Не бива и не може да се предполага, че на Антима (първия) е била отнета офикията архиепископъ и низведенъ пакъ за епископъ. Колкото се отнася до израза „прй 'архїепископе и епископа нашего Анѳима" въ приписката отъ 1827 година, то тя трѣбва да се разбира тъй: авторътъ на тази приписка — даскалъ ѳеѡдоръ отъ Пирдопъ — или по погрѣшка е написалъ тази дума и, за да не загрозява ржкописа си, не я зачеркналъ, или пъкъ е искалъ да впише и името на нѣкой архиепископъ, но по едни или други причини го пропусналъ. — Ако, обаче, би било възможно да се докаже, че и приписката отъ 1820 година е писана сжщо отъ Пирдопския „многогрѣшнаго ѳеѡдора даскала", отъ когото сж писани и другитѣ приписки (отъ 1825 и 1827 години), тогава съ сигурность ще може да се твърди, че въ всички посочени приписки отъ 1794 до 1827 години се говори все за едно и сжщо лице — ловчанския епископъ Антимъ, когото многогрѣшниятъ даскалъ Теодоръ, прибавяйки новъ грѣхъ къмъ другитѣ си много грѣхове, неправилно нарича архиепископъ. Авторътъ на приписката отъ 1820 год. е наклоненъ да преувеличава. Тъй, Етрополе той нарича „господствующъ великъ градъ". Чудно ли е, че ловчанския епископъ Антима той, преувеличавайки, нарича архиепископъ? Заключението е: При имащитѣ се сведения сега не може категорически да се каже, дали отъ 1794 г. до 1827 година въ Ловечъ е светителствувалъ единъ епископъ съ име Антимъ, или двама съ сжщото име, първиятъ отъ които по едно време билъ възвисенъ въ чинъ архиепископъ. — Устно изказаното намъ предположение, че изразътъ: „въ господствꙋющемъ великомъ градѣ Етрополїѧ" не е преувеличение, а значи „въ градъ Ловечъ", който билъ „великъ и господствующъ за етрополско", не издържа критика. Каквото и да значи този изразъ, той се е едно преувеличение.

Ловчанскиятъ епископъ Антимъ (II?) се е поминалъ, вѣроятно, презъ сжщата 1827 г., презъ която въ сега известнитѣ паметници името му се поменува за последенъ пжть. При това презъ сжщата година като кириархъ на ловчанската епархия се поменува епископъ Дионисий. Споредъ сведенията на о. Гошева до 1827 г. Дионисий билъ протосингелъ (вѣроятно) въ цариградската патриаршия. Презъ оная година Цариградскиятъ патриархъ Агатангелъ (1826—1830) го ржкоположилъ за епископъ. Въ Ловечъ, като архиепископъ, той пристигналъ много по-рано отъ 20 ноемврий 1827 година, защото въ приписка къмъ ржкописенъ Дамаскинъ, собственость на Св. Синодъ — № 130 (14), — се казва, че въ негово време — 1827 г. 20 ноемврий — Даскалъ Тодоръ отъ Пирдопъ завършилъ преписванието на поменатия Дамаскинъ[1]). Блаженопочившиятъ сливенски митрополитъ Серафимъ, родомъ отъ Пирдопъ, добре помнялъ Дионисия. Той разказвалъ на К. Иречекъ, че той — епископъ Дионисий — въвелъ въ Пирдопъ четенето въ пирдопския храмъ по гръцки печатани книги. Старитѣ славянски ржкописи, които до онова време се употрѣбявали въ пирдопския храмъ, Дионисий скрилъ въ една подземна стая въ училището, отгдето ученицитѣ ги вземали и кжсали, докато отъ тѣхъ не останало нищо[2]).

Въ градъ Ловечъ, обаче, славянски езикъ свободно се ширилъ дори въ края на светителствуването на еп. Дионисия. Това най-добре се вижда отъ следния фактъ: въ 1847 година въ старата митрополия въ Ловечъ билъ написанъ на славянски езикъ надписъ, който е запазенъ и досега. Той е издълбанъ на вратата на конюшнята и гласи: „1847 Лало Поповъ Іѡановъ Тетювечли“. Справедливо е отбележено, че „гръцко влияние въ Ловечъ не търпели; владиката гръкъ се губелъ всредъ паството си, като капка въ море“[1]) — Презъ 1832 г. Дионисий взелъ участие въ хиротонията на русенския (червенския) епископъ Неофита.[2]) А на 12 мартъ 1833 година взелъ участие и въ хиротонията на врачанския епископъ **Агапия**[3]). — Презъ 1834 г. Дионисий се поменува въ два надписа въ Ловечъ. Първиятъ отъ тѣхъ е въ храма „Света Недѣля“ и гласи: „1834 мартъ 13. Света Недѣля, обнови ся въ дни светаго епископа Діонисія съ престоянія его почтени чорбаджии и прочие спомоществатели“. А вториятъ е въ храма „Св. Богородица“ и гласи: „**Сеи светїи храмъ освенїе Пресвѧтїѧ Богородицы обнови сѧ во време старого епископа Господина Дїонисїѧ въ престоѧнїе его: настоѧнїемъ же и їждивенїемъ всѣхъ ктиторомъ и преложникомъ сего града и прочи съпомощствователи во лѣто 1834 мѣсѧцъ мартъ 25 число**“. Тѣзи надписи идатъ да ни посочатъ, че жителитѣ на гр. Ловечъ били голѣми любители на благолѣпието на храмоветѣ и че тѣ презъ една и сжща година обновили два отъ храмоветѣ си. А такива въ онова време тѣ, както ще видимъ, имали 7. Не малко, разбира се, е съдействувалъ въ случая и епископътъ имъ Дионисий. Въ единъ месецесловъ за ноемврий и декемврий има следващата приписка: „1840 февруария: 2. **Прїѧхъ азъ попъ Атанасъ свѧщенство ѿ епископа Дионисїѧ в ѡбытель свѧтаго пророка Илїѧ ꙋ Тетовене при игꙋменъ Герасима.**[1]) Презъ 1843 година Дионисий се подписалъ спомоществователь за единъ славянски октоихъ, печатанъ въ цариградската патриаршеска

---

[1]) При архїепископа нашего Анѳима ловчанскаго. Е. Спространовъ, Описъ на св Синодъ, стр. 159.

[2]) Б. Цоневъ, ц. с. т. I, стр. 341.

[1]) Е. Спространовъ, Описъ на св. Синодъ, стр. 197.

[2]) К. Иречекъ, Княжество България, т. II, забележката на стр. 303.

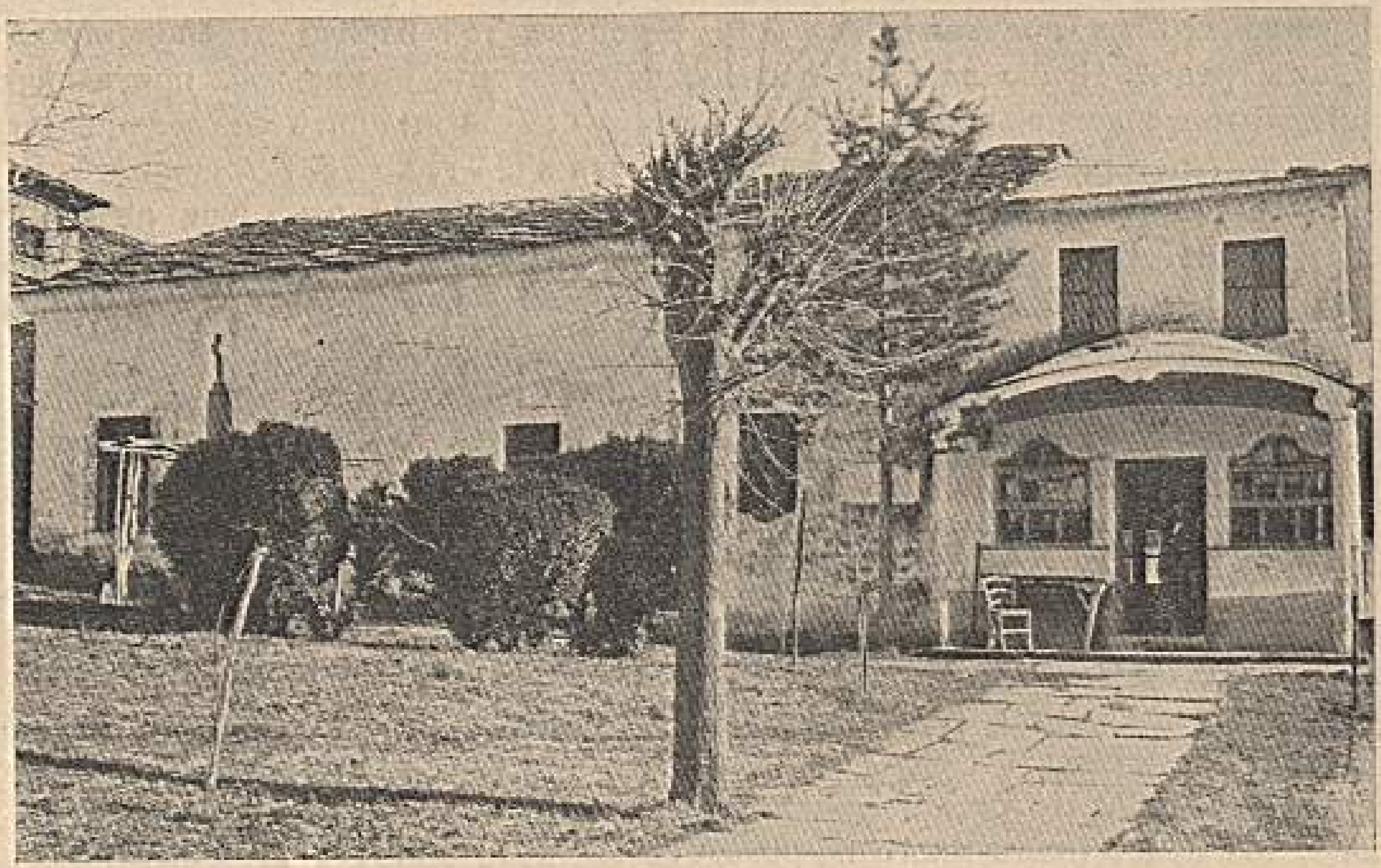

Образъ 4. Храмъ Св. Недѣля

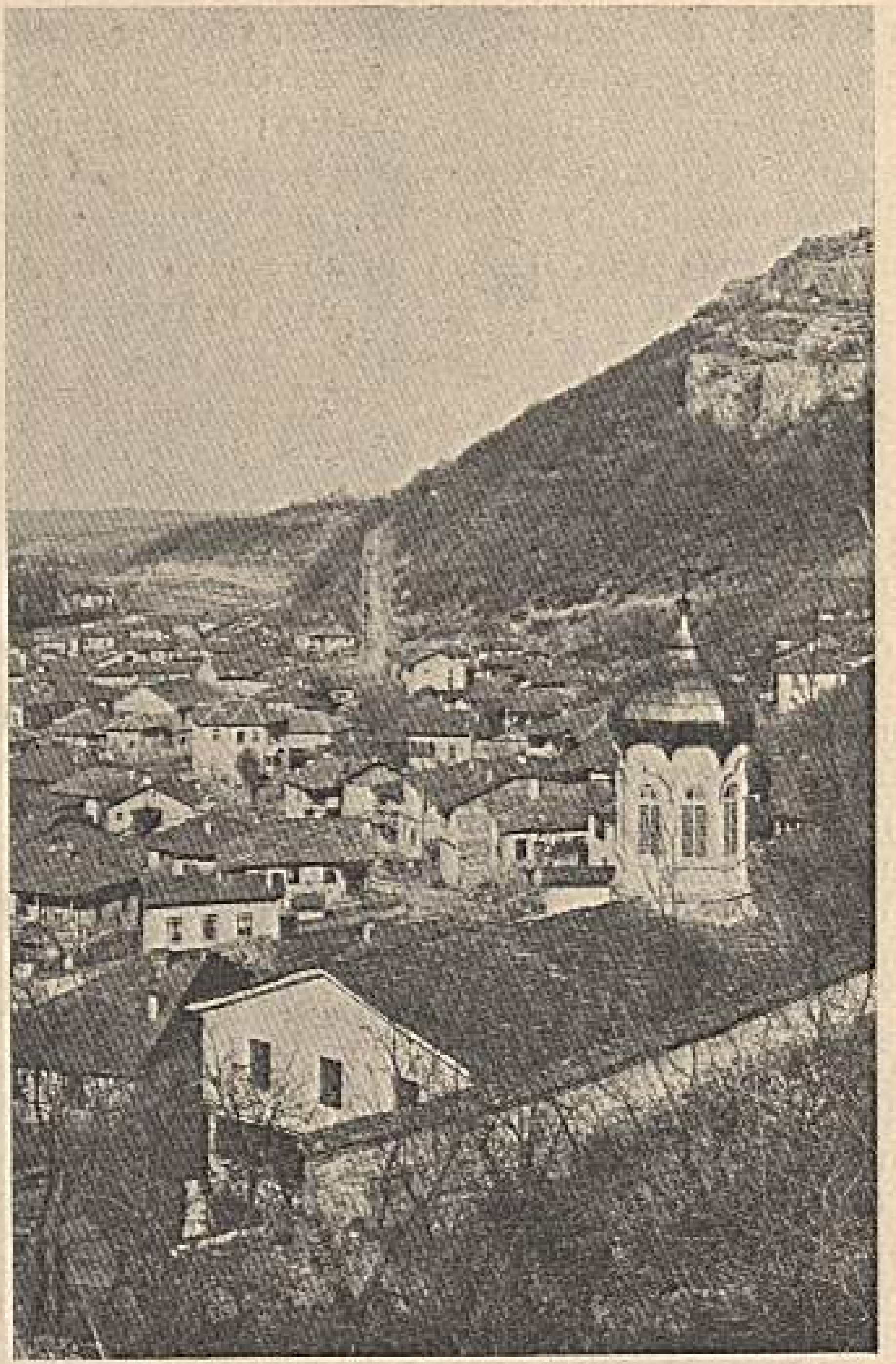

Образъ 5. Храмъ Св. Богородица

---

[1]) Г. Ивановъ, Исторически известия и предания изъ Ловешко въ „Изв на Истор. др., кн. 4, стр 209.“ И това е било, добавя г. Ивановъ, въ времето на историческия фанариотинъ Мелетий.“ По-вѣроятно е, обаче, че презъ 1847 г. въ Ловечъ още е билъ епископъ Дионисий, предшественика на Мелетия.

[2]) М. Дриновъ, Лѣтописни бележки отъ Разградъ въ Пер. сп. кн. XII, стр. 13—14 — Б. **Цоневъ**, ц. с., т. I., стр., 408.

[3]) Б. **Цоневъ**, пакъ тамъ, стр. 408—409

---

[1]) И тритѣ тѣзи бележки ми ги съобщи г. проф. А. Иширковъ, комуто изказвамъ своята благодарность.

печатница. Единъ екземпляръ отъ този октоихъ сега се пази въ Църковния историко-археологически музей при св. Синодъ подъ № 272.

За историята на черквата въ Ловечъ презъ време на Дионисия ни дава кратко сведение и отецъ Неофитъ Хилендарски (Бозвели). Въ своето „Краткое политическое землеописание“, напечатано въ Крагуевацъ въ 1835 година, той съобщава, че въ Ловечъ има седемь (7) храма безъ да помене въ честь на кои светии тѣ сѫ били посветени[1]). Разбира се, това не значи, че тѣ сѫ били построени именно презъ времето на Дионисия. Възможно е тѣ всички да сѫ сѫществували и до неговото идване въ Ловечъ; но възможно е и единъ нѣкой отъ тѣхъ да е билъ построенъ въ негово време. А за два отъ тѣхъ видѣхме, че били възобновени въ негово време. Това не е толкова важно.Важенъ е фактътъ, че въ 1835 година въ Ловечъ имало седемь храма, което нѣщо иде да ни посочи голѣмото благочестие на ловчанци и тѣхната привързаность къмъ черквата. Тѣ, разбира се, строили храмове не за украса на града, а, преди всичко, за да има, где да се събиратъ на обществена молитва. — Единъ отъ тѣзи храмове билъ посветенъ на света Кѵріакиа, както това се вижда отъ една приписка на последния бѣлъ листъ на единъ старопечатанъ миней (за месецъ ?), запазенъ въ библиотеката на сегащния храмъ „Св. Богородица“. Тази приписка гласи: повезалъ Павелъ свещеннікъ на светаѧ мѹченица Кѵріакиа. ,аѿкѕ мѣсѧц маіа а҃ денъ. За Грош. Като съобщава тая приписка въ „Изв. на Ист. дружество въ София, кн. 4, забел. 2 на стр. 207—208, Г. Ивановъ бележи: „Тая църква не сѫществува вече, — днешнитѣ ловешки църкви сѫ по-късни“. Въ Ловечъ сега има храмъ „Св. Недѣля“, който е обновенъ презъ 1834 година. Не е ли той сѫщиятъ онзи, който е сѫществувалъ и презъ 1826 година, или дали сегашниятъ храмъ св. Недѣля не е построенъ на сѫщото мѣсто, гдето е билъ стариятъ храмъ Света мѫченица Кириякия?[2])

Докога Дионисий е билъ епископъ въ Ловечъ, не е известно; но е известно, че въ срѣдата на 1847 година тука вече епископъ билъ гъркътъ Мелетий[3]). Човѣкъ младъ, едва на около 32 години, неговорящъ почти никакъ български, Мелетий вмѣсто да се грижи за религиозно-нравственото преуспѣване на своитѣ пасоми и да имъ бѫде образецъ на чисть, светъ животъ, той безсрамно се отдавалъ на страстьта си къмъ женитѣ. Тази страсть го погубила. Заловенъ на мѣстото на престѫплението въ дома на ловчанския гражданинъ сахатчия (часовникарь) Коста (Костаки), Мелетий презъ лѣтото на 1850 година билъ повиканъ на сѫдъ въ Цариградъ предъ синода въ гръцката патриаршия, гдето като обвинители се явили и 8 души първенци българи отъ ловчанската епархия, между които билъ и пострадалиятъ Коста. Патриаршескиятъ синодъ въ началото се опиталъ да застане на страната на виновния владика и не само да го оправдае, но и да осѫди и осѫдилъ на заточение 8-тѣхъ души представители на епархията. Обаче, осѫденитѣ сполучили да представятъ на Синода необорими доказателства за виновностьта на Мелетия, — писмата му до гъркинята Мариола — жената на Коста, — съ които той ѝ явявалъ, че е оправданъ, че скоро ще се върне въ Ловечъ и ще продължатъ досегашния си животъ, — та синодътъ се видѣлъ принуденъ не само да отмѣни първото си решение, а и да осѫди Мелетия на заточение въ Света гора. — Докато още представителитѣ били въ Цариградъ, започнали се интриги за опредѣляне кандидатъ на овдовѣлата ловчанска епископска катедра. Синоднитѣ архиери канили представителитѣ на гощавки въ домоветѣ си и ги уговаряли да искатъ за свой владика нѣкого отъ тѣхнитѣ протежета-протосин-

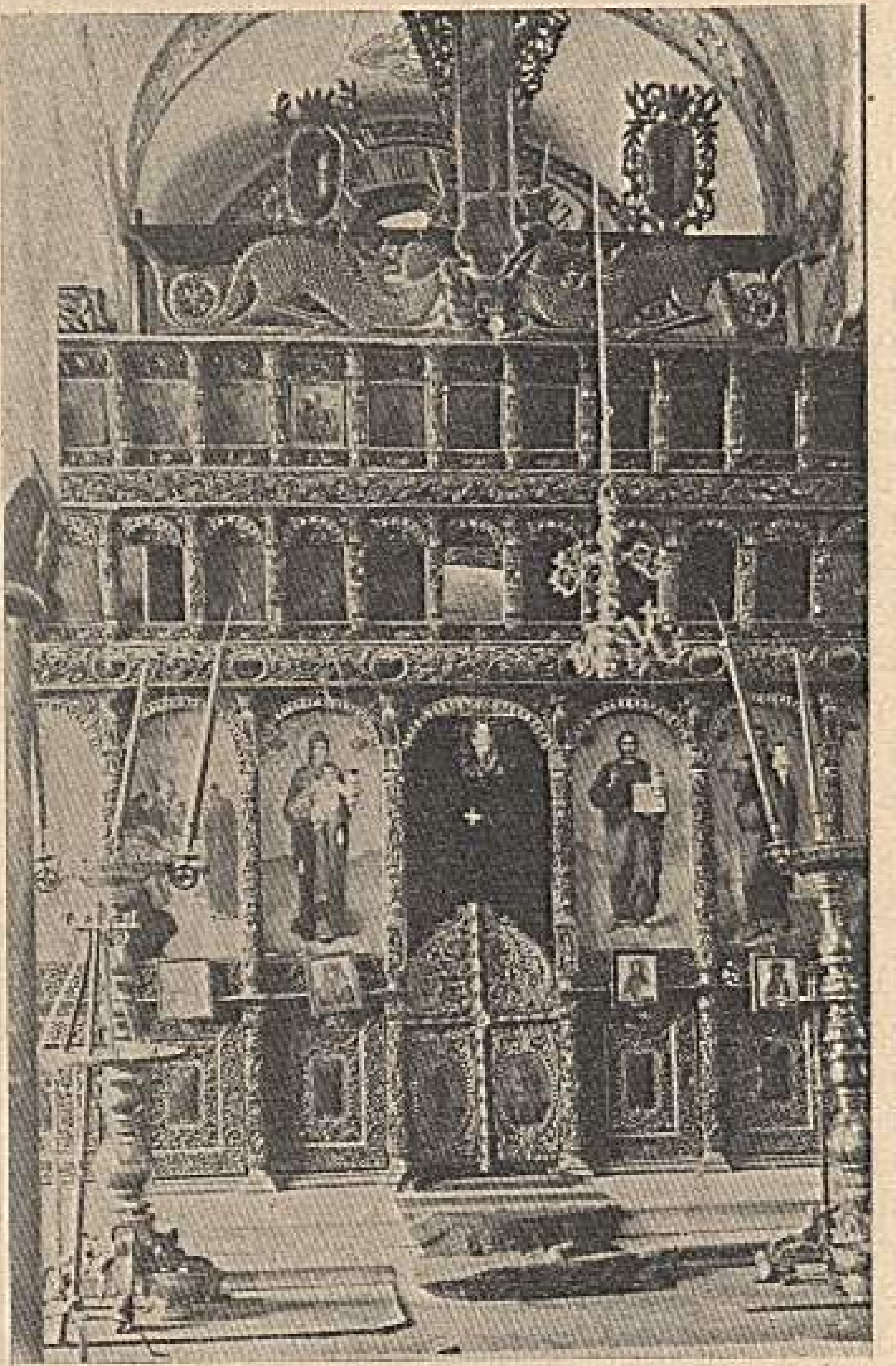

Образъ 5. Иконостасъ отъ храма Св. Богородица

гели, дякони и др. При една такава гощавка на 30 юлий 1850 година водительтъ на 8-тѣ ловчански представители Николчо Стояновъ билъ отровенъ. Така цариградската патриаршия отмѫстила на българитѣ за оплакванията имъ отъ развратния гръкъ владика[1].

---

[1]) Вж. „Приложения“, 3.

[2]) По думитѣ на г. проф. А. Иширковъ, който е родомъ отъ Ловечъ, сегашниятъ храмъ „Св. Недѣля“ се наричалъ още храмъ „Св. Кириакия“.

[3]) П. Р. Славейковъ, Български Притчи. Пловдивъ 1889: „Презъ 1847 година минахъ за учитель въ Ловечъ и тамъ се застояхъ нѣщо година и половина . . . . Ловченски епископъ бѣше единъ младъ, левентъ и хубавецъ владика, по име Мелетий“, стр. XXI и XXIII—XXIV.

П. Р. Славейковъ, който билъ учитель въ Ловечъ една година и половина (отъ 1847 до кѫде срѣдата на 1848 година[2]) въ „Български притчи (стр. XXI—XXV) дава малко по други подробности за осѫждането на Мелетия и за смъртьта на Николаки Терзиоглу (Николчо Стояновъ). А именно, той казва, че, когато въ Ловечъ станалъ скандалътъ, отъ Търново билъ пратенъ митрополитскиятъ протосингелъ, по име Кара-Кехая, да разгледа работата. Тоя последниятъ, щомъ пристигналъ въ Ловечъ, изпратилъ Мелетия въ Търново, отгдето го проводили въ Цариградъ, а за да покрие донейде скандала, заловилъ се да сѫди гражданитѣ, защо сѫ допускали да запиратъ по такъвъ начинъ Мелетия, като го заключили заедно съ Мариола.

Презъ време на задържането на Мелетия въ Търново, Славейковъ, който, като владиковъ секретарь, ималъ свободенъ достѫпъ въ митрополията (епископията), отишълъ въ епископската канцелария намѣрилъ тайната Мелетиева кореспонденция и взелъ отъ нея десетина писма, повечето отъ които били любовни — размѣнени между него (Мелетия) и Мариола. Тѣзи писма той далъ на Николча Стояновъ, който, по настояването на Кара-Кехая, билъ повиканъ въ Цариградъ на духовенъ сѫдъ предъ патриарха. Тука Николчо представилъ даденитѣ му отъ Славейкова писма и съ тѣхъ той, не само че се оправдалъ, а и доказалъ вината на Мелетия. Два дена, следъ като билъ оправданъ, Николчо умрѣлъ въ Цариградъ отъ холера.

Славейковъ дава още и следнитѣ сведения за Мелетия: той ималъ хубавъ гласъ, та често пѣялъ въ черква, а частниятъ му животъ не билъ отъ непорочнитѣ, както се вижда и отъ случката съ Мариола. За да му бѫде мирна главата, Мелетий се стараялъ да бѫде въ добри отношения съ Славейкова. Той, вѣроятно, е знаялъ за досегашнитѣ му неприятни сблъсквания съ търновския митрополитъ. Работата въ това отношение дошла дотамъ, че, за да има Славейкова на страната си, Мелетий го употрѣбявалъ за свой секретарь. Това обстоятелство, както казахме, му дало възможность свободно да претършува тайната архива на Мелетия и скритомъ да вземе горепоменатитѣ писма. За забелезване е обстоятелството, че Славейковъ не се оплаква отъ Мелетия, макаръ че „тайничко се си го преследвахъ“. Вѣроятно, Мелетий залисанъ въ любовнитѣ си похождения, не е намиралъ време да се занимава и съ тайнитѣ Славейкови преследвания. Това обстоятелство дава основание да се осъмнимъ въ твърдението, че „Петко Райковъ Славейковъ нѣколко време се крилъ въ Троянския монастиръ, когато го гонилъ и преследвалъ ловчанския гръцки владика Мелетий“.[1] Самъ Славейковъ казва („Бълг. притчи“ стр. XXII—XXIII), че отъ Ловечъ два пѫти ходилъ въ Троянския монастиръ и то първия пѫтъ защото бѣгалъ отъ холерата, която заплашвала да се разпространи и въ Ловечъ, а втория пѫть — съ намѣрение да се замонаши въ този монастиръ.

---

[1] Т. И-ва, Ловченскыйтъ владика или бела на ловченскыйтъ сахатчия, Болградъ, 1863 г. Ср. Г. Димитровъ, Княжество България. Пловдивъ 1895 г. часть I., стр. 312—315 Г. Ивановъ, „Ловечъ въ борбата за национална църква“, въ Известия на Ист. дружество кн. V. 1922, стр. 156—157. Славейковъ, ц. с., стр. XXV.

[2] Ср. „Ловечъ — Ловчанско“, кн. I, стр. 127.

Между писмата, които Славейковъ взелъ отъ тайната архива на Мелетия, „Имаше, казва той, и едно отъ Никомидийския въ Цариградъ митрополитъ, което съдържаше тайнитѣ наставления на Фенеръ къмъ гръцкитѣ владици въ България, какъ въобще да се отнасятъ къмъ възраждающия се тогава българизъмъ и какви срѣдства да употрѣбяватъ въ борбата си противъ неговото разпространение. Тѣзи инструкции бѣха олицетворение на гръцка лукавщина и образецъ на византийщина. Азъ не помня всичкитѣ точки на тия наставления, но сѫщностьта имъ бѣше тая: че гръцкитѣ владици трѣбва всѣкакъ и всѣкѫде да препятствуватъ на разпространението на българскитѣ книги и да не допущатъ отварянето на български училища. Ако нейде поискатъ да си отворятъ училище, тогава владиката трѣбва да се погрижи той да се тури на чело на работата, за да земе училището въ рѫце и подъ неговъ надзоръ. Въ училището гръцкиятъ езикъ трѣбва да първенствува, а на българския твърде малко внимание да се обръща“. — Отъ нищо, обаче, не се вижда Мелетий да е прилагалъ на практика тѣзи тайни наставления. Вѣроятно, и тука любовнитѣ му похождения не сѫ му оставяли свободно време да се занимава съ работата, за която е билъ въ Ловечъ.

До времето на Мелетия ловчанскитѣ храмове нѣмали клепала за свикване вѣрващитѣ на молитва. Заслуга на този епископъ е въвеждането въ Ловечъ на клепалото (токата)[2].

Следъ осѫждането на Мелетия представителитѣ на Ловчанската епархия предъ патриаршията въ Цариградъ молили да се изпрати въ Ловечъ българинъ епископъ, но получили отказъ. Дадено имъ било да разберать, че молбата имъ не може да бѫде удовлетворена, защото нѣма българинъ достоинъ за епископъ. Пратенъ билъ пакъ гръкъ, който сѫщо се казвалъ Мелетий. Този епископъ казва Г. Ивановъ, проявилъ голѣмъ тактъ, та възбуденитѣ отъ дейностьта на предшственика му ловчанци се успокоили. Той, обаче, не останалъ тука дълго време и билъ принуденъ да напусне Ловечъ по следната причина. Турцитѣ искали да потурчатъ една мома българка — — Дона отъ с. Жлѣба. Мелетий се възпротивилъ и изтръгналъ момата отъ заграбилитѣ я турци. Разсърдени, турцитѣ убили гавазина му българинъ Бошнакъ Константинъ. Стоенето на Мелетия въ Ловечъ станало невъзможно. Той напусналъ Ловечъ, дето оставилъ за себе си сравнително добри спомени[3].

---

[1] Иромонахъ Кирилъ Дановъ, Историята на Троянския монастирь. състявилъ и превелъ. . . Ловечъ 1891, стр. 25. „П. Р. Славейковъ, който е билъ приследванъ отъ Ловчанския гръцки епископъ Мелетий“, е казано въ изданието на сѫщата книга отъ 1903 г., стр. 42. — Ср. Г. Ивановъ въ „Изв. на Ист. др., кн. V. стр. 155.

[2] Д-ръ П. Ив. Стояновъ, Градътъ Ловечъ като центъръ на българския централенъ революционенъ комитетъ. Ловечъ, 1891, стр. 6.

[3] Гено Ивановъ, „Ловечъ въ борбата за национална черква“ въ „Известия на Историч. дружество“ кн. V. 1922 г. стр. 156—157. — Д-ръ П. Стояновъ, ц. с., стр. 7.

Такъвъ единъ добъръ споменъ е нареждането му пазарьтъ въ Ловечъ да не става въ Недѣля, както това било до идването му въ този градъ, а въ сжбота[1]. Очевидно, неговитѣ съображения сж били тѣзи: недѣлниятъ день за християнитѣ е день за молитва и почивка. Не бива християнитѣ въ този день, вмѣсто въ храма на молитва, да отиватъ на пазаря за купуване и продаване, които дѣла нѣматъ нищо общо съ молитвата.

* * *

Следъ като епископъ Мелетий II напусналъ Ловечъ, молбата на ловчанци — да имъ бжде пратенъ епископъ българинъ — била чута: търновскиятъ митрополитъ **Неофитъ**, подъ ведомството на когото се намирала, както вече се каза, и ловчанската епископия, изпратилъ за епископъ въ този градъ българина **Иларионъ**.[2]

Самъ Иларионъ дава за себе си следнитѣ сведения: родилъ се той въ гр. Елена[3] презъ 1800 година[4]. Родителитѣ му — Иванъ и Васила били православни българи и при светото кръщение го нарекли **Иванъ**. Докато още билъ въ Елена, Иванъ посещавалъ мѣстната килия, та се научилъ да чете. Училъ се по Часослова и Псалтиря. Рано, обаче, той напусналъ Елена и постжпилъ въ Капиновския монастирь св. Николай (въ Търновско). Тука продължилъ да се учи и то тъй, както се учили по онова време децата въ монастиритѣ; а именно: всѣки день той прочиталъ на стареца, при когото живѣлъ и **ученикъ** на когото билъ, по нѣщо отъ нѣкое житие, отъ нѣкоя беседа на св. Ивана Златоуста, отъ Ефрема Сирина или отъ другъ нѣкой черковенъ писа-

---

[1] Д-ръ **П. Стояновъ**, ц. с., стр 7.

[2] **Т. Васильовъ**, „Иларионъ ловчански и църковниятъ въпросъ" въ сп. „Духовна култура, Год. I, кн. 1 и 2, стр. 110 неточно: „Въ 1852 година Ловчанската епархия овдовѣ поради дигането на гърка **Паисий** (или **Дионисий**) за неговото скандилиозно поведение въ Ловечъ" — Предположението на **Д. Ласковъ**, че „ловчанскитѣ граждани сж измолили не безъ пари, вѣроятно, той (Иларионъ) да бжде опредѣленъ на **самостоятелна** (?) катедра въ Ловечъ" (Вж. статията му „Две писма и пр." въ „Приложение на Църк. в." год. IV, кн. X, XI и XII, София 1903. стр. 40), не се потвърждава съ никакви данни. То си остава на нищо неосновано предположение. Невъзможно е да се допусне, че ловчанци ще сж се решили да си купятъ владика. Вѣроятно, Ласковъ се е повлиялъ отъ **празднитѣ** думи на **В. Тепловъ**, който толкова малко сведения е ималъ за черковнитѣ работи въ търновската епархия, че не знае дори името на търновския митрополитъ, който ржкоположилъ Илариона за свой викарий, а после три години го пратилъ въ Ловечъ, та го нарича **Мелетий**.

[3] Върху единъ, осветенъ отъ него на 24. V. 1860 г., антиминсъ Иларионъ написалъ и следващето: „се освети отъ Ловчанския Епископъ Илариона, родомъ болгарина изъ търновското село Елена". **Проф. протоирей Ив. Гошевъ**. Въ Трѣвна презъ времето на последнитѣ търновски гръцки владици (1820—1870 г.) въ „Българска историческа библиотека", год. III, 1930 т. II, стр. 224. — **Т. Васильовъ**, ц. ст., стр. 110: „е родомъ отъ еленскитѣ колиби" не е вѣрно.

[4] Въ Писмото си до „Негово мусыкословесіе оучителя Тжрновскаго Г-на Никола попа Василіевича (=**Златарски**) молитвенно въ Тжрново", което е отъ 17.XII. 1859 година, Иларионъ пише: „ази какь—какь истарколихъ шейсетяхь, трябва отсега да са готвя". (Вж. статията на **В. Н. Златарски** „Материали за биографията на покойния дѣдо Иларионъ Ловчански" въ „Приложение на Църк. в.", кн. III, София 1902 г., стр. 33, писмо № 3.) А това значи, че Иларионъ се е родилъ презъ 1799 година.

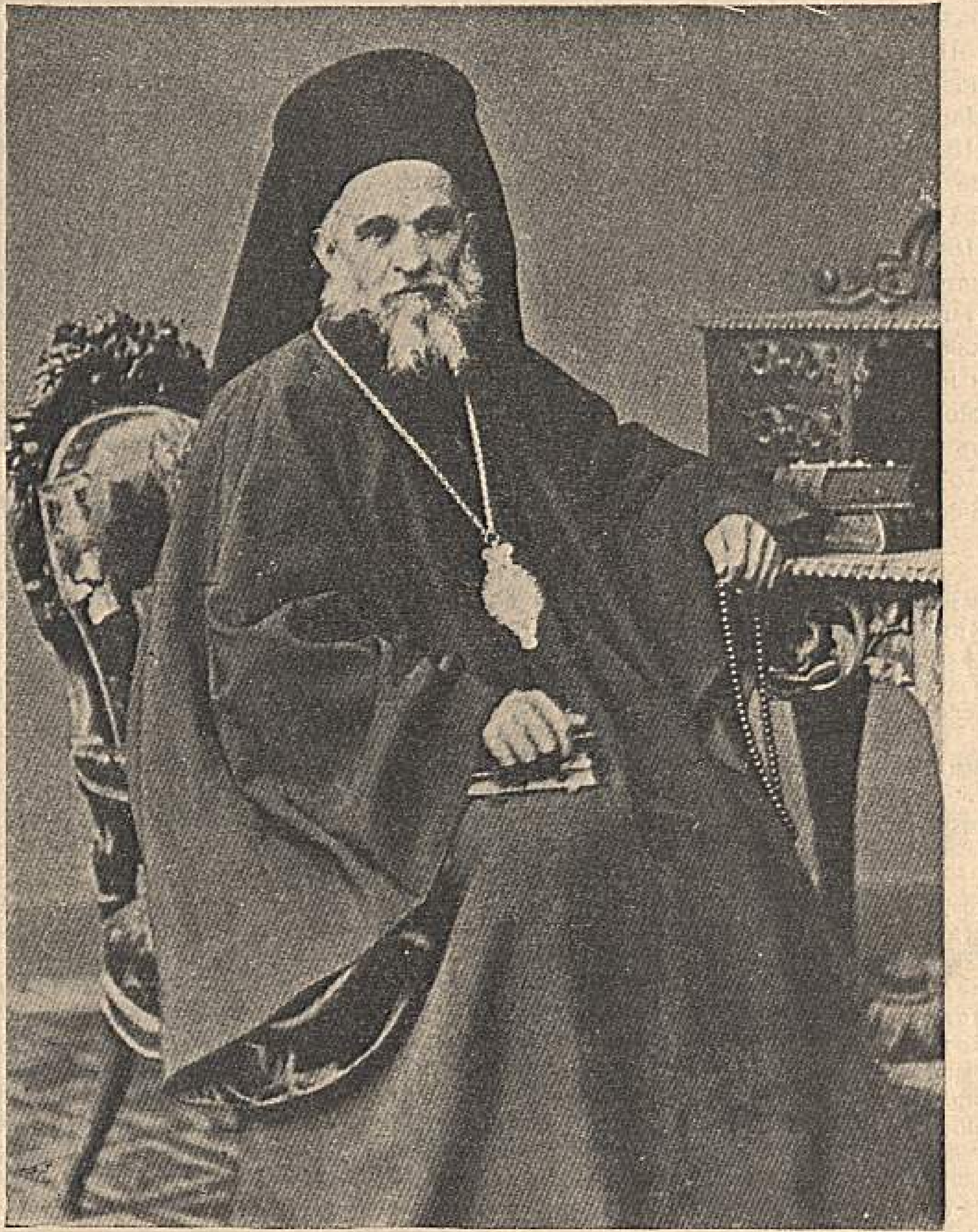

Иларионъ,
Митрополитъ Ловчански.

тель. Старецътъ обяснявалъ прочетеното. Съ това Иванъ завършилъ образованието си, което се продължило твърде дълго — до навръшване 27-годишна възрасть. — Презъ 1819 година Иванъ се замонашилъ и се нарекълъ Иларионъ. Едновременно съ това той билъ ржкоположенъ за дяконъ отъ търновския митрополитъ Иоаникий, когото въ 1821 година турцитѣ обесили въ Цариградъ. При приемника на Иоаникия, който се казвалъ сжщо Иларионъ (1821—1838 г.), еродяконъ Иларионъ служилъ 16—17 години и продължилъ да се учи 'и при него.[1] — При следващитѣ търновски митрополити Панарета (1838—1840), Неофита (1840—1846 и 1848—1856) и Атанасия (1846—1848) еродяконъ Иларионъ продължилъ службата си цѣли 14 години, като въ началото билъ еродяконъ, а по после архимандритъ и протосингелъ, (такъвъ той билъ презъ м. февруарий 1849 г.). Неофитъ го пращалъ по епархията да събира владишкия данъкъ и, за да има по голѣма тежесть въ очитѣ и на турскитѣ власти и на вѣрващитѣ, въ 1849 година го ржкоположилъ епископъ съ титлата Аксиуполеѡс.[2] — Въ статията си за Трѣвна, напечатана въ „Бълг. ист. библиотека“, год. III (1930), т. 2, проф. протоиерей Иванъ Гошевъ дава следнитѣ сведения за ржкоположението на Илариона за епископъ: „По туй време (февруарий 1849 г.) протосингелъ на търновската

---

[1] Т. Васильовъ, ц. ст., стр. 110 съ право го нарича „вѣщъ църковникъ съ слабо образование, т. е. такъвъ каквито тогава бѣха повечето гръцки владици въ България“. А Христо Стамболски, който добре го познавалъ, го нарича „простъ и необразованъ човѣкъ“ (Автобиография, спомени и пр., София. 1927, т. II, стр. 183), макаръ че не единъ пжть подчертава. че при тържествени случаи той произнасялъ „трогателно словце“ (стр. 30), или „обстойна речь“ (стр. 143).

[2] Съ тази титла той се подписалъ въ писмото си отъ 28.X. 1851 г. до „сборния старецъ г. Викентий Зографски“. Вж. Д. Ласковъ, Две писма и пр. въ „Приложения на Църк. в.“ год. IV, кн. X, XI и XII. София 1903 г., стр. 46, — Това е почетна титла. Почетни титли сж носили и носятъ и сега всички епископи, хиротонисани безъ да сж избрани за нѣкоя епархия (Макариополски, Знеполски, Драговитийски и пр.).

Д. Ласковъ предполага, че Иларионъ е ржкоположенъ 2—3 месеца преди датата на току-що отбелязаното писмо. Въ случая Ласковъ несполучливо се базира на следния пасажъ отъ писмото на Илариона: „А особенно споредъ желаніето на синца ны почнахж да се появяватъ българы на престолъ „Епископства“ съсъ името: Български владика“ и както азъ недостойный първы пжть въ туй время се явихъ споредъ желанието вы, подобно и други по достойны Българы начнаха да се появяватъ съ горното име — както и г. Лаодикійскій, за което се и азъ радвамъ и, като сѣки българинъ, желая, както и вый, дано и още се появятъ и на по высокъ стъпень.“ (Пакъ у Ласкова. стр. 43). Ср. и въ писмото му до Н. Златарски отъ 4.IV. 1861 г. № 5: „Язи разпалихъ българите и началото азь бяхь отъ българский родь владика“. Вж. по-нататъкъ . . . . Той разсжждава така: Иларионъ нарича себе си пръвъ български владика. Стефанъ Ковачевичъ, първиятъ предстоятель на българската въ Цариградъ черкова, билъ ржкоположенъ на 15 августъ 1851 и сжщо билъ български владика (Ковачевичъ билъ сърбинъ Б. м.), след., Иларионъ е ржкоположенъ преди него. Това е вѣрно; но защо се твърди, че „между ржкополагането на Илариона и писмото му до Викентия трѣбва да е минало 2—3 месеца, не се знае. Въ автобиографията си Иларионъ твърди, че три години следъ като билъ хиротонисанъ епископъ, Неофитъ го пратилъ въ Ловечъ. А въ Ловечъ Иларионъ дошелъ презъ 1852 год. Следв., ржкоположенъ е билъ презъ 1849, а не презъ 1851 година. (За Лаодикийския епископъ Стефанъ Ковачевичъ вж. моята статия въ Известия на Етнографския музей въ София за 1922 г. кн. II., стр. 37—83).

митрополия е българинътъ хаджи Иларионъ (бждещиятъ Иларионъ Ловчански). Все по сжщото време, когато въ Цариградъ се освещава първиятъ български параклисъ (9 октомврий 1849 г.) и когато П. Р, Славейковъ неуморно работи срещу Неофита, (който тогава, както току що поменахме, билъ втори пжтъ търновски митрополитъ. Бележка моя), Неофитъ намѣрилъ за добре да ржкоположи своя протосингелъ хаджи Илариона за епископъ. Изборътъ става презъ м. юний въ Арбанашкия храмъ св. Димитъръ и българинътъ х. Иларионъ става епископъ съ титлата Аксиополски“ (стр. 221). — Следъ 3 години — въ 1852 г. — Неофитъ, както вече поменахме, го изпратилъ въ Ловечъ[1], която епархия той управлявалъ цѣли двайсеть години[2] (1852 до 3. VII. 1372 год.). За причинитѣ, поради които митр. Неофитъ се съгласилъ да удовлетвори молбата на ловчанци, да имъ изпрати за епископъ българина х. Илариона, проф. Гошевъ бележи, че епархиотитѣ въ цѣлата търновска епархия били недоволни отъ Неофита и дори пратили въ Цариградъ пратеници, да искатъ махването му отъ Търново. Неофитъ се опиталъ да накара да изберать въ Трѣвна за свой пратеникъ въ Цариградъ чорбаджи Никола Чушковъ, който билъ неговъ човѣкъ; но не сполучилъ. Тогава, „за да смекчи ловчанци, трѣвненци и българитѣ отъ другитѣ градчета, които пратили делегати срещу него, Неофитъ още къмъ юний 1851 година ще да е обещалъ на ловченци да имъ даде българина Аксиополскаго Илариона за ловчански епископъ, защото на 20 юлий 1851 година Иларионъ вече се готви и си извадилъ официаленъ документъ, написанъ на гръцки и на български, въ който подробно се описва дотогавашната Иларионова дейность". Трѣбва, впрочемъ, да забележимъ, че този документъ не е подписанъ отъ никого, не носи никакъвъ печатъ и прилича повече на черновка. Презъ м. мартъ 1852 година епископъ х. Иларионъ вече става Ловчански епископъ (стр. 221—222). Въ историята на българската черква този бележитъ българинъ е известенъ съ името Иларионъ Ловчански. Той е първиятъ избранъ български екзархъ.

---

[1] Тома Васильовъ въ ц. ст. неточно се изразява, като казва: (търновскиятъ) митрополитъ ржкоположи и имъ изпрати своя протосингелъ Илариона, (стр. 110). Иларионъ билъ ржкоположенъ преди три години.

[2] Иорд. Ивановъ, Северна Македония. Исторически издирвания, София 1906 г., Автобиографически бележки отъ Илариона, които г. Йорд Ивановъ намѣрилъ въ архивата му въ Кюстендилъ:

„Наше смиреніе роденъ въ селото Елена, сега нареченъ градецъ на. 1800 лѣто или 1801, въ святое кръщеніе нареченъ Іѡань. ѿ православних родителеи іѡань и васила, Чтеніе учихь въ сжщото село, и ѡбразовань вь монастирь свѣты Николаі Търновско ѡкружіе до 27 годины. Въ ѡнова времѣ вь училищата преподаваха часословы и псалтиры церковно ученіе, граматика катихсись и политическы науки ѿнюдь неса слушаше Ныи вь монастырь вь растояніе на 27 годины всяки день караши ны старица ны прочитахме житіа свѣтих оцевь, пролозы, беседи свѣтаго іѡана златоустагѡ алфавить духовныи, Ефремь сиринь. Ныи прочитахме и старицатны толкуваше, Тамо пріяхме ѿчасти ѡбразованіе, на. 1819 лѣто пріяхме монашескыи и діаконскыи чинь ѿ митрополита търновскаго. Тои утиди вь цари грать на 1821: Тогази ѡбесиха патріарха григоріа и тарновскыи іѡаникіа. После доиди вь тарновь митрополить іларионь. При него седяхь 15.—16: годины и ѿчасти пріяхь ѡбразованіе и отъ него, и като са престави іларіонь, дойди митрополить Неофить и при него седяхь. 14 годины діаконь, протосунгель, рукоположима и епископь да ходя по епархіата му, после три годины дади ми ловчанската епархіа която управлявахъ. 20 годины И на: 1872 лѣто като бѣхме вь цариграть ѡпределихся кюстендилскыи митрополить гдето и днесь прибивавамь ето стана шесь годины“ (Писано въ 1878 г.) Стр. 339—341. — В. Тепловъ, въ „Греко-болгарскій церковный вопросъ по неизданнымъ источникамъ“ С. Петербургъ 1889 г., казва: „Илларіонъ, епископъ Ловчанскій, родомъ изъ Елены, былъ протосингеломъ Тырновскаго греческаго митрополита Мелетия (?!) и, по настоянію жителей города Ловча, былъ за большія деньги поставленъ епископомъ этого города. Преосвященный Илларіонъ былъ первымъ болгарскимъ епископомъ, попавшимъ на болгарскую епархію“, стр. 73—74. — Сведенията на Теплова сж невѣрни. Тѣ противоречатъ на автобиографията на Илариона. — Г. Димитровъ, Княжество България. Пловдивъ 1895 казва: „На 8. II. 1852 година Патриаршията имъ изпратила Илариона“ стр. 315. Г. Димитровъ не е посочилъ източника на тѣзи си сведения.

Нека тука отбележимъ и следното отъ дейностьта на епископа Илариона Ловчански, за прѫвъ пѫть посочено отъ проф. прот. Гошевъ: На 6 февруарий 1856 г. султанъ Абдулъ Меджидъ (1839—1861 г.) издалъ знаменития си Хатти Хумаюнъ, съ който, между другото, давалъ на всичкитѣ си поданици еднакви права. Това още повече влошило и безъ това лошото положение на търновския митрополитъ Неофита: епархиотитѣ му все по-силно му се противопоставяли, тъй че той къмъ м. ноемврий 1856 година вече напусналъ Търново За управитель на търновската епархия до идването на новия титуляренъ търновски митрополитъ билъ назначенъ Иларионъ Ловчански съ титлата „епитропъ на свето търновския митрополитъ". Като отбелязва това проф. прот. Гошевъ добавя: „Следъ патриарха Евтимия сега на Търновската катедра, може би, за пръвъ пѫть седи пакъ българинъ, но за жалость човѣкъ, който не се проявилъ съ смѣлость, а както изглежда, само съ голѣма вѣра и нравствена чистота".

Като изтъква това, проф. прот. Гошевъ бележи, че Иларионъ отбѣгвалъ да пише гръцки по разнитѣ документи; неговитѣ писма, напримѣръ, до трѣвненския владиковъ епитропъ Иоаникий сѫ писани на български езикъ и подъ тѣхъ личи подписъ: † Ловчанскій Іларїѡнъ и Єпитропъ свето Терновскій ѡ Хрстѣ молитвенникъ.[1]) А по-долу казва, че Иларионъ издалъ наредба по цѣлата Търновска епархия (21. II. 1860 г.), въ която приканя народа да подкрепи парично изграждането на една „народна църква" въ Цариградъ, въ която да се служи на „нашия матеренъ езикъ — българския". Нека тутакси отбележимъ, че тукъ или датата е погрѣшна, (на 21. II. 1860 година Иларионъ не е могълъ да издаде наредба по цѣлата Търновска епархия, защото тогава той е билъ само ловчански епископъ), или думата търновска трѣбва да се чете ловчанска.[2]) — Нека добавя и следващето: въ канцеларията на търновската митрополия български езикъ е билъ доста употрѣбяванъ. Тъй, грамотата на баща ми — свещеникъ (по-после свещеноикономъ) Стефанъ Станимировъ, — издадена въ края на 1859 година отъ последния търновски митрополитъ Григорий (1858—1870 г.), бѣ написана на български.

Преди още да бѫде пратенъ въ Ловечъ, бидейки подъ непосредствения надзоръ на търновския митрополитъ гърка Неофита, епископъ Иларионъ се проявявалъ, като добъръ българинъ, който горещо обича „премилото си отечество" България. Тъй, въ поменатото си писмо отъ 28. X. 1851 година той пише: „Защото нашето мило отечество стремително начева да преуспѣва къмъ образованіе, като почеха, както и вый чувате, да се учредяватъ навсѣкждѣ школы съсъ искусни учители". И по-нататъкъ: „Защото неговитѣ (на о. Викентия) добри дѣла разсѣяны сѫ изъ сичка Българія нашето премило отечество, дѣто не ще се забравятъ во вѣки" (стр. 43—44). Такъвъ той подчертава, че е и въ писмата си до бележития на времето си търновски учитель и общественъ деецъ Н. Златарски и то още въ онова време, когато той билъ въ добри отношения съ ловчанци, които дори го хвалѣли. Тъй, въ собственорѫчното си писмо № 2 отъ 6. XII. 1859 г. той пише на Златарски и тѣзи думи: „Оуверен самь че знаите какво самь чисть бльгжринь"; а въ собственорѫчното си писмо № 3 отъ 17. с. м. той пише: „А колкоту за нази дето сте слушали чи ни хвалять тои (туй, това) не е оть нашето достоинство но стадоту й добро и приятелите"[1]). — Като пастиръ, Иларионъ се проявилъ, като човѣкъ на своето време и полагалъ голѣми грижи за уредбата на добри училища въ епархията си. Нека наумимъ, че тъкмо по онова време въ цѣла България народътъ ревностно работѣше за откриване училища. И епископъ Иларионъ не само насърдчава паството си да отваря български училища, но и усърдно работи, за откриванието на такива училища и снабдяването имъ съ добри учители българи. Ние не се съмняваме, че така той е работилъ отъ деня на идването си въ Ловечъ, макаръ че доказателство за това нѣмаме. Запазено е, обаче, едно писмо отъ по-последно време, което ни нуди да твърдимъ това. Това писмо е до Николай Поповичъ (= Златарски) и е отъ 19. XI. 1859 г. (№ 1 въ поменатата по-горе сбирка). Въ него Иларионъ явява на Златарски, че въ с. Троянъ, което е въ епархията му, иматъ нужда отъ учитель и моли да му се препорѫча такъвъ. Той пише: „Въ селото Троянъ въ нашата епархіа иматъ нужда отъ единъ учитель колко да е въ званіето си да е достоинъ. ако са намери такавзи даскаль сторете трудъ и хуратувайте и ни отпишети до колко дена дохожда на Троянъ и какво оученіе можи да предаде и ни са отговорети по скоричко молимъ. на Илена слушамъ за Костантина който бяши на Заара чи си дошалъ ако е истенна тои ми са чини чі е добаръ за Троянь пишети му. или ако има други по добарь отговорете ни са, отъ души молитствувамъ и Г-на Михаиловскіи, и здрави бѫдети: 1859: ноемвріе: 19

†Л „Іларіонъ о Христѣ вашь молитвенникь".

Въ писмото си отъ 17. XII. с. 1859 г. (№ 3) Иларионъ съобщилъ на Златарски, че „Костантинъ доиди и ще гу испроводя на Троянь да го настанимь". — Освенъ това той се проявилъ и като проповѣдникъ, което за онова време въ България е било голѣма рѣдкость. Тъй, Тома попъ Васильовъ, въ бащиния домъ на когото въ Тетевенъ Иларионъ прекаралъ цѣлия велики постъ и когото той поради това добре помни, казва, че Иларионъ проповѣдвалъ въ храма и то на български. „Кога държеше проповѣдь въ църква, като укоряваше пороцитѣ, вълнуваше се, — дали естествено или присторено, това не мога да кажа, — и отъ време на време удряше съ жезъла си по каменнитѣ стжпала на владишкия тронъ. Въ речьта си често примѣсваше не само думи, но и цѣли фрази турски. По гръцки нито проповѣдваше, нито говорѣше, защото нѣмаше кой да го разбере[1]); но българскиятъ му говоръ наподобяваше говора на гръкъ".

---

[1]) „Приложения" 4. Саморѫчно писмо отъ Илариона Ловчански до християнитѣ въ Трѣвна. Сега то се пази въ „Църковния историко-археологически музей въ София" въ папка: „Трѣвненския Иоаникиевъ архивъ" подъ № VI.

[2]) Проф. прот. Гошевъ, ц. ст. стр. 223—224.

[1]) Отъ запазенитѣ Иларионови писма до учителя Н. Златарски въ Търново 14 заедно съ една „Добавка" — „Отхожданіето ны въ Рылскіи монастиръ: 1865 октомв(р)іи: 14" сѫ напечатани въ „Приложения на Църк. в.", кн. III. 1901 г., стр. 28—56.

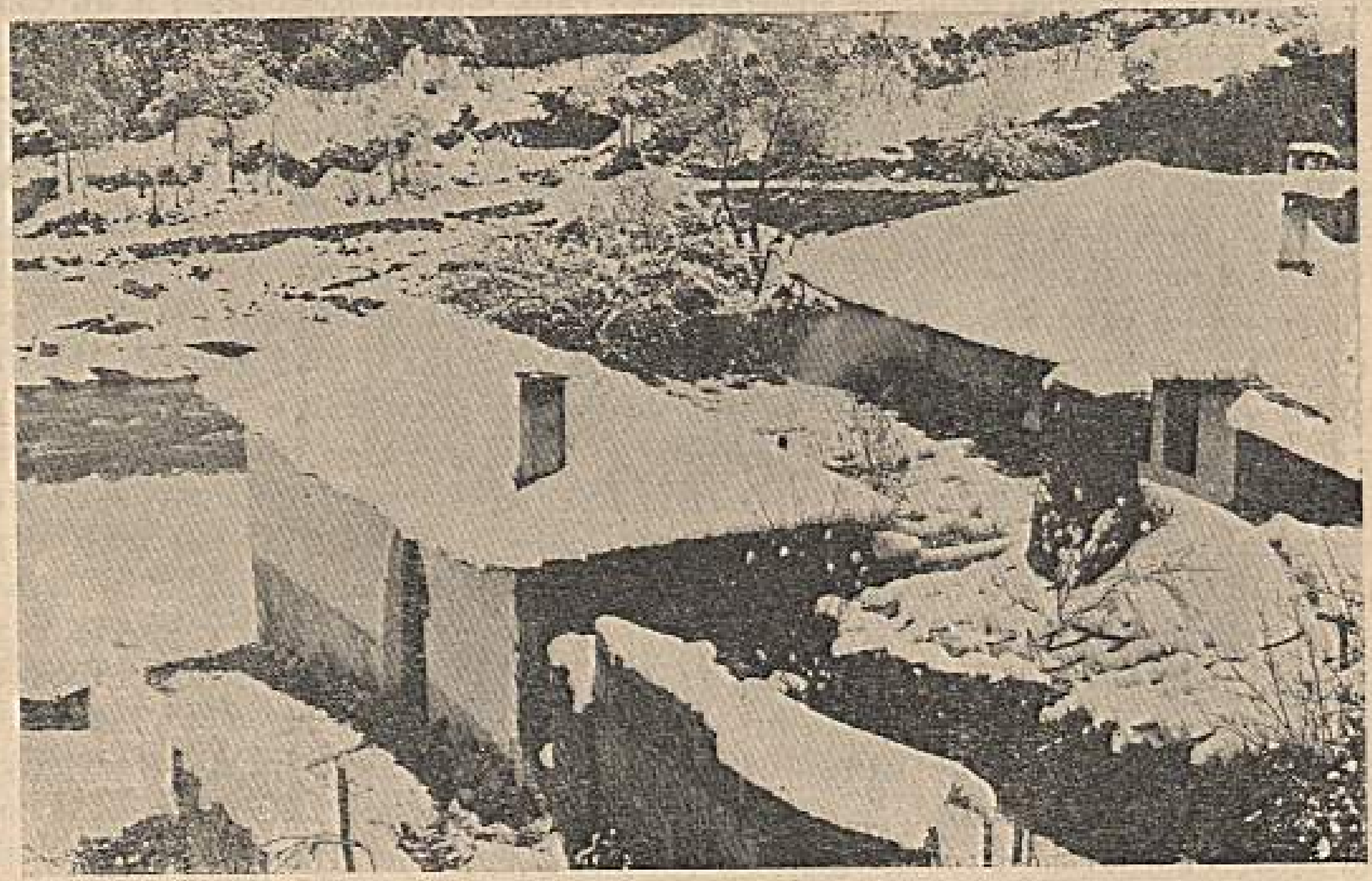

Образъ 7. Старата епископия.

Отъ писмото № 2 се вижда, че Иларионъ не билъ доволенъ отъ живота си въ Ловечъ. Той се оплаква, че и епископията е на недобро мѣсто и гражданитѣ сж прости или враждебно настроени къмъ него. „Честичко ни пишете, пише той на Златарски (писмо № 2), поне отчасти віе ма оутешаваите, защото въ Ловечъ най-много епископіата намира са на таквози идно разпространо мѣсто между две канъри, като си подигна главата кжмь небото пада ми калимавката, и разговорь съ кого!! ала оурисницата така оурисала но нека бждим здрави . . . . . . 1859: декемвріе: 6". — Изразътъ: „и разговорь съ кого" не е ясенъ. Ако не знаяхме за лошитѣ отношения между Илариона и ловчанци, съ увѣреность бихме казали, че той значи: ловчанскитѣ граждани сж хора прости. Въ Ловечъ нѣма онова просвѣтено общество, центъръ на което въ Търново билъ учительтъ Н. Златарски и въ което се числилъ и самъ Иларионъ редомъ съ Н. Михаиловски. Но той може да се разбира и иначе, а именно, всички ми обърнаха гърбъ, ненавиждатъ ме, нѣма съ кого и да се разговоря. Впрочемъ, цитуванитѣ по-горе думи отъ писмото № 3 („слушали сте, че ни хвалятъ нази"), каточели даватъ основание разгледваниятъ изразъ да се разбира въ първия смисълъ. Омразата още не се е била захванала.

Вижда се, че въ сжщность Иларионъ е билъ човѣкъ благъ. Тъй, въ писмото си до Златарски отъ 17.XII.1859 година (№ 3), той пише: „Азъ никуга не мога да намеря кусурь на народа защото ніе даваме причина. на времето апостолите какви дивы народи намериха чи ги укротиха, а ніе сега готови христіаны чи не можемъ да ги оуправимъ, ала корко (горко?) на таквози стадо дето са пасе отъ таквизи пастири като отъ мене имаяй страхь какавь ответь предъ нелицемерніять сждникь оуверен самь сине, чи сте слушали заради нази, и причината й дето ны желаити доброту, и ны оубичате а не отъ нашето достоинство, хеписиндень аннжджмь (= отъ всичко разбрахъ), стига да ма оубичати . . .". Такива думи може да казва само човѣкъ благъ, така да се самоунижава може само човѣкъ, който е въодушевенъ отъ желание да направи нѣщо още повече отъ онова добро, което до сега е направилъ. Нека отбележимъ, че въ сжщото писмо и то следъ горнитѣ думи, Иларионъ бележи, че Костадинъ пристигналъ въ Ловечъ и ще бжде изпратенъ въ Троянъ за учитель. — Та не само това. Иларионъ не само че билъ човѣкъ благъ, чистосърдеченъ, както това се вижда отъ писмата му до учителя Н. Златарски, а е билъ и доброжелатель на народа си, отъ когото не се е дѣлилъ. Тъй, когато се засилила борбата съ гърцитѣ за черковнитѣ права на българския народъ, когато на 3 априлъ 1860 година цариградскитѣ българи отказали да възнасятъ въ време на литургия името на вселенския патриархъ и за началникъ на българската черква признали епископа Иларионъ Макариополски и приканили цѣлия български народъ да последва примѣра имъ, тогава и Иларионъ ловчански се отзовалъ на поканата имъ, като писалъ на Илариона Макариополски, че го признава за священоначалникъ на българската черква. При все това той не се отдѣлилъ окончателно отъ гръцката патриаршия, а запазвалъ връзки съ нея, което не ще да е било по угодата на ловчанци, които отъ своя страна признали Илариона Макариополски за священоначалникъ на българската черква и го уведомили за това съ писмо, написано отъ учителя Янко. Всичко това ние узнаваме отъ собственоржчното писмо № 4 на Илариона, което е безъ дата, но за което издательтъ му В. Н. Златарски казва, че трѣбва да е отъ 1860 година и което споредъ съдържанието си не може да бжде писано преди 3.IV.1860 година. Въ това писмо се казва: „Сочинителять (на писмото до Илариона Макариополски) е даскаль Янко коготу накараха стареишинитѣ и иснафите да го пиши. ловчаните като писаха до негово преосвѣщенство какво гу припознаватъ за „с" началникъ (свещеноначалникъ). и ніе му писахме особно, че като желаи народа ніе не можимъ да се отделими отъ народа това й и нашито желаніе, че не знаими сетнената гдѣ ще излези, защото е много опасно наимногу за болгарските епископы". — Отъ това писмо личи, че вече презъ 1860 година между Илариона и ловчанци е имало недоразумение, което се изразило и въ туй, че писмото отъ старейшинитѣ и еснафитѣ до Илариона Макариополски не само било изработено безъ участието на Илариона Ловчански, но дори и не било подписано отъ него. Като вземаме предъ видъ цитуваното вече съдържание на писмото № 4 отъ 17.XII.1859 г., ние сме наклонни да приемемъ, че именно презъ 1860 година се захващатъ силни недоразумения между Илариона и ловчанци. Възможно е даже, че въпросътъ за непоменуване името на патриарха въ време на богослужение е билъ главната причина за недоразуменията. Иларионъ, както е явно, въ случая не билъ решителенъ. Той се двомилъ, изчаквалъ да види, какъвъ край ще вземе тази работа[1]). Ловчанци, вижда се, осѫждали тази нерешителность и недоразуменията се засилили.

---

[1]) Т. Васильовъ, ц. ст., Стр. 110—111; ср. и стр. 112: „проповѣдваше редовно".

Г. Димитровъ, ц. с., стр. 315 казва: „Ако и българинъ, но тогава (Иларионъ) е минавалъ за гръкъ, и при освящението на 29 юний с. г. (1852) църквата Успѣние Богородици въ Тетевене нито една дума на славянски езикъ не е казалъ". Г. Димитровъ не е посочилъ източника и на тѣзи си сведения, които, възможно е, и да сж вѣрни.

Вижда се, че писмото до Илариона Макариополски е било написано отъ Илариона Ловчански по наставление отъ учителя Златарски. Такова заключение се вали отъ писмото на Илариона ловчански отъ 4. IV. 1861 г. № 5. Въ него изрично се казва: „каквото бяхти ни совѣтозали и преди време чи толкози години каквото си варвяль не отдаличаваи от тоизи пѫть за това и ньи така постарихми". А че тѣзи думи на Илариона идатъ да потвърдятъ горнята ни мисъль се вижда отъ онова, което въ сѫщото писмо следва непосредствено следъ тѣхъ: „Віе ньи знаити толкози години оусердни ли сме за родат си или не тожде и всичкитѣ тѫрновци, ала какво да сторя тесно ми отвсюдо". Явно е, че Златарски е съветвалъ Илариона и сега да се не отдѣля отъ народа, а, както и винаги досега, да върви съ него. И Иларионъ го послушалъ, ала на половина. Той и на Макариополски писалъ писмо и съ търновския митрополитъ продължавалъ да се сношава.

Единъ пѫть, вѣроятно, презъ пролѣтьта на 1861 година въ Ловечъ се разнесълъ слухъ, че Иларионъ ще отива въ Търново. Ловчанци го предупредили да не отива, и да скѫса всичкитѣ сношения съ търновския грѣцки митрополитъ. Той, обаче, не ги послушалъ. Като дошълъ въ Търново, Иларионъ най-напредъ отишълъ въ дома на Златарски, който билъ единъ отъ водителитѣ, ако не даже и главенъ водитель на търновци въ борбата съ гърцитѣ за народна ерархия; а отъ тамъ отишълъ въ грѣцката митрополия. Тука Иларионъ съ ужасъ узналъ, че на митрополита е донесено за ходенето му у Златарски. Иларионъ далъ незадоволителни обяснения: „ като минувахь (Златарски) бяха пред портата и слязухь та пихь идна ракия". Това толкова го смутило, че, тръгвайки си отъ Търново, не посмѣлъ пакъ да се срещне съ Златарски. Търновци, като се научили, че Иларионъ е ходилъ при гърка митрополитъ, писали на ловчанци да го изпѫдятъ. Нѣкой си Пахоміе го пресрещналъ въ Севлиево и му искалъ пари, като го заплашвалъ, че, ако му не даде, ще пише въ Ловечъ да го изпѫдятъ, както за това писали и търновчани. Когато пристигналъ въ Ловечъ, Иларионъ се научилъ, че градскитѣ първенци забранили на свещеницитѣ да го посещаватъ и да поменуватъ името му въ време на богослужение, или, съ други думи, обявили го за лишенъ отъ епископската

---

[1] Въ писмото си № 5 отъ 4.IV.1861 година Иларионъ между другото пише: „Ніи чадо сме останали между два огѫня и не знаими кои ще ни изгори". Явно е, че това го пише човѣкъ, който не се е решилъ окончателно, който се двоуми.

катедра. Следъ нѣколко дена при Илариона дошли 10—15 души ловчанци и му казали, че понеже не ги послушалъ, а ходилъ въ Търново, нещатъ го вече за свой епископъ и му заповѣдали да напусне епископския домъ (епископията)[1]). Изплашенъ, Иларионъ се обърналъ за съдействие къмъ каймакамина (околийския началникъ). Каймакаминътъ взелъ страната му и внушилъ на гражданитѣ да го оставятъ спокойно да живѣе въ епископията. Като съобщава на Златарски всичко това, Иларионъ добавя, че сега вече мнозина ловчанци се разкайватъ и казватъ, че отъ владиката си не сѫ видѣли никакво зло. И тука Иларионъ проявява своята благость. Той твърди, че причина на тѣзи му неприятности не сѫ гражданитѣ, а неговитѣ грѣхове и се утешава съ думитѣ: „Самъ Іисусь Христось които грѣха не сотвори, че пострада, ами до меня що остана". И този пѫть той изтъква любовьта си и доброжелателството си къмъ българския народъ, като моли Бога да помага „да са сподобимъ което желаими", а самъ той нека загине: „Колкото за меня лесно й нека ся изгубя". Личи, обаче, че случилото се силно го наскърбило и той се готвялъ да напусне Ловечъ и да замине за Света гора. „Ала, добавя той, не са й миналу". Още по-тежко му става, като си припомня, какво е направилъ за народа си и съ какво сега му се отплаща: „Ази, казва той, распалихь болгарите и началото азъ бяхъ отъ бѫлгарски родь владика, за това не трѣбва ли да ся гоня праведно?"

Следъ една седмица, а именно на 11. IV. 1861 год. Иларионъ пакъ пише на Златарски. Това писмо е на човѣкъ отчаянъ. Той пише: „Намѣрвамъ се въ едно зло и неугодно състояніе, въ такива обстоятелства, щото нищо не мьи й останало, но само да са отчая, или да стана да отида нейгдѣ" (писмо № 6, стр. 37—38). Не стигало, че въ Ловечъ „всички граждани ма гледатъ на криво", че и отъ Търново го изгонили, а още повече влошаватъ положението му, като му пратили нѣкого-си Георгия да го рѫкоположи за свещеникъ въ Търновската епархия. Това той нѣма право да направи, защото черковнитѣ канони не позволяватъ на епископъ да рѫкополага свещеникъ за чужда епархия. Ако въпрѣки това, Иларионъ рѫкоположи пратения, той ще въоружи противъ себе си и гърцитѣ. „Тогасъ като станатъ и Грѣцитѣ неприятели и верху ми, тогава не ми остава нѣщо, освѣнъ да земни нѣкои пищовъ чи да ма убій". И тука пакъ проличава нерешителностьта, двоумението на Илариона. Той призналъ Илариона Макариополски за священоначалникъ на българската черква. Търновци, които били сторили сѫщото, за да покажатъ на търновския митрополитъ гръкъ, че не го признаватъ за търновски митрополитъ, не пращатъ при него кандидата за свещеникъ, а го пращатъ при Илариона въ Ловечъ съ молба, той да го рѫкоположи. Обаче, Иларионъ се двоуми, той се бои, че и гърцитѣ ще му станатъ неприятели, отказва да рѫкоположи кандидата и съ това още по-силно възбужда търновци срещу себе си. На 18. IV. с. г. Иларионъ пакъ пише на Златарски по въпроса за Георгия. Явява му, че въ сѫбота на 15 априлъ щѣлъ да рѫкоположи Георгия, но гражданитѣ се сговорили, та „затварятъ на сутрината църквата за да не го рѫкоположа“ (писмо № 7, стр. 39). Той използува случая пакъ да замоли Златарски да се намѣси въ разпрата му съ ловчанци и да се опита да ги помири: „Дакажите на вашите Господари да пишатъ на тукашните, или ваша милость елате, дано направимъ нѣкой помирѣние сосъ нашите“. И за първъ пѫть сега Иларионъ хвърля вината за недоразуменията върху ловчанци, които отъ дума не разбиратъ и сѫ човѣци безбожни, за нищо не считатъ човѣка: „защото тыя не ся человѣцы, които да разбиратъ отъ дума, тыя колкото утиватъ се напротивъ ходятъ сосъ меня, человѣци безбожни, които за нищо не считатъ человѣка“[1]). — На 17. IV. 1861 г. Златарски писалъ на Илариона, че ще се опита да го помири съ ловчанци. Отъ своя страна Иларионъ му отговорилъ, че Богъ ще го награди за това миротворство и добавя: „винаги самъ ви слушалъ и самъ сохранявалъ совѣтитѐ ви, защото какъ мога да не гы оцѣня, като ся за менѣ драгоцѣнни и спасителни“. По-нататъкъ съобщава, че ще рѫкоположи Георгія за въ гр. Етрополе, който е въ неговата епархия, толкова повече че и етрополци го искатъ; но и това решение не е окончателно: „че пакъ, продължава той, както е прилично и безопаснено така да направимъ и ми пишете“ (писмо № 8, стр. 40—41).

---

[1] Т. Васильовъ въ ц. ст. стр. 110 казва: „Населението остана доволно и всичко вървѣше гладко до къмъ срѣдата на 60-тѣ години, когато ловчанци, по примѣра на другитѣ епархии, отъ начало глухо, а после съвсѣмъ явно, подеха остра борба срѣщу своя владика". Очевидно, това не е вѣрно.

Отношенията между Илариона и ловчанци издень вдень ставали все по-лоши и по-лоши. Работата дошла до тамъ, че, като се убедилъ, че ако даже и да стане нѣкое помирение, „то нѣма да се живѣй както изпърво, защото тия (ловчанци) не приличатъ на вашитѣ благородны тамъ гражданы, тыя совсѣмъ свирепо сѫ отнасятъ, и не благородно, и (не) христіянски“, Иларионъ моли Златарски да му съдействува да отиде въ друга нѣкоя епархия (писмо № 9, отъ 8. V. 1861 год. стр. 42). Въ това писмо пакъ се изтъква, че една отъ главнитѣ причини за недоразуменията на ловчанци съ Илариона билъ въпросътъ за отношенията на този последния къмъ дейцитѣ въ борбата за българска ерархия. За да увѣри враговетѣ си, че се е присъединилъ къмъ Илариона Макариополски, Иларионъ Ловчански имъ показалъ едно писмо на Златарски, отъ което ставало явно, че „азъ (Иларионъ Ловчански) самъ далъ подписъ заедно сосъ тѣхъ въ Цариградъ на народната ни църкова“.

Както вече видѣхме, Иларионъ бѣ молилъ Златарски да се опита да го помири съ ловчанци. Златарски се съгласилъ и приготвилъ проекта за писмо, което смѣталъ да изпрати на ловчанци, но предварително го изпратилъ на Илариона да го прегледа и да направи забележки, ако намѣри за потрѣбно. Иларионъ прегледалъ проекта, намѣрилъ, че е твърде добъръ и му го възвърналъ съ забележка „Азъ мисля, че е по-добрѣ да го сократите чи тогасъ да имъ го проводете, така и за свещеницитѣ да замѣчавате нѣщо въ истото писмо (писмо № 10 отъ 15. V. 1861 година, стр. 44).

---

[1]) Т. Васильовъ въ ц. ст., стр. 110 казва: „Както обикновено става въ подобни случаи, борбата се водѣше безогледно, съ страсть, безъ скрупули: на Илариона се приписваха дѣла и пороци, къмъ които е билъ съвсѣмъ чуждъ, а той отвръщаше съ клетви и анатемосване“. За последното си твърдение Васильовъ не посочва примѣри. То изглежда неправдоподобно.

По неизвестни причини Н. Златарски забавилъ отговора си. Между туй враждата между Илариона и ловчанци била силна и нѣмало никаква надежда за помирение. Ловчанци още преди 8 май 1861 година изпроводили „едно момче въ Цариградъ“ безъ знанието и съгласието на Илариона, „а сега както слушамъ и други человѣкъ ще проводятъ за народнитѣ работи и да действуватъ заради менѣ не за доброто ми“. По думитѣ на Т. Васильовъ единъ отъ тѣзи двама билъ Мирьо Павловъ — личенъ врагъ на Илариона.[1]) При това положение на работитѣ Иларионъ се видѣлъ принуденъ повторно да пише на Златарски и да му науми за „совѣтователното писмо“, което, както мислѣлъ Иларионъ, щѣло „да му причини голѣма полза като щѣше да даде на нашитѣ Ловчалій да разбиратъ чи това имъ поведеніе на сегашнитѣ обстоятелства относително за народній-атъ ни въпросъ нема си мѣстото“ (писмо № 11 отъ 9. VI. 1861 година, стр. 45). Не е известно, дали Златарски и следъ това Иларионово подканване е пратилъ писмото до ловчанци, защото следващото въ сбирката писмо е отъ 25. IX. 1867 година, т. е. писано е следъ повече отъ 6 години. Но и да е било пратено, то не принесло никаква полза, защото на 18. I. 1862 г. ловчанци пакъ проявили голѣмата си омраза къмъ Илариона.

Ние видѣхме, че, когато (презъ пролѣтьта на 1861 година) Иларионъ, въпреки волята на епархиотитѣ си, ходилъ въ Търново, ловчанци устно забранили на ловчанскитѣ свещеници да поменуватъ името му въ време на богослужение. Тази забрана не подействувала. Нѣкои отъ свещеницитѣ не се покорили и продължавали да поменуватъ името на Илариона, а следъ време, вѣроятно, и всички свещенници сѫ се отказали да я зачитатъ. Ето защо ловчанскитѣ първенци сега повторили възбраната и то вече писмено. Написано било „възбранително“, което и сега се пази въ ловченската музейна сбирка (по-рано то било въ читалището „Наука“) и „съ което 96 видни мѣстни граждани, начело съ Анастаса Т. Кунчевъ, забраняватъ на свещеницитѣ да споменуватъ името на Илариона и да иматъ нѣщо общо съ него, докато не се оправи работата въ Цариградъ съ Патрика“. То гласи: Долуподписанни исповедувамы предъ всѣко лице и сѫдъ, какво заповѣдувамы на нашытѣ свещеницы да не познаватъ владикѫтѫ Илариона до когато и той познава грьцкія патрикъ, и до когато се оправи работата въ Цариградъ съ Патрика, нито да поменуватъ името му, нито време (благословение предъ служба. Б. м.) да вземватъ отъ него: както ще го не познаваме и ній всички, и за туй се подписвамы всички Ловчане“[2]).

Съ това „възбранително“ се свършватъ писменитѣ документи, отъ които може да се почерпатъ сведения изъ черковната история на гр. Ловечъ до началото на 1862 година. За времето отъ 18 януарий, 1862 г. до 25 септемврий 1867 г. нѣма нито единъ документъ, въ който да се даватъ сведения за живота на черквата въ Ловечъ презъ това време. На 25. IX. 1867 г. Иларионъ писалъ писмо на Златарски, отъ което се вижда, че той не преставалъ да се грижи за благоустройството и успѣха на училищата и то тъй, както мислѣлъ, че е най-добре Съ това си писмо той, между другото явява на Златарски, че „Презъ диніетѣ, когато Вали Паша (Митхадъ паша) замина презъ Ловечъ, разговорихме сѫ сосъ него и му доказахъ, че е потребно да сѫ опредѣли единъ директоръ и общый надзиратель надъ сичкытѣ училища, щото се намиратъ въ Вилаета. Негово Превосходителство удобри ми това предложение и ма увѣри, че щомъ се завѫрне въ средоточіето (въ Русе), ще положи въ действіе това предложеніе и че ще опредѣли за такѫвъ Никола Михайловски“. Иларионъ завършва писмото си съ думитѣ: „Радвамъ сѫ убо душею, и сердцемъ и желая, щото наскоро да видя това увѣщетворенно, което ще бъди доста полезно за училищатѫ ни.“ (Писмо № 12, стр. 47.). Отъ гръцката патриаршия. обаче, той все още не билъ се отказалъ окончателно, нито пъкъ къмъ българитѣ се присъединилъ решително. Той се още се двоумилъ. Това се вижда отъ следния фактъ. Търновчани, които не искали да иматъ никакви черковни връзки съ гръцкитѣ архиереи, когато се явила нужда да се рѫкоположи свещеникъ за въ епархията, както и по-рано, дирили българинъ архиерей да го рѫкоположи. Такава нужда се явила и презъ 1867 година. Н. Златарски изпратилъ избрания кандидатъ съ писмо при Илариона въ Ловечъ и го молилъ да го рѫкоположи. Той, обаче, отказалъ да стори това „Страхъ ма е!“ откровено си казва той въ отговора си до Златарски отъ 1. X. 1867 г., и моли „поне на старость ма оставете спокойнъ и да не пострадамъ“. Той наумѣва колко зле страдатъ въ Цариградъ българскитѣ архиереи „отъ нашытѣ неприятелы фарисеи фанаріоты“ и наумѣва, че и той самъ страдалъ и страдае отъ тѣхъ до сега и добавя: „и до толкова дѣто сѫ пазиме, че пакъ страдаемъ, но ако бы да сѫ по-отпусниме и да сѫ явимъ малонебрежателы отъ кѫдѣ длъжностытѣ, то Богъ вѣсть какво ще пострадаме. И ето да ви представя нѣкой и другъ примѣръ върху това, какво, думамъ, тегля отъ фарісейтѣ фанаріотѣ“. И разправя, че преди 3—4 години, като го пращали въ Враца, обвинили го, че извършилъ нѣщо повече отъ заповѣданото му; а лѣтосъ, като билъ отишълъ въ Русчукъ „за да посрещнемъ царятъ“, обвинилъ го (Григорий, митр. търновски), че е рѫкоположилъ двама свещенника. Ето защо и сега се отказва да рѫкоположи пратения му кандидатъ: „Заради това, казва той, и заради вышереченнытѣ причины не го рѫкоположихъ и не мога да дързна, защото вѣроятно е, че ще пострадамъ, което, и вые като ме обычате, не ще възпріемните“ (писмо № 13, стр. 47—50). Разбира се, че този фактъ не е останалъ неизвестенъ на ловчанци, които желаели да иматъ епископъ българинъ не само по рождение, а и по мисли и чувства и по дѣла. Лесно е да се разбере, че той е съдействувалъ за засилване омразата имъ къмъ Илариона.

---

[1]) „Движението противъ Илариона се дължи главно на ловчанския учитель Никола Ковачевъ. До неговото идване въ Ловечъ (кѫде 1865 година) само единъ гражданинъ проявяваше срещу владиката враждебно настроение. Това бѣ Мирьо Павловъ, който по-сетнѣ стана представитель на епархията въ Народния съборъ въ Цариградъ“. ц. ст. стр. III. — Г. Ивановъ казва, че били изпратили още двама, а именно: Пано Мачугана и Хаджи Парашкева и че и на тримата било възложено да се оплачатъ на везиря отъ Илариона. Вж. Изв. Ист. др. кн. V., стр. 157.

[2]) Д-ръ П. Стояновъ, ц. с., стр. 8. — Ср. Гено Ивановъ въ книга V. на Изв. на Ист. др., стр. 157—158.

Къмъ това време се отнася осветяването на храма „Света Троица“. Съ едно писмо № 639 отъ 1929 г. (месецътъ и деньтъ не сѫ отбележени) ловчанската митрополия, като дава на Св. Синодъ сведения за храмоветѣ, свещеницитѣ и енориитѣ въ Ловечъ, бележи: „храмъ Св. Троица. Осветенъ въ 1868 година.“

На 3 октомврий 1868 година турското правителство изпратило на цариградския патриархъ два проекта за разрешението на българския черковенъ въпросъ. Тъй като съ тѣзи проекти почти напълно се задоволявали българскитѣ искания, то нашитѣ архиреи и народни представители въ Цариградъ ги счели и за решение, напечатали ги на български, турски и гръцки, изпратили ги по всички градове въ Европейска Турция съ порѫка българитѣ тържествено да празднуватъ възобновяванието на независимата българска ерархия и приканили българскитѣ архиреи да отидатъ въ Цариградъ да съставятъ синодъ[1]). — Иларионъ, като виждалъ крайно лошото си положение въ епархията си изобщо и частно въ Ловечъ, използувалъ случая и безъ позволение отъ патриарха заминалъ за Цариградъ, гдето и пристигналъ на 19 декемврий[2]) 1868 г. Тука той открито се присъединилъ къмъ българскитѣ архиереи и се поселилъ да живѣе при тѣхъ въ Орта-кьою (едно отъ преградията на Цариградъ[3]).

Сбразъ 8. Храмъ Св. „Троица“

---

[1]) Вж. „Приложения“, 5.

[2]) Ср. Стамболски, Автобиография, дневници и спомени, София, 1927., стр. 9: „на 18 декемврий“. Това е погрѣшно.

[3]) Т. Бурмовъ, ц. с., стр. 383.

Отъ разгледанитѣ писма става явно, че една, може би, главната причина на омразата, ненавистьта, а вследствие на това и преследването на Илариона отъ ловчанци е било неговото колебание, нерешителностьта му да се откаже отъ патриаршията и решително да застане на страната на борещитѣ се за черковна независимость българи. Така мисли и Д-ръ П. Стояновъ, само че той въ случая много преувеличава, сгѫстява чернитѣ бои, казвайки: „Въ него Ловчанцитѣ намѣриха върлъ врагъ на българската самостоятелна Екзархия и черква, но и противъ него се почна силна и упорита борба“[1]). — Имало е, обаче, и други, ако и по-маловажни причини. Тъй, Тома Васильовъ ни изтъква нѣкои недостатъци у Илариона, които не сѫ могли да разположатъ пасомитѣ му въ негова полза. Той казва, че Илариона „отъ своитѣ началници, до единъ гърци или погърчени българи, билъ усвоилъ нѣкои несимпатични черти, сѫществени на гръцкитѣ владици: гордость, надменность, суровость, разкошъ и до известна степень сребролюбие“[2]). Като се взематъ предъ видъ писмата на Илариона до Златарски, ще трѣбва да се отхвърли твърдението, че Илариона се е държàлъ гордо и надменно въ сношенията си съ пасомитѣ си. Такъвъ той билъ по отношение представителитѣ на турскитѣ власти, както това изтъква и самъ Васильовъ: „За да подържа престижа на сана си, той се държеше къмъ мѣстнитѣ власти съ достоинство. Въ конака винаги отиваше възседналъ на великолѣпна бѣла арабска кобила, осѣдлана разкошно, а до него вървѣше сеизинътъ, сложилъ дѣсна рѫка върху седлото или юздата“. Тази гордость и надменность въ никой случай не сѫ могли да възбуждатъ въ пасамитѣ омраза къмъ Илариона, а по-скоро сѫ възбуждали въ тѣхъ доволство. При това и самъ Васильовъ малко по-долу на сѫщата страница твърди, че Илариона съ първенцитѣ и влиятелнитѣ граждани и селяни билъ общителенъ и любезенъ; обичалъ децата и ги милвалъ. — Суровость Илариона проявявалъ, но по-отношение на свещеницитѣ, които треперѣли отъ него. Наказанията, които той налагалъ на провинилитѣ се свещеници, били много тежки: не било рѣдкость да се обръсне брадата (да се разпопи) на провинилия се свещеникъ. Това, разбира се, не е и не бива да се смѣта за порокъ. Самъ човѣкъ на реда и закона, Илариона съ право е искалъ отъ свещеницитѣ да бѫдатъ честни и непорочни, добросъвѣстни изпълнители на дълга си, образци за подражение на паството. При това нека отбележимъ, че ако въ епископията и да имало „фалага“, за наказание на свещеницитѣ, Илариона не я употрѣбявалъ. Тя била останала въ епископията отъ неговитѣ предшественици, които я и употрѣбявали. Илариона щадилъ честолюбието и човѣшкото достоинство на свещенослужителитѣ. Тѣлесното наказание, обаче, не било съвсемъ изхвърляно. Г-нъ Васильовъ привежда случай, когато една провинила се калугерица, по Иларионова присѫда, била наказана съ удари, нанесени ѝ съ тояги отъ гавазина Османъ. Но и тази строгость не може да послужи за причина на омраза. Тя сочи само ревностьта на Илариона за светостьта на черквата. — Разкошътъ на Илариона, каточе ли, се е проявявалъ главно при

---

[1]) Д-ръ П. Стояновъ, ц. с., стр. 7.

[2]) Т. Васильовъ, ц. ст., стр. 110.

пѫтуването му. Когато пѫтувалъ по епархията, той винаги билъ придружаванъ отъ голѣма свита: дяконъ, гавазинъ, сеизинъ, готвачъ и неразлѫчниятъ Иванчо, неговъ племеникъ, който му билъ и секретарь, и касиеръ, и съветникъ, а следъ свитата идѣла „саксаната“ на единъ или два коня. Готвачътъ, впрочемъ, билъ повече за хората отъ свитата, отколкото за самия Илариона, който се хранѣлъ скромно и билъ въздържанъ[1]). Остава като порокъ у Илариона само сребролюбието, което, впрочемъ, не е било придружено и съ скѫперничество[2]). А пъкъ за сребролюбието му две мнения нѣма: сребролюбецъ той си останалъ до края на живота си. Ето доказателства: 1) Въ епархията си той давалъ на заемъ пари съ тежка лихва. — 2) Вземалъ, и то безъ право, голѣми глоби. Така, отъ нѣкой-си Х. Калчо Х. Палювъ отъ Троянъ взелъ 12 турски лири глоба „неправедно“. Хаджи Калчо, следъ образуванието на св. Екзархия, писмено се оплакалъ за това, та св. Синодъ въ заседанието си на 9.X.1872 година се занималъ съ това писмо и решилъ да се прати на Илариона преписъ отъ него, защото Х. Калчо заплашвалъ „да отиди на Кюстендилъ (както вече поменахме, Илариона билъ ловчански епископъ до 3.VII.1872 г. Отъ тази дата той вече билъ кюстендилски митрополитъ) да му прави давія“[3]). Не е известно, дали Илариона е отговорилъ, но, ако даже е отговорилъ[4]), то, очевидно, не е бързалъ, защото на 10.I.1873 г. х. Калчо повторно писалъ въ Екзархията по този въпросъ и св. Синодъ повторно се занималъ съ него въ заседанието си на 3.II.1873[5]) г. — 3) Въ Кюстендилската епархия Илариона сѫщо се проявилъ като сребролюбецъ. Тъй, въ заседанието си на 4.X.1872 г. св. Синодъ се занималъ и съ писма отъ Кюстендилската епархия, въ които се казвало, че Илариона вземалъ отъ селенитѣ по 12 т. лири за освещаване на всѣки храмъ, и решилъ да му се съобщи, че това нѣщо много наскърбило всички българи въ Цариградъ и че не е време да се печелятъ сега пари, но да се закрепи Екзархията, „която се люлѣе на основаніето си“ (Протоколъ № 44, стр. 85).[6])

Ф. Каницъ, който презъ 1871 година посетилъ и Ловечъ, ималъ случай да разговаря и съ каймакамина и съ мѣстнитѣ интелегентни хора и за Илариона. Отъ онова, което той съобщава за него, явно личи, че Иларионовитѣ съвременници и врагове сѫ се постарали да не скриятъ отъ него нищо. Каймакаминътъ, човѣкъ младъ и неподготвенъ за длъжностьта си, му казалъ, че желае да промѣни своя неприятенъ каймакамлъкъ, обитаванъ отъ българи инаети, които сѫ постоянно скарани съ своя владика, съ нѣкой другъ въ Анадолъ. А българитѣ Никола П. Ковачевъ (учитель) и неговитѣ приятели: Мирю Павловъ, Манолъ Лазаровъ, Митю П. Костовъ, Пану Мачугановъ и попъ Кръстю, всички високообразовани хора, които колкото любезно, толкова и неуморимо му помагали въ неговитѣ изследвания, му дали сведения за Илариона, които той резюмира така: „При всичко че е роденъ българинъ на владиката

---

[1]) Тома Васильовъ, ц. ст., стр 110.

[2]) Пакъ тамъ, стр. 122; „Даваше помощи на нуждающи се“.

[3]) „Приложения“, 6.

[4]) Почти всичката екзархийска архива отъ онова време била опожарена.

[5]) Протоколъ № 55, стр. 116.

[6]) Ср. Стамболски, Автобиография, т. II., стр. 279.

Илариона всичкитѣ напредничави хора гледаха като на едно мощно препятствие за скорошното образование на народа, защото той управляваше съвсемъ въ духа на фанариотскитѣ владици, на които той бѣ побѣлѣлъ ученикъ. Нему му приписваха много своеволия въ вѣнчаванията[1] и разводитѣ, него го описваха като жаждущъ за пари; но още по-зле, той постоянно бѣ въ борба, както прокжденитѣ гръцки владици, съ учителитѣ и съ либералнитѣ попове отъ Ловечъ, като напримѣръ съ попъ Кръстя"[2] Нека тутакси отбележимъ, че Каницъ не се срѣщалъ съ Илариона, който по онова време билъ въ Цариградъ: „Владишкиятъ конакъ (резиденция) е безъ всѣкакво архитектурно значение, казва Каницъ. Не можахъ да се запозная лично съ владиката Илариона, понеже тъкмо тогава той председателствуваше българския синодъ въ Цариградъ" (стр. 19). Трѣбва да съжаляваме, че Каницъ не е ималъ възможность да се запознае лично съ Илариона, защото той, следъ разговора си съ каймакамина и дългитѣ си беседи съ враговетѣ на Илариона, би съумѣлъ да изтъргне отъ него сведения за причинитѣ на омразата на интелигенцията къмъ него[3]. Впрочемъ, нека разгледаме сведенията, дадени отъ Каница. Иларионъ, казали на Каница, „пречи на скорошното образование на народа". Това за вѣрване ли е? Като си припомнимъ казаното по-горе, не можемъ да дадемъ другъ отговоръ освенъ следния: Това не е за вѣрване. Иларионъ, ако и самъ да билъ съ слабо образование, грижилъ се за училищата. Не е за вѣрване и твърдението, че той билъ въ постоянна борба съ учителитѣ. Може би, че Н. Ковачевъ по лични съображения е билъ противъ Илариона, но че Иларионъ е воювалъ съ учителитѣ, това не е за вѣрване. — Отъ посоченитѣ причини за умразата къмъ Илариона оставатъ, следователно, само своеволията при вѣнчаванията и разводитѣ, сребролюбието и управлението въ духа на фанариотскитѣ владици. Като се вгледаме въ всичкитѣ тѣзи причини на омраза къмъ Илариона, изтъкнати отъ личнитѣ му врагове предъ единъ чужденецъ, не можемъ да не дойдемъ до заключение, че задъ тѣхъ се крие друга, по-сжществена. А тя е оная, която се изважда отъ съдържанието на писмата му до учителя Н. Златарски, а именно, колебанието му, нерешителностьта му, да се присъедини открито къмъ българскитѣ архиереи-водители въ борбата съ патриаршията. Това давало поводъ да го обвиняватъ въ гъркофилство[4]. Хвърляха, казва Т. Василевъ, върху него и взевъзможни хули (стр. 111). Какви сж били тѣзи хули не е известно, но тѣ, предполагаме, не сж били въ състояние да възбудятъ омраза къмъ него.

---

[1] Въ петото си и единадесетото си заседания (15. VI. 1872 г. и 3. VII. с. г.) св. Синодъ се занималъ и съ въпроса за вѣнчаването на Д. Коцевъ съ близката му роднина Мария Захариева въ София, станало не безъ намѣсата на Илариона. Приложения 7.

[2] Ф. Каницъ, ц. с., стр. 18 и 19.

[3] Нека отбележимъ, че Каницъ доста недовѣрчиво се отнася къмъ всичко, което неговитѣ приятели въ Ловечъ му съобщили. Тѣхнитѣ, както той ги нарича, прерадикални възгледи и стремления били интересни за него, „при всичко, че азъ не съзирахъ въ тѣхъ много ясность и спокойна умѣреность", ц. с. стр. 20.

[4] Т. Васильовъ, ц. ст., стр. 111.

* * *

Недоволството си отъ Илариона, омразата си къмъ него ловчанци за пръвъ пжть явно заявили презъ 1860 година. Тогава, както видѣхме, ловчанци решили да изпратятъ писмо на Илариона Макариополски въ Цариградъ, съ което да го уведомятъ, че одобряватъ извършеното на 3 априлий 1860 г. и че го признаватъ за свой свещеноначалникъ. Иларионъ ловчански, поради нерешителностьта си, неодобрявалъ това. Тогава ловчанци решили да работятъ безъ него. Тѣ възложили на учителя Янка да приготви писмо до Илариона Макариополски, подписали го и го изпратили. Иларионъ разбралъ, че сторилъ грѣшка, и побързалъ, та и самъ написалъ писмо на Макариополски, съ което му явилъ, че го признава за свещеноначалникъ на Бълтарската черква. Било, обаче, вече късно. Ловчанци, най-меко казано, охладнѣли къмъ епископа си. Тѣ даже не вѣрвали, че той е писалъ такова писмо, та презъ 1861 година трѣбвало да ги увѣри, като имъ показалъ едно писмо отъ Н. Златарски, въ което се изтъквало, че наистина още презъ 1860 година Иларионъ Ловчански писалъ на Макариополски, че го признава за свещеноначалникъ на българската черква (писмо № 9, стр. 43). Но и това не помогнало. Още по-силно ловчанци изказали омразата си къмъ епископа си презъ м. мартъ 1861 г., когато той се завърналъ отъ Търново, дето ходилъ въпреки съветитѣ имъ да не ходи а да скжса връзкитѣ си съ гърка търновски митрополитъ. Ловчанскитѣ първенци устно забранили на свещеницитѣ да отиватъ при него и да го поменуватъ въ време на служба. Въ случая ловчанци постжпили тъй, както постжпили и цариградскитѣ българи, които на 3. априлъ 1860 година, за да покажатъ, че скжсватъ връзкитѣ съ цариградския патриархъ, забранили на Илариона Макариополски да го поменува въ време на служба. Въ случая ловчанскитѣ първенци отишли и до крайность; а именно следъ нѣколко дена 10—15 души първенци отишли при Илариона и му казали да напусне епископския домъ, защото не го признаватъ вече за свой епископъ. Трѣбвало да се намѣси каймакаминътъ, та Иларионъ останалъ въ епископията. Това, обаче, не значи, че омразата на ловчанскитѣ първенци се прекратила. Напротивъ тя, вѣроятно, се е още повече засилила, защото Иларионъ намѣсилъ въ църковнитѣ недоразумѣния единъ иновѣрецъ.

Въ края на м. априлий 1861 г. или въ самото начало на м. май с. г. ловчанци изпратили въ Цариградъ едно момче и се готвяли да изпратятъ още единъ човѣкъ, както пише самъ Иларионъ, „за народнитѣ ни работи, и да действуватъ заради мене не за доброто ми" (писмо № 9, стр. 42). Впрочемъ, този опитъ не далъ никакви резултати.

Се презъ м. априлий 1861 г., въ сжбота на 18. IV. Иларионъ искалъ да служи и да ржкоположи нѣкого си Георгия, изпратенъ отъ Търново отъ Златарски. Енорияшитѣ заключили храма и не го пуснали да служи (писмо № 7, стр. 39).

Устната забрана да се споменува името на Илариона въ време на богослужение още въ началото не била спазвана отъ нѣкои свещеници, които казвали: „какь можимь да направимъ това"; а следъ време и никой свещеникъ въ Ловечъ не я спазвалъ. Не е известно по какъвъ поводъ, но на 18 януарий 1862 г. ловчанскитѣ първенци вече писмено забранили на свещеницитѣ да поменуватъ Илариона въ време на богослужение. Вижда се по поводъ на тази възбрана Илариона, вмѣсто на каймакамина, се оплакалъ на търновския митрополитъ Този последниятъ вмѣсто да загаси работата по нѣкой благъ начинъ, влѣлъ масло въ огъня. Той наклеветилъ ловчанци предъ търновския мютесарифинъ, че искатъ да се избавятъ отъ турското иго и ненавиждатъ гърцитѣ, а въ туй число и епископа си, защото имъ пречатъ въ това. Мютесарифинътъ изпратилъ въ Ловечъ единъ паша съ 150 души войници да разследва разпрата между владиката и народа. Пашата разпиталъ посоченитѣ му първенци: Мирю Павловъ, Пану Мачугана, Хаджи Парашкева, Иванчо Ахмака и Петъръ попъ Никифоровъ и като се увѣрилъ, че спорътъ е за черковни работи, че не се готви никакъвъ бунтъ, върналъ се въ Търново. Това озлобило гражданитѣ и увеличило броя на Иларионовитѣ врагове. — Ние не можемъ да дадемъ вѣра на твърдението, че Илариона не обрѫщалъ никакво внимание на омразата на народа и често пѫти повтарялъ: „Този скиптъръ го имамъ отъ гръцкия патрикъ“ (Д-ръ П. Стояновъ, стр. 8). Напротивъ, той се много безпокоялъ и дирилъ случай да се помири съ пасомитѣ си. Това ние вече видѣхме отъ писмата му до Златарски. Но пасомитѣ му не искали да се мирятъ. Тѣ продължавали всѣкакъ да го оскърбяватъ. Тъй, често пѫти въ храма го пренебрегвали, като не му поднасяли дискуса да даде и той лептата си за подържането на храма и училището и за милостиня на беднитѣ. Не единъ пѫть въ храма въ присѫтствието на Илариона нѣкой отъ враговетѣ му, а най-често учительтъ Никола Ковачевъ, отъ амвона държалъ проповѣдь противъ фенерскитѣ владици, за какъвто считали и него. Всичко това Илариона търпѣлъ и ние не даваме вѣра на думитѣ на Каница, че подиръ подобна проповѣдь Илариона пращалъ да събиратъ писма отъ селенитѣ, „въ които тѣ изказвали на владиката своята пълна преданность и задоволство“; нито на думитѣ на г Т. Васильовъ, че Илариона отврѫщалъ съ клетви и анатемосване (стр. 110). Архиерейска клетва и анатема сѫ много тежки наказания и така лесно не се налагатъ нито на единъ вѣрващъ, и толкова повече на жителитѣ на цѣлъ градъ. Високопреосвещени Максимъ, митрополитъ Пловдивски устно разказвалъ въ присѫтствието и на проф. Д-ръ Ишırковъ, че единъ зименъ празниченъ день следъ литургия учительтъ Н. Ковачевъ наредилъ ученицитѣ предъ вратата на храма, порѫчалъ имъ всѣки да си приготви снѣжни топки и, когато Илариона излизалъ отъ храма, заповѣдалъ имъ да го биятъ съ топкитѣ си[1]). Другъ пѫть цѣла тълпа народъ и главатаритѣ (учительтъ Н. Ковачевъ и приятелитѣ му) нападнали епископията и искали да хвърлятъ Илариона отъ чардака, понеже не се отказалъ отъ гръцката патриаршия. Илариона се спасилъ, като съ сълзи на очи молилъ тълпата да му даде три дни срокъ да помисли (Д-ръ П. Стояновъ, стр. 8).

---

[1]) „Приложения“, 8. — Когато бѣхме вече превършили статията си, получихме „Спомени“ отъ свето Пловдивския митрополитъ Максимъ, които печатаме in extenso. Благодаримъ на Н. В.-преосвещенство.

Илариона станалъ невъзможенъ въ града. Само въ махалата „Горни-Край“, дето била епископията — владиковото жилище, имало измежду постаритѣ граждани, които били на негова страна. На негова страна билъ и тукашниятъ енорийски свещеникъ Цоко. Ето защо той захваналъ по-често да пѫтува изъ епархията си и да живѣе по-дълго време въ Троянъ и особено въ Тетевене, гдето течението противъ него още не било се засилило. За да предразположи къмъ себе си младежьта и покаже любовь къмъ просвѣтата, Илариона превелъ отъ гръцки и издалъ една просвѣтно-религиозна книжка, която раздаваше даромъ на ученицитѣ[1]). Но това не му помогнало защото отъ Ловечъ започнали да подкопаватъ почвата подъ нозетѣ му.

По-нататъкъ г. Т. Васильовъ разказва: „Въ началото на мартъ 1869[2]) г. Илариона пристигна въ Тетевене и отседна въ нашата кѫща. Презъ цѣлия велики постъ и презъ свѣтлитѣ праздници той остана въ градеца: служи въ църквитѣ, даваше помощи на нуждаещи се, проповѣдваше редовно, а въ четвъртъкъ презъ страстната седмица следъ литургията тържествено извърши умиване нозетѣ на 12 свещеници. Всичко това вършеше, за да се популяризира и да привърже къмъ себе първенцитѣ, та да остане тукъ по-дълго време, Той, обаче, съ скърбь забележи, че не може да разчита на подържка и въ „любимия му благочестивъ градецъ“, дето, подъ влияние агитацията на учителя Михалъ Радославовъ, ученикъ на Никола Ковачовъ, настроението се бѣше промѣнило. Първенцитѣ, ако и деликатно, но не двусмислено, му дадоха да разбере, че не могатъ да се противятъ на силно нарастналото вече течение за скѫсване съ патриаршията. Илариона разбра, че за него вече нѣма въ епархията мѣсто, „дето да подслони глава“, та реши да даде край на борбата. Като се върна въ Ловечъ, той обяви на всеуслишане, че скѫсва съ патриаршията и заминава за Цариградъ, за да вземе участие въ уредбата на българската народна църква“[3])

---

[1]) Така разказва г. Т. Васильовъ въ ц. статия, стр. 111—112. Обаче, подчертаното отъ насъ въ края на разказа е съмнително. Сега за сега е известно, че Илариона превелъ и издалъ само една брошурка подъ насловъ: „Слово за постенiето“. Но това Слово „Прѣведено и издадено отъ боголюбиваго епископа Ловчанскаго Г. Г. Иларiона, председатель на св. Български съборъ“ не е могло да бѫде раздавано отъ самия Илариона на ученицитѣ въ Тетевене, защото то е печатано въ „Цариградъ. Въ печатницата на (в.) Македонiѧ“ и то презъ 1871 година, т. е. най-малко две години следъ като Илариона напусналъ епархията си и отишълъ въ Цариградъ, гдето, както вече поменахме, пристигналъ на 19.XII.1868 г. Г-нъ Тома Васильовъ ще направи голѣма услуга, ако съобщи нѣкои сведения за раздаваната отъ Илариона на ученицитѣ книжка. За негово улеснение съобщавамъ му, че отъ поменатото „Слово“ въ Народната библиотека въ отдѣла „Стари печатни български книги“ се пазятъ два екземпляра сигнатури: V. Д. 6. 76^a и XI. Б. 7. III.

[2]) Това, вѣроятно, е печатна погрѣшка. Трѣбва да е 1867 г. Вж. и следващата забележка.

[3]) Т. Васильовъ, ц. ст., стр. 12. Г-нъ Васильовъ изпусналъ изъ предъ видъ въздействието въ случая върху Илариона и на поканителното писмо отъ Цариградъ отъ българскитѣ архиереи и народни представители, за което ние говорихме по-горе, стр. 41 Нека тука отбележимъ, че твва писмо съ дата 4.XI 1868 г. пазено сега въ Архива на Народната библиотека подъ №726, е адресирано така; „Преосвящомнейшему Митрополиту святоловчанскому Господину Iлларiону“ и е подписано отъ Панарета Пловдивски, Паисия Пловдивски (по гръцки) Илариона Макариополски, х Ив. х Пенчовичъ, Чалоглу, З. Струмски, Караминовъ, Чомаковъ

За частния животъ на този, както по всичко се вижда, много благъ, ако и може би, доста слабохарактеренъ човѣкъ ние имаме само онѣзи съвсемъ малко сведения, които ни дава за него Т. Васильовъ. Въ не единъ пѫть вече цитуваната негова статия по този въпросъ четемъ следното: „Готвачътъ (когото Иларионъ взималъ съ себе си кога пѫтувалъ), впрочемъ, бѣше повече за хората отъ свитата, отъ колкото за самаго Илариона, който се хранѣше скромно и бѣ въздържанъ. Една година (вѣроятно, това е било презъ 1867 г.), кога бѣ на квартира у дома, главната му храна презъ цѣлия велики постъ бѣше обварена радика съ оцетъ и дървено масло. Азъ, тогава 12--13 годишенъ юноша, заслужихъ неговата похвала и голѣмъ проводякъ на тръгване, за дето ежедневно ходѣхъ да му бера радика“ (стр. 110).

Заминавайки за Цариградъ, Иларионъ оставилъ за свой замѣстникъ въ Ловечъ еродякона си Паисия, главната работа на когото била да събира „владичината“, данъка, плащанъ отъ епархиотитѣ за издържката на епархийския имъ архиерей. Т. Васильовъ казва, че по онова време този данъкъ билъ по 110 пари (55 стотинки) годишно отъ жененъ мѫжъ. Дори и въ онова време когато Иларионъ билъ още въ Ловечъ, този данъкъ трудно се събиралъ. Еродяконъ Паисий, вижда се, е билъ човѣкъ сприхавъ, дразнѣлъ се отъ затрудненията, които срѣщалъ при събирането на владичината. По едно време той разбралъ, че и свещеници и миряне въ ловчанско на драго сърдце жертвували за въ полза на ловчанския революционенъ комитетъ, а пъкъ не плащали владичината. Разсърденъ, той захваналъ да се заканва да бръсне брадитѣ (да разпопва) на онѣзи свещеници, които вземали страната на комитета, и да съобщи на турското правителство имената на хайманитѣ и нехранимайковцитѣ, т. е. на членоветѣ и привърженицитѣ на революционния комитетъ. А тъй като Ловечъ по онова време билъ „столица“ на Василъ Левски и голѣма часть отъ интелигенцията му била на страната на революционния комитетъ, то лесно е да се разбере, какво впечатление това заканване е произвело въ Ловечъ. Паисий билъ ненавижданъ, и часть отъ омразата лесно се е отразила и върху господаря му — епископа Илариона. Най после работата дошла до тамъ, че комитетски хора (собст. Димитъръ Общий) убили Паисия1). Другъ свой намѣстникъ Иларионъ вече не назначилъ.

Засилилата се и отъ дейностьта на Паисия омраза на ловчанскитѣ първенци противъ Илариона не се прекратила нито даже следъ като той отишълъ въ Цариградъ и не са́мо се присъединилъ къмъ другитѣ български архиереи, които водили борбата съ патриаршията, но и билъ избранъ за председатель на светия български синодъ. На 9.VIII.1871 г., т. е. повече отъ $2^{1}/_{2}$ години следъ като Иларионъ напусналъ Ловечъ, въ първото заседание на св. Синодъ подъ председателството на самия Иларионъ били четени писма отъ Ловечъ, отъ които се виждало „въ какво безредие и вълнение се намирала тамошната община поради действията на нѣколкото противници на Илариона“. Въ случая ловчанскитѣ първенци напълно оправдавали характеристиката, направена за тѣхъ отъ Илариона още презъ 1861 г. въ писмото отъ 8. V. (№ 9) до Н. Златарски: „Тыя (ловчанскитѣ първенци) се една държатъ влашката дума нущи та нущи“ (стр. 42). Св. Синодъ разучилъ писмата и дошълъ до заключение, че вършеното отъ ловчанскитѣ първенци по черковнитѣ работи е незаконно. Между другото, констатирано било, че, вижда се, поради трета вече възбрана, свещеницитѣ били освободени отъ духовна покорность къмъ архиерея си. Решено било да се внесе въпроса и въ Смѣсения съветъ и въ съгласие съ него да се изпрати да посети ловчанската епархия свето видинския Антимъ. На 11. VIII. с. г. св. Синодъ пакъ се занималъ и съ писма отъ Ловечъ по черковнитѣ работи и пакъ взелъ сѫщото решение. И най-после въ третото заседание на 16. VIII. с. г. св. Синодъ, като ималъ и съгласието на Смѣсения съветъ, решилъ окончателно въпроса за изпращане Антима да посети Ловчанската епархия и да се напише „съвѣтвателно писмо до християнитѣ на тая епархия“1). — Антимъ посетилъ Ловчанската епархия. Написано било и съветвателно писмо; но нищо не могло да принуди ловчанскитѣ първенци да се помирятъ съ Илариона.

* * *

На 27 януарий 1872 г. турското правителство върнало отъ заточение тримата български владици, и наскоро следъ това на (11 февр. с. г.) заповѣдало да се избере български екзархъ. На 12 февруарий 1872 год. било пристѫпено къмъ изборъ. Избранъ билъ Иларионъ Ловчански. Ето какъ самъ той въ писмото си отъ 22 февруарий 1872 година2) № 14 до Н. Златарски описва избирането си и отказването си отъ избора: „Отеческы отъ душы молитс(твую). † Чадо, віе сте са извѣстили отъ весниците за теченіето на народнитѣ наши работи, но понеже сте наши любезни, за това и ніе отъ наша страна като свои изразявамъ ви случкитѣ, които станаха, понеже великіа (везиръ?) много пѫти ни сѫ обеща че ще свърши въпроса и ще стори иджра (= ще приведе въ изпълнение) фермана но искаше да обеди патрика понеже въпроса не е саде политическы но и религіозни, за това гледаше да го оубеди и проводи комисіа да мо кажатъ ще ли припознае фермана, или ще гу турни въ действіе и като не прія, каза на нашите направети такрирь за избираніето на ексарха, и като направихме подадохми гу, показахми и петяхь владицы

З. Гюровъ, Н. Михаиловски, Хр. Тапчилещовъ и Д. Ив. Гешоглу. Съ Макариополски Иларионъ ловчански билъ въ постоянна преписка. Тъй, на 15. V. 1867 г. Макариополски отговаря на молбата му да му се купи сакосъ и му дава сведения „по-въпроса“ (за освобождаването ни отъ фанариотското иго). Това писмо е адресирано „Нашему зѣло любезному брату въ Тетевенъ“, които думи, покрай съдържанието на писмото, ясно сочатъ близки интимни отношения между, двамата едноименици епископи. „Архивъ на Народната библиотека въ София“, Папка № 6. „Църковно дѣло“ 1) Ловечъ (680—738). Ср. проф. прот. Гошевъ, ц. ст., стр. 233, Заб. 19.

1) Т. Васильовъ, ц. ст., стр. . . 112—113 казва, че това било презъ 1871 година и то „въ гората между селата Голѣмъ Изворъ и Видраре, Тетевенска околия“; а Ст. Заимовъ казва, че това било въ Орхание презъ нощьта на 20 срещу 21 юлий (ст. ст.) 1872 г. Вж. Миналото, изд. второ 1898 г., книга първа стр. 183 и 146. Въ първото издание, обаче, като не посочва годината, Заимовъ казва, че Паисий билъ убитъ въ Орхание и то „на 19 юлий срещу 20 вечерьта“. Вж. Миналото, 1884 г. кн. I, стр. 115—116.

1) Вж. „Приложения“, 9. Извадки отъ протоколитѣ на св. Синодъ за I, II и III му заседания.

2) У В. Златарски (1870). Това е печатна погрѣшка.

кандидати и кату станалу разискваніе въ дювлеть шураи, изключили двамата владицы отъ кандидатството Панарета и Макаріуполскый, дойди буюрултіата да се избира отъ тримата владицы ексархь видински Антимъ, Ловчанскыи Иларіонъ и Пловдивскыи Паисіе, и понеже Паисіе боленъ остана отъ двама ны единъ, и като са сабра комисіата почна избираніето таино гласоподаваніе и така излези за нази три гласа повече, наченаха да плещатъ раце, станаха викатъ дѣдо Ловчу пріять, ази викамъ не пріемамь, наченахь да плача викамь стар самъ немоще(нъ) сам не чувамь кои та слуша, станаха владиците теглятъ ма за рацете цалуватъ ржка народь много нападнаха ме не можих да се отарва. Х. Иванчо,˘Чомаковъ Іоргаки ефенди филибеліи и прочія народь целувать ржка избраха ни, но забележи че патрика рекаль ако избирать отъ извержените ни (не) ще го потверди, безь да ни кажать обаче теизи слухови комисарите направиха мазбатата за нази и я печатиха. тогази известиха на садразамина и тои казаль ази са хошландисвамь от тоизи старець ала патриката не ще гу подверди на зорле не мога да го накарамь, и работата са повреждa, за това гледаите да обедити ловчанскіи да си даде оставката, че избирети видинскыи да нема какво да хуратува патриката, и като са расчу въ Цариградь българитѣ зеха да дохождатъ викать варди да ни сись далъ оставката, че после зло ще стани, ази обаче като видяхь и размислихь че работата се збарква и патрика това тарси собрахми са комисіата владиците совѣтвахмиса за оулесненіе да си дамъ оставката и воистина по премного са благодарих, и на второ собраніе дверемь затвореним изрекохь перво благодаря на честното правителство дето ма турна въ ирадето за кандидати и второ на народа гдето ма избра за пржвь българскіи Екзархь, но ази си познавамъ немощите, оустарях, тежко чувам, за това моля да ми пріемнити оставката, и тогази си направихме друга мазбата за видинскіи, народь отвьнь вика ще хчупять вратата, и като отворихме вратата едвамъ оубедихми народа и така като се даде мазбата очакваме дне(сь) утре да излези и очакваме видинскіи да доиди. сіе во известіе и здрави бждети.“ (1870) февруаріе 22. † Председатель Ловченскый Иларіонъ во Христѣ вашь всегдашныи молитствователь.“[1]

Но и това обстоятелство — избиранието Илариона за първъ български екзархъ и отказването му и отъ този високъ постъ — не могло да смекчи сърдцата на ловчанскитѣ първенци. Тѣ продължавали да го ненавиждатъ и да го не искатъ за свой архиерей. Софиянци сжщо били недоволни отъ своя свещеноначалникъ — българина Доротей, — изпратенъ имъ отъ гръцкия патриархъ. Тѣ дори го били изгонили отъ София. Когато, следъ избирането на видинския митрополитъ Антима за български екзархъ, св. Синодъ изпратилъ на епархиитѣ, които били безъ митрополити, списъци на кандидати и поканилъ епархиотитѣ на такива епархии да си изберат отъ тѣхъ митрополити, софиянци, ако и да не били канени, по своя инциатива направили изборъ и избрали Илариона Ловчански за свой митрополитъ. Св. Синодъ, не само че не одобрилъ този изборъ, но и писмено смъмралъ софиянци, като на-

---

[1] Приложения къмъ Църковенъ Вѣстникъ, кн. III, стр. 51—52. — Ср. Стамболски, ц. с., т. II, стр. 184—185.

рекълъ избора имъ „беззаконенъ“, понеже нито Иларионъ е престаналъ да е ловчански, нито Доротей — да е Софийски.[1]

Между туй черковната уредба въ Ловечъ, останала ето вече близо 4 години безъ архиерейски надзоръ, сѐ повече се разстройвала. Ловчанскитѣ свещеници продължавали да не поменуватъ Илариона въ време на богослужение. Св. Синодъ се видѣлъ принуденъ да вземе мѣрки противъ това безредие. Въ заседанието си на 24. VI. 1872 г. (протоколъ № 7) той се занималъ съ този въпросъ. Постановено било: „Ще се намѣри и по-първото писмо, въ което се говори именно за священници. Ще имъ сж пише писмо и ще имъ сж каже да споменуватъ своя законный си началникъ“ (стр. 12). — Въ сжщото време ловчанци се оплаквали, че безредието въ черковнитѣ имъ работи се дължи и на туй, че начело на епархията имъ стои епископъ, а не митрополитъ. И тѣ съ редъ писма молили св. Синодъ „да се възвиси епископството имъ въ митрополия“. Две отъ тѣзи писма били прочетени въ горепоменатото заседание на св. Синодъ на 24. VI. 1872 г., а трето едно въ заседанието на 3. VII. с. г.

Най-после св. Синодъ се убедилъ, че Иларионъ не може да се върне вече въ Ловечъ. Ето защо, като дошълъ редъ да се избира митрополитъ за Кюстендилската епархия, въ числото на троицата кандидати билъ поставенъ и Иларионъ. Въ заседанието си на 3. VII. 1872 г., въ което присжтствувалъ и Иларионъ, св. Синодъ се занималъ съ резултатитѣ отъ избора въ Кюстендилъ. Констатирано било, че е избранъ Иларионъ. Той благодарилъ на св. Синодъ, че е билъ поставенъ въ числото на кандидатитѣ и че е избранъ. Н. Блаженство екзархъ Антимъ I поздравилъ Илариона съ избора му, изказалъ надежда че той съ опитностьта си, благочестието и мждростьта си ще удовлетвори желанието на епархията и ще оправдае надеждитѣ на св. Синодъ, а после това братски се цѣлунали.[2]— Ловечъ и Ловчанската епархия останали безъ свещеноначалникъ.

„Иларионъ отишълъ въ Кюстендилъ безъ да се отбива въ Ловечъ“, бележи Т. Васильовъ въ цитираната статия, стр. 113.

* * *

Интересни, ако и не сполучливо изтълкувани, данни за последнитѣ години отъ живота на Илариона въ връзка съ черковния животъ въ Ловечъ дава Т. Васильовъ. Той съобщава, че въ Кюстендилъ Иларионъ не можалъ да спечели голѣма популярность, нито да създаде яки връзки съ паството си „Интересенъ е, казва той, епилогътъ на Иларионовата пастирска дейность. Въ началото на 1879 година Иларионъ замина за Търново, за да участвува въ Учредителното народно събрание като депутатъ по право. Пжтьтъ му бѣше презъ Ловечъ. Нѣкои отъ старитѣ негови привърженици и познайнници го поканили да служи въ църква и да дигне проклятието, което преди десетина години, въ време на най-силното противъ него гонение, въ поривъ на гнѣвъ и възмущеніе, бѣ произнесълъ срещу своитѣ гонители. Той пристана. Службата се извърши и проклятието дигна. „Сега ни олекна, казваше ми тогава единъ благочестивъ ловчанецъ; дигна се товарътъ, който тежеше на нашия град.ъ“ Наскоро следъ завръщането си отъ Търново Илarionъ се помина въ дълбока старость. (стр. 113—114). — Не е имало решително никакво проклетие отъ страна на Илариона. Ловчанскитѣ първенци, обаче съ право сѫ предполагали, че, колкото благъ и да билъ, Илarionъ въ дълбочината на душата си е запазилъ горчиви спомени за тѣхъ- Ето защо тѣ използували случая, замолили Илариона да служи въ единъ отъ градскитѣ имъ храмове и следъ свършване на светата литургия му цѣлували рѫка и заедно съ анафора получили и архипастирското му благословение. Тѣ се успокоили, че получили незаслужена прошка за неразумни деяния въ миналото и въ сѫщото време влели цѣрителенъ балзамъ въ душата и сърдцето на оскърбения си нѣкогашенъ архипастиръ. За тази си постѫпка тогавашнитѣ ловчански граждани заслужаватъ похвала.[1])

---

[1] Вж. протоколъ № 4 за заседанието на св. Синодъ на 10 юний 1872 г. „Приложения“, 10.
[2] Вж. „Приложения“, 11.

Малко по-други сведения и при това събирани на самото мѣсто ни дава за дейностьта на Илариона въ Кюстендилъ г-нъ проф. Йор. Ивановъ (роденъ въ Кюстендилъ презъ 1871 г.) въ цитуваното си вече съчинение (стр. 345). Той пише: „Дѣдо Илarionъ дочака освобождението на Кюстендилъ, прекара тихо последнитѣ си старчески години и се помина на 2 февруарий 1884 г., оплаканъ отъ всички граждани и селяни на епархията, които го много обичаха. Останкитѣ на дѣдо Илариона бидоха положени въ седещо положение току при лѣвата вѫтрешна врата на черквата „Св. Богородица“, въ хубавъ кявгиренъ гробъ, отгоре съ мраморни плочи и надписъ“.

* * *

3. Черковнитѣ работи въ Ловечъ, които презъ онова време, когато тамъ имало епископъ, не вървѣли добре, следъ заминаването на епископа Илариона за Цариградъ, презъ декемврий 1868 година, а особено следъ убиването на замѣстника му еродякона Паисия, тръгнали още по-зле. Както казахме, другъ свой замѣстникъ въ Ловечъ Илarionъ не назначилъ, тъй че Ловечъ останалъ безъ всѣкакво непосредствено черковно началство. По черковнитѣ работи ловчанци се раздѣлили на 2 враждебни партии. Когато (презъ 1872 г.) вдовствуващитѣ епархии започнали да си избиратъ владици, едната отъ ловчанскитѣ партии избрала архимандрита Нила, а другата представила за одобрение трима кандидати, между които и Лазаръ Иовчевъ. Първата партия извършила

---

[1]) Въ пазения въ Народната библиотека въ София „Архивъ на Митрополита (това е погрѣшка. Илarionъ билъ епископъ) Илариона Ловчански“ има едно негово писмо отъ 15. IX. 1869 г. до ловчанскитѣ първенци, въ надписанието на което се четатъ и следнитѣ думи: „Чяда наша о Господѣ зело възлюбленна и прѣвъзждѣленна отечески Васъ молитствующе благословляемъ“. А въ края се четатъ тѣзи думи: „Отъ насъ же молитва и благословеніе буди съ всѣми Вами“. — Къмъ прокълнати и анетемосани такива думи не се отправятъ. — Вж. „Приложения“, 12. — А пъкъ въ протокола за 224 заседание на св. Синодъ, държано на 26. VII. 1875 г., се казва, че следъ смъртьта на ловчанския митрополитъ Дионисий (29. V. 1874 г.), ловчанци канили Илариона да се върне въ Ловечъ и той билъ наклоненъ да приеме поканата. Вж. „Приложения“, 13.

избора по-рано и писала въ Екзархията да се опредѣли за ловчански митрополитъ[1]) избраниятъ отъ нея архимандритъ Нилъ. Понеже се бояли да не би Св. Синодъ да утвърди този изборъ, привърженицитѣ на втората партия, които имали въ рѫцетѣ си и общинския печатъ, телеграфически уведомили Негово блаженство Екзарха Антимъ I да се не взема въ внимание онова писмо отъ града имъ, което не е подпечатано съ общинския печатъ. При това добавяли, че за кандидати сѫ избрани други лица. Въ заседанието си на 13. XI. 1872 г. св. Синодъ изслушалъ полученитѣ отъ Ловечъ писмо и телеграма и решилъ: „Да имъ (на ловчанци) се пише, че освенъ Лазара Иовчевъ, който е сега отецъ Иосифъ и който е избранъ отъ Едирне, другитѣ две лица, които предлагатъ, не сѫ кандидати, и че трѣбва да избиратъ другиго нѣкого безъ да се бавятъ, защото времената и обстоятелствата така го изискватъ.“[2]) Не следъ много време Н. Блаженство получилъ отъ Ловечъ и писмо, съ което, освенъ че се потвърдява съдържанието на поменатата телеграма, съобщаватъ се и имената на тримата избрани кандидати. Тѣ били: Лазаръ Иовчевъ, Брадински и Илия Шиваровъ. Това писмо било прочетено въ заседанието на св. Синодъ на 20. XI. 1872 г. Св. Синодъ, не само че потвърдилъ предишното си решение, но и добавилъ: „да имъ се изпрати листъ отъ кандидати съ наставления да свикатъ епархиално събрание и да направятъ избирането си споредъ предписанието на устава, като в919ематъ въ него участие всичкитѣ главни общини на епархията[3]). Това значи, че и дветѣ черковни партии въ Ловечъ избирали кириархъ за ловчанската епархия сами, безъ участието на епархиотитѣ. Не стигало това. Въ заседанието си на 18. XII. 1872 г. св. Синодъ изслушалъ едно писмо отъ Ловечъ съ дата 3. XII. с. г., съ което се съобщавало, че „избирането на отца Нила за ловчански владика станало съ лъжовни подписи.“[4]) Съ сѫщото това писмо ловчанци молили св. Синодъ да имъ посочи и други още кандидати, освенъ посоченитѣ имъ архим. Нилъ и епископъ Серафимъ, вѣроятно за туй, защото кандидатурата на Нилъ вече се е считала за опорочена. Къмъ това добявали, че „Негово Преосвященство Илarionъ Търновски пѫтемъ посетилъ Ловечъ, осветилъ църквата въ Дерманци и издействувалъ да се признае ловчанската църковна община отъ правителството.“[5])

Още преди получаването на това писмо св. Синодъ въ заседанието си на 14. XII. 1872 г. билъ се занимавалъ съ черковнитѣ работи въ Ловечъ и решилъ „да се покани ловчанската епархия, да има за свой привремененъ пастиръ" бившия софийски митрополитъ Доротея, който, не приетъ и дори изгоненъ отъ София, живѣялъ въ Берковица, но и тамъ се поставилъ много зле, та св. Синодъ не знаялъ какъ да го извади отъ този градъ. Нека отбележимъ че Доротей билъ избранъ за скопски митрополитъ, но че турското правителство не му издавало бератъ, та той не можалъ да отиде въ новата си епархия. Подъ благовидния предлогъ „да нареди общитѣ работи (въ ловчанската епархия), да посети епархията и настои за избиранието на бѫдещия ѝ архипастиръ", св. Синодъ искалъ да острани Доротея отъ Берковица; но не сполучилъ. — Възъ основа на решението отъ 14. XII. 1872 г. на Доротея било предложено да отиде въ Ловечъ; той, обаче, не само че не приелъ това предложение но и се счелъ за обиденъ, та отговорилъ съ едно твърде остро писмо отъ 3. I. 1873 г. Той посочилъ, че „да се мѣсти отъ епархия на епархия е докачително за честьта му, за него, който 22 години вече носи архиерейски чинъ и 13 години за полза на народа и екзархията е управлявалъ цѣли санджаци, че то е оскърбително за епархиотитѣ му, които го молятъ по-скоро да вземе бератъ и да отиде въ епархията имъ и най-сетне, за да иде въ Ловечъ трѣбва по преди да иде въ София (отгдето, както казахме билъ изгоненъ) и отъ тамошния мютесарафинъ да вземе наставления, които сѫ нуждни сега по случай на смущенията (обирането на пощата въ Орханийския проходъ — Арабаконашкото приключение, залавянето на Д. Общи, Какринската голгота, арестуването на много граждани въ Ловечъ), които станаха въ последне време въ тая епархия". Писмото си завършилъ съ следното предложение: „да се изпрати Н. Високопреосвещенство Г-нъ Мелетий свето Софийски въ Ловечъ, дето ще принесе голѣма услуга на правителството, екзархията и народа по случай на смущенията и може да даде наставления и на ловчанската епархия, понеже тамо — въ София — сега има хора отъ тритѣ четвърти на Ловчанската епархия, отъ Орхание, Златица, Етрополе, Тетевенъ и пр. Най-после той иска извинение за смѣлостьта да предложи това мнѣние."[1]) — Като изслушалъ това писмо въ заседанието си на 14. I. 1873 година, св. Синодъ счелъ за умѣстно да даде на Доротея нѣкои обяснения. Той решилъ: „да му се пише, че св. Синодъ никога не би ви направилъ това предложение, ако да знаеше, че толкова ще ви наскърби; той, както и народътъ добрѣ знае и цѣни услугитѣ ви. Понеже по причина на спиранието отъ правителството на народнитѣ ни работи, не ще може скоро да сѫ изваде бератътъ му, а отъ друга страна Берковското население ся оплаквало прѣдъ валията въ Руссе отъ васъ и искало отдалечението ви отъ Берковица, ный счетохме за добре да ви прѣдложимъ да идете въ Ловичь, дѣто, при сегашнытѣ обстоятелства, можете да направите голѣмо добро на тая епархія, Ексархіята и народътъ. Св. Синодъ искренно желае да останете въ Берковичѫ до излѣзванието на бератътъ, за това ви братски съвѣтва и моли да вселите въ населеніето любовь и разположенность къмъ себе за да му сѫ не даде поводъ да се оплаква пакъ и на правителството да ны прави замѣчанія.[2])

---

[1]) Споредъ решението на Църковно народния съборъ всички досегашни епископи били възвишени въ митрополити и подѣлени на три разреда. Ловченската била отъ трети разредъ, както това се вижда и отъ 188 протоколъ за заседанието на св. Синодъ на 7. IX. 1874 г., въ който е казано: „При това (Дионисий) моли, ако би (епархията му) да е трета степень, да се възвиси на втора, защото той ималъ много разноски. Реши се да му се яви, че епархията му, както я е опредѣлилъ Народниятъ съборъ, е третостепенна.“

[2]) Протоколитѣ не сѫ печатани. Първата книга, съдържаща 153 протокола, е съ преброени страници и е озаглавена тъй: „Священий Кодикъ на синодалнитѣ дѣянія на Българската Екзархія, имѣюща 177 страныци лѣто Христово 1872. Книга I“. Ние ще я цитираме тъй: Протоколи, стр. . . . — Протоколи, стр. 73.

[3]) Протоколи, стр. 76—77.

[4]) Протоколи, стр. 92.

[5]) Протоколи, стр. 92.

---

[1]) Протоколи, стр. 104—105.

[2]) Протоколи, стр, 105.

А на ловчанци въ отговоръ на писмото имъ отъ 3. XII. решилъ да се яви, че „други кандидати нѣма, освѣнъ отецъ Алипий, който е въ Орѣхово, и че плачевното положение на Ловчанската епархия принуждава св. Синодъ да изпрати нѣкого да посети епархията, да нареди работитѣ и настои за избиране на бѫдащия пастирь." Тъй като за такъвъ още въ заседанието на 14. XII. 1872 г. билъ опредѣленъ Доротей, то къмъ горното решение било прибавено: „да се иска съгласието ѝ (на ловчанската община) за временното по тая работа изпращане на Н. Високопросвещенство Г-нъ Доротея Скопски."[1]) — Ловчанци, които, нѣма съмнение, добре сѫ знаяли случилото се съ Доротея въ София и извършеното отъ него тамъ, побързали, та съ писмо отъ 25. XII. 1872 г. явили на Н. Блаженство, че на 18. I. 1873 година въ Ловечъ ще стане епархиаленъ съборъ за избиране пастиръ на Ловчанската епархия. А защото се разбрало, че орханийци не щатъ да вeматъ участие въ събора, защото не щатъ въ черковно отношение да зависятъ отъ ловчанския кириархъ, ловчанци съ телеграма молили Н. Блаженство да внуши на орханийци да вeматъ участие въ събора. — Въ заседанието си на 30. XII. 1872 г. св. Синодъ решилъ „Да се пише на общината въ Орхание да вземе участие въ епархиалния съборъ на Ловчанската епархия, който ще стане въ Ловечъ на 18. I, 1873 г. за избирането на владика."[2]) Ето още отъ кога се води борбата за отдѣлението на Орхание въ черковно отношение отъ Ловечъ.

Както поменахме, Илarионъ Макариополски на минаване презъ Ловечъ успѣлъ да издѣйствува да се признае ловчанската черковна община отъ правителството. Добре, но ловчанци не се погрижили да уредятъ признатата си вече отъ властьта черковна община: тѣ я оставили безъ председатель. Това се вижда отъ едно писмо отъ тази община отъ 4. I. 1873 г. по едно бракоразводно дѣло. Това писмо било написано на малъкъ листъ, не било подписано отъ никого, а само било подпечатано „но и той (печатътъ) не излѣзълъ добре." Въ заседанието си на 14. I. 1873 св Синодъ изслушалъ това писмо и намѣрилъ, че въпросътъ за бракоразвода ще може да се разреши на самото мѣсто (въ Ловечъ) и отъ мѣстния архирей, който ще може на самото мѣсто да изучи всички обстоятелства по това важно дѣло. „Затова св. Синодъ, използувайки случая да подтикне ловчанци да си изберать архиерей, добавилъ: побързайте да си изберете архиерей отъ кандидатитѣ, които имате на рѫце."

При това св. Синодъ не изпусналъ случая и да поучи ловчанци, и, предъ видъ горепосоченитѣ недостатъци на писмото имъ, решилъ да имъ обърне вниманието „за непристойностьта на писмото имъ". Въ сѫщото време той ги посъвѣтвалъ „да си изберать председатель нѣкое достойно духовно лице по примѣра на другитѣ общини."[3]) Ловчанци въ туй отношение се показали послушни чада на черквата. Тѣ избрали за председатель на черковната си община свещеноиконома Захарий.[4])

---

[1]) Протоколи, стр. 92.

[2]) Протоколи, стр. 101.

[3]) Протеколи, стр. 107.

[4]) Протоколи, стр. 149.

Като имала на ржка списъка на одобренитѣ отъ св. Синоеъ канндати, ловчанската черковна община поканила всички общини въ епархията да дойдатъ въ Ловечъ да взематъ участие въ събора за избиране архиерей. Орханийската и златишката общини отказали да взематъ участие въ събора, защото настоявали да се отдѣлятъ отъ ловчанската епархия и да се присъединятъ къмъ софийската. Селата сжщо не пратили представители на събора, но предварително заявили че одобряватъ всичко, което въ случая извършатъ гражданитѣ. Отъ своя страна ловчанската черковна община къмъ тримата препоржчани отъ св. Синодъ кандидати, а именно: Н. Преподобие архим. Нилъ, Н. Боголюбие преждебившия Велешки и Н. Богол. Серафимъ Велички, прибавила четвърти — архимандритъ Кесарий отъ Търново и на 2 февруарий 1873 г. съборътъ пристжпилъ къмъ изборъ. Избранъ билъ съ вишегласие (21 гласа) архим. Кесарий. За избора билъ съставенъ актъ и изпратенъ на Н. Блаженство. Въ заседанието си на 12. II. 1873 г. св. Синодъ се занималъ съ този актъ и съ придружаващето го писмо отъ ловчанскитѣ градски свещеници и решилъ: 1) „да се извѣсти на Н. Високопрѣосвященство г-на Илариона Търновски за избирането на отца Кесария за пастиръ на ловчанската епархия и, понеже Негово Прѣподобие се намира подъ неговото духовно вѣдомство, да се моли да даде каноническото дозволение, а когато той дойде въ Търново да го изпрати въ Цариградъ, като му вржчи и нужното свидѣтелство, за да може св. Синодъ да се запознае съ Н. Прѣподобие"; и 2) „на ловчанската община да се пише, че понеже Н. Прѣподобие не бѣше туренъ въ числото на кандидатитѣ, св. Синодъ рѣши да го повика да дойде въ Цариградъ споредъ устава".1)

На 5. III. 1873 г. отъ Ловечъ били изпратени до Н. Блаженство три писма по специаленъ пратеникъ — Христо п. Стефановъ (или п. Симеоновъ), съ които молили св. Синодъ да се потвърди изборътъ, а избраниятъ о. Кесарий да се ржкоположи за ловчански владика. Заедно съ едно отъ тѣзи писма председательтъ на ловч. черковна община — свещеноикономъ Захарий изпратилъ и 50 турски лири — припадащата се часть отъ събраната владичина.2) А пъкъ на 9 с. м. отъ Ловечъ билъ изпратенъ и единъ протестъ, подписанъ отъ 54 души, че „избранието на о. Кесария било извършено отъ нѣколко души безъ никакво гласоподаване и въ което подозряватъ подкупъ". Като прочелъ този протестъ въ заседанието си на 19. с. м., св. Синодъ намѣрилъ, „че ще бжде нужно да изпрати човѣкъ, който да настои да се избере владика за Ловечъ."3) — Въпросътъ още повече се усложнилъ, когато били получени 2 писма отъ Илариона Търновски, който препоржчвалъ о. Кесария „като достоинъ да се вчисли въ каталога на кандидатитѣ за архиерейски санъ" и явявалъ, че го освобождава отъ досегашната му длъжность, и едно писмо отъ софийския митрополитъ Мелетия, който съобщавалъ, че като билъ „въ Русе видѣлъ се съ г. Карагьозовъ (търновски първенецъ), който между другото похвалилъ о. Кесария за това, че понегови съвѣти и съдѣйствие, той се съгласилъ

---

1) Протоколи, стр. 185—186.
2) Протоколи, стр. 147 и 149.
3) Протоколи, стр. 148.

съ 2—3 души отъ Ловечъ въ Търново да дава $^{1}/_{3}$ отъ владишката си заплата за общественитѣ заведения."1)

Всичкитѣ писма и протестътъ били внесени едновременно на разглеждане отъ св. Синодъ въ заседанието му на 31. III. 1873. Следъ обстойно и всестранно изучване на всички тѣзи документи, св. Синодъ решилъ: „на основание на избирателното отъ 2 февруарий т. г., безъ да се гледа на протеститѣ, които нѣматъ сила, понеже нѣматъ ни общински печатъ, ни еснафски, ни мухтарски, още на основание на рекомендателното на Н. Пр-ство Г-на Илариона Търновски Н. Прѣп. о. Кесарий да се внесе въ числото на кандидатитѣ и ржкоположи за ловчански, като прѣдстави записка, че не е ималъ никакво условие съ епархиотитѣ и даде опрѣдѣления изпитъ."2)

По въпроса за изпита трѣбва да отбележимъ следващето: Като взелъ предъ видъ, че въ българската черкова нѣма потрѣбното за архиереи число духовни лица съ богословско образование и че заради това ще трѣбва да се привлекатъ за архиереи и лица съ свѣтско образование, св. Синодъ въ заседанието си на 30. VIII. 1872 г. решилъ: „ да се приематъ за кандидати и лица, които не сж свършили богословие, следъ като положатъ изпитъ" по изработена отъ св. Синодъ програма. Въ дадения случай св. Синодъ ималъ предъ видъ на първо мѣсто главния си писарь Лазарь Иовчевъ, който билъ изявилъ желание да се замонаши, а пъкъ билъ свършилъ юридическия факултетъ въ Парижъ. Изработена била следната програма:

1. Свещена история;

2. Свещенъ Катихизисъ;

3. По-главнитѣ събития на черковната история, сиречь по-главнитѣ ереси, коя е разликата между ересь и схизма. Вселенскитѣ събори, колко сж тѣ, за коя причина сж се събирали и що е рѣшилъ всѣкой отъ тѣхъ. Кои сж причинитѣ на отдѣлението на Западната отъ Източната православна черква, и кои сж различията, които сж помежду тия две черкви, както и помежду Православната и Протестанската.

4. Таинствата практически;

5. Таинството на св. Троица;

6. Таинството на въплощението на Ис. Христа;

7. За таинственото служене на Ис. Христа, сиречъ за пророческото, първосвещеническото и царското служение Негово;

8. (Кандидатитѣ трѣбва да знаятъ): да тълкуватъ св. Писание, Новия и Вехтия заветъ, и да разумѣватъ писанията на светитѣ отци, които сж преведени на славянски езикъ;

9. да могатъ да извличатъ отъ евангелието и отъ посланията апостолски, които се четатъ ежедневно и еженедѣлно въ черква, нравствени поучения къмъ народа."3)

Въ заседанието си на 14. IV. 1873 г. св. Синодъ повикалъ отца Кесария и му явилъ при какви условия съгласно съ решението отъ 31 мартъ 1873 г.

---

1) Протоколи, стр. 155.
2) Протоколи, стр. 154—157. Вж. и „Приложения", 14.
3) Протоколи, стр. 42—43.

той може да бжде вписанъ въ каталога на кандидатитѣ за архиерей, утвърденъ изборътъ му и самъ той ржкоположенъ за архиерей. Отецъ Кесарий отговорилъ, че ще даде писмено удостовѣрение, че не е давалъ никакви обещания на ловчанската община, а колкото за изпита ще си помисли.[1] Въ началото на м, май 1873 г. о. Кесарий се явилъ на изпитъ, но отговоритѣ му били много слаби, та му се казало да се яви втори пжть на изпитъ.[2] Изпитванъ и втори пжть, о. Кесарий пакъ отговорилъ слабо. На 10 май 1873 г. св. Синодъ се занималъ наново съ въпроса за о. Кесария. Изказали мнението си за него: 1) Доротей Скопски, 2) Натанаилъ Охридски и 3) Евстати Пелагонийски, т. е. всички членове на св .Синодъ. Тѣ всички казали, че не считатъ Кесария достоенъ за архиерей. Последенъ говорилъ Н. Блаженство Антимъ I, който въ една обстойна речь изложилъ мнението на св. Синодъ за Кесария. Той, между другото, казалъ: „Заради това ясно е мнѣнието на св. Синодъ, че отецъ Кесария не е врѣденъ за такъвъ високъ (архиерейски) санъ“[3] — Предстояло сега да се реши, какво да се прави по-нататъкъ? — Имало 2 възможности; а именно: или да се утвърди за избранъ онзи кандидатъ, който е получилъ най-много гласове следъ Кесария, или да се назначи новъ изборъ. „Като се разсжди върху тоя въпросъ, рѣши се, че по-добрѣ ще бжде да се поканятъ на ново избрание и, за да стане то редовно съгласно съ Органическия Уставъ, за необходимо се намѣри да се изпратятъ едно двѣ духовни лица, за да прѣдстоятъ по-скоро и правилно да стане изборътъ.“[4]

Въпросътъ за утвърдяването избора на Кесария и ржкополагането му за ловчански митрополитъ, освенъ неприятности на св. Синодъ, станалъ причина и на доста голѣмо вълнение въ самия Ловечъ, дето страститѣ се разпалили, та се захванала доста ожесточена борба, която не е могла да не безпокои и св. Синодъ. Въ Цариградъ, отъ една страна, представительтъ на привържениците на избора — Христо п. Стефановъ (или п. Симеоновъ) — подканялъ св. Синодъ да утвърди избора, като дори заплашвалъ, че, ако това не стане ловчанци, които били много раздразнени, могли не само да почнатъ да негодуватъ противъ него — св. Синодъ, — а дори и да направятъ нѣкоя противна на Екзархията постжпка; а отъ друга, отъ Ловечъ се получилъ новъ — трети — протестъ отъ 4 май 1873 година противъ избирането на о. Кесария. Въ този протестъ, между другото се предлагало и „да се изпрати отъ Екзархията единъ човѣкъ, който да настои да се избере другъ за ловчански (владика)“[5] Макаръ че Н. Блаженство, който презъ 1871 година по поржка на св. Синодъ билъ посетилъ Ловечъ, познавалъ ловчанци и увѣрявалъ св. Синодъ, че тѣ, като добри православни християни българи, никога не ще се решатъ да направятъ нѣщо противно на Екзархията — да поискатъ владика отъ гръцкия патриархъ, или да станатъ унияти или протестанти, — но все пакъ св. Синодъ още не се решавалъ да приведе въ изпълнение решението си, взето въ заседанието

---

[1] Протоколи, стр 160.

[2] Протоколи за заседанието на 7.V.1873 г. стр. 172.

[3] Протоколи, стр. 177—178.

[4] Протоколи, стр. 173—178. „Приложения“, 15.

[5] Протоколи, стр. 182.

още на 19.III.1873, „да изпрати въ Ловечъ човѣкъ, който да настои да се избере владика за Ловечъ“, макаръ че сега и недоволнитѣ отъ избора на Кесария изказвали такова желание въ протеста си, прочетенъ въ заседанието на св. Синодъ на 15 май 1873 година. Св. Синодъ, постжпвайки и въ този случай много внимателно и предпазливо, се стараялъ да намѣри възможность да разреши този трънливъ въпросъ по такъвъ начинъ, щото нито едната отъ двѣтѣ партии въ Ловечъ да не може да си припише победа. И най-после такъвъ начинъ билъ намѣренъ.

Въ Цариградъ Кесарий се убедилъ, че той не е годенъ за архиерей и затова още преди 10 май заявилъ, че се отказва отъ ловчанската епархия, но редомъ съ това предявилъ едно много наивно желание; а именно, той пожелалъ, за да не се върне въ Търново въ монастира си такъвъ, какъвто е излѣзълъ оттамъ, то да го ржкоположатъ за владика и да го изпратятъ „да бжде само нѣколко време ловчански, колкото да се избави отъ посмѣяния.“[1] Обяснили му, че това е невъзможно и той, следъ дълги колебания, най-после на 22 май далъ на Н. Блаженство едно писмо, „въ което се отказва отъ кандидатството на ловчанската епархия по причина на раздоритѣ, които се бѣха явили върху лицето на бждащия пастиръ и върху него и моли да му се дозволи да се върне назадъ въ монастиря.“[2] Въ заседанието на 23 май 1873 г. св. Синодъ изслушалъ и това писмо. Н. Блаженство съобщилъ, че позволилъ на Кесария да се върне въ монастира си. — Тъй се приключилъ въпросътъ за Кесария, който причинилъ толкова трудъ и неприятности на св. Синодъ и станалъ причина за раздѣла на две враждебни партии членоветѣ на православната Христова черква въ Ловечъ.

* * *

Нѣмало вече пречки за привеждане въ изпълнение решението на св. Синодъ отъ 19 мартъ 1873 г. „да се изпрати човѣкъ, който да настои да се избере владика за Ловечъ,“ като не се счита за пречка писмото на орханийци отъ 28 априлий 1873 г., съ което тѣ явяватъ на св. Синодъ, че „желаятъ да се отдѣлятъ отъ Ловечъ и или да се присъединятъ къмъ Софийската епархия, или да съставятъ отдѣлна епархия.“[3] Ето защо Н. Блаженство следъ заседанието на 23 май 1873 г. телеграфически приканилъ митрополититѣ; самоковски Доситей и Врачански Аверкий да отидатъ въ Ловечъ и да настоятъ да се избере владика за ловчанската епархия. Поканенитѣ съ готовность се отзовали на поканата на Н. Блаженство и още преди 12 юний с. г. митр. Аверкий билъ вече въ Ловечъ.[4] — Пратеницитѣ успѣшно изпълнили възложената имъ работа: на 14 юний въ Ловечъ се състояло изборно събрание, въ което взели участие редовно избрани делегати отъ ловчанскитѣ свещеници и граждани отъ Харманската махала и отъ еснафитѣ: абаджийски, сапунджийски, кафтанджийски, кюркчийски, казанджийски и халашки; отъ селата: Гложане, Торосъ, Дърманци, Агленъ и Леседренъ; отъ Ловчанската каза, отъ Тетевенъ и отъ Троянъ (Орханийска каза)1). Изборътъ се извършилъ при пъленъ редъ. Избранъ билъ архимандритъ Дионисий Помаковъ. Синоднитѣ пратеници Доситей и Аверкий съобщили резултата на Н. Блаженство съ следната телеграма отъ 14. VI. 1873 г.: „Днесъ съ вишегласие се избра за ловчански митрополитъ архимандритъ Дионисий Помаковъ. Какъ стана избранието ще явимъ съ писмо. Утрѣ тръгваме за епархиитѣ си“.2) Тази телеграма била съобщена на св. Синодъ въ заседанието му на 16 юний с. г. — Както ловчанската община, тъй и Н. Блаженство телеграфически съобщили на Дионисия за избирането му. Освенъ това Н. Блаженство му пратилъ и писма съ наставления и покана незабавно да тръгне отъ Берковица, дето той билъ архиерейски намѣстникъ, за Цариградъ. На 25 с. м. Н. Блаженство получилъ отъ архим. Дионисия телеграма, съ която явявалъ, че не е тръгналъ, защото още не е получилъ писмото отъ Н. Блаженство. Въ заседанието си въ сѫщия день св. Синодъ, като изслушалъ Дионисиевата телеграма, решилъ: „Да му се телеграфира да го потърси въ Ломъ у г-на Ионча Тончовичъ и, щомъ го приеме, да дойде по сухо въ Цариградъ, за да не губи време въ карантинитѣ, ако дойде по Дунава.“3) А тъй като въ Екзархията не било получено и писмото отъ Ловечъ, за което Доситей и Аверкий, съ телеграмата си отъ 14. VI. известили на Н. Блаженство, че ще го изпратятъ, то била запитана Ловчанската община, какво е станало съ него. Съ телеграма, която била прочетена въ сѫщото заседание (25. VI.) на св. Синодъ, ловчанската община отговорила: „За ловчански се избра Н. Прѣподобие о. Дионисий. Писмата се подписаха отъ народа и се дадоха на владицитѣ, за да ги проводятъ. И ние се чудимъ, какъ досега не сѫ пристигнали. Чакаме по-скоро да дойде Н. Прѣподобие о. Дионисий.“4)

---

[1] Протоколи, стр. 175.

[2] Протоколи, стр. 183.

[3] Протоколи, стр. 190.

[4] Протоколи, стр. 201.

Въ началото на м. юлий 1873 г. архим. Дионисий билъ вече въ Цариградъ, а на 6 с. м. св. Синодъ билъ свиканъ на заседание специално по въпроса за избора на Дионисия. Въ началото на заседанието Н. Блаженство направилъ единъ кратъкъ прегледъ на досега извършеното за избиране ловчански митрополитъ, който захваналъ съ думитѣ: „Знаете колко главоболия ни направи Ловчанската епархия, доде да се избере бѫдащиятъ й пастиръ“. После това той говорилъ за изборитѣ на Нила и Кесария, преминалъ къмъ избора на Дионисия и завършилъ речьта си съ думитѣ: „Той (Дионисий) дойде, но писмата (избирателнитѣ) ги още нѣма. Може и да сѫ се загубили. Прочее, да разсѫдимъ, да чакаме ли писмата още или да се задоволимъ съ телеграмитѣ само и да го рѫкоположимъ?“ — Прочетени били телеграмитѣ отъ Ловечъ отъ Доситея и Аверкия и отъ общината, а после това членоветѣ на св. Синодъ: Доротей Скопски, Натанаилъ Охридски и Евстатий Пелагонийски произнесли кратки речи въ отговоръ на поставяното отъ Н. Блаженство питание. Като се основавали на прочетенитѣ телеграми и тримата

---

1) Протоколи, стр. 213—214.

2) Протоколи, стр. 199—200.

3) Протоколи, стр. 204.

4) Протоколи, стр. 204.

членове дали положителенъ отговоръ, а именно, избраниятъ за ловчански митрополитъ архим. Дионисий да се рѫкоположи безъ да се чакатъ избирателнитѣ писма. Митрополитъ Евстатий Пелагонийски, който говорилъ последенъ, завършилъ речьта си съ думитѣ: „Ако и да нѣма писмата, Н. Прѣподобие може да се рѫкоположи, остава само да се повика и да му се извѣсти“. — Архимандритъ Дионисий, който чакалъ въ съседната стая, влѣзълъ въ заседателния салонъ. „Н. Блаженство му каза: Негово Високопрѣосвященство Доротей Скопски, Вашиятъ старецъ, прѣдложи на св. Синодъ да Ви впише въ каталога на кандидатитѣ за епископство, като прѣдстави, че имате нужднитѣ качества: добро поведение, християнски животъ, опитность и богословско образование. Като сме чували за Васъ още и отъ Н. Прѣосвященство Г-на Григория Доростолочервенски, ние Ви вписахме въ каталога и прѣдставихме на Ловчанската епархия между другитѣ кандидати. Съ вишегласие сте се избрали. Прочее, приемате ли прѣдложението на св. Синодъ да Ви опрѣдѣли за Ловчански? Надѣваме се, че ще бѫдите вѣрни на православието, на царството и на църквата ни въ борбата съ гръцката патриаршия, която не се знае какъвъ край ще вземе“ — „На това Негово Прѣподобие отговори: Понеже Ваше Блаженство и св. Синоде, сте ме избрали за бѫдащи пастирь на Ловчанската епархия, то, като послушно духовно чадо на църквата, ако и да чувствувамъ себе си недостоенъ за такова едно високо звание и слабъ да изпълня длъжноститѣ, които то налага върху епископитѣ, приемамъ съ благодарение прѣдложението Ви, като се облѣгамъ на святитѣ ваши молитви и съвѣти“. Възъ основа на тѣзи тържествени обещания на архим Дионисия св. Синодъ решилъ Дионисий да бѫде хиротонисанъ за епископъ. „Опредѣли се рѫкоположението да извършатъ Тѣхни Високопрѣосвященства Г-нъ Доротей Скопски, Евстатий Пелагонийски и Натанаилъ Охридски утрѣ“.1) — Хиротонията била извършена на 7 юлий 1873 г. — Протоколътъ № 99 отъ 6. VII. 1873 г., въ който се говори за избора и хиротонията на архим Дионисия, е подписанъ и отъ Дионисия така: „Ловчанскій Діонисій.“2) Това е първиятъ актъ на Дионисия, като ловчански митрополитъ. Той присѫтствувалъ въ заседанията на св. Синодъ и подписвалъ протоколитѣ до 30. VII. 1873 година.

Писмата за избора на Дионисия пристигнали въ Цариградъ когато вече той билъ хиротонисанъ. Св. Синодъ ги разгледалъ въ заседанието си на 11 юлий 1873 г. Въ протокола, следъ като се изброяватъ изпратенитѣ писма (тѣ били 18), се казва: „Всичкитѣ тѣзи писма се намѣриха впълне съгласни съ телеграмитѣ, съ които горѣрѣченитѣ владици и Ловчанската община явяваха за избирането на Н. Прѣподобие за Ловчански владика, и избранието станало редовно и законно“3).

Биографически сведения за митрополита Дионисия почти нѣмаме. Знаемъ само следващето: родомъ той билъ, вѣроятно, отъ Берковица4). Името на

---

1) Протоколи, стр. 209—210.

2) Протоколи, стр. 211.

3) Протоколи, стр. 213—214.

4) „Сборникъ въ честь на Варненский и Преславский митрополитъ Симеонъ“, София, 1922, стр. 222.

майка му не ни е известно. Баща му се казвалъ Антонъ Помаковъ, както това се вижда: 1) отъ протокола за редовното общо заседание на св. Синодъ и Екзархийския смѣсенъ съвѣтъ, станало въ понеделникъ на 12. I. 1876 г., гдето е отбележено и следващето; „7. (писмо) Отъ 1. т. м. отъ Мелетия Софийски отъ Ловечъ, че братътъ на покойния Дионисия, Петъръ Антоновъ, се показвалъ да е взелъ отъ покойния (разбира се ловчански Дионисий) гр. 17,577 и останали у братята и единъ златенъ часовникъ, палалъ и други дребни"[1]. 2) Отъ „II. Входяща за отъ 13 юний 1874 до 9. декемврий 1875", въ която ржкописна книга подъ № 409 е отбележено: „1875 г. юний 3. Ловечъ. П. Антоновъ: Вторъ преписъ за Екзархийското началство на Петра Помаковъ, братъ на покойния Дионисий". Самъ Дионисий до избирането му за Ловчански митрополитъ се наричалъ Помаковъ, както това видѣхме и отъ телеграмата, изпратена на 14. VI. 1873 г. до Н. Блаженство отъ митр. Доситей и Аверкий. — Той ималъ, не е известно колко, братя, единъ отъ които, както току що се помена, се казвалъ Петъръ Антоновъ Помаковъ. — Вѣроятно първоначалното си образование той е получилъ въ родното си селище (Берковица), а сжщо и въ монастира, гдето се е замонашилъ. Неизвестно кога митрополитъ Доротей обърналъ внимание на него, взелъ го при себе си, а по-после го изпратилъ да се учи въ духовната семинария въ Бѣлградъ. Кога е отишълъ въ Бѣлградъ и кога се е върналъ отъ тамъ, не е известно; но Тома Василйовъ въ статията си „нашитѣ първи владици", казва, че Дионисий билъ Бѣлградски богословъ: „а въ Ловечъ иеромонахъ (к. н.) Дионисий отъ Берковица, Бѣлградски богословъ"[2]. А че той е билъ възпитаникъ на Доротея, това ясно личи отъ цитуванитѣ по-горе думи на Екзарха Антимъ I., казани на Дионисия въ св. Синодъ въ присжтсвието на Доротея: „Негово Високопрѣосвященство Доротей Скопски, Вашиятъ старецъ"· — Доротей обичалъ и покровителствувалъ Дионисия и го изтъквалъ, като достоенъ за архиерей. Въ заседанието на св. Синодъ на 10. V. 1873 година Доротей казалъ и следващето: „Слушамъ да се говори много пжти, че нѣмаме достойни хора. Достойни хора имаме доста, но не ги привикваме въ Екзархията, не ги издирваме. Показвамъ Дионисия, който е много достоенъ, разбранъ, опитенъ и всѣкога може да даде изпитъ. Имаме хора достойни и срамота е да викаме напр. Н. В. Г-на Аверкия Врачански отъ Сърбия, кога имаме такива хора, като Дионисия, отъ когото той не е по-достоенъ"[3]) Пакъ Доротей препоржчалъ Дионисия на св. Синодъ да го впишатъ въ каталога на кандидатитѣ за епископство, като удостовѣрилъ, че той има нужнитѣ качества: добро поведение, християнски животъ, опитность и богословско образование. Впрочемъ, не само Доротей се отзовавалъ добре за Дионисия. Така, по думитѣ на Н. Блаженство, се отзовавалъ за него и Доростолочервенскиятъ митрополитъ Григорий: „Като сме чували за Васъ още и отъ Н. Прѣосвященство Г-на Григория Доростолочервенски, ние

---

[1] „Дѣесловъ", стр. 206. Протоколитѣ, вписани въ тази книга, пазена въ архива на св. Синодъ, не сж печатани.

[2] „Сборникъ митр. Симеонъ", стр. 222. — Г-нъ Василйовъ неправилно нарича Дионисия иеромонахъ. Както видѣхме, той билъ архимандритъ.

[3] Протокола, стр. 173—174.

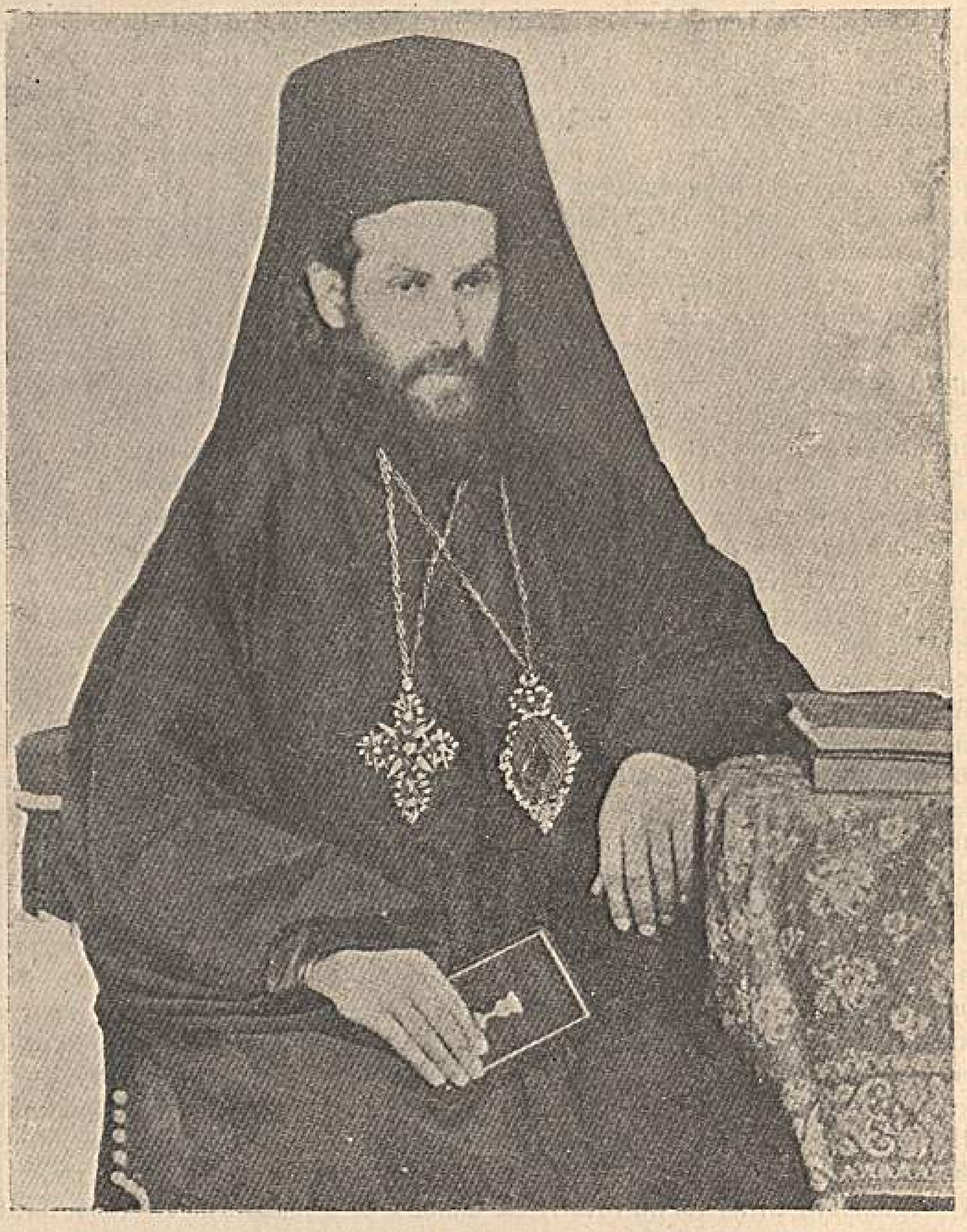

Дионисий,
Митрополитъ Ловчански

Ви вписахме въ каталога и прѣдставихме на Ловчанската епархия между другитѣ кандидати". — Дионисий билъ човѣкъ благъ и справедливъ, както това личи отъ малкото известни ни негови дѣла като ловчански митрополитъ.

Новорѫкоположениятъ ловчански митрополитъ Дионисий останалъ въ Цариградъ до кѫде края на м. августъ 1873 г. и тука взелъ деятелно участие въ работитѣ на Екзархията, като, между другото, присѫтствувалъ въ всички заседания на св. Синодъ. Въ началото на септемврий с. г. той билъ вече въ Ловечъ, гдето по инициативата на известния младъ и енергиченъ борецъ за черковни правдини и учредяване на българската екзархия — Христо П. Никифоровъ — водачъ на ловчанската интелигенция, му била уредена тържествена среща[1]. Съ писмо, получено въ Екзарсията на 7. IX. 1873 г., Дионисий известява за пристиганието си въ Ловечъ.

Голѣмо разочарование очаквало Дионисия въ епархията му изобщо и частно въ Ловечъ. Останала дълго време не само безъ свещеноначалникъ, а дори и безъ председатель — духовно лице на черковната община, черковата въ цѣлата епархия и частно въ Ловеча се разстроила Почувствували се безъ контролъ, нѣкои отъ ловчанскитѣ свещеници занемарили задълженията си и вмѣсто и съ живота си да подаватъ добъръ примѣръ на пасомитѣ си, тѣ, напротивъ, станали за укоръ. Впрочемъ, тази поквара на свещеницитѣ се захванала още отъ по-рано, още отъ онова време, когато ловчанскиятъ учитель Никола П. Ковачевъ и неговитѣ приятели не се стѣснявали публично и дори въ храма да хулятъ епископа Илариона и дори да съдействуватъ да се издаватъ писмени нареждания да се не произнася името на Илариона въ време на служба и да не се признава за кириархъ. Единъ отъ тѣзи градски ловчански свещеници още въ времето на Илариона се самозабравилъ до толкова, че дори прелюбодействувалъ. Обвиненъ, този свещениятъ билъ наказанъ отъ Илариона, ала не по всичката строгость на черковнитѣ закони, а съ снисхождение. Вижда се, за да го не остави съвсемъ безъ прехрана, благиятъ еп. Илaverионъ наказалъ прелюбодееца свещеникъ само съ забрана да извършва света литургия, а му позволилъ да извършва трѣби. Една отъ първитѣ работи, съ които Дионисий трѣбвало да се занимае въ Ловечъ билъ въпросътъ за този свещеникъ. Благочестивитѣ ловчански граждани се смущавали отъ това, че на виновния свещеникъ се забранява да служи литургия, а се разрешава да извършва трѣби. Тѣ съ право си задавали въпроса: нали и литургията и трѣбитѣ сѫ все свещенодействия? Ако въпросниятъ свещеникъ не бива да извършва една отъ тѣхъ, то защо да извършва другитѣ? — Въ поменатото си писмо до св. Синодъ Дионисий повдига този въпросъ. Той писалъ: „Населението казва: ако священикътъ е престѫпникъ, да му се запрети и трѣбитѣ да извършва, ако не е, да му се дозволи и литургия да извършва". Въ заседанието си на 15. IX. 1873 г. св. Синодъ се занималъ и съ това писмо и решилъ да пише на Дионисия да забрани на виновния свещеникъ да извършва и трѣби, понеже, споредъ св. канони на свещеникъ-прелюбодеецъ се отнима правото да туря епитрахилъ, а безъ епитрахилъ свещеникъ не може да извърши никое свещенодѣйствие.[1] Нѣма съмнение, че това решение на св. Синодъ е подействувало много силно върху настроението особено на свещеницитѣ, които отъ редъ години сега за пръвъ пѫть почувствували, че и надъ тѣхъ има власть и то власть силна.

Митрополитъ Дионисий усърдно се заловилъ да уреди епархията си, въ която заварилъ голѣмо своеволие и съперничество не само между миряннитѣ, а и между свещеницитѣ, голѣмо безредие въ общинитѣ и училищата и дори злоупотрѣбления съ обществени приходи, вследствие на което почти вредомъ му се явяватъ дългове, които трѣбва да плати отъ владичината.[2]

За да премахне тѣзи злини, Дионисий постоянно обикалялъ селищата въ епархията си и вредомъ лично правилъ потрѣбнитѣ нареждания. Въ кѫсо време той успѣлъ да тури добъръ редъ въ черковата и да насочи на правъ пѫть религиозния животъ на пасомитѣ си.

Не малко грижи Дионисий полагалъ и за училищата. Възъ основа на едно екзархийско писмо отъ 2. VII. 1874 г. № 79 той свикалъ по-добритѣ учители отъ цѣлата епархия на съборъ, който подъ негово председателство заседавалъ въ Ловечъ на 14, 15 и 16 септемврий с. г. Този съборъ изработилъ програма не само за четиритѣ отдѣления на първоначалнитѣ училища, а и за първитѣ 4 класа на срѣднитѣ училища, въ която видно мѣсто е дадено на вѣроучение въ всѣки класъ, и дори посочилъ кои учебници да се употрѣбяватъ. Отъ другитѣ решения на този съборъ ще отбележимъ следнитѣ: 1) По-способнитѣ учители всѣки 4 месеца заедно съ мѣстнитѣ свещеници да обикалятъ опредѣленитѣ имъ села и тъй да извръшватъ длъжностьта надзиратели на училищата и рѫководители на учителитѣ; 2) за издръжка на училищата и за заплати на учителитѣ „да се вскематъ приходитѣ оть църквитѣ, които нѣматъ дългъ" и 3) за сѫщата цель „да се зиматъ отъ всѣко село частнитѣ му приходи, които се подаряватъ въ името на църквата"; 4) а за привдигане ученицитѣ въ религиознонравствено отношение учителитѣ трѣбва строго да съблюдаватъ православнитѣ догмати, а сѫщо и преданията и обичаитѣ на православната наша църква, „съ една рѣчь да бѫдатъ облечени съ християнско благочестие и благонравие."[3] Негово Високопреосвещенство приелъ всички тѣзи решения и следъ като тѣ били подписани отъ всички участвували на събора 21 души учители, подписалъ ги така: „Подтвърдява † Ловченскый Діонисій."[4]

Какъвъ хубавъ редъ и каква дисциплина въ епархията успѣлъ да въведе митр. Дионисий въ едно кѫсо време съ разумното си и мѫдро управление, това може да се види отъ следния фактъ. Съ писмо отъ 28. VIII. 1874 г. ловчанскиятъ енорийски съветъ явилъ на св. Синодъ, че решилъ да отстрани за нѣколко време отъ с. Враца (Врачанско окрѫжие) и да накаже съ епитемия въ нѣкой монастиръ свещеника на това село Иове, защото учи жителитѣ му да не си строятъ училище и храмъ, за които и фирманъ имали отъ 10 години насамъ. Два пѫти ги разубеждавалъ да строятъ училището си и дори изгонилъ учителя, пратенъ имъ отъ Ловечъ. Въ заседанието си на 7. IX. 1874 г. св. Синодъ се занималъ съ това писмо и, тъй като съветътъ молѣлъ да се потвърди това му решение, решилъ да се потвърди решението на ловчанския епархийски съветъ, но да му се забележи да бѫде предпазливъ, да не би селянитѣ да направятъ смущение за свещеника си.[1])

---

[1] Ловечъ и Ловчанско, кн. 1, стр. 143.

[1] Протоколи, стр. 245—246.

[2] Протоколи, стр. 286.

[3] Рѫководитель на Основното учение (Отдѣлъ на сп. Читалище), бр. 22 отъ 15. XI. 1874 г, стр. 340—341.

[4] „Рѫководитель и пр.", стр. 344.

За нещастие на черквата въ ловчанската епархия изобщо и на черковата въ Ловечъ частно, Дионисий, който тъй блѣскаво захваналъ деятелностьта си и тъй усърдно работѣлъ, наскоро умрѣлъ. Както и презъ предидещитѣ години, въ началото на пролѣтьта презъ 1875 година Дионисий тръгналъ по обиколка изъ епархията си, но ся разболѣлъ, та билъ отнесенъ въ София, въ митрополията „споредъ решението на докторитѣ“, както това ся вижда отъ „Входящия дневникъ, кн. II, за отъ 13. VI. 1874 г. до 9. XII. 1875 г. № 428, писмо отъ соф. митр. Мелетий 14. V. 1875 г.“ Въ заседанието на 20. V. с. г. (протоколъ № 220) Н. Блаженство съобщилъ на св. Синодъ, „че се получили избирателнитѣ писма за синодаленъ членъ на мѣстото на Н. Пр. Г-на Симеона Варно-Преславски отъ всичкитѣ митрополити освенъ отъ Н. Пр. Г-на Дионисия Ловчански, който е боленъ и не ще може да гласоподава.“ Въ сѫщия вх. дневникъ подъ № 447 е отбележено писмо отъ 21. V. 1875 г. отъ София, (?) отъ Д. Ц. Браняковъ, съ което се съобщавало, че „споредъ телеграмитѣ владиката (Дионисий) билъ зле боленъ. Споредъ казванието на докторитѣ бѣлиятъ му дробъ билъ изгнилъ и по настоящемъ здравието му се намира въ голѣма опасность.“[2]) На 29. V. 1875 г. Дионисий умрѣлъ въ София. Митр. Мелетий Софийски, като събщилъ телеграфически на Н. Блаженство този печаленъ фактъ, добавилъ, че ще да придружи тѣлото на покойния до Ловечъ, за да го погребе.[3]) — На 31. V. с. г. вечерьта тѣлото на покойния, придружено и отъ Мелетия, било донесено въ Ловечъ и поставено въ храма на Пресветая Богородица. На другия день — 1. VI. — следъ Божествената заупокойна литургия, която извършилъ Мелетий, се извършило опѣванието, а после това тѣлото на покойния било тържествено пренесено въ митрополитския храмъ „Св. Недѣля“ и „тукъ въ нартиката срещу св. прѣстолъ благовѣйно се погреба. Н. Високопрѣосвященство заповѣда на свещеницитѣ да служатъ редовно литургія 40 дни и парастаси за блаженопочившія Діонисія.“[4]) — Запазенъ е остатъкъ и отъ друго горѣло писмо, което, очевидно е рапортъ

---

[1]) Протоколъ № 188 за заседанието на св. Синодъ, държано на 7. IX. 1874 г., § 9—Протоколитѣ на св. Синодъ, като се захване отъ протоколъ № 154 отъ 26. II. 1874 г., сѫ вписани въ книга II., страницитѣ на която не сѫ преброени. Ние ще ги цитуваме така: „Протоколъ № . . ., отъ . . . ., § . . .

[2]) Ловечъ и Ловчанско, кн. I, стр. 143: „По-късно отровенъ (Дионисий) отъ турцитѣ въ Орхание, тогава Самумджиево и погребанъ въ Горнокрайнската църква (въ Ловечъ).“ Не е казано отде или отъ кого сѫ тѣзи сведения.

[3]) 131 Дѣесловъ за редовното заседание на Смѣсения съвѣтъ, държано въ петъкъ на 30. VI. 1875 година.

[4]) Тѣзи сведения черпимъ отъ остатъцитѣ отъ едно полуизгорѣло писмо, изпратено отъ членоветѣ на Ловчанския епархийски съветъ, вѣроятно до Н. Блаженство, отъ Ловечъ на 5. VI. 1875 г. Вж. „Приложения“, 16.

отъ Мелетия до Н. Блаженство[1]). Отъ този рапортъ узнаваме, че Мелетий взелъ всички потрѣбни мѣрки, за да запази тѣлото на Дионисия отъ разлагание, което е щѣло да настѫпи поради горещинитѣ, и като пѫтували и денемъ и нощемъ, успѣли да донесатъ тлѣннитѣ останки въ Ловечъ неповредени: „въ църквата никакъвъ знакъ на зловоніе никой не забѣлѣжи и това е, което награди и трудоветѣ ми и Вашето разпорежданіе“.

Въ заседанието си на 30. V. 1875 г. Смѣсениятъ съветъ при св. Екзархия, като изслушалъ телеграмата за смъртьта на Дионисия, взелъ следното решение: „Да се пише на г-на Мелетия да оздрави съгласно съ Епархийския съветъ имението на покойния споредъ устава и да прати изложението си, а на архиерейския намѣстникъ въ Ловечъ да се телеграфира, че се дадоха наставления на Софийски Мелетия за работитѣ на покойния и че по пощата ще имъ се пише“. — Нареждането на св. Синодъ било изпълнено. Членоветѣ на Ловчанския епарх. съветъ съобщили на Н. Блаженство, (писмо отъ 5. VI. 1875 г.), че „По заповѣдь на Н. В. Пр. Мелетий изписали вещитѣ на покойния и ги турили на едно здраво мѣсто да стоятъ“, както това е отбележено подъ № 492 въ вх. дневникъ.

* * *

Веднага следъ погребението на митр. Дионисия, а именно на 5. VI. 1875 год., ловчанци писали на св. Синодъ писмо, съ което молѣли да не се оставя епархията имъ безъ архиерей, а, до избирането на такъвъ, управлението ѝ да се възложи временно на нѣкой архиерей.[2]) Св. Синодъ назначилъ Софийския Мелетия за намѣстникъ на ловчанската епархия съ поржка, освенъ временно да управлява и тази епархия, но и да направи потрѣбнитѣ приготовления за избирането новъ митрополитъ. Самиятъ ловчански епархийски съветъ, който отъ дейностьта на Дионисия, колкото кратковременна и да била тя, се убедилъ, какво благо за черковата е управлението на добъръ и разуменъ кириархъ, бързалъ часъ по-скоро да се избере приемникъ на Дионисия. Той се боялъ да не би установениятъ отъ Дионисия редъ, дисциплината въ черковата да се наруши и пакъ да се възвърне предидещето безредие, въпреки грижитѣ на Мелетия, който постоянно обикалялъ и ловчанската епархия.[3]) Това се вижда отъ протоколъ № 233 за заседанието на св. Синодъ на 10. IX. 1875 год., въ който четемъ: „Прочете се едно писмо отъ Ловчанския епархиаленъ съветъ, отъ 14 августъ, отъ Ловечъ, въ което се моли да се изпроводи листътъ на кандидатитѣ, за да се избере бѫдащиятъ ловчански митрополитъ, защото черковната дисциплина била почнала да ослабва, епархията може да се раздроби и владичината не ще може да се събере.“ Св. Синодъ намѣрилъ искането на ловчанския епархиаленъ съветъ за умѣстно и заслужващо незабавно изпълнение, но самъ той се намѣрвалъ въ невъзможность незабавно да удовлетвори това искание. Преди всичко тѣзи въпроси — избора на митрополити — ги решавалъ вече не самъ св. Синодъ, а заедно съ Екзархийския съветъ; освенъ това по онова време вдовствувала не само Ловчанската епархия, а още и Нишавската, Врачанската и Търновската.[1] При все това св. Синодъ решилъ: „Нуждата за настаняването на митрополитъ въ речената (Ловчанската) епархия да се представи на първото следващо общо събрание на св. Синодъ и Екзархийския съветъ и да се предложи и настои да станатъ избранията на митрополититѣ на другитѣ вдовствуващи епархии, за да се проводи после листътъ на кандидатитѣ и на Ловчанската епархия.“[2] — Мелетий взелъ присърдце възложената му работа и съ писмо отъ 1.I,1876 г., четено въ 221 заседание на св. Синодъ на 10.I. с. г., уведомилъ св. Синодъ, че „избранието на бѫдащия ловчански митрополитъ ще стане на 18 януарий, за когато сѫ призовани епархийскитѣ избиратели.“ И наистина, на означения день въ Ловечъ се събрали епархийскитѣ избиратели и подъ рѫководството на Мелетия произвели избора на новъ митрополитъ на Ловчанската епархия. Избранъ билъ архимандритъ Иосифъ, бившиятъ Лазаръ Иовчевъ, както това се вижда отъ телеграмата на Мелетия до св. Синодъ.[3]

---

[1]) Вж. „Приложения“, 17.

[2]) II входящъ дневникъ за отъ 13. VI. 1874 г. до 9. XII. 1875, № 501. Вѣроятно, това писмо е отъ сѫщитѣ ловчанци, които, както се каза вече, писали на митр. Илариона въ Кюстендилъ да се върне въ Ловечъ.

[3]) Протоколъ № 238 отъ 25. X. 1875 г.

Избирателнитѣ книжа за избора на архим. Иосифъ били разгледани въ общото заседание на св. Синодъ и Екзархийския съветъ на 30.I.1876 г. Намѣрено било, че изборътъ станалъ редовно и избранието било утвърдено. Въ 213 Дѣесловъ за това заседания четемъ следващето:

„213 Дѣесловъ. 30.I.1876 г.

Прочитатъ ся:

1) Писмото отъ 22 м. м. отъ Мелетія Софійскый отъ Ловичь, че извършилъ избираніето на митрополита и приключава избирателното.

Като сѫ прочете избирателното, спорядъ което протосингель архиманд. Iосифъ ся избира едногласно съ 19 гласа, слѣдъ който е прiялъ архим. Константинъ 16 гласа срещу 3 гласа черны, намира ся редовно и ся одобрява.

Д-ръ Чомаковъ прави забѣлѣжваніе, че Н. Прѣподобие архим. Iосифъ като бѣше избранъ за Одринъ[4], трѣбуваше да ся незаписва въ каталога на кандидатыты, а да ся дѣйствува за присъединеніето на Одринскѫтѫ Епархія, особенно като ся подаде и вторъ такриръ на В. Порта да ся издаде берата му; а колкото за избраніето нѣма какво да кажа, че е редовно, само му е жалко, че Н. Высокопрѣподобіе отива въ Епархія, гдѣто не ще намѣри поле да упражнява способноститѣ си.

Н. Блаженство: Такрирътъ ся подаде по-напрѣдъ, а отпослѣ сѫ рѣши отъ съвѣта да ся прати каталогътъ на всичкыты кандидаты въ Ловичь, та е всичко станало спорядъ рѣшеніето на съвѣта и съ негово съгласіе“.

На 2 февруарий с. г. архимандритъ Иосифъ, досегашенъ протосингелъ на св. Синодъ, билъ хиротонисанъ за епископъ отъ Н. Блаженство Антимъ I,

---

[1] Протоколъ № 223 отъ отъ 24. VII. 1875 г.

[2] Протоколъ № 233 отъ 10. IX. 1875 г.

[3] 209 Дѣесловъ за заседанието на св. Синодъ и Екз. съветъ на 20. I. 1876 г.

[4] Протоколи, стр. 64 (Заседание 35, държано на 23. X. 1872 г.

въ съслужение на Тѣхни Високопрѣосвященства Панаретъ Пловдивски и Дамаскинъ Велешки. Това свето таинство било извършено въ българския храмъ Св. Стефанъ въ Цариградъ (Фенеръ)[1]. — Скоро подиръ това новопосветениятъ Ловчански Митрополитъ Иосифъ заминалъ за престолния си градъ — Ловечъ, гдѣто му било устроено блѣскаво посрѣщане.

Обаче не било сѫдено на ловчанци дълго време да иматъ между себе си този бележитъ български архиерей. На 24 априлъ 1877 г. той билъ избранъ за български Екзархъ. За този изборъ билъ съставенъ следниятъ протоколъ:

„Избирателенъ съборъ у Екзархыйскый домъ
Недѣля, 24 Априлий 1877 год.

Одобренитѣ отъ Високата Порта трима кандидати за български Екзархъ сѫ: Митрополитъ Григорій Доростолскій и Червенскій, Митрополитъ Доситей Самоковскій и Иосифъ Ловчанскій. При гласоподаването митр. Доситей получилъ два гласа (отъ 16 избиратели). а митрополититѣ Григорій и Иосифъ по 8 гласа.

„Понеже по тоя начинъ, като гласоподавающитѣ се шестнадесять, никой отъ кандидатыты не добы вышегласіе, нъ Т. Т. Высокопр. Г. Г. Григорій Доростолскый и Червенскый и Iосифъ Ловчанскый добыхѫ по осемь гласа, съгласно съ рѣшеніето, което стана въ заминалото заседаніе, че въ такъвъ случай гласътъ на прѣдсѣдателя рѣшава, съборътъ моли Н. Высокопрѣосв. Г-на Панарета да даде мнѣніето си. Послѣдствіе Н. Высокопрѣосвященство, като помисли малко, извѣстява събора, че за това е ималъ разговоръ съ Н. Высокопрѣосвященство Г-на Григорія Доростолскый и Червенскый и понеже знае мненіето му, той дава гласа си за Н. Высокопр. Г-на Iосифа Ловичкый.

Съборътъ съ рѫкоплесканіе прогласява Н. Высокопр. Г-на Iосифа Ловичкый като правилно и законно избранъ Екзархъ, и слѣдъ това отива въ Екзархыйскый параклисъ, дѣто ся изпѣва благодареніе Богу, и синодалниты Архыереи подписватъ дѣлото за избраніето на Н. Высокопр. Г-на Iосифа Ловичкый за Екзархъ, слѣдъ което синодалниты и избирателиты подпечатватъ мазбата до В. Портѫ за станалото избраніе, която да ся прати съ такриръ отъ св. Синодъ до надлежното Министерство, за да ся изпроси званичното припознаваніе на новоизбраный Екзархъ.“[2]

На 15 май с. г. новоизбраниятъ Екзархъ билъ вече въ Цариградъ. Споредъ членъ 25 отъ „Уставъ за управлението на Българската Екзархия отъ 14 май 1871 г.“, Екзархътъ запазва катедрата, на която е билъ митрополитъ въ момента на избиранието си. Ето защо и Екзархъ Иосифъ продължавалъ да се числи за митрополитъ на Ловчанската епархия и следъ като билъ избранъ за Екзархъ. Управлявалъ я чрезъ намѣстници съ званието „Управляващъ епархията.“

---

[1] „Иосифъ I Екзархъ Български (1877—1902),“ Юбилеенъ сборникъ, издава Бълг. книж. др. въ София. София, 1904, стр. 6.

[2] „VII. Протоколъ на Смѣсения съвѣтъ 1875—1876 г. г.“

ПРИЛОЖЕНИЯ

1 (стр. 16). Monumenta spectantia historiam slavorum meridionalum. volumen decimum octavum. Zagrabiae 1887. — Acta Bulgarica ecclesiastica ab a. 1565 usqua ad. a. 1799. Eusebius Fermendžiu.

Lovaç civitas. Episcopalis est, subiecta archiepiscopo tetrarchae Ternoviensi. Habet episcopum schismaticum Graecum, et quatuor ecclesias, et animas utriusque sexus eiusdem ritus nro 2000 circiter. Turcarum numerus 5000, qui habent 8 moscheas praeter plures minores. Forum nundinarium insigne in ea adest ex concursu variarum nationum et mercium; catholicorum nec domus, nec incolae adsunt, sed nonnuli mercatores in transitu. Стр. 262.

2 (стр. 19). Оу Град' же Лофче ȣбиша два терговца со пȣшком, за нхже имена не испитах, и тамѡ погребени сȣт'.

На сжщия листъ на втората страница и на следващитѣ две (59 а б) авторътъ пише:

Оу Град' же Ниш Епископа Мелетиа ѡбѣсиша, Тамѡ и погребен бист'. Оу Град' же Софію, Также и ȣ Рилла, и ȣ Пазарджик, и ȣ Филиппов град, и ȣ Казанлак, и ȣ Ескиѧ, и ȣ Шȣмен, и ȣ град Едирне, много пакост дѣѧхȣ нечестивій христіанѡм. Нбо агарѧни ѿ велико бѣснованіе и свирѣпеніе днем и нощію пȣцахȣ по ȣлицами с'пȣшки, и кого наидѣха ȣбиваху, а ѡсобито перконачални люди иже бѣхȣ, тѣх най више гонѧхȣ и ȣбиваху, насилованіе дѣѧхȣ на христіанским женам, мȣжіе же их ѧшеха ꙗкѡ кони по ȣлицами, и сіе беззаконстко творѧхȣ или више ȣ град Казанлак неповинним христіанѡм, и ȣ град Лофче. По прочій градове и Вароше аще и бѣснеѧхȣ и пȣцахȣ с'пȣшки, нòтò беззаконство не творѧхȣ, ꙗкѡ на ѻна две мѣста. само що плашахȣ христіани, и глаголехȣ им, днес или сȣтра хощемȣ вас клати. Еще и ѱȣвахȣ, ꙗдѧхȣ, пиѧхȣ ꙗкѡ диви зверове и граблѧхȣ христіанско имѣніе ꙗкѡ колкохищници. И то творѧхȣ такѡ непрестано до четыри недѣли и више.

По ржкописа листъ 58 а и листъ 59 аб „Сборникъ отъ началото на XIX вѣкъ" въ Нар. библ. въ София № 350 (69).

3 (стр. 24). Краткое политическое землеописаніе отъ Неофита архімандріта Хілендарца, родомже Котленца. Въ Крагуевцѣ. 1835.

„Ловечь, градъ естествено каменоограденъ, презъ средъ тече Осемъ рѣка: има 7 церкви, съ епископіа — состоянно училище нематъ — за кояже причина незнаино, торговцы има съ добро состояніе, добріи лозія и мѣста", стр. 24.

4 (стр. 32)

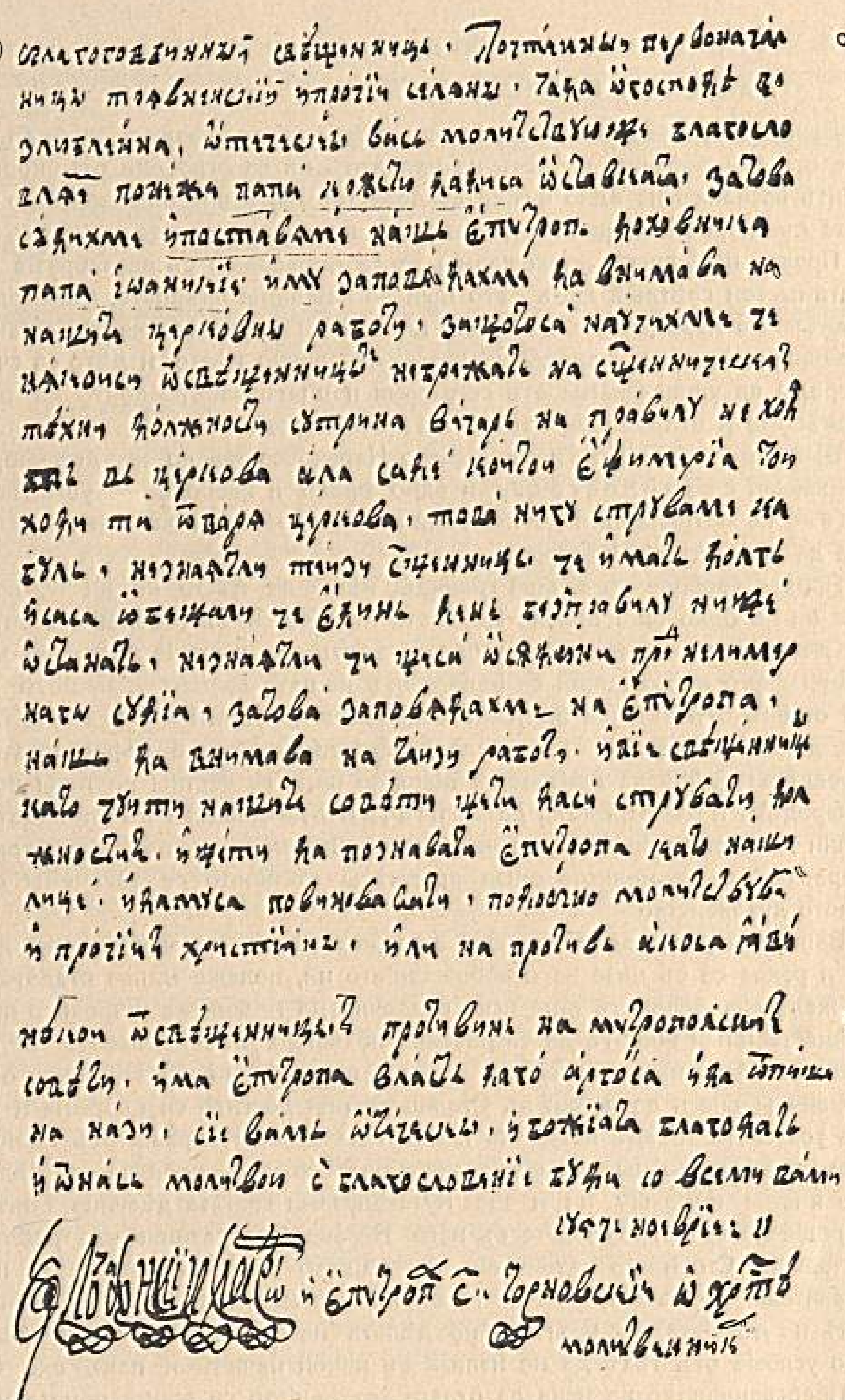

Саморжчно писмо отъ Илариона Ловчански до християнитѣ въ Трѣвна. Сега то се пази въ „Църковния историко-археологически музей въ папка: „Трѣвненския Иоанникиевъ архивъ" подъ № VI.

5 (стр. 41). Господіе Бр. Димчови. Въ Ловичь.

Почтенны Единородцы.

Вьи сте чули веке драгата новина която пріятно разлюля секое българско сърце отъ три седмицы на самъ че народътъ ни са освободи отъ користолюбивыитъ василикъ на едно чуждо духовенство намъ врагъ. Това нѣщо въ една минута съ скоростьта на Електритизмъ са пръсна на сѣкаде.

Прочее ныи днесъ прихождамы да са порадвамы съ вази братіе и да си честитимы тои свѣтлый денъ дѣто ныи поглеждамы слънцето, дѣто влязвамы въ редътъ на народытѣ, дѣто чуеме милото ни народно имя въ имената на соподанницытѣ, тѣ ни народы да дръжа първлично мѣсто, и дѣто са счетохмы за узрелы да управлявамы отъ сега сами нашытѣ работы които са отнасятъ до совѣстьта и вътрешныи животъ на сѣки народъ.

Вьи сте видѣли още и рѣшението Царско составено на двѣ формы съ една основа, съзрѣлесте още и едно право и свобода — ушъ която са оставя[1] на патріаршіята да предложи и тя ако има нѣкое нѣщо способно обаче да удовлетвори Българитѣ.

Прочее свобода съ такива границы намъ на мѣсто да ни оскърби изважда ни на бело още повече Царската Милость и благоволеніе къмъ назе.

Слѣдователно ныи считамы напълно нашето желаніе испълнено. И не глѣдамы друго нѣщо да ни са налага отъ нашета совѣсть и нашитѣ потребности освенъ отъ като са братски поздравимы и честитымы си Народътъ воскресе, да си видимы що ни са пада да правимы. Прочее първо и първо ни са представи нужда да призовемы покорно нашитѣ честны пастиры които са отъ народътъ и въ народатъ да са потрудятъ да дойдатъ въ Столицата дѣто събрани да съставятъ Уставѫтъ на нашето началство и второ да помогнатъ на изравненіето на малкото оныи предмѣты въ които са закачамы още съ гръцкото духовенство.

Вашыитъ убо владика понеже е единородецъ и съ чувства народны, понеже и радва се съ назе за освобожденіето ни, понеже милва стадото си любимо желае напредокатъ още иска сърдечно да го види въ широкото поприще на общественныи животъ да са развива похвално, обича славата на светата ни бащина вѣра, ныи желаемы и молимы вы да го поканитѣ каквото и ныи го поканямы днесь да дойди въ Столицата при другитѣ си събратія и да поиматъ тоя свети товаръ дордѣ са положи на основы здравы отъ тяхно Преосвященство. Прочее ныи смы пълны съ радость и надежда че въ малко дни ще го имамы помежду ни и ще му цѣлувами светата дѣсница стига ваше благородіе да са споразумѣете съ него. Негово Преосвященство требва да са представи въ Столицата като членъ на нашето духовенство и като и вашъ преставитель. За това требва да го ополномощыте и да му опредѣлите границытѣ на дѣяніята въ кръгѫтъ на дѣлата на преставителитѣ тукашны съ здраво условіе отъ тѣхъ да не излиза съ никои начинъ и пакъ ако би Негово Преосвященство да иска да отлага тръгваніето си дордѣ попита нашытѣ

---

[1] Подчертанитѣ думи сѫ замацани съ мастилото на библиотечния печатъ, та и съ лупа не могатъ да се прочетатъ. Предаваме ги по досѣщание.

противницы отъ които до сега зависяше или совсѣмъ са отрече да участвува въ народното дѣло тогава остава вамъ да помислите ако тои е вашъ пастиръ и нашъ Отецъ.

Съ рѫката на Д-ръ Ст. Чомаковъ е написино. 1868. 29 октомври Цариградъ. На Ваша Почтенность пріяте . . . . } Откъснато.
Отъ представителы . . . . }
Д-ръ Ст. Чомаковъ[1]).

Преосвященнѣйшему Митрополиту святоловчанскому Господину Іларіону въ Ловичъ[2]).

Уважаемый Брате и Отче!

Научихтеса безъ съмнѣніе до сега ваше Преосвященство че царското правителство като е имало сякоги подъ вниманіе нашытѣ отъ десятъ годины до Него жалбы относително до Черковныитъ вопросъ и като зрѣло е размислило за него, на сетнѣ Благоизволи съ високо то си правосѫдіе и отеческото си попеченіе за народътъ ни да издаде на 3. 8/врія высоко решеніе воз' основа на раздѣленіето ни отъ гърцытѣ.

Това решеніе са сообщи и на Патріаршіата и намъ, то состои отъ два проекты. На Патріаршіата са още заповѣда чрезъ тезкере отъ стърна на Министерството да си избере което отъ двата обича. При това дава са и още свобода въ случаи дѣто ни едното ни другото не и угодява да предложи она отъ своя стърна друго, обаче, да е такова какво то да благодари Българитѣ.

За това тая свобода съ такива границы на мѣсто да оскърби нашата стърна повече зарадва защо, още повече явно и ясно стана Благоволеніе то на Пр.(авителството) кам' назе.

Двата убо тыи проекты еднакво са пріети отъ назе и третю ако бы да предложатъ Гръцытѣ то понеже ще има едно такова условіе несомнѣнно ще ни благодари.

Заради това, Преосвященнѣишыи Владико, ныи имамы совершенно за свършенъ нашыитъ вопросъ за всегда. Слѣдователно нашытѣ тука единородцы представители и Първенцы отъ чувство на благоговѣніе къмъ народното ни духовенство подбудено размислиха за много нуждно въ тыи важни и исторически обстоятелства да са намѣрятъ тука оныи отъ единороднитѣ ни іерархы които иматъ опитность и уваженіе отъ народътъ, каквото согласно съ духътъ на святытѣ каноны на Православната ни черква да составатъ Уставътъ за които говорятъ горереченнитѣ правителственны актове за управленіе на черквата ни която не е освенъ возобновеніе на трытѣ въ другы времена що смы имали и са присвоино отъ Економическата гръцка церква, още и ако има въ това време нѣкоя мъчнотія да са появи между двѣты черквы да ги изравни съ оная мѫдрость и благоразуміе съ което са отличавате.

---

[1] Народна библиотека — София. Архивъ. Църковно дѣло. Ловечъ. (Изъ архива на Митрополитъ Иларионъ Ловчански). 6. Инв, № 680.

[2] Съ рѫката на еп. Илариона е написано: писмо призователно ѿ представителите на 1868

За това ваше преосвященство молимы като размислитѣ и уцѣните нуждытѣ религіозны на народътъ, и като си наредите работытѣ си согласно съ любимото паство да са потрудите да доидете въ Столицата дѣто са очаквате съ нетърпѣніе. Селото Ортакіой е избранното мѣсто за пребываніе на нашето представителство духовно и мирянско, въ него прочее вы са приготви къща.

Съ радость и веселіе ще вы чакамы да направимы въ малко време братското цѣлованіе.

На Ваше Преосвященство въ Х-тѣ братіа и Чада.

Цариградъ 4. 9/врія 1868.

подписали:
† Филипуполскій Панаретъ въ Хр. братъ
† . . . . Паисій. . . . . . . (по гръцки)
† Макаріуполскіи Иларионъ въ Хртѣ любезный братъ
Иванчо Пенчовичъ, С. Чалоглу, З. Струмскій,
Хр. Д. Караминковъ, Д-ръ Ст. Чомаковъ, Зах. х.
Гюровъ, Н. Михайловски, Хр. Тапчилещовъ, Д.
Ив. Гешоглу.

Инв. № 726. (Папка № 6. Църковно дѣло. Ловечъ 680—738).

Любезный въ Христѣ брате![1]

Слѣдъ писмата и телеграфыты, които смы имали отъ Вашѭ странѫ за Вашето тръганіе, за столицѫтѫ, не бѣше останало никакво съмненіе, за пълното ни споразуменіе върху това дѣло, когато, за жалость, видохмы окрѫжны писма, съ които злобны заплашванія, яростны выкове и лъжовны тълкованія ся правять отъ противницыты на Черковѫтѫ ни и които може бы, да Вы сѫ турили въ недоумѣніе. Затова съ благодареніе Ви пишемь настоящето за да Ви разяснимь работѫтѫ, да дигнемъ отъ Васъ двоеуміето, което може да Вы дрьжи сега въ нерѣшителность да действувате като Българинъ и пастырь на Българско стадо.

Увѣрени смы, че въ сегашныты важны и тържественны обстоятелства за Българскый народъ, за бѫдѫщностьтѫ и исторіѭтѫ му, нѣма Българско срьдце, което да не ся смилява, да не трепти и да не е готово да принесе всѣкакви жрьтвы за славѫ и ползѫ на нашѭтѫ црькввѫ, която изъ развалиныты си възста съ новъ животъ, като финиксъ. Да ся затечемъ прочее къмъ тоя финиксъ, да си дадемь братскѫ и христіанскѫ рѫка и да влѣземы пълны съ высокы чувства въ това антично зданіе, за основаніето на което първый и найголѣмый камыкъ е туренъ отъ Славнаго ни единородца императора Юстиніана и което е припознато почти 12 вѣкове отъ вситы Православны црькввы.

Противницити на святото ни дѣло като гледатъ сега че чрезъ проектыты на Царското Правителство Црьковныты наши правдины ся възстановляватъ, намѣсто да ся покаятъ за прѣжнето си поведеніе и да ни дадѫть братско цѣлованіе, въ тѭѭ тържественнѫ минутѫ, рѣшихѫ да спрѫть рѣшеніето на въпроса ни поне привремѣнно, нъ нѣмѫтъ вече тѭѭ власть въ рѫцѣты си. Мѫчихѫ ся да докажѫтъ и двата проекта неканоническы, та подъ тоя прѣдлогъ да отврьлятъ категорическото исканіе на правителственното тескере; като изложихѫ това въ едно писмо, поискахѫ съборъ. Да бѫде, великый сѫдія — Православната съвѣсть не ще да е като Грьцкѫтѫ съвѣсть. Съ адскы ухыщренія развалихѫ Грьцити прѣди сто годинъ нашѭтѫ Охридскѫ Архіепископіѭ и всея Болгарій въ тайнѣ сокровенней; лема православный вселенскый съборъ не ще да поиска отъ нихъ смѣткѫ за тѭѭ постѫпкѫ? А обвиненіето имъ е готово, зачтото доказателствата сѫ на лице. По тѭѭ и по другы причины не ся знае да ли ще стане съборъ. Нъ какъ и да е, ный пріемамы напълно законенъ пръвыйтъ проектъ и правителството ни дава воля да ся устроявамы, да ся организувамы црьковно; слѣдъ.това и бератъ ще ни ся даде когато му подадемы и отъ нашѭ странѫ доказателства, че смы ся наредили и устроили.

Побрьзайте убо пó скоро да дойдете за да можете да учяствувате съ насъ заедно въ защищеніето на народныты ни исканія. Не слушяйте праздныты заплашванія и лъжовныты провъзглашенія на Патріаршіѭтѫ, когато справедливото рѣшеніе на Царското Правителство е толкова ясно, когато каноністи, исторіята, правдата и благоразположеніето на Правителството сѫ въ нашѫ ползѫ. Давамы Ви нашето Архіерейско слово че Вашето дохожданіе въ Цариградъ не ще да Ви е за врѣдъ; като ся облѣгнете на духовното си стадо и на законность-тѫ, не трѣбва да ся боите отъ ничто, зачтото ные смы свободни да си врьшими работѫтѫ по святыты законы.

Имамы увѣреность че, ако не сте на пѫть, ще тръгнете чтомъ пріемете настоящето ни писмо и остаямы

на 8 Декемврія 1868
Цариградъ.

подписали:
† Филипуполскій Панаретъ
въ Хр. любезный братъ.
† Макаріуполскіи Иларіонъ
во Хртѣ любезный братъ.
Д-ръ Ст. Чомаковъ.

Инв. № 725. (Папка № 6. Църковно дѣло. Ловечъ. 680—738).

Заб. Понеже това важно писмо намѣрихме, когато статията ни вече се печаташе, то въ текста остана неизползувано.

6 (стр. 43). **32-о заседание на св. Синодъ 9. Х. 1872 г.**

„Следъ това са прочете едно писмо отъ Троянъ отъ х. Калчо х. Палювъ[1]), въ което са оплаква отъ Н. Преосв. преждебившій Ловчанскій Иларіонъ, че му билъ зелъ преди 5 години 12 лири глоба неправедно и иска сега да отиде на Кюстендилъ да му прави давія. Рѣши ся да ся прати на Н. Пр. Кюстендилскый копіе отъ това писмо. Изъ протоколната книга, стр. 59.

7 (стр. 44). **5-о заседание, 15. VI. 1872 г.**

„Прочете се едно писмо отъ Іордана Филаретова и Марія З. х. Коцева, въ което, като казватъ, че взели полуофиціялно позволеніе отъ Негово Преосв. Иларіона Ловчанскый позволеніе за вѣнчаваніето на Д. Коцовъ съ

---

[1] Адресъ нѣма. Съ рѫката на еп. Илариона е написано: „Призователно писмо Ѿ владиците на 1868“ — „Ѿ владиците до Ловичь на нази“.

[1] Добри троянци ни увѣряватъ, че това е грѣшка. Трѣбва да се чете Балевъ.

Марія, дошли сега да искатъ благословеніето на Ексарха и доказателство, че е благословенно. Св. Синодъ, като разсѫди върху тѫзи работѫ, рѣши да се повикатъ лично лицата да кажатъ попа, който е направилъ вѣнчаніето, та тогава, като го накаже него може да облекчи тѣхното наказаніе", стр. 10.

(п.) Екз. Антимъ
(п.) Пис. Л. Иовчевъ

11-о заседание, 3. VII. 1872 г.

„Въ друго писмо софійската община пише какво е църковното положение на Д. Коцовъ и Марія Захаріева. Отговорътъ ще му е: Софійската община нѣма ни религиозна ни политическа власть и не трѣбва да безпокои фамилията; кога дойде владика, той ще намѣри попътъ, който ги е вѣнчалъ и у когото е всичката вина и ще наложи приличното духовно наказаніе", стр. 17—18.

8 (стр. 46). **Спомени отъ † Пловдивския Митрополитъ Максимъ.**

„Бѣхъ малко момче, послушникъ въ Троянския монастиръ, при вуйка ми Архимандритъ Макарий, игуменъ, когато дойде Ловчанския владика Иларионъ съ Ловчански първенци въ монастиря, да гледатъ монастирскитѣ смѣтки. Това бѣше по Коледнитѣ празници. Малки момчета-послушници: Василъ Дамяновъ (отпослѣ Архимандритъ Партений), Христо Дановъ Акаласки (отпослѣ игуменъ) и азъ Маринъ Пенчовъ — пѣехме на трапезата, когато се хранѣше владиката съ първенцитѣ и вуйка ми-игумена. Азъ имахъ хубавъ гласъ, момчешки. Пѣехме: „Рождество Твое Христе Боже нашъ", „Вси язици возплещите руками, яко Христосъ родилъ есть нами", и други църковни пѣсни. Когато да си заминатъ за Ловечъ, дѣдо Иларионъ каза на вуйка ми: „дай ми едно отъ тия момчета!" Вуйка ми му каза: „вземи ги и тримата, владико свети!" Владиката менъ одобри и ме отведоха въ Ловечъ на училище. Това бѣше кѫдѣ 62-63 лѣто. Стоенето ми въ Ловечъ се продължи до 65-66 лѣто. Бѣхъ близъкъ до владиката, подъ неговъ надзоръ и попечителство. Обличахъ се съ стихарче, държехъ патерицата му, пригласяхъ на даскалъ Емануилъ Лазаровичъ (баща на генералъ Лазаровъ, комендантъ сега на Софийския гарнизонъ). Водѣше ме и по вънъ, по градове и села въ епархията. По тоя случай азъ имахъ възможностьта да науча непосрѣдствено много нѣщо отъ живота на приснопаметния старецъ Илариона — „Ловчу", както го зовѣха на онова врѣме.

Първата му отличителна черта на тоя Старецъ бѣше неговиятъ благъ характеръ и строгъ монашески животъ. Той безъ правило не оставяше, пости вардѣше, като аскетъ. Бѣше строгъ пазитель и на църковнитѣ канони и наредби.

И тая строгость на канонитѣ го мѫчеше да не се отрече отъ Вселенската Патриаршия. Той бѣше българинъ отъ Цѣрова кория. Въ дѣтинство билъ овчарче и съ въодушевление разправяше за бащинско огнище. Това му поведение — привързаностьта му къмъ църковнитѣ канони отъ една страна, а отъ друга — гоненията противъ гръцкитѣ владици въ България по онова врѣме въ борбата съ Патриаршиата за църковна независимость, страшно измѫчваха стареца. Той бѣше усмотрителенъ, схващаше положението. Изгонването

на Търновския митрополитъ Григория, който стана Патриархъ — това подействува чувствително върху него. Искаше му се, като българинъ, да прегърне българската кауза, да премине на страната на Илариона, Паисия и Авксентия, обаче, „другъ законъ воюваше противъ закона на неговия разумъ". Нему се искаше да се прѣхвърли въ родната кошара, въ родната църква, обаче, църковниятъ канонъ — закона на епископското му рѫкоположение отъ Патриарха — много го измѫчваше, не може да се тури въ противорѣчие съ клетвата която бѣ далъ на Патриарха при рѫкоположението му. Той казваше: „Патриархътъ ми е турилъ тая шапка на главата, само той може и да я свали".

Тъй, но борбата по църковния въпросъ бѣше въ разгара си. Ловечъ не можеше да абдикира! Ловчанскиятъ владика трѣбваше, или да се откаже отъ Патриаршията и отиде при своитѣ събратя и вземе участие въ борбата, или пъкъ да напусне катедрата си и отиде при гръцкия Патриархъ.

Въ Ловечъ на онова врѣме имаше доста млади хора, които осѣщаха врѣмето и намираха, че трѣбва да се смачка духовния врагъ, гърка, гръцката Патриаршия, която вървѣше подъ ручка съ Турското правителство и мачкаха българитѣ. Начело на младитѣ стоеше даскалъ Никола Ковачевъ, родомъ отъ Сопотъ, човѣкъ буенъ, рѣшителенъ, безбоязненъ, при това и добрѣ поставенъ прѣдъ мѣстнитѣ турци, па и дѣдо Иларионъ не искаше да си служи съ интриги и прѣдателство прѣдъ хюкюмата противъ „даскалитѣ". Бѣше му съвѣстно да прибѣгне до такива срѣдства даже и тогава, когато даскалъ Никола явно му нанасяше оскърбления дори въ църква, когато старецътъ служеше литургия. Тъй — на Коледа, или на Св. Василъ владиката благославя отъ олтарската врата народа, а даскалътъ го пропка (чумосва) съ рѫцѣтѣ си прѣдъ ученицитѣ и народа, а когато излѣзе владиката изъ църква, даскалътъ накара ученицитѣ да хвърлятъ топки снѣгъ връзъ стареца и диакона (Паисия, когото уби Македонски въ Орхание). При тоя скандалъ владиката не се отнесе до турцитѣ и не иска наказанието на обидчика си, Никола Ковачевъ.

Другъ случай, друга обида. Единъ Троенецъ, Власко Балевски (баща на генералъ Балевски) училъ се въ Киевската академия — кощунецъ — отишълъ въ Ловечъ на пазаръ, купилъ кожа за обуща на орачи и говедари; заниса я въ митрополията — види се, подученъ отъ даскалъ Никола — явява се при владиката и го моли да му прокълне кожата, та да не се съдератъ обущата на пастиритѣ! Излъгали Влася, че Дѣдо Иларионъ го билъ проклѣлъ — „люта клѣтва" — да не се стопи въ гроба, като умре. Казватъ, че и на тоя кощунецъ дѣдо Иларионъ билъ простилъ обидата.

Дѣдо Иларионъ имаше нѣкои противници въ Ловечъ и отъ по първи хора. Единъ отъ тѣхъ билъ и Георги Дойчиновъ, съвѣтникъ при Ловчанския Аенинъ. Въ управителния съвѣтъ по право влизалъ и митрополита. На дневенъ редъ билъ сложенъ и въпроса да се измѣстятъ гробищата отъ църковнитѣ дворове вънъ отъ града. Съвѣтникътъ Дойчиновъ Георги (баща на братя Дойчинови) билъ настоявалъ да не се погребватъ умрѣлитѣ при църквитѣ, а владиката настоявалъ да се погребватъ въ църковнитѣ дворове. Това прѣрекание между владиката и чорбаджията внесло охлаждение между двамата.

Даскалътъ използувалъ и тоя случай противъ владиката прѣдъ синоветѣ на Георги Дойчиновъ. Наскоро, обаче, умира тоя Георги и го погребватъ въ църковния дворъ („Св. Богородица“), но като го положили въ гроба, не го заринали — „земята го не приимала, владиката (който го опѣваше) билъ го проклѣлъ!“ Я остана вечерьта въ гроба незаровенъ, защото владиката, както се твърдѣше, забѣлѣзалъ, че покойникътъ билъ въ обморокъ, не билъ умрѣлъ. Пишущиятъ тия редове присѫтствувахъ на погребението, а прѣзъ нощьта, споредъ тогавашния обичай, четохъ въ кѫщата му при носилото му псалтиръ съ още едно монастирско момче, Георги Тодоровъ, съ когото се учехме заедно.

Положението на владиката ставаше всѐ по неприятно. „Горнокрайцитѣ“ въ Ловечъ го подържаха, като Цачо Кйопекъ Панчолу, Коста п. Вачевъ (баща на д-ръ Вачева), Конко Мариновъ, но противницитѣ му отъ долнокрайската махала всѐ се усилваха и Иларионъ бѣ принуденъ да потърси прибѣжище вънъ въ епархията, у стари почитатели, подкрѣпители: въ Орхание, Пирдопъ, Тетевенъ и Троянъ. Владиката и по-рано прѣкарваше изъ тия мѣста, даже въ Пирдопъ стоеше съ мѣсеци. Тамъ имаше и митрополитско помѣщение при църквата. Но и вънъ той бѣ обезпокояванъ, понеже църковниятъ въпросъ и тамъ бѣше проникналъ и се подтикваше отъ Ловечъ. Естествено, гоненъ въ Ловечъ, и въ епархията не можаха да го гледатъ както по-рано. Отъ Пирдопъ—Орхание той отиде въ Тетевенъ, гдѣто по-напрѣдъ е билъ приеманъ съ благодарность, особено отъ първенцитѣ: х. Станю, Тихолъ Тетевенски и други. Тѣ тоя пѫть го посрѣщнали студено. Въ Троянъ отишълъ у старитѣ си почитатели: Спасъ и Нено Шипковенски, Димитъръ Папаски, х. Петъръ Балевски, Дамянъ Кабакчийски и други — сѫщо го приели не както по-рано. Владиката слезълъ въ дома на първия чорбаджия — Спасъ Шипковенски, човѣкъ съ голѣма почить и уважение. Той, като влизалъ въ положението и слѣдѣлъ по работитѣ на църковния въпросъ, посъвѣтвалъ стареца да напусне Патриаршията и се присъедини къмъ другитѣ български архиереи въ Цариградъ: Илариона Макариополски, Паисия, Явксентия. Тоя съвѣтъ повлиялъ на владиката и той, като се върналъ въ седалището си, рѣшилъ да се откаже отъ гръцката Патриаршия и заминалъ за Цариградъ. Историята на тоя старъ български владика се знае по-нататъкъ.

Мнозина, обаче, недоумѣватъ защо той, Ловчански Иларионъ, който отпослѣ зае първо мѣсто въ Екзархията, Прѣдседатель на Събора, пръвъ Екзархъ, не се върна въ Ловечъ. Толкова повече Ловчанитѣ бѣха се помирили отдавна съ стареца, и го канѣли да си заеме прѣстола въ Ловечъ. Въ Цариградския съборъ бѣ прѣдставитель Мирю Павловъ, дѣсна ръка на даскалъ Никола Ковачевъ и споспѣшникъ противъ Илариона. Той е билъ увѣщаванъ отъ първия да си заеме катедрата, обаче, Иларионъ не се съгласилъ, защото е билъ дълбоко оскърбенъ и приелъ да отиде въ Кюстендилъ“.

9 (стр. 49). **I-о Редовно засѣданіе на святый Българскый Синодъ.**
9 Августъ 1871 г. Предсѣдатель Ловчанскій Иларіонъ.

„Следъ това Негово Преосв. святоловченскый представя на св. Сѷнодъ писма отъ Ловечъ, отъ които се показва въ какво безредие и вълнуване ся намѣрва тамошната община по причинѫ на дѣйствіята на нѣколко противницы на Н. Пр. святоловченскый Иларіона. Забѣлѣжватъ ся четыри неправилности: 1) человѣцы, които нѣматъ никакво право върху церковны работы, извадили името на Н. Пр. отъ церквѫ. 2) на мѣсто него спомянуватъ народныятъ съборъ 3) вулыты ги даватъ хора, които немѫтъ повѣреніето за тая службѫ, нито на Н. Пр., нито на св. Сѷнодъ, 4) вдигнѫли отъ духовенството покорностьтѫ, която трѣбва да има къмъ священоначалника си. Н. Пр. Макаріополскый забѣлѣжва даже, че, понеже священицитѣ не могатъ да священодѣйствуватъ освень съ волята на Архіерея, за това и священодѣйствіята, които вършѫтъ безъ него, сѫ антиканоническы. Слѣдъ нѣколко съразисканія рѣши ся да ся пише до Н. Пр. святовидинскый Антимъ, за да му ся каже да иде да посѣти отъ страна на св. Сѷнодъ, както Ловчанската епархія, гдѣто и да ся упълномощи да земне и потрѣбныты мѣркы за умиротворението на народътъ, така и нѣколко другы епархіи. Но и за това старцитѣ останахѫ съгласни да ся споразумѣятъ предварително съ смѣсеный съвѣтъ въ идущето засѣданіе. И така засѣданіето ся свършва, като се рѣшава единодушно, че св. Сѷнодъ за напредъ ще да има двѣ редовны засѣданія въ седмицѫтѫ, сиречь въ понедѣлникъ и въ срѣдѫ преди пладнѣ и че на тыя засѣданія ще да се държи редовенъ протоколъ.

Подписали
Предсѣдатель Ловчанскый Иларионъ
Филипуполскый Панаретъ
. . . . Паисий (по гръцки)
Макаріупольскій Иларіонъ

II-о ред. засѣданіе на 11 Августъ 1871 г. Предс. Ловчански Иларионъ.

„Слѣдъ това прочитатся писма отъ Ловечь до Нег. Преосв. Ловчанскый Иларіонъ, отъ които излиза, че тамъ още не сѫ ся умирили противницити на Н. преосвященство. Слѣдъ нѣколко съразисканія св. Сѷнодъ рѣшава да ся покани Н. Преосв. святовидинскый Антимъ да иде да посѣти отъ страна на св. Сѷнодъ тази епархія и да прегледа отъ близу работыты. Но за това остава да ся споразумѣе предварително св. Сѷнодъ съ смѣсеный съветъ“.

III-о ред. заседание на 16 августъ 1871 г. Предсѣд. Ловч. Иларионъ.

„Слѣдъ прочитанието протоколътъ отъ заминалото заседание, св. Сѷнодъ, като бѣше ся вече споразумѣлъ за това въ послѣдното засѣданіе и съ смѣсеный съвѣть, рѣшава да се пише до святовидинскый Антимъ да мине въ Ловчанската епархія и да ся направи едно писмо съвѣтвателно до хрістіяныты на тѫзи епархія“ . . .

10 (стр. 51). **Прот. № 4. Заседание на св. Синодъ на 10 Іунія 1872 г.**

„Св. Синодъ рѣши да се отговори на писмото отъ Софія, въ което съобщаватъ че избрали за Софиийскій Архіерей Негово Преосв. Г-на Иларіона Ловчанскій, че избранието имъ е беззаконно, понеже нито Н. Преосв. Г. Иларіонъ е престаналъ да си е Ловчанскый, нито Н. Преосв. Доротей да си е софийскій законенъ митрополитъ . . .“ стр. 9

11 (стр. 51). **XI-о заседание на Св. Синодъ на 3. VII. 1872 г.**

„Прочете ся послѣ избирателното писмо отъ Кюстендилската епархія въ което се види че отъ троицата кандидати Негово Преосв. Иларіонъ Ловчанскый има вишегласіе то за това и св. Синодъ го удобри и Н. Преосвященство като стана благодари Н. Блаженство който му отговори, че съ неговата опитность, благочестіе и мѫдрость да удовлетвори желанiята на Епархіата и да оправдае надѣждитѣ на св. Синодъ, и направиха братско цалуваніе", стр. 18.

12 (стр. 52). „Почтенни първенци и старѣйшины Ловчянскы и епитропы на Троянскаго мънастыря! въ Богохранимѫтѫ нашѭ епархіѭ, чяда наша о Господѣ зѣло възлюбленна и прѣвъзждѣленна отечески Васъ молитствующе благословляемь.

Единъ человѣкъ, на каква и да е службѫ, было въ градъ, было въ село, было въ мънастырь не е възможно да възблагодари всякого. За това преди нѣколко годины, околныты села на Гложенскыйтъ мънастырь поискахѫ промѣнението на Архымандрита дѣда Іоникія отъ игуменството, за това тогази ся промѣни и . . . . 1) остави Хаджи Етимія . . . . 2) ученикъ, а дѣда Іоникія оставихмы въ мънастыря да сѣди въ одаѭтѫ си и да го упокояватъ калугерыты, нъ Н. Прѣподобіе поиска самъ да си излѣзи отъ мънастырь, и ны е разсѫдихмы за да не остане празденъ и понеже мънастырьтъ св. Архангелы имаше нуждѫ за едно духовно лице и поставихмы го тамо за игуменъ, нъ понеже този мънастыръ е едно особно мѣсто и Архимандрита не бѣше спокоенъ тамо и ные го съжялявамы на старость да ся скыта самъ. Заради туй виждамь благословно да го възвърнѫ пакъ на първото му мѣсто, нъ понеже отсѫтствувамъ отъ епархіѭтѫ и ся сѫмнявамъ да не послѣдова нѣкоя противность отъ околныты села, смыслихъ за по-благословно, ако го видите и Вие мунасипъ като по-старъ человѣкъ отъ другыты калугеры да ся постави игуменъ въ Троянскыйтъ мънастырь, както е праведно, зачтото въ този мънастырь е станалъ калугеръ. Прочее Вы молитствувамы съберете ся съгласно и разсудете това мое мнѣніе; Слѣдователно потрѣбно е да ся съвѣтовате и съ Троянскыты първенци, за да станете съгласны, та да не ставатъ подирѣ смущенія и раздоры; и въ надѣждѫ съмъ че мънастыря ще влѣзне въ по-добъръ рѣдъ. Разсѫдете добрѣ и ми ся отговорете. За тѣзи патріаршескыты мънастыри . . . . 3) въ разпря съ п. . . . . . 4) (ос)тави вънъ отъ Българскѫтѫ Екзархіѭ да ся подчи[не]ны подъ негова власть, че да видимъ сѣтнинѭтѫ му гдѣ ще излѣзи.

Сіе намъ отечески и Божіѭтѫ благодать съсъ [Васъ] отъ насъ же молитва и благословеніе буди съ всѣми Вами".

15-и Септемврія 1869 Цариградъ — Ортакюй.

Съ рѫката на Илариона е написано: „Председатель на архіерейскій бѫлгарскій съборъ Ловчанскій Иларіонъ во Христѣ молитствователь."

„И като са настани Іоаникій въ мънастирѣ да избирете единъ калугерь отъ троянскити да го проводимъ игуменъ на свѣтагу архангела гдето седеше Іоаникіа защото и онзи мънастирь остава безъ человѣкъ.

Приключавамви идно писмо отъ събора за Стръмница . . . . . . 5)

---

1) и 2) Хартията е скѫсана.

3), 4) 5) Хартията е скѫсана.

ваша работа, ази бѣхъ ви рекаль по потрѣбно е за нуждите на събора да бяхти испроводили дестина лири че както видити за благословно".

Изъ арх. на митрополита Илариона Ловчански, 6, Инв. № 681.

13 (стр. 52). **224 засѣданіе на св. Синодъ, държано на 26 юлий 1875 г.**

„И 3) Отъ Негово Преосв. Г-на Иларіона Кюстендилскы (№ 575), въ което въ отговоръ на писмото на Н. Блаженство отъ 30 юній благодари за уваженіето на просбѫтѫ му и явява, че билъ получилъ едно писмо отъ Ловчанскытѣ първенци, съ което го призоваватъ на Ловчанскѫтѫ митрополія. Н. Прѣосвященство изпроважда и самото писмо; то е подписано отъ 11 души. Слѣдъ прочитаніето на горнето и послѣднето писмо Н. Блаженство каза: Следъ смъртьта на Ловчански Діонисія, Н. Прѣосвященство бѣше писалъ едно писмо, въ което ся оплакваше, че много трудно было управленіето на Кюстендилскѫтѫ епархія по причинѫ на присѫтствіето тамъ на гръцкія Владика Игнатія и моляше да ся прѣмѣсти въ Ловчанскѫтѫ, отъ дѣто и го были искали. Послѣдствіе на това, по рѣшеніето на св. Синодъ и Екзархійския Съвѣтъ, частно бѣхъ писалъ на Н. Прѣосвященство г-на Мелетія Софійскый, който ся намиреше тогава въ Ловечь, да испыта разположеніето на духоветѣ и на (къмъ ?) Н. Прѣосвященство и да поговори на тамошнитѣ първенцы за него, щото ако бы да го искатъ, да му прѣдложимы да си даде оставкѫтѫ отъ Кюстендилскѫтѫ епархія, за да ся избере отъ Ловчанскѫтѫ. Това бѣхъ съобщилъ и на Негово Прѣосвященство, който сега благодари и испровожда писмото, съ което го были канили. Понеже Н. Пр. Г-нъ Мелетій Софійскый не е отговорилъ, и безъ тоя отговоръ не може нищо да ся прѣдпріеме, рѣши ся: да ся чака отговоръ отъ Н. Пр. и споредъ него да ся постѫпи."

14 (стр. 57). **71 заседаніе. 31 Мартъ, 1873 година, Сѫбботѫ.**

„Негово Блаженство предложи да ся прочетатъ всичкыты писма за и противъ избираніето на Н. Прѣп. о. Кесарія за Ловчанскый Митрополитъ за да ся разсѫди връхъ тоя прѣдмѣтъ.

Тъй ся прочетохѫ:

1) Актътъ на избраніето на Н. Прѣп. о. Кесарія за Ловчанскый, който е отъ дата 2. феб. (№ 73) въ него ся говори а) че орханциты и Златичянити, ако и да были три пѫти призовавани незели участіе въ избраніето на Ловчянскыйтъ Митрополитъ зачтото искатъ да се отдѣлятъ отъ Ловчянскѫтѫ Епархія и присъединятъ къмъ Софійскѫтѫ; б) Селата отъ Ловчянскѫтѫ казѫ непріяли лично участіе въ избраніето нъ дали прѣдварително писменно съгласіе на всичко що рѣшятъ гражданіети по тоя предметъ; в) отъ градътъ ся избрали 30 человѣци които сѫ подписани на актътъ, и упълномощили да изберать бѫдѫщійтъ Архыпастырь; г) къмъ прѣдложеныты отъ Св. Сѷнодъ кандидаты, именно Н. Прѣп. о. Нила, Н. Боголюбіе преждебывшіи Велескій и Н. Богол. Серафима Величкій, упълномощенниты избирателіе прибавятъ и Н. Прѣп. о. Кессарія и д) отъ четырьтѣ тыя кандидаты вышегласіето получява Н. Прѣп. о. Кессарій: именно той получява 21 гласове, Н. Прѣп. о. Нилъ 3. Н. Прѣосв. Преждебывшій Велескы 6. Н. Боголюбіе Серафимъ Величкій 10.—

Най-сѣтнѣ упълномощените избирателіе молятъ Н. Блаженство и Св Сѵнодъ да потвърдятъ избраніето на о. Кессарія и да го рѫкоположятъ.

2) Писмо отъ градскыти священици отъ сѫщѫ датѫ (№ 72) въ което умоляватъ Н. Блаженство и Св. Сѵнодъ да признаятъ избраніето на о. Кессарія и да го рѫкоположятъ безъ да обрьщѫтъ вниманіе на протестыты които може да ся явятъ.

3) Писмо отъ 5 Мартѫ (№ 133) въ което се рекомандува приносительтъ г. Христо п. Симеоновъ като упълномощенъ да прѣдстави лично желаніето на населеніето и предаде частныты Мазары отъ селата на казѫтѫ за избраніето на о. Кессарія.

4) Писмо отъ прѣсѣдательтъ на общинѫтѫ иконома о. Захарія отъ сѫщѫтѫ датѫ (№ 149) съ което умолява Н. Блаженство и Св. Сѵнодъ да потвьрдятъ избраніето на о. Кессарія и да го рѫкоположятъ защото епархіята имала крайнѫ нуждѫ отъ духовенъ Архыпастырь.

5) Протестъ отъ 54 лица подписанъ противъ избраніето на о. Кессарія. 9 Мартъ (№ 141) въ който ся казва: а) общината е раздѣлена и тѣзи които иматъ общинскыйтъ печатъ ся разполагатъ своеволно съ църковныты работы и тѣ безъ да заматъ въ вниманіе другыты членове съ нѣколко свои привърженици избрали о. Кессарія; б) избраніето станало безъ гласоподаваніе; в) прѣди да стане изборътъ трима души ходили въ Търново при о. Кессарія да ся споразумѣятъ съ него и заключили писменно условіе съ него за отстѫпваніе отъ Владыщинѫтѫ и г) при събираніето на Владыщинѫтѫ, п. Цоко събиралъ по селата подписы за о. Кессарія като придумвалъ селяныты, че о. Кессарія щѣлъ да имь прави съ тыя пары училища. Протестирующити ся свършватъ като казватъ че нещѫтъ признава о. Кессарія ако се той избере.

6. Писмото на Н. Пр-ство Г-нъ Мелетій Софискый отъ 23 Мартѫ (№ 159) въ което казва че въ Руссе ся видялъ съ Г-нъ Карагіозовъ който между друго похвалилъ о. Кессарія за това, че, по неговъ съвѣтъ и съдѣйствіе той се съгласилъ съ 2—3 души отъ Ловечь въ Търново да дава 1/3 отъ Владышкѫтѫ си заплатѫ за общественныты заведенія.

7) Писмо отъ Н. Пр-ство Г-нъ Иларіонъ Търновскій отъ 22 Мартъ (№ 163) въ което прѣпорѫчва о. Кессарія като достоинъ да ся вчисли въ каталогътъ на кандидатыты за Архіерейскый Санъ.

8) Друго писмо отъ сѫщія и сѫщѫтѫ датѫ (№ 162) съ което той отрѣшава о. Кесарія отъ своятѫ длъжность.

Послѣ прочитаніето на тыя писма Н. Блаженство прѣдостави съгласно съ Правелникътъ на засѣданията, на Н. Пр-ство Евстаѳія Пелагонійскы и Г-на Натанаилъ Охридскы членоветы на св. Сѵнодъ да разглѣдѫтъ и преставятъ мнѣніето си, може ли да ся признае правилно избираніето на о. Кессарія и да ся рѫкоположи. Тогава, като се раздѣлихѫ писмата на пунктове както е означено горѣ Т. Пр-ства пристѫпихѫ да гы разглѣждѫтъ всякый отдѣлно. Н. Пр-ство Наѳанаилъ Охридскый каза: Понеже въ избраніето, както ся означава въ 1 пунктъ на актътъ не е участвувала една чясть отъ Епархіятѫ избраніето по оставътъ трѣбаше да ся счита недостаточно обаче, отъ другѫ старнѫ понеже тя три пѫти ся призовавала и понеже не зела участіе зачтото

иска да ся дѣли отъ Ловчянскѫтѫ Епархія и присъединява къмъ Софійскѫтѫ, азъ мисля, че св. Сѵнодъ трѣба да признаи избраніето на о. Кессарія въ това отношеніе достаточно подобенъ примѣръ имаме при избраніето на Архыпастырь за Софійскѫтѫ Епархія въ което по сѫщыты причины не очяствова Берковската каза, която искаще да ся съедини тя съ Видинскѫтѫ Епархія нъ избраніето ся призна. Н. Пр-ство Г-нъ Евстаѳій и тои изказа сѫщото мненіе.

Сѫщо има да кажа и за вторіитъ пунктъ, понеже считамъ все едно — устно или писменно да ся дава съгласіе, каза пакъ Н. Пр-ство Охридскый и прибави: Св. Сѵнодъ прѣдостави на Епархіиты да турятъ неодобрены отъ Св. Сѵнодъ кандидаты, обаче оставътъ допуща ли това? — Н. Блаженство отговори че уставътъ нищо не говори за това и Св. Сѵнодъ прѣдостави това право на Епархіитѣ по тая причина че има оскудность въ хора. Послѣ Н. Пр-ство мина на 1-іа пунктъ на протестътъ. Тоя пунктъ каза той действително има важность своя, но понеже както общината така и прѣставителіети избирателіети иматъ подписы и печаты отъ всичкыты жители на казѫтѫ, то протестътъ въ това отношеніе нѣма никаквѫ силѫ. Н. Пр-ство Г-нъ Наѳанаилъ Охридскый попыта Н. Пр-ство Евстаѳій Пелагонійскый за мнѣніето му нъ той каза: подължавайте нататъкъ; азъ ще дамъ мнѣніето си кратко послѣ. Н. Пр-ство Г-нъ Наѳанаилъ Охрыдскый продължи въ вторійтъ пунктъ протесътъ казва, че избраніето станало безъ гласоподаваніе, нъ като има подписи гласоподаваніето е излишно. Н. Бл. забѣлежи: гласоподаванія та быватъ три вида: Тайни съ шарове черны и бѣлы, устны и писменны. Н. Пр. Г-нъ Наѳанаилъ Охрыдскый мина на 3. пунктъ: както по църковныты свящ. каноны, така и по оставътъ ако дѣйствително сѫ ходили нѣкои при о. Кессарія за споразумѣнія и сѫ ся условлявали съ него да го изберѫтъ за някои користны интересы, тогава избраніето пада доло. Н. Блаж.: това е Симонія. — Н. Пр-ство Г-нъ Наѳанаилъ Охрыдскый: Да, затова и избраніето пада. — Н. Блаж.: по каноныты и рѫкополагаемыйтъ и рѫкополагающити за подобны дѣла сѫ извъргава, а свѣтскы ся отлучава. — Н. Пр-ство Г-нъ Наѳанаилъ Охрыдскый: за таквозъ споразумѣніе ни пише Н. Пр-ство Г-нъ Мелетій Софіиский, обаче прѣдставительтъ Г-нъ Хр. Симеоновъ и самъ увѣрява, че нѣма подобно споразуменіе, а само имало обѣщаніе отъ старнѫ на о. Кессарія да се стараи за училищата и грижи за доброто имъ наряжданіе и напрѣдваніе, затова понеже това ся не знае на вѣрно, и понеже и самити вѣстници писаха за такова споразуменіе, което прави съблазнь и даже вреди и на всичкыты Епархіялны Архіереи, заради това о. Кессарій не може да ся пріеми въ числото на кандидатыты ако не даде запискѫ, че нѣма никакво споразумѣніе, и че сѫ лишава като Симонистъ отъ санътъ си и Епархіята, ако послѣ излѣзи да е имало. Послѣ това Н. Блаж. прибави: прѣди 2—3 мѣсяца св. Сѵнодъ бѣше изпроводилъ въ Ловечь каталогътъ на кандидатыты отъ които ся бѣше избралъ Н. Прѣп. о. Нилъ избирателното писмо бѣше подписано носяше много подписи между които и на всички първенци и почтены граждане. Нъ понеже нѣмаше общинскыйтъ печятъ тыя сѫщитѣ отъ които сѫ и сега протестътъ противъ избраніето на о. Кессарія ся протастирахѫ на това основаніе че нѣмали Общинскыйтъ печятъ. До колко тыя лица сѫ почтени отъ каквы Естества сѫ обладани и отъ каквы цѣли сѫ водятъ може да ся види отъ това, че тогава избрахѫ за Архіереи лица свѣтскы, които разумѣва ся св. Сѵнодъ не можяше да избере. Прѣдставительтъ казва, че между подписаныты на протестътъ нѣма ни едно достопочетенно лице, а освѣнъ това имало и лъжовны подписи. — Н. Пр-ство Г-нъ Наданаилъ Охридскый: тѣ казватъ, че, ако сѫ подтвьрди избранието на о Кессарія и той ся ръкоположи, не ще го признаватъ. Врьхъ това казватъ, че ако той е достоинъ и опытенъ той ще гы примири. При назначението на пастыри освѣнъ избранието на Епархіятѫ Св. Сѵнодъ трѣбва да ся рѫководи и отъ уставътъ и още да е извѣстенъ за поведението на избираемыйтъ. За поведението на о. Кессарія азъ ся ограничавамъ да кажа, че има рекомандателното писмо отъ Н. Пр-ство Г-на Иларіона Търновскый, който слѣдов. зима отговорностьтѫ за слѣдствіята на поведението му, кои падатъ отъ Правителството и отъ другадѣ врьхъ него. А колкото ся касаи за нужныты знанія, то о. Кессарія трѣбва да ся подвьргни на испытъ по прѣдмѣтыты които ся опредѣлены отъ св. Сѵнодъ. Ако ся той откаже отъ тоя испытъ, или не даде одовлетворителенъ тогава ще ся даде на Епархіялныйтъ съвѣтъ каталогъ на кандидатыты за да направи второ избраніе. Мнѣнието на Н. Пр-ство Г-на Наданаила Охрыдскый ся одобри отъ Н. Блаженство и отъ Н. Пр-ство Г-на Евстадія Пелагонійскый и тъй ся рѣши: на основаніе на избирателното отъ 2 февруарія, безъ да ся гледа на протестыты които нѣмѫтъ силѫ, понеже нѣматъ ни Общинскый печятъ ни Еснафскый, ни Мухтарскы, още на основаніе на рекомандателното отъ Н. Пр-ство Г-на Иллаpіона Търновскый Н. Прѣп. о. Кессарій да ся внесе въ числото на кандидатыты и рѫкоположи за Ловчянскій като прѣдстави запискѫ че не е ималъ никакво условіе съ епархіотыты и даде опрѣдѣленыйтъ изпытъ.“

(п.) † Антимъ екзархъ Българскій
(п.) † Пелагонійский Евстатій
(п.) † Охридскый Натанаилъ.

Стр. 154—157.

15 (стр. 58). **79 засѣд. 10. Май 1873 г.**

„Негово Блаженство къмъ членоветѣ на св. Синодъ: Трѣба дася рѣши едно или друго за о. Касарія. Видѣхте испытътъ му, видѣхте умътъ му и знанiята; можи свободно да си дадете мнѣнието, достоинъ ли е той за митрополитъ. — Н. В. Г-нъ Доротей: Казваме че о. Кессарій не е достоенъ за владыка само ако послѣ стане нѣщо зло, не отговарямъ за него. — Н. В. Г-нъ Натанаилъ Охридскый: На 31 мартъ разбрахмы писма на Ловчалiитѣ, на избирателитѣ и на протестирающитѣ ся, сѫщо рекомандацията на Търновскый и писмото на Софійскый и дойдохмы до това заключеніе, че о. Кесарій трѣбва да даде записка, че е свободенъ, чистъ отъ обнародванното обвиненіе да е придобылъ расположението на Ловчанскытѣ жители чрезъ Симонійскый постѫпъкъ, че такова нѣщо не сѫществува и послѣ да ся испыта спорѣдъ извѣстната програма за архіерейство за да се види има ли нужнытѣ свѣдѣнія въ христіанскытѣ догматическы и историческы свѣдѣнія. О. Кесарій като ся попыта за прьснатыйтъ симоніаленъ неговъ постѫпъкъ, прѣдъ св. Синодъ изповѣда устно, че слухътъ за него не е вѣренъ и за удостовѣреніе ся обѣща да даде и писменно свидѣтелство. Като се изслуша това му увѣреніе и обещанието да даде и писменно свидѣтелство, ся пристѫпи къмъ изпитътъ. При всичко че ся даваха въпросы такыва, на които единъ простъ църковнослужитель, който слуша и чете Св. Писаніе, всякога бы отговорилъ, о. Кесарій не можеше да отговори. Тъй понеже нѣма точны познанія по Христіанскытѣ догматическы и историческы прѣдмѣты, които неизбѣжно трѣба да има единъ епископъ, то, по моето мнѣніе, о. Кесарій не е способенъ за такова высоко призваніе. Колкото за това дѣто, по увѣрението на прѣдставительтъ, народътъ былъ много раздразненъ, можелъ да негодува противъ св. Синодъ и даже да направи нѣкоя противна на Екзархіята постѫпка, ако св. Синодъ не потвърди избирането му, не рѫкоположи о. Кесарія, сѫщо дѣто казвалъ самъ о. Кесарій, че иска ца бѫде само нѣколко врѣмя Ловчанскый, колкото за да ся избави отъ посмѣянія, то отговарямъ: по-добрѣ е за нѣколко врѣмя да мя осѫждатъ и съвѣстьта ми да е спокойна, нежели да донеса осѫжданіе въ всичкыйтъ си животъ на себе, Ексархійскый съставъ и на всичка Ексархія чрѣзъ одобрѣнието си да стане Архіерей о. Кесарій, человѣкъ съвършенно недостоенъ. Вкратцѣ повтарямъ: никога не съмъ съгласенъ да ся произведе митрополитъ и даже Епископъ о. Кесарій не само сега, нъ и въ всичкыйтъ му животъ. —

Н. В. Г-нъ Евстатий Пелагонійскый: о. Кесарій, споредъ рекомандателнытѣ писма на Търновскый и чястнытѣ слухове на тія що го знаятъ, има похвално поведеніе, което е потрѣбно на едно духовно лице отъ иноческый санъ. Нъ понеже спорѣдъ уставътъ на църквата ни отъ поступающитѣ въ тая церква чиновницы — Архіереи ся трѣбова не само една нравственность, при всичко че тя е необходима нужда, но ся иска и вънкашна практика и научно образованіе, понеже практиката си е практика, а науката наука; ученъ може да стане добъръ практикантъ слѣдъ нѣкое врѣмя, но неученъ нѣма надѣжда, че може да стане ученъ, което ся изискува отъ уставътъ на нашата церква; и понеже споредъ сѫщійтъ уставъ за да влѣзе о. Кесарій вь церковната ни іерархія потрѣбно бѣше споредъ рѣшението на св. Синодъ да даде испытъ отъ опрѣдѣленытѣ и записанытѣ въ синодалнытѣ прѣжны протоколы въ програмата прѣдмѣты и понеже споредъ испытанието, което го направи Н. Блаженство, о. Кесарій се показа неспособенъ за вышеименованныйтъ чинъ: за това и азъ съмъ на мнѣніе да ся не произвожда онъ на такъвъ высокъ стъпень въ нашата церковна Іерархія, така и другы подобны нему, ако бы ся явили послѣ за Ловчанската или даже и за друга нѣкоя Епархия. — Н. Блаженство: отъ испытътъ на о. Кесарія и отъ другытѣ случаи, въ които можахмы да ся запознаемы съ него, ясно ся види че той освѣнъ дѣто нѣма нужното знаніе на необходимытѣ и простытѣ православно — догматическы и историческы истины, нъ още ни умъ, ни опытность. Само поведението му е добро. Но какъ може св. Синодъ за едно само добро поведеніе да го произежда Митрополитъ? Какъ може да му повѣри едно стадо отъ 100.000 христіане да го наставлява на здравото ученіе на Господа нашего Іисуса Христа, Св. Апостолы и св. наша Православна церква, когато самъ той не го знае? Какъ може да му ся повѣри една Епархія толкова неустроена, за да се устрои, нарѣди, и управлява, когато той нѣма умъ? Какъ ще може да прѣдставлява прѣдъ гражданскытѣ власти народнытѣ нужды, което ся изискува отъ единъ Архіерей? Единъ пастырь непрѣменно трѣбва да знае св. Писаніе, но освенъ това нашитѣ пастыри трѣбва да иматъ и доста умъ, опитность и благоразуміе, защото тѣ освенъ дѣто трѣба да поучаватъ въ вѣрата народътъ, сѫ още и прѣдставители неговы, изразители на неговытѣ нужды предъ Правителството, нѣщо което иска особенъ умъ, опытъ и благоразуміе. Не трѣба да отивамы на далечь. По нещастіе имамы братъ во Христѣ и съслужитель Н. В. Виктора Нишкый, който има и по обширны отъ о. Кесарія познанія и е любимъ отъ народътъ, но понеже подобно на него не е бивалъ при владыка, нѣма нужната опытность за да рѫководи стадото си. Заради това ясно е мнѣніето на св. Синодъ, че о. Кесарій не е вреденъ за такъвъ высокъ санъ. Той може и да е святецъ, но не е достоенъ за пастырь. Ще бѫде срамота ако ся опрѣдѣли за Ловчянскый като иде въ Епархіята си, да намѣри священницы, които стоятъ много по-високо отъ него и такыва има десятина и повече, които сьмь самъ видѣлъ кога ходихъ въ тая Епархія. Бѣлѣжката на Н. В. Г-на Доротея Скопскый си има мѣстото. Може да каже нѣкой че Ловчанскытѣ жители ще ся разсѫрдятъ, като узнаятъ рѣшеніето ни, че въ гнѣвътъ си ще направятъ нѣкоя противна на Ексархіята постѫпка. Азъ обаче не вѣрвамъ, като истинны чада на Ексархіята, да направятъ тѣ това, още повече когато самъ о. Кесарій ся отказва отъ да ся произведе Владыка за Ловчанската Епархія, както ми каза устно. Той каза че и пописменно ще ся откаже отъ кандидатството за Ловчанската Епархія и ще иска дозволеніе да ся върне назадъ. Уставътъ като опрѣдѣля какъ трѣба да става избраніето на пастыритѣ, говори, че ако св. Синодъ не одобри получившія вышегласіето, той опрѣдѣля другиго отъ избираемытѣ кандидаты, само трѣба да представя на Епархіята причинытѣ, по които не ся одобрилъ получившійтъ вышегласіето. Сега трѣба св. Синодъ да размисли, какъ да ся постѫпи въ тоя случай: да се избере ли другъ отъ кандидатытѣ, които иматъ по-малко гласове, или отъ ново да имъ са прати каталогътъ на кандидатытѣ за да направятъ ново избраніе. Като ся разсѫди върху тоя въпросъ, рѣши ся, че по-добрѣ ще бѫде да ся поканятъ на ново избраніе и за да стане оно редовно съгласно съ Орган. Уставъ, за необходимо ся намѣри да ся испратятъ едно двѣ духовны лица, за да прѣдстоятъ по-скоро и правилно да стане избирането". (Подп.): Антимъ, Доротей, Евстатій и Натанаилъ. — Стр. 173–178.

16 (стр. 66). Отъ едно късче отъ горѣло писмо отъ членоветѣ на Епархійскый съвѣтъ (вѣроятно до Н. Блаженство), изпратено отъ „Ловечь на Іюнія 5. 1875 г." . . . Свято Софійскый митрополитъ . . . . . . принесе тѣлото му въ града . . . . вечерьтѫ и ся положи за прѣзъ . . . . въ храма на Прѣсвятая Богородицѫ, а на другыя день (1-ый Іюніа) слѣдъ Божественната . . . ., която извърши свято Софійскый, ся отпѣя и тържественно ся принесе телото на покойныа въ митрополитскѫтѫ черквѫ Св. Недѣля и тукъ въ нартиката срещу св. престолъ благоговѣйно ся погреба. Н. В. Прѣосвященство заповѣда на священницытѣ да служатъ редовно литургіа 40 дни и парастасы за блаженопочившія Діонисія.

Като извѣстявамы съ голѣма скрьбь за това печално произшествіе, което направи да овдо . . .

ЧЛЕНОВЕ НА ЕПАР. СЪВЕТЪ:

под.
Икономъ Попъ Захариа
Попъ Т. К. Мишяковъ
Анастасъ Т. Кунчовъ
Мито Георгіевъ.

17 (стр. 67). Отъ едно кѫсче отъ горѣло писмо, очевидно отъ Софийски Мелетия до Н. Блаженство:

„ . . . . събратъ Г-нъ Діо . . . която бѣхте ми . . . . . бѣше опасно . . . . . лаби тая запо . . . . другы азъ на мѣсто да Ви . . . погребеніето въ Софія, упот . . . . мѣркы за да ся прѣдупредатъ . . . . . тѣ слѣдствія отъ горѣщото врѣме . . . умрѣло тѣло. И наистина двудневно . . . . ни денонощно пѫтуваніе съ покойника и въ . . . оеніето му за погребеніето въ църквата никакъвъ знакъ на зловоніе никой не забѣлѣжи и това е, което награди трудоветѣ ми и Вашето разпорежданіе. Това вече ся свърши. . . ."

Ст. Станимировъ.

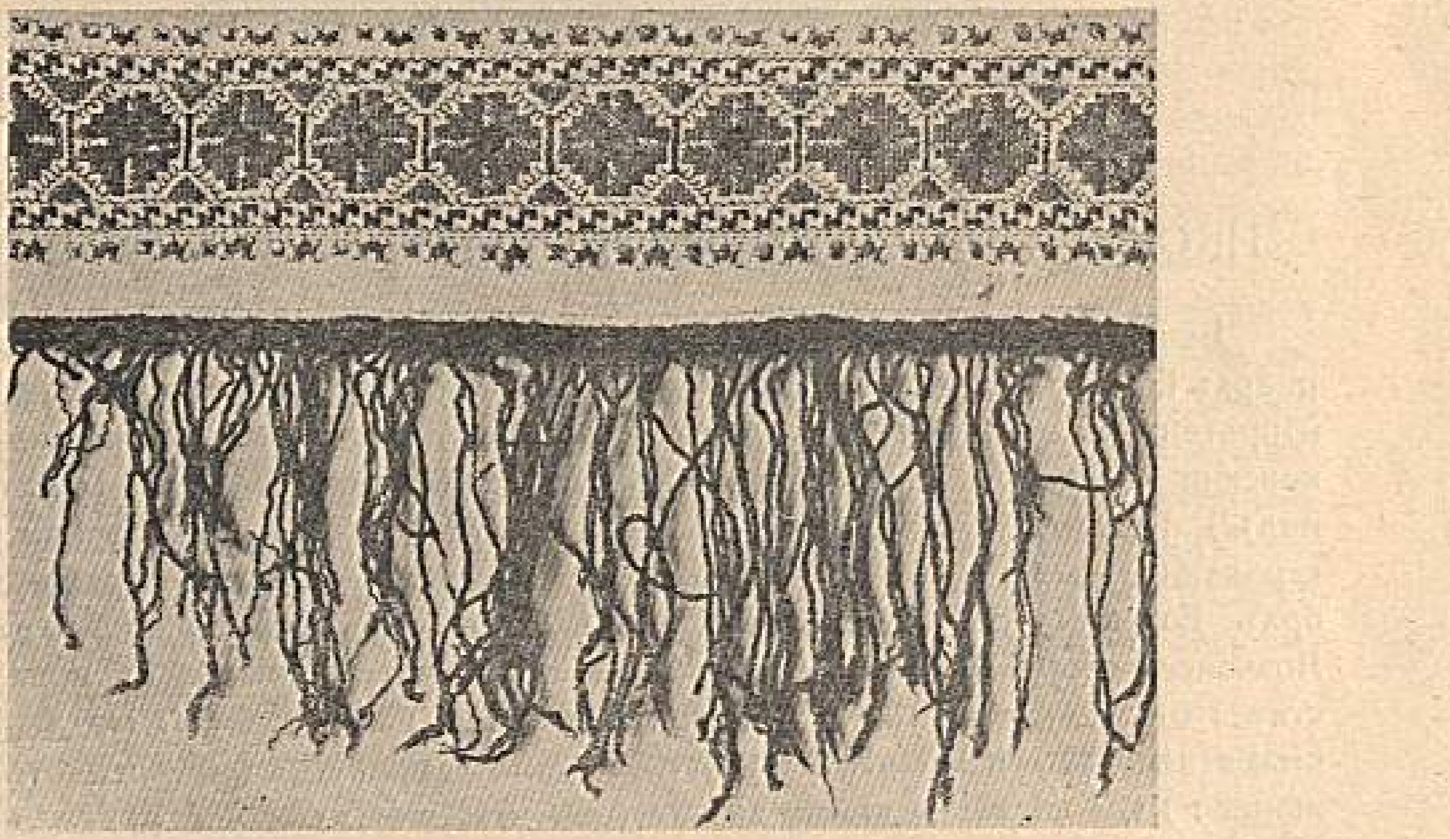

Обр. 9. — Сукайна шевица отъ с. Хлѣвене.

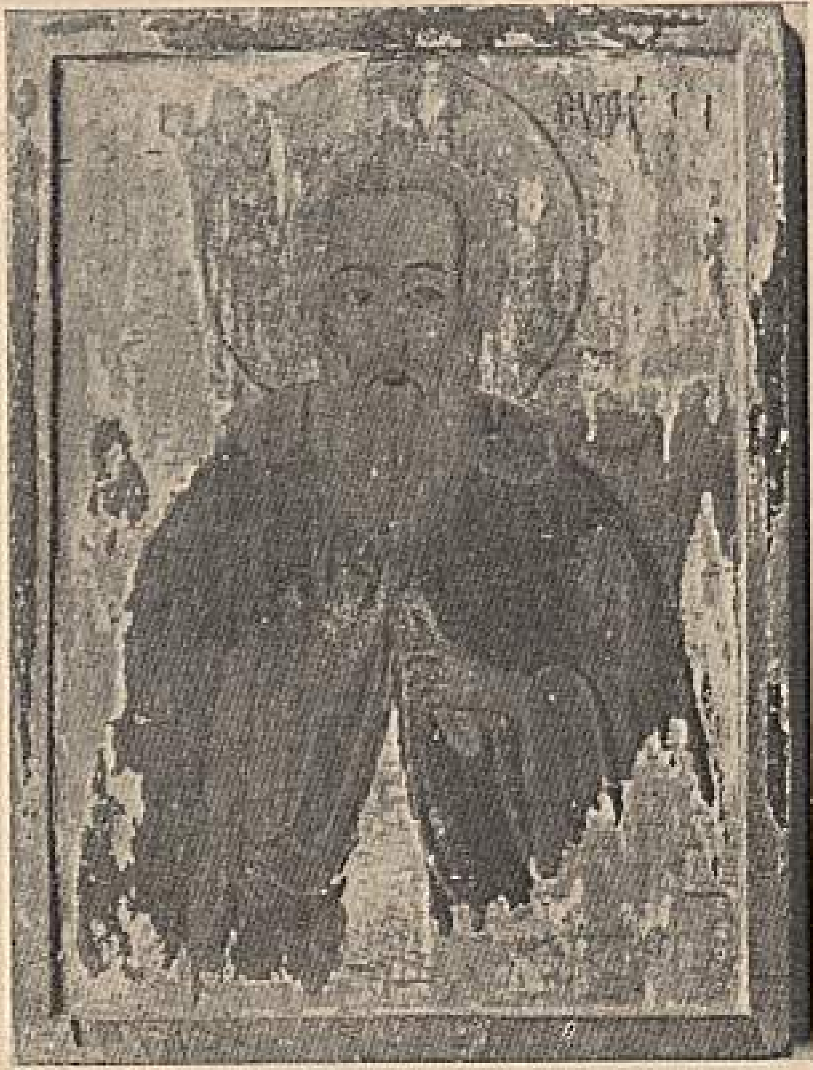

Образъ 10. — Иконата на св. Евтимий, патриархъ търновски.

ИКОНАТА НА СВ. ЕВТИМИЙ, ТЪРНОВСКИ ПАТРИАРХЪ.

Веднага следъ падането на Търново подъ турска власть въ 1393 г., патриархъ Евтимий, единствениятъ крепитель на поробения български народъ, билъ изпратенъ на заточение въ единъ отъ монастиритѣ край Станимака — Бачковския монастиръ, гдето следъ нѣколко години (около 1400—1402 г.) починалъ[1]. Тежкитѣ и непоносими времена, които били дни на горчиви сълзи и страдания, накарали българитѣ да прикриватъ, где е билъ погребанъ патриархъ Евтимий. За всичко това ние знаемъ отъ една приписка въ единъ Ловчански сборникъ отъ XV вѣкъ. Тази приписка е написана въ края на една статия отъ Константинъ Костенечки, озаглавена: рєм҇ и ѿ сем҇ єже ѡбрѣтох҇ вь кесарїи палєстинской писано, пѫтьшєствїа. Самата приписка има следното съдържание:[2] Сїа же мь҇ ѿ книги кѡнстандина философа, ѩко же рє҇ сѧ прѣписана ѡбрѣтше зде положихѡм҇. и ина же лѣтописна ѩже ѡка вьземше ѿ дроугыѧ книгы. а ѡвла же ми моидох. понеже не ѩвлена вѣхѫ. нь тьчїѫ знаменїа нѫжных҇ и сего ради не вѣдома. ина же ѿ книгы лѣтописнїѧ георгїевы. ѩже имат҇ ѿ навьходоносора. болше ѿ црѣ константина прьвагѡ црѣ хртїанѡм҇. до василїа македона, и сего снвь. вещьше не ѡбрѣтох. нь сего вышеречєннаго костантина. мало ѡ немь коснем сѧ, ѩже ѿ єговых҇ сьродникь по прѣтїю навикнѫх. глат бо ѩко ѹченикѹ быти нѣкоемѹ андрею. ѿ ѹченикь еѵфимїа бывшаго патрїарх҇ѡм҇ трьновском҇. при хртолюбивѡмѹ црѹ и послѣднемѹ вльгаром҇, шишманѹ. попоѹщенїемь вьсесилнаго ба живота сь црьтвомь ѡбнажена. ѿ измаилтьскаго цра ваазита. сна амѹрата црѣ ѹбїенаго на косовѹ мылошемь. в лѣ ,ѕѡа (6901 = 1393). тогда и еѵфимїе бѣ, вь стенимѣх изгнанѣет сѧ. и деже и конець житїю прием. мнѡгаа писанїа ѡставивь и изложена ѡ житїах҇ стх. црю кѡстантїю. прповиѣки пѧткы, и рилскомѹ їѡанѹ. и мегленскомѹ іларїѡнѹ. филодеи аргишкои. и стѣ нели. и ина мно црквы же, нетриотиси падши сѧ до ѡснованїа, ѿ нечьстивых҇ врѣмень владѧщих. тѣм же и гробь стго невѣдомь ѹстрои сѧ днс. сь же кѡнстантинь, из млада страх бжїи себѣ припрѧгь. книжнемѹ ѹченїю издавает сѧ. достиг же монастырь. идеже ѹченикы еѵфимїевы ѡбрѣть вь малѣ самаго. и стѣишаго еѵфимїа, не ѡбрѣть жива и еще.

Въ самата приписка неизвестниятъ писатель нарича на две мѣста патр. Евтимия светецъ. Изглежда, че наскоро следъ смъртьта на патр. Евтимия българската църква, като незабравила своя духовенъ началникъ, причислила го е къмъ ликоветѣ на светцитѣ. Хр. Ив. Поповъ въ книгата си „Евтимий, последенъ Търновски и Трапезицки патриархъ" на стр. 120, въ забележка, пише: „П. Евтимий билъ признаванъ въ Зографския монастиръ за светецъ до XVI в." Причисленъ къмъ светцитѣ, нему е била съставена служба и му билъ опредѣленъ 30 юлий за день, въ който се е празднувала паметьта му. Неговото име било произнасяно съ благоговение, и църквата му е съставила хвалебна стихира и го е увѣнчала съ победенъ вѣнецъ. Тази стихира била намѣрена въ единъ ржкописенъ откжслекъ отъ Бобошевския монастиръ Св. Димитъръ. Стихирата има следното съдържание: „Ѕвѣзда незаходимаѧ; зарѧми проскѣщающаѧ оученїй всю болгарскую странѹ, и всѧ сѣверныѧ и до океана, и западнаѧ до Илирика — ѩвилъ сѧ еси треблаженнїе, свѧтѣйшїи, отче Евѳимїе, пастырю добры, равностоѧтель свѧтыхъ Ангель, апостоловъ единонаравенъ; не сребролюбїѧ мирови сокровища синиска высотѹ намъ смиреномѹдрїѧ показа; изгнанїе, гоненїе и заточенїе прїѧлъ еси; и отечествѹ и народѹ своемѹ во времѧ нужды крепитель показалъ сѧ еси; и многїѧ въ благочестїю привелъ еси; того ради и побѣди вѣнцемъ тѧ Христосъ вѣнча; и ѩво имѣѧ дерзновенїе, бѹди покровитель народѹ своемѹ и моли сѧ ѡ дѹшахъ нашихъ"[1]).

Паметьта на патр. Евтимий се е почитала не само въ Зографския и Батошовски монастири, но и по цѣлата българска страна. Въ Ловечъ също се е празднувалъ деньтъ му и почитала неговата паметь. Въ Ловчанския музей се пази една малка църковна икона, на която отъ едната страна на дъсчицата е изписанъ образътъ на патр. Евтимий, а отъ другата — на неговия учитель Теодосий. Тази икона е взета отъ църквата Св. Богородица. Тя по всѣка вѣроятность е останала отъ сринатата въ началото на XIX в. отъ турцитѣ църквица Св. Параскева. Иконата на патр. Евтимия е ново доказателство, че на него е била съставена служба и въ опредѣления за тая служба день благочестивитѣ богомолци сѫ се покланяли предъ образа на незабравимия патриархъ, мѫченикъ и светецъ, на когото сѫ се молили да ги не забравя и да бѫде покровитель на поробената имъ страна До кога деньтъ на патр. Евтимия се е празднувалъ въ Ловечъ, ние не знаемъ положително, но по всѣка

---

[1] Хр. Ив. Поповъ, Евтимий, последенъ Търновски и Трапезицки патриархъ (1375—1394 г.) [По случай 500-годишнината отъ смъртьта му (1402—1902 г.)] Пловдивъ. 1901, стр. 119.

[2] Понеже тая приписка не е печатана до сега въ пълнота, печатаме я изцѣло.
Редакторътъ.

[1] Хр. Ив. Поповъ, Евтимий, стр. 121.

Образъ 11. —Преподобни отецъ Теодосий Търновски.

вѣроятность до когато е сѫществувала църквицата Св. Параскева, иконата на патр. Евтимий е красѣла нейния иконостасъ и, въ опредѣления день, всѣка година се е отслужвала служба на Евтимия.

Днесъ българската църква нѣма опредѣленъ день за своя светецъ. Паметьта на патр. Евтимия е забравена, а неговиятъ единственъ образъ е запазенъ въ Ловчанския музей.

Михаилъ х. Недѣлчевъ.

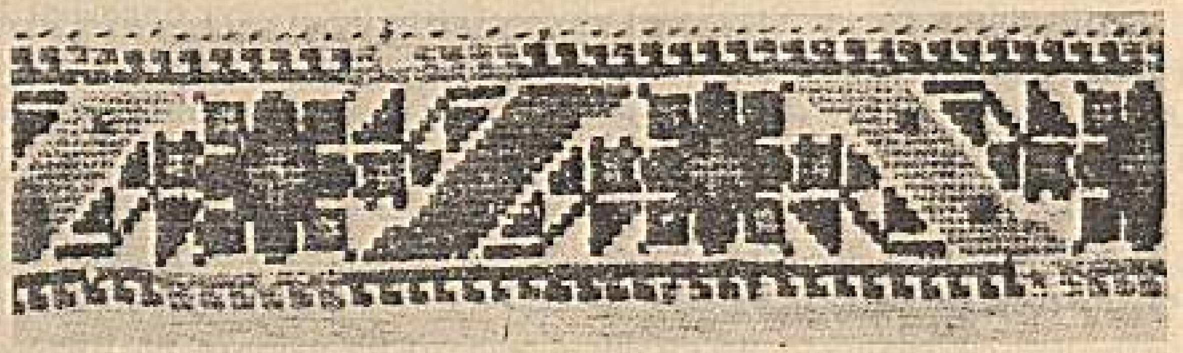

Образъ 12. Сукайна шевица отъ с. Хлѣвене

МОНАСТИРЪ ЯСТРЕБЪ.

Стариятъ пѫть, който води за Троянъ, е вървѣлъ презъ Вароша, по друма, минавалъ презъ Сливешко ливади, покрай монастирската чешма въ землището на с. Сливенъ. Поклоницитѣ на Троянския монастиръ сѫ минавали съ своитѣ биволски кола по тоя пѫть и на Монастирско (Сливешко) ливади сѫ се събирали, тамъ нощували и отъ тамъ на другата сутрень рано поемали пѫтя за Троянъ.

Събралитѣ се въ Монастирско ливади ще накладатъ огньове, мѫжетѣ ще наловятъ риба, женитѣ ще наготвятъ гостби, пѣсни и веселие огласятъ Осъмската долина до полунощь. Разкази и спомени се приказватъ за неотдавна съборения монастиръ и тукъ ще чуете отъ уста на уста да се предава легендата за чудотворната икона на Света Богородица: Нѣкога, на българско време, билъ съзиданъ тукъ отъ благочестивитѣ български царе тоя монастиръ и той стоялъ до скоро, но турци, дошли отдалеко, го нападнали, ограбили, съборили църквата и изгорили помѣщенията му, само чудотворната икона се спасила. Св. Богородица не позволила на чуждовѣрцитѣ да се подиграватъ съ образа ѝ, и за чудо на разяренитѣ невѣрници, тя изхвръкнала изъ подъ развалинитѣ и като ястребъ отлетѣла къмъ планината и тамъ, въ самата планинска пустиня, тя се спрѣла при Черни Осъмъ на единъ орѣхъ. Близо до това мѣсто билъ съграденъ сегашниятъ Троянски монастиръ и всѣка година, на храмовия праздникъ на монастира, иконата се изнася при голѣмо тържество до мѣстото, гдето тя се е спрѣла най-напредъ.

Минавали годинитѣ, старото светилище пустѣяло, но богомолцитѣ се събирали по старъ навикъ около това мѣсто, и мисъльта за възобновяване на разсипания монастиръ не загасвала. По едно време Ловчане били решили на ново да издигнатъ монастира, и първенцитѣ събрали 10,000 гроша, но се намѣрили хора, които за користни цели попрѣчили на дѣлото. Така почти въ забвение бѣха останали тия развалини до днесъ.

Развалинитѣ на монастирската църква се намиратъ на едно възвишение юго-източно на 3—4 километра отъ Ловечъ. Тѣ се падали въ Ловчанско, но по едно нехайство на Ловчанската община, това мѣсто е присвоено отъ село

Сливекъ.1) Кога е билъ построенъ тоя монастиръ, какво е било неговото минало, почти нищо се не знае, само тукъ-тамъ по нѣкои бележки изъ старитѣ книги, по разказитѣ на по-стари хора, повече по догадки може да се прозре въ миналото и да се даде поне донѣкѫде удовлетворителенъ отговоръ на повдигнатитѣ въпроси.2)

Въ единъ рѫкописенъ сборникъ отъ XV вѣкъ, мое притежание, е помѣстенъ разказъ, чието заглавие и начало липсва, но въ запазената часть се излага съ поетиченъ езикъ една отъ твърде ценнитѣ ни стари апокрифни легенди. Въ нея се разправя за странствуването на душата на нѣкой монахъ по другия свѣтъ. Разказътъ започва отъ тамъ, гдето се описва, че монахътъ стига до нѣкаква пропасть, надъ която се издигалъ превисокъ брѣгъ, по който имало пѫтека, тѣсна като следа отъ ножъ. На края на тая пѫтека стоялъ черенъ и грозенъ исполинъ. Тоя мраченъ мѫжъ скърцалъ съ зѫби и искалъ да повали монаха въ пропастьта, на която ширината била каменъ хвърлей, а дълбочината — бездна, гдето се чувало течението на една рѣка. Когато мрачниятъ исполинъ поискалъ да похити праведната душа на монаха, внезапно се явили двама мѫже, много стари и твърде красиви, които били светитѣ апостоли Андрея и Иоанъ. Тѣхъ като видѣлъ тоя мраченъ и смраденъ мѫжъ, се скрилъ. Тогава тия честни мѫже повели монаха и го прекарали презъ една много тѣсна врата, отъ гдето влѣзли въ едно много красиво и много чудно поле, въ което имало много свѣтло село, красотата на което не може да се изкаже съ човѣшки езикъ. По срѣдата на това селение стоялъ нѣкой чуденъ старецъ, изпълненъ съ красота и веселие, а около него били юнаци много красиви. Тѣ били по-много отъ морския пѣсъкъ. Монахътъ попиталъ своитѣ водачи: Кой е този престаръ и какви сѫ тия безброй около него юноши? Тѣ му отговорили, че този е Аврамъ, а наоколо е неговото поколѣние. По заповѣдь на своитѣ водачи монахътъ се поклонилъ на Аврама, цѣлувналъ го и продължилъ пѫтя си. Следъ това отишли въ една много хубава градина, на която дърветата били колкото звездитѣ небесни, подъ всѣко дърво имало прохладна сѣнка и одъръ и на всѣки одъръ и човѣкъ. Отъ тѣзи хора монахътъ позналъ мнозина. Тѣ били отъ умрѣлитѣ преди него: едни били отъ иноцитѣ монастирски, други отъ мирянитѣ, гдето, споредъ както е писано, всички сѫ разпредѣлени наспроти дѣлата си. Следъ това монахътъ билъ доведенъ до единъ голѣмъ и много красивъ градъ, който билъ заграденъ съ 12 стени, и всѣка отъ стенитѣ била отъ различни ценни камъни съзидана и толкова били дълги, че не можало да се изкаже. На всѣка стена имало златни врата, украсени съ бисери, а вѫтре имало златни престоли. Въ тоя дивенъ и Богосъзданъ градъ имало кристална трапеза отъ единия до другия край, и тая трапеза била препълнена съ хора. Тукъ на едно мѣсто се издигалъ възходъ, на който имало притворъ; отъ него излизали двама юноши, лицата на които свѣтѣли като молния. Тѣ казали на старцитѣ, които водили монаха, да отидатъ и тѣ заедно съ него на трапезата, като показали и мѣстото на новодошлия. На трапезата монахътъ видѣлъ и позналъ мнозина. Нѣкои били миряни, съ тѣхъ и нѣкои отъ тѣхната обитель иноци, други отъ царевитѣ войни. Следъ като минали много часове, дошли пакъ ония юноши и казали на двамата му водачи, да го върнатъ назадъ, защото много плачели за него неговитѣ близки и заповѣдали по други пѫть да го отведатъ, а на негово мѣсто да доведатъ монаха Атанасий, който е отъ Трояновата обитель. Тогава Андрей и Иоанъ извели монаха отъ тоя градъ и презъ другъ пѫть, като минали, стигнали до 7 езера: нѣкои отъ тѣхъ били изпълнени съ тъма, други съ огънь, а трети съ смрадь и мъгла, и въ всѣко едно имало различни мѫчилища, гдето се мѫчели много хора, като се биели единъ други и издавали страшенъ ревъ. Следъ като минали езерата, стигнали пакъ при Аврама, който далъ на монаха да пие вино отъ една златна чаша; това вино било сладко като медъ. Освенъ виното Аврамъ далъ на монаха и три кѫшая хлѣбъ, отъ тѣхъ той потопилъ единия въ виното и го изялъ, изпилъ всичкото вино, а другитѣ два кѫшея прибралъ. Следъ това минали презъ тѣсната врата до оная пѫтека, гдето стоялъ сѫщиятъ злосмраденъ исполинъ, който, щомъ като видѣлъ монаха, заскърцалъ съ зѫби и му се заканилъ, че ще търси случай да го повали въ пропастьта. Следъ тоя разказъ иде следната твърде интересна бележка: сє́мȣ ѹ҆бѡ҆ сказа́нїю сицѣ бывшоу҆ въ тъ҃и ча҆с ꙗ҆вїє пѡ́слашѫ въ монастырь ѡ҆нъ, рє́комы тра҆ꙗ́новъ, и҆ ѡ҆брѣтошѫ ѡ҆ц҃а а҆ѳа́насїа ѿ тѣла изшє́дша, и҆ на ѡ҆дрѣ и҆зъ кє́лїѫ єго҆ ѥзносима. и҆спитавшє жє когда прѣстави сѫ. и҆ сказашѫ и҆мъ, ꙗ҆ко вчє́ра при д҃мъ чс҃ѣ, ꙗ҆ко жє сказано быстъ ѿ ѻ҃ца кѹ́змы. ѿ толи ѹ҆бо ѡ҆ба монастырѣ въ є҆дино съвъкоу́пишѫ. и҆ ѡ҆ц҃а кѹ́змы наставлѣ́ємї бѣ́хѫ и҆ ѹ҆чєнї́ємь єго҆ мнѡ҆зи сп҃сєни бышѫ.

Следъ прочитането на горната бележка може да се зададе следниятъ въпросъ:

Кой е тоя Трояновъ монастиръ, който е билъ подъ наставничеството на отца Атанасия, и оня, името на който е замълчано.

Ние ще се помѫчимъ да отгатнемъ, доколкото това е възможно, тия загадки и дадемъ нашето обяснение. Случайностьта ми е помогнала много да се добера до твърде интересни за менъ сведения. Веднажъ въ воденицитѣ на с. Сливекъ млѣвари отъ с. Горно-Павликени ми разказаха, че нѣкой стари хора запомнили, какво отъ сринатия монастиръ при Монастирската чешма била оцѣлѣла една каменна врата съ надписъ „монастирь Св. Богородица — Ястребъ“. Другъ единъ старецъ отъ сѫщото село, Дянко Стояновъ, ми каза, че този монастиръ се наричалъ още и „Троянски Монастирь“, а чешмата край него се наричала „Монастирска“ и „Троянска“. Сѫщото потвърдиха Гено Петровъ и Тодоръ Тодоровъ. Запитахъ ги повторно, защо ги викатъ Троянски — отговориха ми, защото край тѣхъ минава Троянскиятъ пѫть, и действително стариятъ римски пѫть минава източно надъ монастира, а въ турско време тоя пѫть минавалъ западно, низко подъ монастира. Отъ тая съпоставка става ясно, че Троянски и Ястребъ монастиръ сѫ единъ и сѫщи монастиръ въ Сливешки ливади, чиито развалини се намиратъ надъ Монастирската чешма.

---

1) Това село е старо. То се споменува въ списъка на селата, които владѣли Михалъ бей, пръвъ завоеватель на Ловечъ и неговитѣ наследници. Нарича се още Чифликътъ.

2) За монастиря Ястребъ е писалъ Г. Ивановъ въ Известия на Историческото Дружество, София, год. IV, 1915, стр. 208—210.

Колкото се отнася до другия монастиръ, който билъ присъединенъ къмъ Ястребъ, той се намиралъ въ „Кешишъ дереси“ въ Хлѣвенско землище, отвѫдъ р. Осъмъ, само 3—4 клм. далеко отъ първия. Неговитѣ развалини личатъ още. Споредъ показанията на стареца Пѣю Панчевъ отъ с. Хлѣвене, този монастиръ билъ посветенъ на Св Тройца, затуй и съборътъ въ с. Хлѣвене, макаръ и да е на Козма и Дамянъ, се почита и Св. Троица, и на тоя день се коли общъ курбанъ.

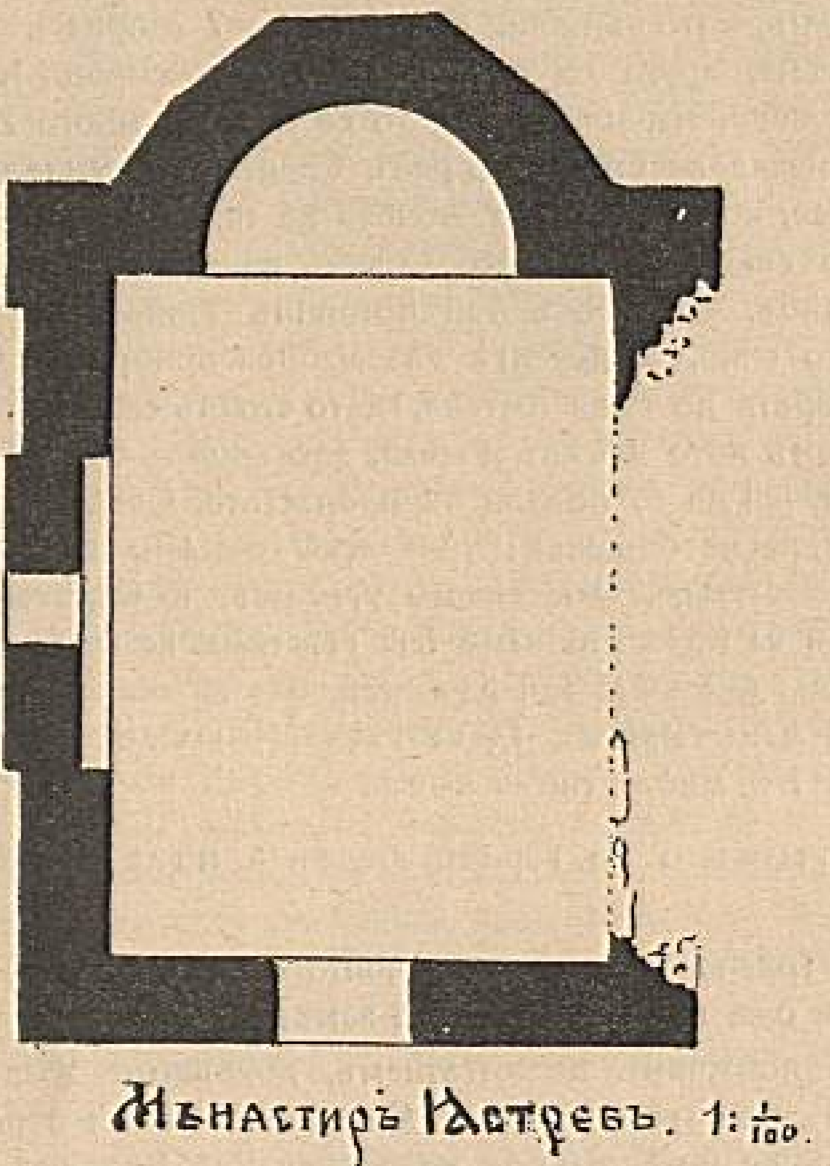

Образъ 13. — Основи на монастиръ Ястребъ.

Въ зографския поменикъ (вижъ Юрданъ Ивановъ — Български старини изъ Македония. стр. 275.) се срѣща подъ реда на градь Ловечь — мона҃ ст҃а трц҃а съ списъкъ на лица, между които три духовни.

За монастира Св. Богородица ние имаме още следнитѣ сведения. Следъ падането на България подъ турцитѣ Ловечъ за дълго време е крепѣлъ българската книга, защото е ималъ запазени своитѣ църкви и монастири. Презъ втората половина на XVI вѣкъ въ Ловечъ сѫ писали книжовници въ монастира Ястребъ, единъ отъ тѣхъ е билъ и граматикъ Петъръ, за когото г-нъ Ст. Станимировъ пише по-подробно въ тая II книга „Ловечъ и Ловчанско“, стр. 10—12. Най-сигурна приписка, че Петъръ граматикъ е списателствувалъ въ монастира Ястребъ до гр. Ловечъ, е следното:

да ѥ҆ вѣдо́мо въсакомоу чл҃коу за съ,ⁿ и҆ ст҃ы и҆ бж҃твнıи тетроеѵ҃лъ, ка́ко го приложи въ храмь оуспѣние прѣчтыѥ влцѣ наше бцѣ и҆ ѥ҆ ктитѡ́рь ѿ села гл҃емое тръстѐникь. сı́нь радомировь имене́мь да́нь. и҆ писа сѐ оу манастирь на рецѣ ѡсѐмъ рекоми ıастре́вь. при дх҃овника паисıа. . . . .

Името на монастира Ястребъ до с Сливекъ се споменува и въ следната приписка.

да се зна́е ка́ко сие еѵ҃гане ѿкоупи за покоиıж. ро҆мона҄х стефа҄н ѿ радиненець, въ тои вре́ме прıидѐ въ монастıрь ıастревь, и҆ бы҃ мона҄х при ıгоумена ıеромона҄х Петро́нıа сликовскаго, въ лѣто ‚зрѯѳ (7169 = 1661). мц҃а фев є҃ дн҃ь на срѣтенıе хв҃о.

Тия записки сѫ отъ едно четириевангелие, писано въ Ловечъ, което учительтъ Гено Ивановъ прибралъ преди войнитѣ и го предалъ на Народната библиотека.

Презъ месецъ октомврий две трудови групи ученици, едната отъ педагогическото училище, подъ рѫководството на учителя Г. Ивановъ, а другата отъ мѫжкото реално училище подъ надзора на учителитѣ Ст. Поповъ и М. Недѣлчевъ работиха и разкриха основитѣ на монастирската църква. Тая църква е една много малка базиликална постройка, на която дължината е 6·50 м., а ширината 4·70 м. Олтарътъ е съ една апсида, която отвѫтре е полукрѫгла съ диаметъръ 3 метра и дълбочина 1·55 м.; отъ вънъ апсидата е петостенна съ ширина на стенитѣ 1 50 м. Стенитѣ, дебелината на които е 0·80 м., сѫ зидани при основата съ камъкъ, а по-нагоре съ голѣми тухли Хоросанътъ е отъ варь, пѣсъкъ и чукани керамиди. На южната страна основитѣ сѫ съвсемъ съборени, но като предполагаме, че направата на тая страна ще е както и направата на северната, може да се допусне, че църквата е имала три врати: главния входъ, на западъ широкъ 1·30 м. и две странични врати на северъ и югъ — широки по 0·80 м

При разкопаването бѣха намѣрени глинени украшения, подобни на ония отъ монастира Св. Георги[1]), но грубата имъ направа показва, че тѣ сѫ отъ постаръ произходъ. Вънъ отъ църквата, на западната страна, като продължение на постройката сѫ наредени въ правоѫгълникъ голѣми, недѣлани, варовити камъни, може би тѣ очертаватъ едно външно предверие, дълго 11 м.

Отъ всичко изложено до тукъ, виждаме, че монастирътъ Св. Богородица — Ястребъ е билъ старъ, презъ време на турското робство е билъ крепитель на християнството и училище, гдето сѫ се подвизавали мнозина граматици, които разнасяли словото Божие и църковнитѣ книги не само въ Ловчанския край, но и далеко отъ Ловечъ.

Михаилъ х. Недѣлчевъ.

---

[1]) Гледай Ловечъ и Ловчанско, кн. I, стр. 111—112.

Образъ 14. Сукайна шевица отъ с. Враца, такава има и отъ с. Абланица.

ПРЕВЗЕМАНЕТО НА ГРАДЪ ЛОВЕЧЪ ОТЪ ТУРЦИТѢ ВЪ 1474 ГОДИНА.[1]

По време на турското нашествие въ Балканския полуостровъ Ловчанската крепость дълго време е упорствувала. Преданието разправя, че въ 1388 год. преди да се предаде Търново съ капитулация на Али паша, царицата — жената на царь Иванъ Шишмана, съ домочадието си и драгоценноститѣ избѣгала въ Ловчанската крепость, която въ него време била силно укрепена и непристѫпна; тукъ при входа отъ дѣсната страна на крепостнитѣ врата имало гиранъ, съзиданъ отъ дѣлани камъни въ форма на четверожгълникъ; въ този гиранъ царицата била хвърлила всичкитѣ си драгоценности съ сребърния станъ, ватала, кросна и др. Гиранътъ билъ зазиданъ съ четверожгъленъ камъкъ, заринатъ и оставалъ въ тайна за ловчанетѣ. Въ 1393 год., когато Търново окончателно било превзето отъ турцитѣ, ограбено и разорено, синътъ на султана Баязида — Челеби съ всичката си сила се насочилъ къмъ Ловечъ, но напусто той обсаждалъ крепостьта;[1] трудоветѣ му да я разбие отъ страната, гдето на Аспаруха се отдало да я завладѣе, отишли напраздно,[2] затова той наченалъ мирни преговори съ тогавашния войвода Станко, който носилъ още прѣкоръ Кусамъ,[3] като му предлагалъ всевъзможни условия, съ които се запазва животътъ, имотътъ и вѣрата на българитѣ. Станко се съгласилъ и пожелалъ, щото мирътъ да се сключи лично съ баща му Баязида. Наскоро

Образъ 15. — Нивенската височина и Дикисанъ.

---

[1] Тази статия е извадка отъ ржкописното съчинение на **Борисъ К. Каракановски**, вече покойникъ, подъ надсловъ: **Въспоминание и исторически бележки за гр. Ловечъ.** Ржкописътъ се пази въ Ловчанския музей „Ф. Каницъ".

Борисъ К. Каракановски е родомъ отъ гр. Ловечъ. Той е братъ на Д-ръ Василъ Каракановски, който бѣше дълги години лѣкарь въ руската цариградска легация. Самъ Борисъ Каракановски е билъ известно време чиновникъ въ тая легация. Той е придружавалъ руския картографъ Артимоновъ въ неговото научно пжтуване презъ Дунавска България и Тракия въ 1867 година. Той е събиралъ стари народни пѣсни за славянския комитетъ въ Русия.

Въ 1896 година заболѣлъ силно отъ ставенъ ревматизъмъ въ градъ Варна, и тамошнитѣ лѣкари му препоржчали да отиде въ родния си градъ — Ловечъ. Действително, въ Ловечъ болкитѣ се намалили, и той можалъ въ 1897 година да напише своето съчинение, което споменахъ по-горе.

За написване на своето съчинение Б. Каракановски е използувалъ историитѣ на Никита, Хониата, Анна Комненъ, а особено турското съчинение на Адемъ Еминъ Саиди подъ надсловъ „Хакикатъ — теизи Мукаденъ султанъ Баязидъ." Ползувалъ се сжщо отъ Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщеніе, но не означава, кои годишнини и книги. Събралъ сжщо и народни предания.

Изцѣло взето, малкото ржкописно съчинение на Каракановски нѣма голѣма научна стойность, но отдѣлни части отъ него заслужаватъ пълно внимание, както е случаятъ и съ печатания тукъ отдѣлъ за превземането на Ловечъ отъ турцитѣ.

Позволихъ си да поправя тукъ-таме езика на Каракановски, който е пъленъ съ русизми и на мѣста доста лошъ. — *А. И.*

---

[1] Турцитѣ въобще били храбри на ржченъ бой, имали превъзходни оржжия и съ тѣхъ нанисали поражение, но били неспособни да обсаждатъ и превзематъ крепости; тѣ не притежавали стенобитни орждия, нито нѣкакви други принадлежности за обсади, затова примамвали войводитѣ на крепоститѣ съ различни лъжи, обещания и фирмани, да ставатъ султански васали и помощници, а отпосле ги преследвали, убивали, превземали имъ крепоститѣ и ги събаряли.

[2] Б. Каракановски, безъ да посочи източници, разправя въ своята история, че Ловчанската крепость, която имала голѣмъ гарнизонъ, била завзета отъ Аспаруха въ 682 година. Въ една много тъмна нощь той приближилъ крепостьта и на вжжени стълби съ прикрепени куки можли да влѣзатъ негови войници откъмъ северозападната страна, гдето е била крепостната стена най-низка и имало крепостна порта. Отворили портата и навлѣзли другитѣ войски. Има предания, че борбата продължавала въ крепостьта едно денонощие и кръвь текла изъ нея като порой. Много гърци били пленени.

[3] Едемъ Еминъ Саиди въ своята история именува ловчанския войвода Устанко, а българитѣ били му прикачили прѣкоръ Кусанъ, защото носилъ връзъ шапката си нѣкакви красиви коси. — *В. К.*

самъ Баязидъ се явилъ и тукъ въ Невинското укрепление,[1] гдето царь Асенъ сключилъ миръ съ императора Исака; на сѫщото мѣсто Станко призналъ сюзеренството на султана и билъ снабденъ съ фирманъ, въ който гласѣло, че Станко се обвързвалъ да плаща на султана ежегодно данъкъ, известенъ до скоро съ името харачъ, отъ всѣко вѣнчило по 1 лв. (биръ исланле) и да дава спомагателна войска въ случай на война. Животътъ, имотътъ и вѣрата на българитѣ по всичкото войводство било обезпечено, градътъ билъ раздѣленъ така, че отвѫдната страна заедно съ Невинъ оставала напълно за турцитѣ и потурнацитѣ и Вароша съ крепостьта и цѣлото войводство за българитѣ. Ако нѣкой турчинъ минѣлъ съ конь презъ Вароша, на чийто два края имало ковачници, трѣбвало да разковава коня си и на поводъ, безъ да му се качи, минавалъ Вароша и на другия край го подковавалъ наново. Съ такива ласкави и надеждни фирмани били лъгани българскитѣ войводи и ставали васали на султана, съ такъвъ фирманъ станалъ васалъ на Баязида и ловчанскиятъ войвода, обаче последицитѣ били плачевни: турцитѣ прелъствали българитѣ да приематъ мюсюлманството и ги заплашвали, че ще имъ взематъ иначе имуществата; по тази причина много боляри приели мюсюлманството и се появили страшни гонения и стълкновения отъ двѣтѣ страни.

Най-сетне около 1474 г. на Ловечъ нападнала нова войска, предводителствувана отъ Синанъ Паша, съ единствено намѣрение да извърши окончателно завоеванието на Ловчанската крепость. Синанъ билъ застаналъ на полето подъ табахнитѣ; тукъ станали нѣколко кръвопролитни сражения, докато на една могила падналъ и самиятъ Синанъ, въ чиято честь турцитѣ я нарекли Синанъ Паша Тепеси. Синанъ билъ погребанъ въ Невинъ, гдето му направили таке (теке, гробница). До последната Руско-турска война сѫществуваха тамъ много такета, въ които служеха дервиши, палѣха свѣщи и кандила.

Следъ тѣзи кръвопролитни сражения българитѣ, като изгубили надежда за подкрепа, затворили се въ крепостьта, и войводитѣ окачили надъ крепостнитѣ врата върху една върлина фирмана на Баязида, да се развѣва и напомняли на турцитѣ за тѣхнитѣ вѣроломства и звѣрства. Преданието за падението на крепостьта разправя: въ една тъмна нощь единъ старецъ съ бѣла брада и въ бѣли дрехи, подпиранъ съ тояга, спущалъ се низъ Стратишкия пѫть[2]) и подире му вървѣли до стотина овена, на чиито рогове имало залепени запалени вощеници. Отъ тѣхната свѣтлина Стратишката стръмнина блещѣла, и ловчанетѣ ги обладалъ голѣмъ страхъ, затова и самиятъ пѫть отпосле билъ нареченъ страшниятъ[3]). Българитѣ предполагали, че това било ужъ Божие явление и решили да се предадатъ. Обаче по други сведения се оказва, че турцитѣ съ съдействието на новитѣ потурнаци и особено по показанието на двама потурнаци отъ великитѣ болери Панча и Генча успѣли да откриятъ подземния пѫть, който отъ североизточната страна на крепостьта се спущалъ подъ земята до самата рѣка и чрезъ него се снабдявали обсаденитѣ съ вода[1]). Войводата Кусамъ, като видѣлъ вече, че нѣма възможность за съпротива, въ една нощь, съ нѣколко самоотвержени и отчаяни другари се спуснали съ вѫжа отъ крепостьта и станали хайдути по горитѣ; Кусамъ билъ заклетъ врагъ на турци потурнаци и ги преследвалъ[2]).

Следъ това произшествие крепостьта била отворена, и българитѣ по неволя се предали. Разяренитѣ турци страшно клане произвели, много булки и моми заробили; всичкия имотъ разграбили, всички черкви и монастири разрушили; всички български богатства заедно съ имуществото минали въ рѫцетѣ на турцитѣ. Отъ него време величието на гордата Ловчанска крепость престанало да сѫществува, днесъ тя за униние на града представя една жалка и плачевна развалина и за споменъ на нейнитѣ предатели потурнаци, до нашто врѣме тѣхното потомство бѣше оцѣлѣло и се наричаха Панчо̀лу и Ганчо̀лу, тѣ сѫ били аяни и страшни звѣрове спроти българитѣ.

Забележка. Борисъ Каракановски очърталъ доста добре превземането на градъ Ловечъ отъ турцитѣ, макаръ и да е приплелъ нѣкои предания, които не сѫ съвсемъ безъ значение. Отъ неговия разказъ се установява 1) че Ловечъ въ 14 вѣкъ е билъ силна крепость. Това знаемъ и отъ историята на по-старитѣ събития (12 вѣкъ), отъ описанието на Ловчанската крепость отъ Евлия Челеби въ 17 вѣкъ[3]), както и отъ днешнитѣ остатъци на крепостьта на Хисаря[4]).

---

[1]) Б. Каракановски нарича Башбунарската стена срещу Хисаря Невинска стена. Когато пише за обсадата на Ловечъ отъ императоръ Исака въ 1188 година, споменува, че тоя императоръ стоялъ въ Невинското укрепление, гдето била построена отъ българитѣ църква св. Димитъръ. — *А. И.*

[2]) Пѫтьтъ се вижда добре на образъ 5, стр. 23.

[3]) Други тълкуватъ името на Стратишъ отъ турската дума сараатешъ (жълтъ огънь) въ свръзка съ преданието. Името Стратишъ произлиза сигуръ отъ личното име Страти, което често се срѣща въ Ловечъ. Сѫщо такива случаи имаме при Телишъ, Радовишъ, Мъглишъ и други. — *А. И.*

[1]) За тоя подземенъ входъ вижъ „Ловечъ и Ловчанско“, кн. I, стр. 114, заб.

[2]) Въ една пѣсень, която Каракановски записалъ въ 1866 година въ с. Горно-Желѣзовене Голѣма Желѣзна ?) отъ помашки циганинъ Мето Иснико, се споменува Кусамъ войвода. Милинъ и Милица отивали съ кола, запрегнати съ брези биволи, у Милицина майка. Когато дошли въ гора зелена, Милинъ накаралъ Милица да запѣе, за да му се дрѣмка размине. Тогава му Милица отговаря:

Не мога Милине да пѣя,
Че тукъ ходи Кусамъ войвода
съ триста души юнаци,
да коли турци, потурнаци.
Той ме беши залюбилъ,
като беши войвода
на Ловичъ града голяма;
ала ма тате не даде.
Сега ще ма по гласа познае,
тебе ще младо погуби,
а мене млада зароби.

По-нататъкъ пѣсеньта разправя, че Милица запѣла, Кусанъ я чулъ и позналъ гласа на Милица. Изпратилъ Кусанъ храбри юнаци, които съ хитрина хванали Милина и Милица, но Кусанъ ги пусналъ съ Богомъ да си ходятъ и дарилъ Милица съ два наниза жълти жълтици.

Отъ тази пѣсень има варианти.

Единъ отъ тѣхъ, Копривщенскиятъ, нарича Кусана Косеръ войвода, и развръзката е съвсемъ друга. Милина (тамъ Миланъ) хващатъ съ измама и го завързватъ. Косеръ дохожда до Милина, но тя съ хитрина взема Косеровата сабя ужъ сама главата на Милина да вземе, но тя му съ сабя вѫжата изрѣзва, и после му дава сабята, съ която той убива обезорѫжения Косеръ и неговитѣ другари. — *А. И.*

[3]) Ловечъ и Ловчанско. София 1929, кн. I, стр. 117.

[4]) Сѐ тамъ, сѫщата страница.

2) Ловечъ е превземанъ два пѫти: единъ пѫть чрезъ капитулация въ годината, когато билъ превзетъ градъ Търново отъ Баязидовия синъ Челеби, а втори пѫть много късно. Въ описанието на Евлия Челеби първото превземане на Ловчанската крепость е поставено много рано — 1349 година. Тогазъ не билъ превзетъ още и Одринъ. Вѣрно е обаче твърдението му, че мѫчно била превзета окончателно Ловчанската крепость и нейната околность презъ времето на петь султана: отъ Мурадъ Худовиндигяръ до султана Мехмедъ II, завоевателя на Цариградъ. Евлия Челеби изрично говори, че християнитѣ си вземали назадъ крепостьта следъ първото ѝ превземане, и турцитѣ сѫ я отнели наново отъ българитѣ чакъ въ времето на Баязида въ 1404 година. Споредъ Хаджи Калфа, Ловечъ билъ превзетъ отъ Мухамедъ Завоевателя (род. 1430, умрѣлъ 3. V. 1481) въ 1462 година. Споредъ Каракановски, възъ основа на турската история отъ Едемъ Еминъ Сади, около 1474 година. Въ съкратената Османска история, печатана въ Цариградъ отъ Българското печатарско дружество „Промишление“. Цариградъ 1871 год., стр. 91, четемъ следното: „За Баязидови (Баязидъ II Ел-Софу, царувалъ 1481—1512) завоювания са броятъ: Акерманъ, Адана, Тарсусъ, крѣпоститѣ на Реха, Јане-Бахтѫ, Матонъ, Корони, Наваринѫ, останалитѣ непокорени крепости въ Мореа и най-после Ловечъ — градъ най-късно превзетъ отъ Българія“. Лука Н. Ослековъ въ своята статия за Копривщица, стр. 474—475, добре се досѣща, че Ловечъ е превзетъ преди 1503 год., защото следъ тая дата Баязидъ не е водилъ война въ Европа, за да завладѣе изброенитѣ по-горе земи. Но не може да бѫде и по-рано отъ 1481 година, защото отъ тогазъ почва неговото царуване. (Юбилеенъ Сборникъ по миналото на Копривщица. София 1926). Отъ всички тия съпоставяния на дати не може да се дойде до едно сигурно известие, кога е покоренъ окончателно Ловечъ и Ловчанското воеводство, което тогазъ е обхващало сигурно сегашнитѣ земи на Ловчанска епархия отъ двѣтѣ страни на Стара-планина. Едно е сигурно, че тѣ сѫ били много по-късно завладѣни напълно отъ турцитѣ и сѫ се намирали въ васално положение къмъ султана, — явление много обикновено въ първитѣ години на турското царство. Не е изключена възможностьта, турцитѣ да сѫ живѣли отъ лѣвата страна на Осъмъ, на Невинъ, гдето живѣеха турци до 1877 година и гдето се намѣриха стрели и копия[2]. 3) Дългото васално положение на Ловчанско е имало сѫщия характеръ, както такова едно положение и въ други части на България. Турцитѣ не сѫ имали достатъчно войска и мирно население, за да могатъ да завладѣятъ и колонизиратъ въ кѫсо време цѣлата страна, нито дори всички градове. Тѣ охотно сѫ давали правдини на населението, за да го спечелятъ и го използуватъ въ своитѣ по-нататъшни войни. А Ловчанската епархия, която се е съвпадала съ Ловчанското воеводство, представя най-вече планинска гориста область само съ единъ значителенъ и укрепенъ градъ — Ловечъ, следов. не е била пригодна за турско поселение. И по-късно въ нея християнското население е било винаги мнозинство, а турцитѣ се подкрепяли отъ българитѣ мохамедани — помаци, които бѣха много на брой въ Ловчанско, затова и нахията се наричала помашка.

А. И.

---

[1] Много е вѣроятно да е превзета Ловчанската крепость отъ турцитѣ по време на Владиславовия походъ въ 1444 година.

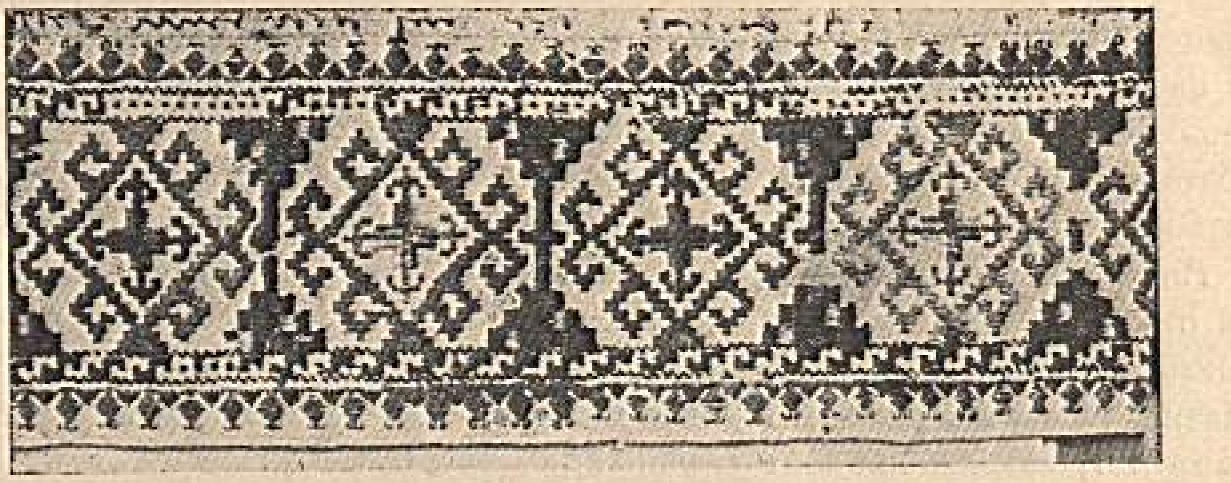

Образъ 16. Сукайна шевица отъ с. Микре.

ЛОВЕЧЪ КАТО СТОЛИЦА НА РЕВОЛЮЦИОННАТА ОРГАНИЗАЦИЯ ПРИ ЛЕВСКИ.

Организационниятъ гений на Левски съ право бѣше избралъ Ловечъ за столица на комитетската организация. Голѣмата му прозорливость, дълбокото му познаване на действителностьта и способностьта му на организаторъ, който дава тласъкъ на бойната и идейна мощь на своя народъ, и тукъ — при избора на едно централно седалище — бѣха рѫководили Апостола на нашата свобода. Той плетѣше комитетската мрежа съ похвата на избраникъ, съ силата на народенъ водачъ и съ себеотрицанието на националенъ герой. Но тая мрежа трѣбваше да има свое обединяваще звено на три отдѣлни области — Северна България, Тракия и Ромъния. И Левски избра Ловечъ.

Нѣмаме документи, за да установимъ самото начало на тоя исторически фактъ. И затова не можемъ съ положителность да знаемъ точно, кога Левски провъзгласява Ловечъ за своя столица. Съ известна приблизителность можемъ да свържемъ това събитие съ първото стѫпване на Левски въ Ловечъ. Апостолътъ преминава Дунава и идва въ България, възпламененъ отъ идеята за организувания бунтъ на цѣлия народъ, на 11 декемврий 1868 год.[1]. Въ тая си първа обиколка, която има чисто информационенъ и подготвителенъ характеръ, Левски за прьвъ пѫть посещава Ловечъ. Споредъ запискитѣ на Д. Пъшковъ, той е билъ въ града на 1 януарий 1869 г., когато образува пробенъ комитетъ. Следъ като обикаля всички важни пунктове на бѫдещата си дейность въ Тракия и България, Левски затваря крѫга на обиколката си на 24 февруарий 1869 год.[2] въ Никополъ — откѫдето бѣше преминалъ въ България — и презъ Дунава се отзовава въ Ромъния. На 1 май с. г. той прави втора обиколка изъ България, като минава пакъ при Никополъ и презъ Плѣвенъ отива въ Ловечъ. Още при тия си две обиколки Левски ще е схваналъ особеното положение на Ловечъ и ще е предрешилъ фактически въпроса за своята столица. Тоя въпросъ се налагаше отъ нуждата за едно административно единство на вжтрешната организация, която въ лицето на Левски даваше ново разрешение на историческата задача — народътъ самъ се нагърбваше съ борбата за своята свобода. Въ това съображение лежи историческиятъ смисълъ за избора на Ловечъ столица на Левски и на вжтрешната организация.

---

[1] Д. Т. Страшимировъ „В. Левски“ — I т. — стр. 428.
[2] Д. Т. Страшимировъ „В. Левски“ — I т. — стр. 429.

Апостолътъ веднага е преценилъ Ловечъ като най-сигуренъ пунктъ на пжтя отъ Тракия за Северна България и Ромъния. Ловечъ се явявалъ като истински вжзелъ на Северозападната комитетска мрежа съ центъръ Орхание и Тетевене, на комитетитѣ въ Тракия, за които най-прѣкиятъ пжть водѣше презъ Ловечъ и Троянския проходъ и най-сетне презъ Севлиево се свързваше съ комитетитѣ въ североизточна България — Търново, Лѣсковецъ и т. н. При това Ловечъ най-естествено свързваше вжтрешната организация съ външната — която имаше своето седалище въ Ромъния — Букурещъ. Левски преминаваше Дунава обикновено при Никополъ и Свищовъ, а по-рѣдко — при Русе и Ломъ. Оттатъкъ Дунава срещу Никополъ въ Турно Могорели живѣеше Данаилъ Хр. Поповъ — преданъ приятель на Апостола, чрезъ когото последниятъ се намираше въ сношения съ външния свѣтъ. Отъ тука се препращаше за въ България и вънъ отъ нея кореспонденция; отъ тука се внасяше оржжие и всичко необходимо за борбата. Така, Ловечъ се явяваше най-удобниятъ вжзелъ на каналитѣ, чрезъ които Левски подържаше сношенията на вжтрешната и външна организации.

Левски имаше и други основания, за да избере Ловечъ за своя столица. Тука той намѣри преданни и сигурни хора като Д. Пъшковъ, Мар. п. Лукановъ, Ив. Драсовъ и Ник. Сирковъ — по-първитѣ отъ тѣхъ интелигентни търговци. Пъшковъ е бившъ учитель. Когато по-късно бѣше разкрита комитетската мрежа, Левски останалъ самъ и виждайки предателството, въ последното си писмо нарежда кореспонденцията и всичко каквото има за него да се предаде на Ник. Сирковъ.

Самото географско мѣстоположение на Ловечъ се явява единъ стратегически пунктъ.

Българската махала заема господствуваще мѣсто на дѣсния брѣгъ на Осъма. Отвънъ е достжпна и сжщевременно е отдѣлена отъ турската махала. Кжщитѣ достигатъ до старата крепость Хисара.

Тука Левски намира и най-добритѣ си скривалища. Едното се е намирало въ крайния кварталъ Дръстене, а другото къмъ шосейния пжть за Севлиево презъ Стратишъ — кжщата на Величка Хашнова. Недалечъ отъ нея е и кжщата на Мар. п. Лукановъ: пакъ сжщо любимъ конакъ на Апостола.

Съ трагичната смърть на Левски и Ловечъ престана да бжде столица. Стана ново преорганизирване на силитѣ и прегрупиране на области и комитетитѣ, които издигнаха нови центрове.

Д. Т. Страшимировъ.

УЧАСТЬТА НА ТРОЯНСКИТѢ И ЛОВЧАНСКИ СЪЗАКЛЯТНИЦИ СЛЕДЪ РАЗКРИВАНЕТО НА СЪЗАКЛЯТИЕТО ИМЪ ПРЕЗЪ 1876 ГОД.

За дейностьта на В. Левски въ Троянско, и отчасти и Ловчанско, както и за дейностьта на цѣлия троянски комитетъ най-добри и подробни известия ни дава покойниятъ М. Ив. Марковски.[1] Като нераздѣлна часть отъ неговата втора книга той имаше желание да се помѣстятъ и главитѣ: „Арестуването на троянскитѣ съзаклятници“[2] и „Обискъ“,[3] следъ които да се помѣстятъ ржкописнитѣ му бележки за разкарването на троянскитѣ съзаклятници (а заедно съ тѣхъ и на ловчанскитѣ) изъ ловчанския, търновския и русенския затвори, а на край — грабежитѣ на стремскитѣ и други башибозуци въ Троянъ, както и самото изгаряне на града презъ 1877 година. Това негово желание, по редъ причини, не е могло да бжде изпълнено, и за да не останатъ тия бележки забравени, ще дадемъ едно извлѣчение отъ тѣхъ, още повече че наследницитѣ на покойния бѣха тъй добри, та ни ги отстжпиха съ готовность, за да ги издадемъ дори изцѣло, ако искаме. Това издание, обаче, не е толкова необходимо, тъй като бележкитѣ сж написани въ повествувателна форма, и изложението на фактитѣ е доста разтегнато. Нашата цель е да отдѣлимъ отъ тия бележки само историческия елементъ, и то въ една по-сбита форма.[4]

Следъ като бѣ разкрито троянското тайно рев. съзаклятие,[5] което се дължи на непредпазливостьта на комитетския куриеръ Ганко М. Вачовъ, последва арестуването на съзаклятницитѣ и обискирването на подозрителнитѣ за властьта кжщи.

Арестуванитѣ троянци били 24 души, а именно: Ив. Марковъ Марковски, Ганко Мариновъ Вачовъ, Пенчо х. Василевъ, Дим. х. Василевъ, Василъ Спасовъ, Василъ Бочевъ, Басилъ Дим. Поповъ, Минко Неновъ Шипковенски, Цочо Спасовъ Шипковенски, Ганко Мариновъ Лесичковъ, Иванъ Мичевъ, Ив. Колевъ Марковски, Минко Марковъ Рачовъ, Калчо Ангеловъ Гайдарски, хаджи Макари — игуменъ на Троянски монастиръ, отецъ Кирилъ Дановъ отъ сжщия монастиръ, Гадьо Вълчевъ, Петко Доньовски, Добри Попътъ отъ Старо-село, Христо Якимовъ Ковачътъ отъ с. Бѣлишъ, Иванъ Н. Хасъмски, Ганчо Мариновъ, Начо Колевъ и Иванъ Герджиковъ. Последнитѣ четирма души били отъ с. Орѣшакъ.

---

[1] Гл. М. Ив. **Марковски.** Спомени и очерки изъ българ. революционни движения кн. I, Враца, 1902 год. и кн. II, Ловечъ, 1925 година.

[2] Печатана въ Българска сбирка, год. XIII, кн. 10.

[3] Печатана въ сжщото спис., год. XV, кн. 3.

[4] Съ това ние ни най-малко не искаме да подценимъ „Споменитѣ и очеркитѣ“ на М. Ив. Марковски, за които сериозната критика се е изказала добре (Ср. сп. Развитие, г. I, бр. II, стр. 350—352).

[5] **Бълг. сбирка**, г. XII, кн. 9; **Спомени и очерки**, т. II (Ловечъ), стр. 82—88.

Наскоро следъ извършения обискъ въ Троянъ, ловчанскиятъ каймакаминъ предписва на троянския мюдюринъ да му изпрати подъ стража троенеца Марко Ивановъ съ презиме Минковски, вмѣсто Марковски. Полицията въ Троянъ арестува отъ махла Кнежа (Троянско) едно лице Ив. Марковъ и друго — подъ името Марко Ив. Минковски, и двамата прости овчари, непосветени въ комитетскитѣ работи. Марко Ив. Марковски, синъ на видния деятель Иванъ Марковски, предупреденъ на време отъ единъ приятель, забѣгва къмъ Свищовъ и прехвърля Дунава. Сжщиятъ, по-късно, въ Плоещъ, постжпилъ въ българското опълчение.

Въ ловчанския затворъ, освенъ арестуванитѣ троянски съзаклятници, имало деветь такива отъ Ловечъ (Илия п. Лукановъ, Христо п. Лукановъ, Димитъръ Мариновъ Панталонджиятъ, Анастасъ Ц. Хитровъ, Станьо Драгиевъ, Тодоръ Станчевъ, Христо Цоневъ Латинеца, Луканъ Цачевъ и Петъръ Ив Бояджиевъ) и нѣколцина други хванати изъ Балкана. Между тѣхъ били: Захари Стояновъ, Ботьо Ивановъ Карловчето, Никола Обретеновъ, Сава Пеневъ и др.

Следствената власть се състояла отъ каймакамина, кадиятъ, нѣколко аази (съветници), между които двама българи. Често пжти присжтствувалъ и тогавашниятъ ловчански митрополитъ Йосифъ (по-късно екзархъ Йосифъ).

Докато предъ тая комисия Ив Марковски и другитѣ отричали всичко, Пенчо х. Василевъ и братъ му Димитъръ х. Василевъ изказали много работи. Сжщото направилъ и комитетскиятъ куриеръ Ганко Мариновъ Вачовъ. Последниятъ, между другото, призналъ, че пренасялъ отъ Троянъ за Ловечъ фишеци, които предалъ на Тодоръ Станчевъ, поради което билъ арестуванъ.

Ловчанскиятъ каймакаминъ билъ доста предвидливъ и благоразуменъ човѣкъ, та гледалъ всѣчески да не се опетни окржга му съ издигане на бесилки. Ловчанскитѣ аази и беюве, обаче, поради своя фанатизъмъ, били много недоволни отъ държането на каймакамина, който нарочно забавялъ следствието и изпращането на затворницитѣ въ Търново и Русе, кждето полевитѣ сждилища чакали жертвитѣ си.

Недоволнитѣ отъ каймакамина ефендета въ Ловечъ се оплакали за това на търновския привремененъ сждъ. Сждътъ изискалъ арестуванитѣ телеграфически отъ Ловечъ, но преди да пристигнатъ тѣ въ Търново, сждътъ по правителствено разпореждане се билъ вече вдигналъ.

На 3 юлий, сутриньта рано, троянскитѣ и ловчански затворници, обвързани съ вжжа и белезици, повечето качени на кола, тръгнали за Севлиево — Търново. Вървежътъ, по заповѣдь на каймакамина, билъ доста бързъ, за да се избѣгне едно възможно нападение отъ страна на ловчанскитѣ турци, — нападение, за което се говорѣло въ града.

Презъ Севлиево и Новоселка затворницитѣ пристигатъ въ Търново, гдето, въ затвора се събиратъ съ възстаници отъ Ботевата чета, севлиевскитѣ села и пр. Временниятъ военenъ сждъ се билъ вдигналъ отъ Търново, затова нашитѣ затворници трѣбвало да бждатъ изпратени на сждъ въ Русе. На 18 юлий къмъ тѣхъ присъединяватъ още нѣколко отъ търновския затворъ, и така тѣ, всичко на брой 60 души, оковани и обградени съ 100 души войници, потеглятъ за Русе. Тамъ тѣ пристигатъ на 20 юлий предъ обѣдъ.

Следъ 3—4 дни следствената власть изважда нѣколко души отъ троянци, за да ги разследва. Всички отказвали това, което се излъгали да признаятъ въ Троянъ и Ловечъ. Тѣ заявили, че по-рано били бити, та изтръгнали отъ тѣхъ нѣкои самопризнания.

Между затворницитѣ въ Русе билъ и Стоянъ Заимовъ, който научилъ отъ нѣгде, че щѣло да има амнистия отъ султана. Скоро станало достояние на всички, че щѣли да бждатъ амнистирани всички, които не били заловени съ пушка въ ржка.

Една сутринь нашитѣ затворници, съ изключение на Ив. М. Марковски, Василъ Спасовъ, Пенчо х. Василевъ, Дим х. Василевъ отъ Троянъ, Димитъръ Мариновъ и Станьо Драгневъ отъ Ловечъ, ги изправятъ предъ чрезвичайния сждъ, чийто председатель (Хакж-паша) имъ съобщава, че султанътъ благоволилъ да ги помилва и сждътъ ги освобождава, при условие, че ще си намѣрятъ по единъ поржчитель.

Раздѣлата между амнистиранитѣ и тия, които оставали, била много трогателна. Следъ нѣколко дена подлагатъ на изпитъ и останалитѣ наши шесть затворници, следъ което ги поставятъ, за два дена, въ по-строгъ затворъ, а следъ това ги изваждатъ въ общия затворъ, кждето имало и други политически затворници. Тамъ били и двамата възстаника отъ Ботевата чета: Пеньо Бончевъ, 23 годишенъ, родомъ отъ с. Осмокалугерово (Ловчанско), и Тодоръ Стойковъ, 18—19 годишенъ, отъ с. Микре, сжщо Ловчанско. Следъ разбиването на четата, тѣ отъ Врачанския балканъ тръгватъ по планината и, пжтувайки нощно време, стигатъ около Троянъ. Тукъ тѣ се забавили 3—4 дена и тръгватъ за роднитѣ си мѣста по шосето Троянъ—Ловечъ. По пжтя, поради една тѣхна несъобразителность (пийнали вино), били заловени отъ заптиетата на мѣстностьта „Стръмна“ (Абланишко землище, Ловчанска околия). На 29 юлий, сутриньта, извели Пеня и Тодора заедно съ единъ другъ четникъ отъ Ботевата чета — Стефанъ Николовъ — откарали ги въ сжда, кждето имъ прочели присждата и къмъ 10 часа пр. обѣдъ ги обесили срѣдъ града.

На третата сутринь следъ това били извикани и шестимата наши затворници, къмъ които присъединили още нѣколко други. Придружени отъ единъ юзбашия и 50 заптиета, откарватъ ги въ помѣщението на сжда, Тукъ председательтъ на сжда — Хакж-паша ги извиква поименно. Когато дошло името „Иванъ Маркоолу — идааре азаасж“ (съветникъ на мюдюрина), това направило голѣмо впечатление на сждиитѣ, които се вгледали внимателно въ Марковски. Хакж-паша — председательтъ, тоже го изгледалъ отъ главата до краката, па съ една усмивка му казалъ:

— „Ама пъкъ добра работа си вършилъ на царя!“. . .

Следъ провѣрката председательтъ имъ съобщава, че султанътъ ги амнистира и че тѣ сѫ свободни да си отидатъ по домоветѣ. Амнистиранитѣ възрадвани му поблагодаряватъ, следъ което Хакѫ-паша имъ държалъ една кратка назидателна речь и имъ съобщилъ да си потърсятъ отъ града единъ порѫчитель. На другия день — 1. VIII — и останалитѣ наши затворници потеглятъ радостни за роднитѣ си мѣста.

* * *

Презъ лѣтото 1877 год. рускитѣ войски, както знаемъ, преминаха Дунава при Свищовъ. Турското командуване взело мѣрки за укрепяване на Балкана. За тая цель и отъ Троянъ заминали сто души българи съ мотики и лопати за Габровската планина. Когато победоноснитѣ руски войски стигнали до Севлиево, въ Карлово се събрали около 300—400 души башибозуци и решаватъ да минатъ Балкана, за да спратъруситѣ. Зле въорѫжени и просто облѣчени, тѣ, една сутринь, минаватъ прохода и по пладне се отзоваватъ въ Троянъ. Между тѣхъ имало около 30 души на коне. Башибозуцитѣ се отдаватъ на грабежъ и побоища надъ мирното население. Тѣ задигатъ отъ Троянъ 60—70 коня, образуватъ една башибозушка конница отъ сто човѣка, която съ другитѣ башибозуци, презъ с. Доброданъ, потегля за Севлиево. Когато обаче по пѫтя се срещнала съ рускитѣ разезди, безъ да гръмнатъ, въ панически бѣгъ се разпръсва.

Следъ нѣколко дена сотня казаци влиза въ Ловечъ — обстоятелство, което окуражава троянци.

На 16. VII 1877 год. единъ турски отрядъ, идещъ отъ Плѣвенъ, влиза въ Ловечъ, а руската сотня отстѫпва къмъ Севлиево. Въ Ловечъ били извършени грабежи и жестокости. Това окуражава турцитѣ и въ Троянско. Благородниятъ мюдюринъ, който презъ 1876 год. запазилъ града отъ изтѫпления, и сега се опитва да стори сѫщото. Той заповѣдва на всички троянци да се въорѫжатъ, та да могатъ да бранятъ града отъ башибозуцитѣ. Съ така въорѫженитѣ българи мюдюринътъ произвелъ нѣколко пѫти и учение. По едно време идва и едно руско разузнавателно отдѣление, но пакъ се връща. Башибозуцитѣ се окуражаватъ и правятъ опитъ да нападнатъ града. Руситѣ не изпращатъ войска, а предлагатъ на троянци сами да се пазятъ отъ башибозуцитѣ. Много семейства, предимно жени и деца, избѣгватъ къмъ Севлиево, Габрово и махлитѣ около Троянския монастиръ. Башибозуцитѣ отъ день на день, въпрѣки съпротивата на троенци, ставатъ по-смѣли. Турската полицейска власть като вижда, че градътъ ще бѫде нападнатъ отъ башибозуцитѣ, напуща града.

На 7. VIII всички въорѫжени троенци запазватъ пѫтищата западно и юго-западно отъ града, откѫдето по-рано сѫ нападали башибозуцитѣ. Този пѫть, обаче, последнитѣ нападатъ отъ северната и незащитена страна. Останалитѣ въ града семейства въ паника избѣгватъ къмъ Троянския монастиръ и Севлиево. По пѫтя къмъ тѣхъ се присъединяватъ и бѣжанци отъ Тракия. Цѣли три дена башибозуцитѣ грабили кѫщитѣ и чаршията на Троянъ, следъ което го и запалватъ. На 8. VIII тѣ се опитватъ да проникнатъ и къмъ манастира, но въорѫжени български отдѣления ги посрѣщатъ съ стрелба и ги връщатъ.

На 22. VIII с. с. руситѣ, следъ бой, отново влизатъ въ Ловечъ. Турското население отъ Ловчанско и Троянско избѣгва, като оставя снопитѣ и мамулитѣ по нивитѣ. Троенци взели да се връщатъ отъ Севлиево, Габрово и другаде. Отъ постройкитѣ въ Троянъ били останали конакътъ, старото училище и нѣколко малки, уединени кѫщи по краищата на града. Убити презъ време на бъркотията имало 20 души. Нѣкои троенци се заловили да изграждатъ отново кѫщитѣ си, а други заминали да зимуватъ по околнитѣ изоставени турски села. Това обстоятелство не отчаяло троенци, защото тѣ загубили кѫщитѣ си, но пъкъ спечелили политическа свобода.

Гено Ивановъ

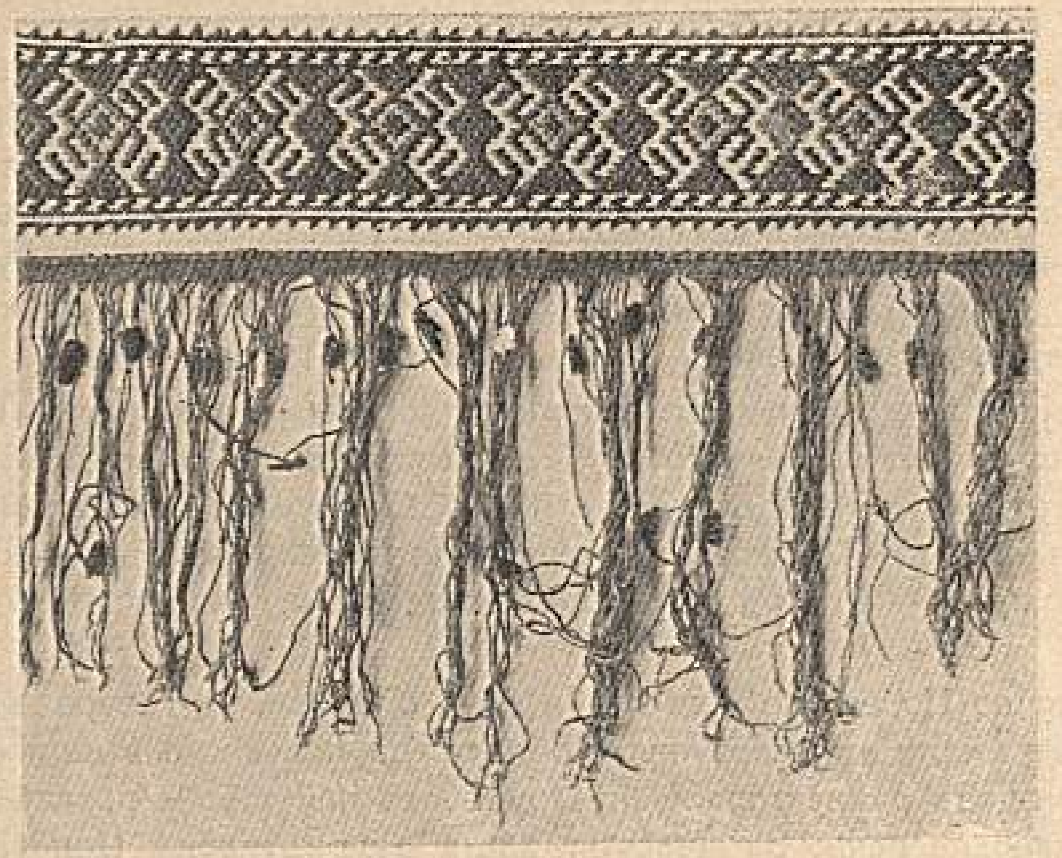

Образъ 17. — Сукайна шевица отъ с. Микре. Срѣща се сѫщо въ селата Хлѣвене, Вратца и Горно-Павликене.

БЪЛГАРСКИТѢ НАРОДНИ ГОВОРИ ВЪ ЛОВЧАНСКО, ТРОЯНСКО И ТЕТЕВЕНСКО.

I

Ловчанскиятъ говоръ заема твърде бележито и важно мѣсто въ българската диалектология. Бележито е неговото мѣсто, защото Ловчанско се намира на самата граница между дветѣ главни български наречия — източното и западното, надлъжъ токуречи въ срѣдата на северноболгарската езикова область, преполовявайки линията Варна—Нишъ.Важенъ е пъкъ Ловчанскиятъ говоръ за българския диалектологъ по това, че послужи за основа на изследването „За източнобългарския вокализъмъ“, съ което ловчанецътъ Б. Цоневъ, дългогодишенъ и многозаслужилъ професоръ въ Софийския университетъ († 1926 г.), положи преди 40 години здрави основи на историческата и описателната наука за българскитѣ народни говори (диалектология).

Землището на Ловчанския говоръ се допира непосрѣдно до Тетевенското и Троянското. И за описанието на Тетевенския говоръ има заслуги пакъ Б. Цоневъ: въ 1915. г. излѣзе трудътъ на Кр. Стойчевъ: „Тетевенскиятъ говоръ“, изработенъ споредъ Цоневата „Програма за изучване на българскитѣ народни говори“ и придруженъ съ една характеристика на сѫщия говоръ отъ самия Цоневъ.

Оставаше Цоневу да приготви и едно описание на говора въ Троянско, и щѣхме да имаме за цѣлокупната область на Ловчанско въ широкъ смисълъ единъ образцовъ диалектологиченъ трудъ отъ най-добрия познавачъ на българската народна речь. За жалость, злата сѫдба грабна Цонева тъкмо въ най-голѣмия размахъ на авторската му дейность, когато обработваше тъй широко замислената си „История на българский езикъ“, и не му даде време да довърши жизненото си дѣло.

Залавяйки се да напиша кратъкъ очъртъ за народнитѣ говори въ Ловчанско, Троянско и Тетевенско, азъ неволно се питамъ: ще ли се приближи моята работа поне донѣкѫде до оная, която можеше да ни даде Б. Цоневъ, първомайсторътъ на източно-българскитѣ диалектологични описания? И колкото и да чувствувамъ, че предлаганото е далечъ, далечъ отъ очакваното и тъкменото, решавамъ се да го поднеса за втората книга на „Ловечъ и Ловчанско“ само защото зная, колко покойниятъ мой добъръ учитель и милъ другарь обичаше своя „Алтънъ-Ловечъ“ и колко желаеше да се ускори издаването на книгитѣ за тоя градъ и за неговата область. . .

II

По общеприетия редъ, на първо мѣсто има да се даде характеристика на говоритѣ въ Ловчанско отъ звукофизиологично (фонетично) гледище, като се започне съ гласнитѣ — вокализма, на който именно бѣ посветенъ споменатиятъ Цоневъ трудъ. Въ самия градъ Ловечъ, въ Ловчанско и Троянско, па донѣкѫде и въ Тетевенско гласнитѣ безъ ударение се изговарятъ не тъй, както се изговарятъ подъ ударение, сиречь вмѣсто *а*, *е* и *о*, които се изговарятъ така, ясно и неизмѣнено само въ срички подъ ударение, се чува *ъ*, *и*, *у* въ безударни срички. Появата на *ъ* (= „ѫ“) вмѣсто безударно *а*, на *и*, *у* вмѣсто безударни *е*, *о* се нарича „редукция“, една езикова особеность, която е присѫща не само на повечето български говори, но и на повечето отъ рускитѣ, па и на разни други, дори и неславянски, езици.

Така, значи, срещу да̀р, бра̀т, бра̀те, ца̀р, ца̀рски ба̀щин, съ ясно *а*, въ Ловечъ и Ловчанско се изговаря *ъ* вмѣсто *а*, щомъ не пада ударението възъ това *а*: множ. ч. дърувѐ, брътучѐд, църу̀въм, бъшта̀. Вмѣсто *е* безъ ударение обикновено се изговаваря съ по-високо издигане на предния езикъ *и*, ала въ известни случаи се издига средната часть на езика, та се чува *'ъ* ($\left(\genfrac{}{}{0pt}{}{'\text{е}}{\text{о}}\right)$) „іѫ“ вмѣсто *е* безъ ударение, напр. зилѐн, пилѝн, мидъ́т, миждъ́, пира̀ и мн. под. вмѣсто зеленъ, пелинъ, медътъ, межда, пера; въ една и сѫща дума ще чуемъ *е* или *и* въ зависимость отъ ударението; ед. ч. пѐру „перо“, въ мн. ч. пира̀, ед ч. безъ членъ лѐд (лѐт), а съ членъ лидъ́т, както и мѐд, мидъ́т, дибѐл „дебелъ“ но дибилинъ́ „дебелина“ и т. н. и т. н. Обаче въ думи като дѐвер, кòрен, пѐпел, грѐбен и под. гласна *е* безъ ударение се „редуцира“ инакъ, изговаря се не съ най-предната часть на езика, та се чува не „дѐвир“, „корин“ и пр., ами дев'ър, кòр'ън, пѐп'ъл, грѐб'ън[1]) и под. При това има да се забележи, че въ Ловчанско, както и по цѣло Източно Българско, се изговаря *и*, *'ъ* не само вмѣсто обикновено старобълг. є безъ ударение, но и вмѣсто *е* съ носовъ призвукъ — ѧ, и вмѣсто ь, ѣ въ известни случаи, и пакъ все безъ ударение: пѐт „5“, но питт'а̀х (стб. пѧть), рѐд, но ридувѐ (рѧдъ) и под., но па̀м'ът (памѧть), ра̀ст'ъг (коренъ тѧг-); съ *и* вмѣсто *е* отъ ь: ста̀риц, бра̀тиц вмѣсто ста̀рецъ, бра̀тецъ. но в'ънѐц, та и гла̀д'ън, лѐт'ън, рѐз'ън и подобни. Въ Тетевенския говоръ редукцията е много слаба.

Най-интересно е, че *и* и *'ъ* се изговарятъ и вмѣсто ѣ безъ ударение, а пъкъ обикновено се мисли, че ѣ въ източнобългарски подъ ударение се изговаря като *'а* (*я*) или *е*, а безъ ударение сѫщо *е*. Като се вслуша човѣкъ внимателно въ Ловчанския говоръ, ще чуе обаче тъкмо *и* и *'ъ* вмѣсто *е* отъ *ѣ* („е двойно“); отъ корена на мѣсто (м'асто) глаголътъ е мѐстъ („мѐстѫ“) „мѣстя“, дъ ръзмѐстъ „размѣстя“ и безъ ударение заповѣд. нач. ми стѝ, ръзмистѝ; сѫщо бѣло (б'а̀лу), глаголъ бѐлъ, („бѐлѫ“) дъ убѐлъ, но заповѣденъ начинъ безъ ударение на коренната гласна: билѝ, убилѝ; удр'а̀зъх, но да удрѐжъ[2]) и удрижѝ, цв'àт, но цвѐти „цвѣте“ и мн. ч. цвитиіà и т. н. Редомъ съ тия думи стоятъ и други, пакъ доста многобройни, въ които пъкъ срещу *'а (я)* отъ *ѣ* подъ ударение се чува *'ъ* въ сжщитѣ думи безъ ударение: сл'àп (слѣпъ), но сл'ъпà, сл'ъпò, сл'ъпѝ, сл'ъпѐц, сл'ъпòк, дъ усл'ъпѐі; св'àт (свѣтъ), но съ членъ св'ътѣ̀тъ, мн. ч. св'ътувѐ, глаголъ св'ътỳвъ, па л'àту, но л'ътà, л'àв (лѣвъ), но л'ъвà, л'ъвò и много подобни

---

[1]) Знакътъ ' подиръ съгласнитѣ *в*, *р*, *п*, *б*, показва, че съгласнитѣ сѫ „смекчени“, че иматъ „меко“, небно (палатално) учленение; не би било точно, ако се запишеха горнитѣ думи „девьѫр“, „корьѫн“, „пепьѫл“, понеже следъ казанитѣ съгласни не се изговаря *ă*, *ĭ*.

[2]) Въ края на думитѣ отъ народнитѣ говори, напечатани разрѣдено, ъ навсѣкѫде *трѣбва да се изговаря*, като новобългарско ѫ.

Съответно на редукцията *а: ъ, е: и ('ъ)* въ повечето български говори има и по-силна или по-слаба редукция и на безударно *о* въ *у*, напр. кòл, но мн. ч. кулòви (колове), нож, но мн. ч. нужòви, мòмини двòри, но мумѝ, двурòви, бòс, но бусукрàк и т. н.

III

Изговорътъ на *ѣ* подъ ударение въ Ловчанско, Троянско и Тетевенско е старински, „ятовъ“, когато следва „твърда“, не палатална сричка: б'àл, б'àлъ б'àлу, но бѐли, в'àръ, но вѐри, мл'àку, но млѐчин и др. Ала като се каже, че говоритѣ въ Ловчанско, Троянско и Тетевенско сж източнобългарски (североизточнобългарски) откъмъ *ѣ* подъ ударение, не бива да се мисли, че нѣма и нѣкои дребни различия въ изговора на думи напр. като нѣмамъ. Така, докато въ Ловечъ и Ловчанско се изговаря н'àмъмъ, н'àмъ, както напр. и въ по-далечнитѣ Казанлъкъ и Шуменъ, то въ по-близкитѣ до Ловечъ, Троянъ и Тетевенъ се казва нѐмъм, нѐмам, както и въ Габрово, Трѣвна и Елена далечъ пò на изтокъ. По-старинско и „правилно“ е въ тоя случай, ятовото изговаряне, понеже въ нѣмамъ, нѣма, нѣмаме подиръ *ѣ* не следва „мека“ сричка. Но при все това и въ Тетевенско, което граничи съ западни говори па и въ Троянско, и дори до Габрово, Трѣвна и Елена е стигналъ новиятъ изговоръ нѐмам, нѐма, та Стоянъ Михайловски, роденъ въ Елена, упорито пишеше немамъ съ *е*.

Поклонницитѣ на схоластичната „граматика“, които все питатъ коя форма е „правилна“, та нея да употрѣбяватъ, могатъ да почерпятъ полезна поука отъ народнитѣ говори въ Ловчанско, Троянско и Тетевенско, а именно тая, че сж еднакво „правилни“ формитѣ н'àмам, н'àма и нѐмам, нѐма, че, следователно, българскиятъ народъ отдавна се е сдобилъ съ повече езикова свобода, отколкото глжбокомждритѣ граматикари сж наклонни да му дадатъ.

Изобщо за богатството и разнообразието на българската народна речь би могло да се каже онова, що Хамлетъ казва на Хорация — че има на свѣта много чудеса, за които философитѣ не сж никога ни сънували, т. е. че дори въ Ловчанския нѣкогашенъ окржгъ има езикови различия, за които българскиятъ граматикъ или филологъ може и да не е помислялъ. Ето напр. дори толкова заслужилиятъ Цоневъ мислѣше, че старобългарскиятъ ятовъ изговоръ на думата мрѣжа не се е зачувалъ въ източнобългарски, та питаше: „тъй напр. защо да пишемъ мрѣжа (съ *ѣ*), когато и въ източното и въ западното българско наречие се произнася наравно мрѐжа?“ А подиръ нѣколко години другъ нашъ изследвачъ на източнитѣ говори заяви, че въ Троянъ „по изключение“ *ѣ* се изговаря и предъ *ж, жд,* и *шт*, та се казвало тамъ; н'àштọ, мр'àжạ, ср'àштạ, ус'àштъм, в'àждạ. И четейки това посочване, човѣкъ си спомня, че и въ Панагюрище и Пирдопъ и др. се изговаря н'àштọ, па и въ други срѣдногорски и родопски говори много „якатъ“, та затова и Вазовъ съ право римува усящалъ (вмѣсто „правилното“ усещалъ) съ пащалъ:

Любовь — тая сладка мжка
Кой не я е пащалъ?
Нейни радости и пламенъ
Кой не е усящалъ? („Грамада“)

Водейки се отъ своя Ловчански умѣрено якащъ говоръ, Цоневъ и писа по поводъ на изговоръ „сряща“, „мряжа“, „мясец“, „вяжда“ и под., че ония говори, дето постоянно якатъ при изговора на староб. *ѣ*, не трѣбва да се взиматъ во внимание при опредѣлянето на общобългарското правописание.

Изобщо Ловчанската говорна область, ако подробно се изследва въ диалектологично отношение, ще се окаже доволно пъстра, та дори ще трѣбва нѣкои нейни кжтове да се обявятъ по говоръ за западнобългарски, други села пъкъ за южнобългарски. Границата между източнобългарскитѣ (ятови) и западнобългарскитѣ (не-ятови) говори минува споредъ Цонева (История на българский езикъ, София, 1919 с. 368) и презъ Ловчанска и Тетевенска околия. Отъ граничнитѣ села въ Тетевенско съ западнобългарски говоръ е Карашъ, а съ източнобълг. Видраре, Каменъ-долъ, Ябланица, Шумнене, Добревци, Малка Брѣстница и Голѣма Брѣстница; източнобългарски сж селата Угърчинъ и Славщица въ Ловчанско, а кои сж западнобългарскитѣ по говоръ села въ Ловчанско, не е казано. Остава на млади ловчански урожденци да ни кажатъ въ кои ловчански села се чува и западенъ говоръ покрай източния, защото може да има и въ Ловчанско села като Орханийскитѣ Правецъ и Осиковица („Осиковци“), споменати у Цонева и като източнобългарски, и като западнобългарски (споредъ махалитѣ, пръснати). А пъкъ за говора на Ловчанскитѣ села Продимчѐцъ, Скобелево, Гозница и Баховица се подържа, че откъмъ произношението на старинско непрегласено *'а (я)* отъ *ѣ* предъ „меки“ срички той не е североизточенъ, ами югоизточенъ, подобенъ на родопскитѣ съ много „якане“: пл'àвник (вмѣсто плевникъ, споредъ пл'àва), с'àми (сѣме), др'àнки, кус'àти (косѐте!), ни см'àй „не смѣе“, п'àиши „пѣеше“, нам'àри, цъфт'àши и много под., включително нид'ал'а „недѣля“ (История на бълг. езикъ с. 373). А тъкмо за това произношение („недіаліа“ — недѣля) по-рано Цоневъ бѣ писалъ, че то е „произношение, каквото североизточенъ българинъ (отъ Шуменско, Търновско, Ловчанско, Свищовско и пр.) не може и да го чуе, а камо ли да го изговори“ (За източнобълг. вокал. СбНУ. III 1890 г., стр. 302). И така, говорътъ на казанитѣ четири села (Продимчецъ, Скобелево, Бахово и Гозница) е откъмъ *ѣ* твърде стариненъ, съ непрегласенъ ять, който ни напомня повече южнобългарската, родопската область съ нейното силно якане. Тоя говоръ ни напомня и Троянско-Сопотското якане въ мр'àжа, сра'àштам, гр'àшно и под. И въ Тетевенско има мр′а̀жа, в′аш „вѣщъ“, р′а̀жа „рѣжа“, с′а̀штам и др. вж. Кр. Стойчевъ, Тетевенски говоръ СбНУ. XXXI 21—24.

По такъвъ начинъ, прочее, Ловчанско откъмъ изговора на ѣ, представя малъкъ образъ (миниатура) на цѣлокупната българска езикова область съ най-много якане на юго-изтокъ, по-малко якане на североизтокъ и съ екане на западъ.

IV.

Най-любопитната особеность на Тетевенския говоръ, която го отличава отъ Ловчанския и Троянския, е въ изговора на едно особено, отворено, широко *е* (*е̂*, *ӓ*) вмѣсто старобълг. ѫ, ъ и ь подъ ударение, а безъ ударение се изговаря слабо тъмно *а*, както въ повечето български говори, напр. зӓп „зѫбъ“, но забӓ „зѫбътъ“, к′ӓшта (ке̂шта) „кѫща“, но кашту̀рка, мӓш „мѫжъ“, мӓшки, но мажа̀га, мажа̀тица и т. н.; дӓш (де̂ш) „дъждъ“, но даждѐц, пӓшкам „пъшкамъ“, но мин. вр. пашка̀х, де̂ски „дъски“, но даскѝте и пр.; заме̂глен „замъгленъ“, но магле̂ „мъгла“, пе̂н „пънь“, но панчѐ „пънче“, це̂кли „очила“, но цакло̀ „стъкло“ и под. Въ две Тетевенски села (Голѣма-Желѣзна и Старо-село) се изговаря сѫщото *е̂* (*ӓ*) и въ срички *ръ, лъ* (*ър, ъл*), които въ самия градъ Тетевенъ и въ другитѣ села се изговарятъ безъ отдѣлна ясна или тъмна гласна, съ т. н. слогово, сричкообразователно („сонантно“) *р, л*; напр. отъ една страна: вре̂бница, варбе̂ „връбница, върба“, кре̂стиш се „кръстишъ се“, но крашта̀вам, мре̂сен „мръсенъ“, но марсоте̂, вле̂к „вълкъ“, но валчѝца, ве̂лна „вълна“, но вална̀р, тле̂с „тлъстъ“, но тластѐіа и т. н, а отъ друга: врбница, врбе̂, крстиш се, крштавам, мрсен, мрсоте̂, влк, влчѝца, влна, влна̀р, тлс, тлстѐіа и т. н. Подиръ устни съгласни *б* и *м* вмѣсто слогово *л* се изговаря и *у*, както въ нѣкои западни говори: буха̀ „бълха“, но блшѝца, а̀бука и а̀блка „ябълка“, мучѝш и млчѝш и др. Тетевенското *е̂* вмѣсто *ъ* се срѣща рѣдко и въ други източни и западни говори.

V.

И откъмъ ударение народнитѣ български говори въ Ловчанско сѫ твърде интересни. Наистина и въ тритѣ околии — Ловчанска, Троянска и Тетевенска, ударението е подвижно и неопредѣлено, както въ повечето български говори, ала при отдѣлни граматични купчини (групи) изпѫкватъ значителни различия между ударението въ Ловчанско—Троянско отъ една страна и въ Тетевенско отъ друга. Нѣщо повече, и Троянското ударение се отличава по нѣкога доста много отъ Ловчанското, напр. въ миналото действит. причастие за свършено време при глаголи отъ III спрежение Троянското ударение пада върху коренната гласна, а Ловчанското като че е върху наставката (суфикса). И тъй, Ловчанската приказка въ Цоневата статия за източнобългарския вокализъмъ (СбНУ IV 513) започва съ думитѣ: Има̀лу іно̀ връмѐ ідѝн мѣ́ш и інѣ́ жина̀, а пъкъ Троянска приказка (Сб НУ VI 125) захваща: Идно̀ врѐми ѝмълу иднѣ́ ло̀шъ жинѣ́. Оставайки на страна другитѣ пакъ немаловажни различия (Ловч. жина̀ — Троян. жинѣ́, Ловч. съ уподобяване ино̀, іно̀ отъ инно, идно̀, а Троянско идно̀ и т. н.) трѣбва да изтъкнемъ особено разликитѣ въ ударението: Ловчан. има̀лу, както въ югоизточнитѣ и северозападнитѣ говори, а Троян. ѝмълу, както въ югозападнитѣ (македонскитѣ) и североизточнитѣ; сѫщо Ловч. връмѐ, както въ нѣкои северозападни говори, а Троян. врѐми = врѐме, обикновената, общобългарска форма. Въ Ловечъ се казва ку̀пилъ, ку̀пила, но турѝлъ покрай ту̀рилъ СбНУ IV 513.

VI.

Доста многобройни сѫ случаитѣ съ различни ударения при формитѣ на едносложнитѣ имена отъ мѫжки родъ за множ. число. Така въ Ловечъ имаме отъ м′а̀х (мѣхъ) мн. ч м′ъхувѐ (СбНУ III 294), а въ Тетевенъ — м′а̀хове покрай меховѐ (СбНУ XXXI 82). По сѫщия начинъ срещу вратовѐ, мн. ч. отъ вратъ „шия“ въ Тетевенско, както и въ нѣкои срѣдногорски говори, стои форма вра̀тове, а само съ членъ вратовѐте; така сев. източ. ловчан. троян. дъждувѐ, а тетевен. де̂ждове(те) и и дъждовѐте, сев. изт. ловч. троян плачувѐ — тетевен. пла̀чове и п′лачовѐте, сев. изт. — ловчан. троян. синувѐ — тетев. сѝнове и синовѐте, сев. изт. ловч. троян. умувѐ — тетев. у̀мове и умовѐте и т. н. Има множество различия въ ударението на всички останали имена отъ мѫжки, женски и срѣденъ родъ. Въ Ловечъ наприм. се казва пѐру — мн. ч. пира̀ (СбНУ. III 306, История на бълг. ез. 439), а въ Тетевенъ е запазена по-старата форма перо̀, чието ударение се потвърдява отъ сърбохърв. пѐро и руск. перо̀; въ Ловечъ се казва сѐлу (Ист. 439), а въ Тетевенъ и сѐло, но и село̀, село̀то, което е по-старо; сравн. сърбох. сѐло и руск. село̀; сѫщо така Ловчан. ру̀но, а Тетевен. руно̀, и под., а наопаки Ловчан. око̀, очѝ — Тетевен. о̀ко, о̀чи, Ловчан. сърцѐ — Тетевен. съ̀рце, съ по-старинско ударение, както се вижда и отъ рус. сѐрдце и т. н.

VII.

Глаголното ударение въ Ловчанско и Тетевенско сѫщо представя значителна шарения и то не само въ миналитѣ времена и причастия на -лъ, но и въ сегашно време. И понѣкога старинскитѣ форми сѫ запазени въ Ловечъ, по нѣкога пъкъ въ Тетевенъ. По-старинско е ударението върху крайната сричка въ глаголи като предѫ, плетѫ, метѫ, растѫ и под., които гласятъ въ Тетев. прѐда, плѐта, мѐта, ра̀ста и пр., ала за едносложнитѣ глаголи съ нѣкоя едносложна представка и съ ударение върху представката (предлога). Б. Цоневъ съ пълно право писа, че тѣхниятъ акцентенъ отметъ е по-старъ отколкото североизточното обикновено ударение върху самия глаголъ, Този отметъ е ограниченъ върху предложнитѣ едносложни глаголи (История на бълг. ез. 442) и въ Тетевенъ, тъй че тетевенскитѣ форми да у̀мра, да про̀стра, да о̀пра, да за̀вра, да за̀спа, да по̀дпра сѫ по-старински вмѣсто обикновенитѣ североизточни: да умрѫ́, да прострѫ́, да опрѫ́, да заврѫ́, да заспіѫ́, да подпрѫ́ и под. И въ формитѣ за мин. свърш. време се различава Ловчанското ударение отъ Тетевенското: както въ повечето североизточни говори, въ Ловечъ и Троянъ е преобладало коренно ударение въ глаголи като кỳпихъ, кỳпи, кỳпихме, кỳпихте и кỳпиха и прич. кỳпил, кỳпила и т. н., сжщо стàнах, стàна, стàнахме, стàнахте стàнаха, прич. стàналъ, стàнала, стàнало, стàнали и др. под., (срв. виннѣ́ш мъжѣ́т кỳпил два гѣ́лъбъ; умчѐнцето и умѝчинциту стàнъли рàну; мунчѐнциту фѣ́рлило грѐб'ънът и стàнълу тръни и т. н. въ Ловчанската приказка, записана отъ Б. Цоневъ СбНУ IV 513, 515 сл. Въ Тетевенъ тѣзи и подобнитѣ глаголни форми иматъ друго ударение — нѐ върху коренната гласна, ами върху наставката: купѝх, купѝ, купѝхме и т.н. прич. купѝл, купѝла, купѝло и пр. СбНУ XXXI 94 или викнêх, викнêл, дигнêх станêх, дигнêл, т. е. викнàл, дигнàл, станàх, дигнàл, станàл и под. както въ югоизточнитѣ и северозападнитѣ говори, а не както въ североизточнитѣ и македонскитѣ. Изотонитѣ (линиитѣ които показватъ еднакво ударение възъ една езикова карта) на миналото свършено опредѣлено време („аористъ“) се кръстосватъ: Ловчанската иде отъ североизтокъ и върви къмъ югозападъ (Македония), а Тетевенската иде отъ югоизтокъ (Родопско) и върви къмъ северозападъ.

Но особено бележито за характеристиката на говоритѣ въ Ловчанско, както изобщо за всѣка диалектологична подѣлба, е това обстоятелство, че въ сжщия ловчански говоръ, който пази въ приказкитѣ форма имàлу, се употрѣбява и форма ѝмълу, жен. р. ѝмълъ „имала“ въ пѣсень, СбНУ IV 517 (ѝмълъ мàмъ, глѐдълъ ду дѐвит сѝнъ близнàкъ). Впрочемъ ѝмала, глѐдала би могли да бждатъ и причастия отъ мин. несв. време — ѝмаше, глѐдаше, ако не отговарятъ на Троянското ѝмълу въ приказкитѣ срещу ловчанското имàлу. Не трѣбва при това да се забравя, че всички езици и говори на земята иматъ смѣсенъ характеръ и че нѣма „китайски стени“ между различнитѣ езикови и говорни области.

VIII.

Въ народнитѣ български говори има редица явления отъ рода на т. н. звукови уподобления и разподобления (асимилации и дисимилации), които въ литературния езикъ минаватъ като „неправилности“, но които сж твърде важни за всестранното изучване на езиковата дейность, за психофизиологията на речьта. Така, тамъ, дето ние пишемъ дн въ едно, открадна, падна, седна и пр. или мн въ тъмно, тъмница, стомна, пламна, съмна и др., народътъ изговаря вмѣсто съчетанието дн уподобени съгласни нн, и дори само н, та и въ Ловечъ се казва инò вмѣсто идно, инно „едно“ сжщо уткрàннити, уткрàннъли вмѣсто „откраднете“, „откраднали“, както и на други мѣста въ източно Българско сѐнна, пàнна вмѣсто седна, падна, а наопаки пъкъ обратно съ разподобление (дисимилация) се изговаря въ Тетевенско и др. тѐвно, („темно“) тевнѝца, стѐвна, плàвна, па и съвна, повна, както римува Ботйовъ:

Остави тазъ пѣсень любовна
Младъ съмъ азъ, но младость не повна.

(вмѣсто граматическото „помня“).

Въ случаи като повна вмѣсто помна, помня, имаме очевидна дисимилация, понеже вмѣсто двѣтѣ носови съгласни *мн* (устно-носово *м* и зжбноносово *н*) първата се разнодобява — вмѣсто устно-носово *м*, се вестява устно-зжбно *в*. Отъ тоя видъ е и появата на *л* вмѣсто *н* следъ *м* въ Тетевенъ и другаде (млого, млодзѝна и под. вмѣсто много, мнозина), само че тукъ се „разподобява“ втората, зжбно-носовата съгласна, вмѣсто която се изговаря близкото въ нѣкои отношения (като надзжбно-предноезично) *л*.

IX.

Особено любопитни сж различията въ думитѣ, въ словния или речниковъ имотъ на говоритѣ и езицитѣ. Докато у други народи върху географското разпространение на думитѣ („географията на думитѣ“, нѣм. Wortgeographie) се обрѫща най-голѣмо внимание, па се изработватъ и разни езикови карти или атласи съ всѣкакви изолекси (линии, що показватъ мѣстата, дето се употрѣбяватъ еднакви думи), то у насъ и досега на словната гоографѝя се гледа крайно едностранчиво и ограничено дори отъ „специалисти“, камо ли пъкъ отъ обикновенитѣ представители на българската „интелигенция“.

Дано тия думи бждатъ добре разбрани отъ учителитѣ, главно народнитѣ учители, въ Ловчанско, Троянско и Тетевенско, и дано ги накаратъ да обърнатъ внимание върху всички по-особени думи, които се срѣщатъ въ тамошнитѣ народни говори. Отъ извънредно голѣмо значение биха били сравнителни посочвания, напр. еди-кой предметъ, животно, растение и др. се нарича въ еди-кое Ловчанско село така, а въ Троянско или Тетевенско инакъ.

Изследвачътъ на българскитѣ говори въ лексикално отношение би искалъ да знае, дали и доколко се употрѣбява въ Ловчанско и Троянско думата пологар — „мѣсто дето временно или само лѣтно време нощуватъ овце и кози“, известна отъ Еленско и Тетевеецко, употрѣбена и отъ Пенча Славейковъ въ „Кървава пѣсень“. Запазени ли сж въ Троянско и Ловченско тетевенскитѣ думи: ганàда, -диш „хуля нѣкого, като му прикачимъ неприлични гнусни имена“, гурỳн „видъ джбъ“, сев. зап. бълг. държàва „всичкия недвижимъ имотъ, земя на селянинъ“, іѐрина „вълна отъ второто лѣтно стригане на овци и първото на шилета“, жабѐ „укорно название на момиче“. зберѝ-дом{ъ}„който се труди и си набавя покжщнина“, истръмбушвам „изкарвамъ вжтрешноститѣ на заклано животно“, клю̀са „видъ капанъ за ловене на мишки или др.“‘ кофчиджѐ „малъкъ ковчегъ“, кърчàг „стомна“. палàш „видъ ловджийско куче“ и подобни. Нѣкои отъ споменатитѣ думи, напр. ерина (ярина), кърчагъ и др. сж твърде старинни, както е старинно и названието чапàк (чипак), умалит. чапàче (чипаче) за видъ кжса дрешка безъ ржкави; старобълг. чьпагъ пъкъ е „бойна ризница“, „броня“. Докжде въ северна България е распространена думата чапакъ, не е посочено до сега отъ никого. Има я и най на северозападъ (Видинъ), отдѣлни непровѣрени сведения има и за Враца, Търново, Русе и др., ала за насъ въ случая е важно да се потвърди съобщението, че и въ Ловечъ тая дума била известна, „Чапак“ или „чапаче“ се носи предимно въ градоветѣ отъ жени и деца. На първо време трѣбва да се събератъ сведения за тая и другитѣ думи изъ Ловчанско, Троянско и Тетевенско: учителитѣ въ казанитѣ мѣста биха могли да съобщятъ каквото узнаятъ напр. въ редакцията на сборницитѣ „Ловечъ и Ловчанско“ чрезъ г. проф. А Иширковъ въ Университета. А по-важнитѣ отъ тѣзи съобщения ще се обнародватъ въ единъ отъ сборницитѣ и ще бѫдатъ твърде полезни за бѫдната българска география на думитѣ.

Отъ полза биха били и съобщения за имената и за следнитѣ три вида домашни птици — 1) патица, тур. юрдечка, 2) гѫска, рус. гусь и 3) пуйка мисирка, фитка, рус. индѣйка. Желателно е да се дадатъ имената на женскитѣ, на мѫжкитѣ и на малкитѣ птици (напр. пато̀к, па̀тка, па̀те, мисиро̀къ, мисѝрка, мисѝрче и т. н.).

За да се схване по-добре значението на тоя видъ говорни различия, необходимо е да се изтъкне, че общи или еднакви езици и говори не сѫществуватъ нигде и че тѣ се създаватъ възъ основа на отдѣлнитѣ, индивидуалнитѣ говори. Езиковата дейность се представя подъ видъ на една истинска антиномия (противозакономѣрность), а именно споредъ едната половина на антиномията езикътъ или говорътъ едновременно е дейность съвършено лична (абсолютно индивидуална) и съвършено обществена (абсолютно социална). Затова, значи, има толкова много различия въ говора не само въ отдалечени покрайнини на една езикова областъ, но и между говора на лица отъ близки селища и дори отъ едно и сѫщо мѣсто. Затова, значи, и тритѣ главни дѣла на Ловчанско въ широкъ смисълъ на думата — Ловчанска околия, Троянско и Тетевенско иматъ свои особености и въ гласоветѣ (фонетиката), и въ ударенията, и въ речника, изобщо въ говора или езика. И колкото повече се вдълбочава човѣкъ въ своя говоръ и въ говора на своитѣ подобни, толкова повече удивителни разлики открива наредъ и съ множество еднаквости. Тѣзи подирнитѣ сѫ последица отъ действието на общественото начало, а въ първитѣ (разликитѣ) се проявява личното начало. Тия две духовни стихии или начала никога не преставатъ да действуватъ и да създаватъ говорно разнообразие и многообразие.

Тука по-горе само накѫсо се загатна за нѣкои отъ по-главнитѣ особености на говоритѣ въ Ловчанско. И дано тия кратки загатвания накаратъ нѣкои любители на родната речь въ Ловчанско да пратятъ за обнародване въ иднитѣ книги на „Ловечъ и Ловчанско“ съобщения за нѣкои неизвестни или малко известни думи, употрѣбявани по селата въ Ловчанско, Троянско и Тетевенско.

София, 30. мартъ 1930. **Ст. Младеновъ.**

Образци отъ говоритѣ въ Ловчанско.

1. Народна приказка отъ Ловечъ

Има̀ло іно̀ връмѐ ідѝн мъ̀ш и інъ̀ жинъ̀. Те има̀ли две дица̀: іно̀ умчѐнци іно умѝчинци. Виннъ̀ш мъжъ̀т ку̀пил два̀ гъ̀лъбъ і зъръ̀чъл нъ жинъ̀ си дъ ги зго̀тви. Т'а̀ ги зъкла̀лъ і уштѝпълъ і ги ту̀рѝлъ в дулапът, па утишла̀ нъ͡удъ̀. Къту утѝвълъ, срѐшнълъ две цѝгънки, па ім рѐклъ: „марі, цѝгънки, дъ ни

іти у͡дума̀ дъ зѐмити кл'у̀чът пут прагът, па дъ͡уткра̀ннити гъ̀лъбити уд дула̀път — чи мъ͡убѝъ мъш-мѝ хъъ!“ Цѝгънкити рѐкли; „ъ, ништѐм, ништѐм“, — ъмъ͡утишлѐ, зѐли кл'у̀чът пут пра̀гътъ, утво̀рили и уткра̀ннъли гъ̀лъбити. Къту съ въ̀рнълъ жина̀тъ͡ут удъ̀ — тук гъ̀лъби, там гъ̀лъби — н'а̀мъ гъ̀лъби „Ъми сигѝ? Къко̀ шти‿сложъ нъ мъжъ сѝ? Пъ мъш-ѝ бил мло̀гу ло̀ш, тъ іъ било̀ страх дъ іъ ни биі. па зѐлъ чи си͡утр'азълъ цѝцити і ги зго̀твилъ нъмисту гъ̀лъби. Къту си душо̀л мъш-ѝ, т'а̀ му сло̀жилъ дъ іъде, ъмъ ни сѐннълъ и т'а̀ с негу. Тоі іа̀л, па зѐл дъ іъ ка̀ни: „Ила̀, жина̀, дъ іъдѐм! мло̀гу хубу͡у си зго̀твилъ!“ — „ъ, ху̀бу͡у зер, теб слътко̀, мен булѝ“. Тоі пак іал, іал и па̀к іъ пука̀нил: ила̀. жина̀, дъ іъдѐм!“ — „Теб слътко̀, мен булѝ“. „Чи што, мърѝ жина̀ ? Ко̀ тъ булѝ?“ т'а̀ му ръспра̀ілъ какту била̀ ра̀бу'ътъ и тоі вид'а̀л, чъ іа̀л чулешку мѐсу, па рѐкъл: „мъри жина̀а, ъмъ слътко̀ било̀ чулѐшкуту мѐсу! іа дъ зъко̀лим на̀шту мунчѐ: у̀тръ стънѝ ра̀ану. ступлѝ удъ̀, нъгутвѝ бръсна̀чът, грѐб'ънът и ху̀мникът ущ чи шти гу бръсним, пъ ниі дъ гу зъко̀лим“ . . .

Записалъ Б. Цоневъ СбНУ IV 513—515.

2. Народна пѣсень отъ Ловечъ

Изра̀слу ми іа̀вур дърво̀
У мо̀мини ра̀вни дво̀ри
Въ̀ршиту му ф сѝн'у нибѐ,
Ко̀ръни му в дъну-зимѐ,
Кло̀нити му с'а̀нкъ пра̀вът
Нъ мумѝти, нъ мумцѝти
И нъ ма̀лкити пудѐфки,
Чи дудо̀хъ дървудѐлци,
Дървудѐлци с крѝви бра̀дви,
Утс'а̀ку'ъ іа̀вур дърво̀,
Изд'а̀лъ'хъ тъ̀нки свѝрки,
Тъ̀нки свѝрки, ръзгуво̀рки,
Зъсвѝр'ъхъ жа̀лну-мѝлну,
Жа̀лну-мѝлну, ръзгуво̀рну:
Ко̀іту лѝби — два̀ж дъ лѝби,
Коі ни лѝби — дъ зълѝби.

Записалъ сѫщиятъ, пакъ тамъ, IV 528.

3. Народна приказка отъ Троянъ.

Идно̀ врѐми ѝмълу иднъ̀ ло̀шъ жинъ̀; т'а̀ ни била̀ блъгуда̀рнъ ут мъ̀жувътъ си вла̀с, тъ спулучѝлъ на̀і-по̀сли, т'а̀ дъ му съ̀ди и дъ извъ̀ршувъ мъ̀жувътъ ра̀бътъ, а мъжъ̀т дъ извъ̀ршувъ жѐнскътъ ра̀бъта. Идѝн пъ̀т т'а̀ въсѐднълъ мъжъ̀ си и зъфа̀нълъ дъ митѐ дво̀рът. Фъф тува̀ врѐми слу̀чилу съ мѝне идѝн чил'а̀к, ко̀іту ка̀ръл кула̀. Чил'а̀кът къту вид'а̀л, чи тъ̀зи жинъ̀ въсѐднълъ мъжъ̀т си къту мъга̀ри и митѐ, рѐкъл: „Еі, ба̀ічо, какво̀ и тува̀ н'а̀шту? сръмута̀ і дъ тъ езди жинъ̀тъ ти и дъ митѐ ут теб; аку б'а̀х а̀с нъ твоі ма̀'сту, зъкла̀л б'а̀х гъка̀въ жинъ̀!“ и си пувѐл вуло̀вити със кула̀тъ.

Жинѣ̀тъ, къту чу̀лъ тува̀, утсѐднълъ мъжѣ̀ си, изл'àзлъ нъ пъ̀т'ъ, стѝгнълъ този чил'àк и му с'àдъ нъ кулàтъ. Чил'àкът, къту съ извѝл, вид'àл, чи жинѣ̀ съ кàчилъ нъ кулàтъ му. Кàзвъ ѝ дъ слѐзи, т'à ни слѝзъ. Тъкà ѝ гълчàл, ѝнък ѝ гълчàл, ълъ т'à ни слѝзълъ ут кулàтъ и му кàзвълъ, чи т'à му і жинѣ̀. . .

Записалъ Ив. Памукчиевъ, СбНУ VI 125—6.

4. Народна пѣсень отъ Троянъ

Дѐн дъ би бо̀лен пулижàл,
Дъ ни бѐ о̀дил в го̀рни краі
Нъ гурнукрàіску мигдѐнчи,
Нъ чуфутскуту дигéнчи.
Пѝл вѝну, пѝл бе ръкѝіъ,
Па ми съ упѝ млàт Стуіàн,
Упѝ съ и пуфàли съ,
Чи ѝмъ ко̀нчи врàнену
И ѝмъ булчѐ у̀бъву:
Ко̀нчи му сру̀въ ил'àдъ,
Булчѐ му сру̀въ двà грàдъ,
Два грàдѣ, къту Суфѝіъ.
Упѝ съ и пуфàли съ,
Чи ѝмъ ко̀нчи вранену,
Зъ дéн ду Стàмбул утѝвъ,
Утѝвъ и си дуо̀д'ъ . . .

Записалъ Р. Илиевъ, СбНУ IV 58—7.

5. Народна приказка отъ Тетевенъ.

Еднò врѐме, когà ходѝл д'àдо Го̀спот по земѐта, еднѝ д'улг'ѐре, кото̀ правѝле една к'ѐшта, ископàле имàне, и кото̀ си наплниле торбѝте с парѝ, тргнêле да си сѝдат у т'àх. — На пêт'а ги срешнêл д'àдо Го̀спот и ги попѝтал какво̀ но̀сат ф торбѝте, па тие го излêгале и р'ѐкле: налѝ знàеш, — тресчѝци — д'àдо Го̀споди." Тугѝва домачн'àло на д'àда Господа, д'éту и н'ѐго излêгале, та ги прокл'ѐл — сѐ у торбê тр'ѐски да мêкнали домà си.

Записалъ Кр. Стойчевъ, СбНУ XXXI 116.

6. Народна пѣсень отъ Тетевенско.

Ист'ѐкла е іàсна ѕвездê,
        Брàіно Лàле,
Нат Лàлово сѝво стàдо,
        Брàіно Лàле,
Нê е билà іàсна ѕвездê,
        Брàіно Лàле,
На е билà Лàловата,
        Брàйно Лàле,
Лàловата либо̀вница.

Записалъ Ив. Унджиевъ

7. Народна пѣсень отъ Тетевенско.

— Не сто̀і, мо̀ме, на пéнджере, на джàмове
И не стрѐл'аі чернѝ о̀чи камто м'éне,
Че изгор'à мо̀іто срце зарат т'ѐбе.
„Ах да би гор'àло тво̀іто срце зарат м'ѐне,
Тѝ би дош'àл кугѝ годе у домà,
Не бѝ ч'акàл іàсно слнце да зàіде,
Не би ч'акàл іѐсен м'ѐсец да грѐіне
Іàсно слнце за орàч'а, копàч'а,
Іѐсен мéсец за пêтници, дру̀мници,
Тѐмни но̀шти за двѐ млàди кото нàс.

Записалъ Ив. Унджиевъ

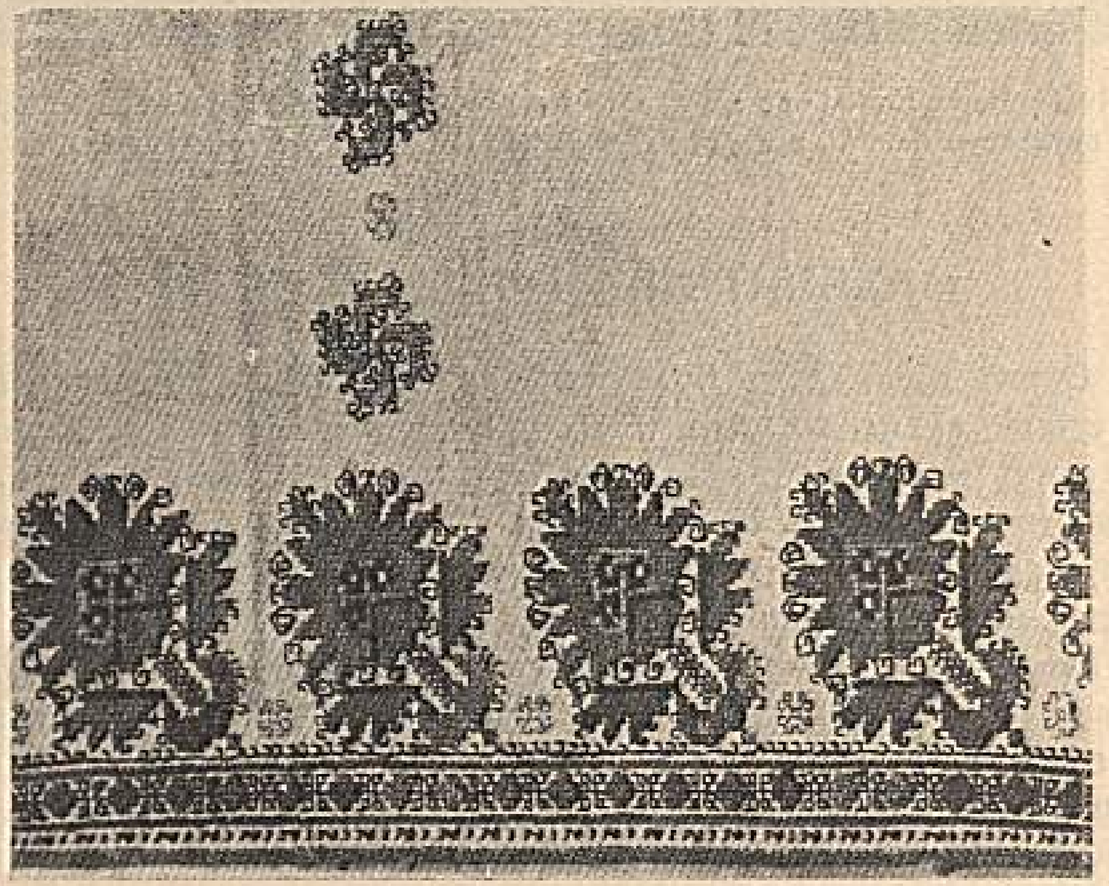

Обр. 18. — Ржкавъ отъ риза „бѣлушка" отъ с. Враца.

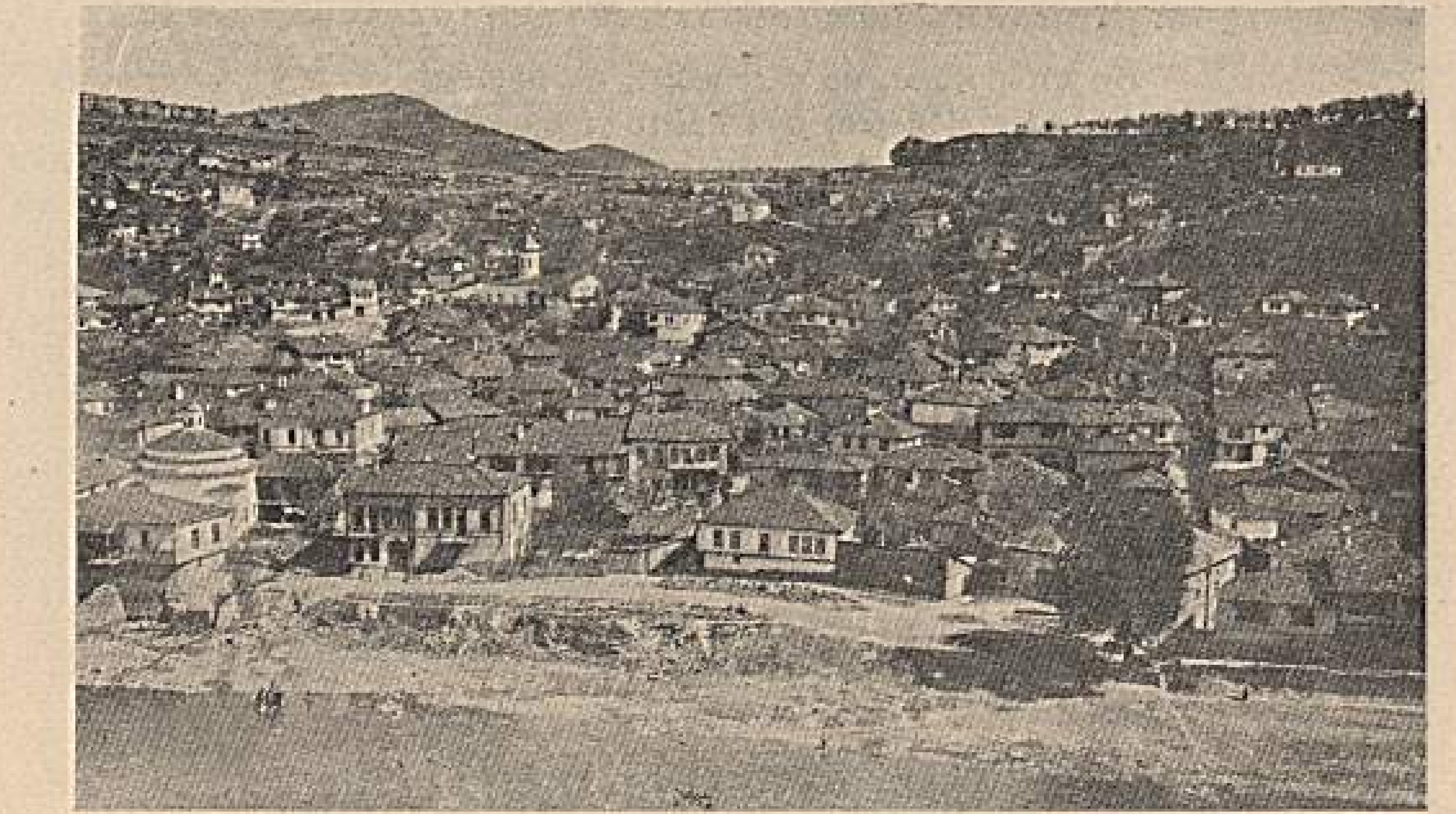

Образъ 19. — Варошътъ. Горе въ лѣво е Бахиря, а въ дѣсно Керкенека и Сармосака. Долу въ лѣво е банята, а въ дѣсно задъ дървото се издигала Хюнкяръ джамия.

МАХАЛИТѢ ВЪ ГРАДЪ ЛОВЕЧЪ.

Рѣка Осъмъ дѣли градъ Ловечъ на две части. Тѣ сѫ свързани сега съ два моста, но е било време, когато е имало три моста, но често е оставалъ градътъ и само съ единъ мостъ, който свързува не само дветѣ части на града, но служи и за далечното съобщение. На дѣсно отъ Осъмъ, стѣснено между него и скалиститѣ спускове на Хисаря и Чилинска стена, се разтила Варошътъ. Това е старата часть на града, сѫщинския градъ, групиранъ около старата крепость. Надлъжъ презъ него, отъ единия край до другия, върви главната улица, наричана Друмътъ. Той е стария римски пѫть, отъ който сѫ останали следи вънъ отъ града.

Варошътъ се дѣли на Долни и Горни край, които сѫ имали преди идването на владиката Дионисий отдѣлни общини около своитѣ черкви и училища. Точна граница между Горни и Долни край нѣма. Зависи отъ това, къмъ коя енория спадатъ кѫщитѣ. Помня добре, че Кючюкъ Бочу, чиято кѫща се намира близо до училището „Екзархъ Иосифъ I“, ходѣше да се черкува въ Горнокрайската черква.

Крайнитѣ части на Вароша съставятъ отдѣлни малки махали. Отъ наймалката тѣснина между Хисаря и Осъма нагоре се разтила махалата Дръстени[1]), чието име стои во връзка съ издръстването на черги въ воденичната вада, която тече покрай Друма. Отъ Долни край надолу се простирала махалата Мустафа, тя преминавала по́ на долу въ Циганската махала, въ която живѣли християнски цигани, що се напълно побългарили. Откѫснати отъ Циганската махала, се разтилатъ още по̀ на долу Табаханитѣ[1]). Високо по каменноститѣ тераси на Хисаря се редили кѫщитѣ на Керкенека, а подъ самия Хисарь е мѣстностьта Сармосакъ. Надъ Долни край, по стрѫмнитѣ склонове на Чилинска стена, е махалата Бахиря. Между Бахиря и Керкенека се разтила малка равна часть, която дѣли Хисаря отъ Чилинска стена, тя се нарича Старо-хоро.

Во Вароша главната часть на населението преди освобождението на България отъ турското робство било българско. Турци сѫ живѣли въ предвечерието на руско-турската война (1877—1878 год.) въ махалата Мустафа и край Осъма въ Долни край. Въ по-минали години тѣ живѣли и далеко въ Горни край, за което свидетелствуваше Абаджийската джамия[2]) съ теке до кѫщата на Иванча Ахмака, гдето е сега училището Екзархъ Иосифъ I. За богомолскитѣ нужди на турцитѣ во Вароша служили още три други джамии: Хюнкяръ джамия до Осъма, която бѣ преобърната на менгеме, Дюлюмъ джамия[3]), която

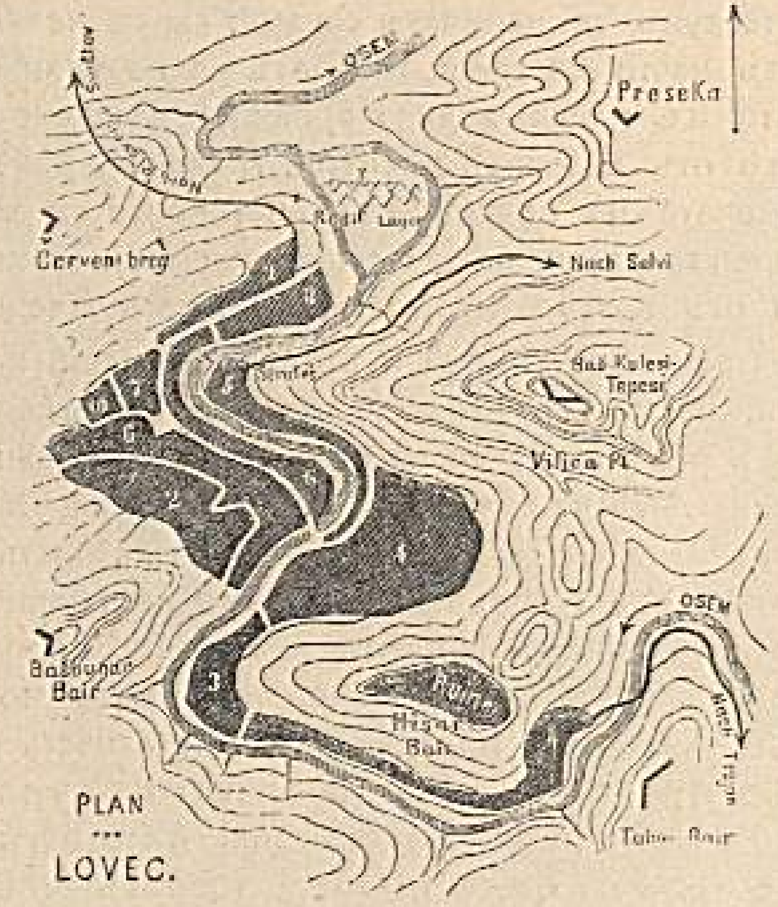

Образъ 20. — Планъ на градъ Ловечъ, изработенъ въ турско време отъ Ф. Каницъ.

Християнски махали:
1. Долни край, 2 Хармане, 3, Горни край, 4. Дръстени.

Мухамедански махали:
5. Мустафа махала, 6. Дикисанъ махала, 7. Абдурахманъ махала,
8. Киатъ Вели махала, 9. Чаушъ Мехмедъ махала, 10 Циганска (парцалъ) махалз.

---

[1]) Гледай образъ 13 на първа книга отъ „Ловечъ и Ловчанско“.

[1]) Гледай образъ 5 на първа книга отъ „Ловечъ и Ловчанско“.

[2]) Има повѣрие, че тая джамия била черква св. Троица и понеже на св. Троица е патрония праздникъ на абаджии и кафтанджии, то й останало старото име абаджийска.

[3]) Дължината на стената на тая джамия е била 40 крачки, колкото и на дюлюма, затова е наречена и Дюлюмъ-джамия.

бѣ преобърната на сграда за пожарна команда, и Орта джамия на площада Тодоръ Кирковъ. Сега не живѣятъ турци во Вароша и джамиитѣ сѫ отчасти или напълно разрушени.

Варошътъ въ по-голѣмата си часть има южно-европейски или римски типъ. Тукъ градътъ е построенъ амфитеатрално, като бѣха накацали по-рано малки бѣлосани кѫщи до най-голѣмитѣ височини на Бахиря и Керкенека. Сега тѣзи махали се разредиха, сринатитѣ кѫщи не се възстановиха. Улицитѣ сѫ тѣсни и криви, кѫщитѣ гѫсто застроени една до друга. Малки градинки се срѣщатъ рѣдко, а често и дворовeтѣ сѫ малки и тъмни. Новиятъ планъ на града е засегналъ само Друма и улицата за Долнокрайската черква Св. Богородица. Старитѣ улици, които тукъ се наричатъ сокаци, сѫ съ калдаръмъ послани, а нѣкѫде по високитѣ части на града излизатъ на повърхнината гладки варовити скали, по които се мѫчно ходи. Поройнитѣ дъждове миятъ улицитѣ и отнасятъ мръсотиитѣ отъ високитѣ части на града въ рѣката. По-рано улицитѣ сѫ носили имената на по-виднитѣ лица, които сѫ живѣли на тѣхъ, а сега повечето сѫ преименувани, като сѫ предпочетени имената на заслужени ловчане и българи отъ други мѣста, а сѫщо и на чужденци, най-вече руси.

Въ долната часть на Долни край и въ южната часть на Мустафа махала имаше, както и сега, чаршия и ставаше пазарь на мегданя (сега площадъ Тодоръ Кирковъ). Въ тая махала се намира и голѣмата баня (хамамъ), която услужва и сега на жителитѣ не само на Ловечъ, но и на близкитѣ села.

Отъ лѣвата страна на Осъмъ се разтила равната часть на града, която е била населена главно отъ турци; тя нѣма общо име, наричаха я съ общо име Аша махле, което име е сѫщевременно име на махала. Българи сѫ живѣли само въ Харманска махала, която въ турско време е имала своя отдѣлна община съ черква и училище. Тя е нова махала. Въ равната часть на градъ Ловечъ Каницъ различава въ турско време още махалитѣ: Абдурахманъ, Чаушъ Мехмедъ, Киатибъ Вели и Циганска или парцалъ махала. (Гледай образъ 20). Високата часть на града, гдето се издигатъ сега зданията на американската девическа гимназия, се наричала Дикисанъ съ стръмна скалиста улица Кая-пазарь. Задъ казармата се разтилала бедната махала Сазлъкъ, а между Хармането, Абдурахманъ и Сазлъка — махалата Враджа.

Въ противоположность на Вароша равната лѣвоосъмска часть на града, която сега е напълно планирана и наново застроена, е била зашумена съ овощни дървета на пространнитѣ градини. Тя имала напълно ориенталски типъ. Имала една-две главни широки улици, а останалитѣ били кѫси, криви и често пѫти задънени. Кѫщитѣ били обърнати главно къмъ градинитѣ и дворовeтѣ. Многобройнитѣ минарета на джамии, които се издигали во всички махали, придавали особено красивъ изгледъ на града. Въ главната улица, по която водилъ пѫтя за Плѣвенъ, се издигали хубавитѣ джамии: Кюпрю джамеси, Байрамли джамеси, Бозлукъ джамеси, Мюфти джамия (едничка оцѣлѣла) и Афузъ Ахмедъ джамеси при Серафимъ Венковъ[1]). Освенъ нѣколко други джамии въ тая часть на града се издигали и мечети, малки дъсчени молебни домове. Конакътъ, пощата, дибоятъ и други правителствени и турски обществени сгради се намирали близо до конака, който се издигалъ край Осъма; между тѣхъ е и една баня (хамамъ), която е отдавна срутена. Казармата се намирала на мѣстото на днешната, а лагерътъ на Сърь-пазарь, на острова, както показва и Каницъ на плана. Главната чаршия се простирала по главната улица, като почнемъ отъ моста и свършимъ до Афузъ Ахмедъ джамия срѣщу днешната гимназия. Предъ днешнитѣ казарми се разтилаха турски гробища; сѫщо и въ равнището предъ Червенъ брѣгъ. Во Вароша имаше турски гробища въ Табашко поле. Въ турско време българитѣ се ровили въ черковнитѣ дворове и въ черковищата, а следъ освобождението гробищата си мѣниха нѣколко пѫти мѣстата.

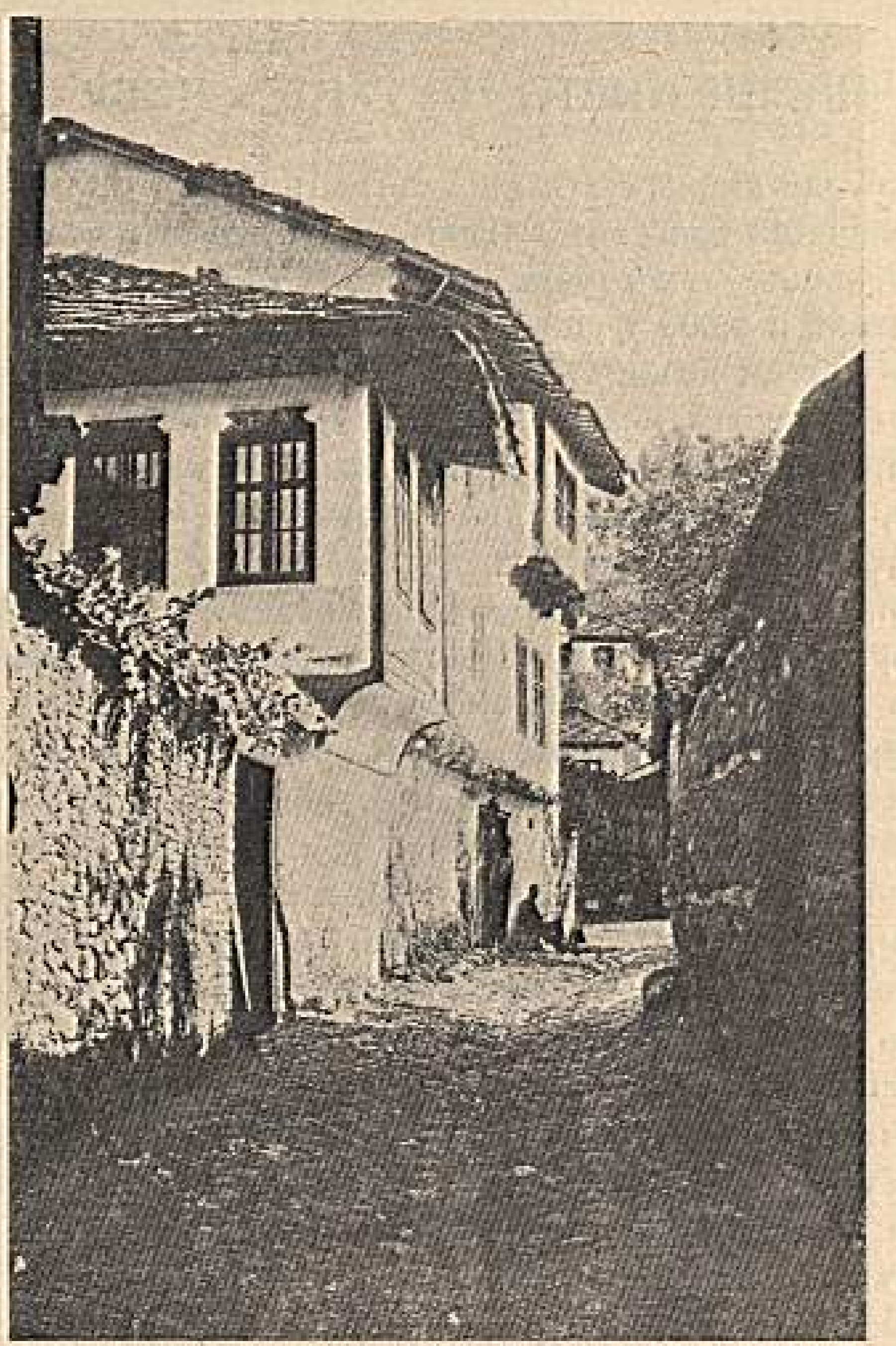

Образъ 21. — Улица отъ Вароша.

А. Иширковъ.

---

[1]) Нѣкои сведения за тая статийка длъжа на Ив. П. Димитровъ, адокатъ въ Ловечъ.

НАСЕЛЕНИЕТО НА ГРАДЪ ЛОВЕЧЪ

Първа, що годе вѣрна, статистика за градъ Ловечъ имаме отъ никополския български католически епископъ Филипъ Станиславовъ. Съ дата 4 февруарий 1659 година той пише, че въ града има около 2000 мѫже и жени отъ православно изповедание и 5,000 турци[1]). Къмъ това време Евлия Челеби пише, че въ Ловечъ има три хиляди кѫщи[2]). Знаемъ отъ много други описания на Евлия, че той обича да преувеличава, иначе би излѣзло населението на Ловечъ надъ 15,000. Турското правителство предприело преброяване на населението въ държавата въ 1643 година, което докарало голѣмъ смутъ у населението, защото не знаяло, защо ставало това преброяване[3]), но до сега не сѫ излѣзли на бѣлъ свѣтъ никакви известия за него. Въ географски речници и географски нарѫчни книги и въ статии върху Европейска Турция сѫ съобщавани въ миналия вѣкъ най-различни числа за населението въ Ловечъ. Пò за вѣрване сѫ числата, които ни даватъ пѫтешественици, що сѫ минали презъ Ловечъ. Така Ами Буе, който е пѫтувалъ презъ Ловечъ въ 1837 година, пише въ своя пѫтеописъ, изданъ въ Виена 1854 година, че градътъ има най-малко 12 до 15,000 жители. Триста кѫщи или фамилии сѫ християнски, а останалитѣ мухамедански[4]). Ако смѣтнемъ по 6 души въ християнска кѫща, то броятъ на българитѣ би билъ около 1,800 души, а на турцитѣ надъ 10,000. Г. Лежанъ въ една своя статия, която представя спомени отъ негово пѫтуване презъ България и Тракия въ 1857 година, пише, че Ловечъ има около 15,000 души жители[5]). За населението въ Ловечъ преди освобождението на България ни е далъ добри сведения Феликсъ Каницъ, който се бавилъ дълго време въ Ловечъ и е ималъ добри приятели между българи и турци и е билъ добре гледанъ отъ турската власть. Споредъ него въ 1871 година Ловечъ е ималъ повече отъ 12,000 жители. Той смѣталъ около 1,200 турски кѫщи по 5 души жители — 6000, около 800 български кѫщи по 6 жители 4,800 души, къмъ тѣхъ трѣбва да се прибавятъ войска и стражари, чужденци и прирьстътъ отъ времето, когато сѫ броени кѫщитѣ до 1871 година или всичко още 1,200 души, или всичко около 12,000 души. Каницъ ни дава още броя на дюкени, джамии, черкви и други

---

[1]) Гледай въ „Ловечъ и Ловчанско", кн. I, стр. 116.

[2]) Се́ тамъ, стр. 116.

[3]) Се́ тамъ, кн. II, стр. 16.

[4]) Ami Boué, Recueil d'itnéraires dans la Turquie d'Europe. Tome I, Wienne 1854, стр. 27.

[5]) Guillaum Lejean, Du Danube aux Balkans. Souvenir d'un voyage dans la Bulgarie et la Thrace. Revue contemporaine. Paris 1858, стр. 827. Сравни у Д-ръ Н. Миховъ, Населението на Турция и България презъ XVIII и XIX в. София 1929, III, стр. 270.

обществени и търговскоиндостриални заведения споредъ официалната турска статистика отъ 1870 година. Той наброява повече отъ 3000 сгради въ Ловечъ[1]).

Населението въ Ловечъ подъ турското владичество во връзка съ различни политически събития и разни болести, особено чума, е мѣнило често своя брой, така щото не трѣбва да ни се вижда чудно, ако въ нѣкои статистики срѣщнемъ много по-малъкъ брой на население за града. Въ края на 18 и началото на 19 вѣкъ по време на кърджалийскитѣ и пазавантови вилнения много ловчане се разбѣгали. Сѫщо въ руско-турската война 1810 година много ловчане българи избѣгали въ Влашко и мнозина отъ тѣхъ не се върнали вече. Презъ чумавитѣ години 1836—38 измрѣли много ловчане, особено турци, които, като фаталисти, не напущали града. Младитѣ турци гинѣли много и въ честитѣ войни съруситѣ и во възсталалитѣ страни Сърбия, Гърция и другаде. Най-после на 13 юлий 1877 година бѣха изклани отъ турцитѣ нѣколко стотини българи, а турцитѣ, провинени въ кланетата, масово напустнаха града, когато той бѣ взетъ повторно отъ руситѣ (22. IX. с. г.). Следъ войната много българи измрѣха отъ тифъ. Но благодарение на доброто географско положение на Ловечъ, намалѣлото му население се бързо запълваше отъ нови преселенци изъ съседнитѣ села, а най-вече отъ Старопланинскитѣ покраинини.

Въ първата половина на миналия вѣкъ Ловечъ се силно побългарилъ. Живи хора помнятъ турски кѫщи чакъ срещу горнокрайската — Абаджийската джамия, напр. такава била кѫщата на Иванча Владиковъ, а къмъ края на турското владичество българитѣ бѣха се настанили между турскитѣ кѫщи около банята. Турцитѣ намалявали и усиромашявали, тѣ продавали своитѣ кѫщи въ срѣдата на града на заможнитѣ българи, а си купували или строѣли кѫщи по краищата на града, особено по Дикисанъ и къмъ Стратишъ. Българитѣ се настанявали отъ една страна вѫтре въ града, отъ друга страна тѣ създали на западъ отъ града нова махала Хармането, откѫсната съвсемъ чрезъ турски махали отъ българитѣ во Вароша. Тѣ си създали община, черква и училище. Хармането се развило вънъ отъ старитѣ граници на града, който е отивалъ порано само до шарампола (окопа), копанъ за защита на града въ 1810 година. Растѣла съ нови селски преселенци отъ горнитѣ села и махалата Дръстени[2])

Следъ освобождението на България отъ турцитѣ въ септемврий 1877 година, споредъ Каница, Ловечъ е ималъ наредъ съ съборенитѣ турски кѫщи 930 български кѫщи съ 4,600 жители; имало още 300 православни цигани и 150 турци. Освенъ това е имало една дружина отъ около 1000 души българска милиция[3]). Белгийскиятъ генераленъ консулъ Р. Янсенъ въ София въ своя рапортъ съ дата 4 юний 1880 г. пише, че Ловечъ, който преди войната броилъ 15,000 души, ималъ въ 1880 година едва 5000[4]).

---

[1]) F. Kanitz, Donau — Bulgarien und der Balkan. Второ издание, Leipzig 1882, т. II, стр. 18. Вижъ у Д-ръ П. Ив. Стояновъ, Ф. Каницъ, Градътъ Ловечъ отъ основаването му до освобождението му. Преводъ отъ нѣмски отъ Д-ръ П. Ив. Стояновъ, Ловечъ 1902.

[2]) А. Иширковъ, Долината на рѣка Осъмъ [Български Прѣгледъ, год. IV, кн. II, София, 1907, стр. 60].

[3]) F. Kanitz, Donau — Bulgarien etc. II, 23.

[4]) R. Jenssen, Recueil consulaire. Tome XXXII, Année 1880. Bruxelle 1880, стр. 446. Сравни Д-ръ Н. Миховъ, Населението на Турция и България презъ XVIII и XIX в. т. III, стр. 230.

На 31 декемврий 1880 година се извърши първото официално преброяване на населението въ България; споредъ него Ловечъ е ималъ 5,898 жители, заедно съ войската. За периода отъ 1880 до 1926 година, когато стана последното преброявне на населението въ България, виждаме броя на Ловчанското население отъ следната таблица:

Година	Население	Увеличение на населен ето %	Срѣдно годишенъ прирѫсть %
1880	5,898	18·82	2·69
1887	7,008		
1892	6,925	—1·19	—0·24
1900	7,956	14·89	1·86
1905	8,178	2·79	0·56
1910	8,421	2·97	0·59
1920	8,148	—3·24	—0·32
1926	9,135	12·11	1·97[1]

Населението въ Ловечъ не е могло да се увеличава равномѣрно презъ периода отъ 1880 до 1926 година. За тоя цѣлъ периодъ то е показало действителенъ прирѫстъ само 54·88% или срѣдногодишно 1·18%, който е по-малъкъ отъ срѣдногодишния естественъ прирѫстъ на населението въ България. Липсуватъ ни много данни, за да направимъ сполучлива анализа на горепреведената таблица. За периода 1880—1887 година голѣмиятъ прирѫстъ на населението (2·69%) се лесно обяснява. Следъ войната турцитѣ напустнаха масово Ловечъ и останаха много празни кѫщи и имоти, въ които се настаниха селяни, дошли главно отъ Троянско. Но какъ да си обяснимъ бързото намаляване на населението за периода 1887—1892 година? За сега не мога да доловя достатъчно факти, които докарали намаление на населението, освенъ изселването на часть отъ завърналитѣ се турци (119 души) и слабиятъ прирѫстъ на българитѣ (само 43 души). Кога изучаваме движението на населението въ Ловечъ, трѣбва да имаме предъ очи слабия естественъ прирѫстъ на населението му. За периода 1887—1892 г. той е само 0·78% срѣдногодишно, когато общо за България той е по-голѣмъ. Освенъ това, тъкмо въ тоя периодъ не сѫ дошли въ града много преселници, което личи отъ процента на мѣстнороденитѣ: въ 1887 година били 63·54%, а въ 1892 год. 69·54%. Свръхъ това, тъкмо въ тоя периодъ става значителна промѣна въ съобщителната мрежа на България. Въ 1899 година се прокарва централната желѣзно-пѫтна линия София—Плѣвенъ—Шуменъ—Варна; нейнитѣ станции отнели много отъ търговията на селата, които лежатъ близо до нея и търгували по-рано въ Ловечъ. Въ периода 1910 до 1920 година населението на Ловечъ намалѣло най-много (—0·32%), което се обяснява съ двѣтѣ войни, въ които загинаха много ловчане. Най-подиръ въ периода 1920—1926 година имаме значителенъ прирѫстъ, което се обяснява чрезъ прииждане на забогатѣли селяни въ града. До като въ 1920 година роденитѣ въ Ловечъ съставяли 67·57%, въ 1926 година тѣ били само 55·28%. Преселенитѣ отъ селата въ Ловчанска околия били въ 1920 година 15·90%, а въ 1926 год. 19·12%. Увеличение показватъ и преселенитѣ отъ други части на Царството.

Малкиятъ действителенъ прирѫстъ на населението въ Ловечъ се дължи на малкия естественъ прирѫстъ на населението: за периода 1887—1926[1] година, той е срѣдногодишенъ 0·51%, като е билъ най-голѣмъ за годинитѣ 1887—1892 г. 0·78, а най-малъкъ за годинитѣ 1911—1912—0·13%. И ако населението на Ловечъ се е увеличавало, то се дължи на голѣмото преселничество.

Ловчанетѣ, особено мѫжетѣ, се изселватъ, а тѣхното мѣсто се заема отъ пришелци, най-много отъ селата. 31% отъ жителитѣ на Ловечъ сѫ родени въ селата на България и 11·32% въ други градове на България. Освенъ това, 2·42% отъ населението на Ловечъ е родено въ чужбина, най-вече въ Македония (70 души) и Добруджа (33). Ловчанетѣ се селятъ най-вече въ София, гдето сѫ повече отъ 350 семейства.

Преселническото население въ Ловечъ докарало особено отношение въ броя на мѫже и жени. Отъ Ловечъ се изселватъ повече мѫже отколкото жени, затова на 1000 мѫже, родени въ Ловечъ, се падатъ споредъ преброяването отъ 1926 година 1120 жени. Тѣзи, които сѫ преселватъ отъ селата на сѫщата околия и отъ другитѣ околии на Царството сѫ предимно мѫже: на 1000 мѫже 680 жени. Съвсемъ противното представятъ преселенитѣ отъ градоветѣ: при тѣхъ силно преобладаватъ женитѣ. Отъ дошлитѣ изъ градоветѣ на окрѫга на 1000 мѫже се падатъ 1,253 жени, а изъ другитѣ градове на Царството 1,970 жени. Ако преброяването не ставаше на 31 декемврий, когато училищата иматъ разпусъ, бихме приели, че въ ловчанскитѣ училища, особено въ американското, дохождатъ много ученички отъ другитѣ градове. Въ последно време ловчане се женятъ често за жени отъ други градове, особено отъ Троянъ.

Отъ роденитѣ въ България ловчански граждани се падатъ на 1,000 мѫже 1,025 жени, а отъ роденитѣ въ чужбина само 688. Отъ всички жители на Ловечъ на 1000 мѫже се падатъ 1011 жени. Забелезва се постепено изравнение на двата пола: въ 1920 година на 1,000 мѫже сѫ се падали 1031 жени.

У българитѣ различието въ броя на мѫже и жени е по-малко (на 1,000 м. — 1,021 ж.) отколкото у турцитѣ (на 1,000 м. = 952 ж.), още по-голѣмо е то у другитѣ народности, у които мѫжетѣ сѫ много пѫти повече отъ женитѣ.

Населението въ Ловечъ е почти напълно еднородно. Българитѣ сѫ споредъ преброяването въ 1926 год. 8,658 или 94·78%. На второ мѣсто идатъ турцитѣ — 326 или 3·57%; следната таблица ни дава броя на различнитѣ народности въ Ловечъ (1926 г).

---

[1] Господинъ Грудовъ, чиновникъ въ Дирекцията на Статистиката, мой бившъ студентъ ми съобщи непечатанитѣ още статистически данни за 1926 г., благодаря му.

[1] За периода 1880—1887 година естественият прирѫстъ е предаденъ много погрѣшно (4·47%), затова не го вземаме во внимание.

Народность	Мжже	Жени	Всичко	%
Българи	4285	4373	8658	94·78
Турци.	167	159	326	3·57
Руси.	56	14	70	0·77
Цигани	11	12	23	0·25
Други.	23	35	58	0·63

Българитѣ сж увеличили своя брой чрезъ естественъ прирьстъ и преиждане отвънъ: отъ 5,898 въ 1880 година до 8,658 въ 1926 година или 1·8% срѣдногодишенъ прирьстъ. Този голѣмъ приръсгъ на българитѣ въ Ловечъ не е билъ постояненъ. Били сж периоди, както е случай въ 1887—1892 и 1910—1920 година, когато броятъ на българитѣ е намалявалъ и е докарвалъ намаление въ общия брой на населението, както видѣхме. Въ Ловечъ имаше здраво старо гражданство, което поглъщаше и приравняваше къмъ себе си новитѣ преселенци. Въ всички времена забогатявали преселенцитѣ, тѣ чрезъ женидби съ ловчанки сж ставали такива, каквато е жената. Женскиятъ родъ е вземалъ почти винаги надмощие. Съ по-високата си култура ловчанетѣ заличавали различията между старитѣ жители и новитѣ поселенци, които отъ своя страна внасяли нова укрепителна струя у старото градско население, което е наклонно на израждане.

Турцитѣ бѣха преди освобождението на България мнозинство въ града. Много турци знаяха да говорятъ български. Може би мнозина сж били потомци на помаци или преселени въ града помаци отъ ловчанскитѣ помашки села. Освенъ това у Вароша, въ Долни край, турски и български кжщи бѣха една до друга и турскитѣ деца изучаваха български езикъ, както и българскитѣ — турски.

Веднага следъ освобождението на градъ Ловечъ отъ турската власть, септемврий 1877 година, турското население отъ Ловечъ избѣга. Отпосле се възвърнаха мнозина, повече съ намѣрение да продадатъ имота си и се изселятъ окончателно, отколкото да останатъ за винаги въ града. Въ 1880 година тѣхниятъ брой бѣше 640 или 10·86%, а въ 1926 година 326 или 3·57%. Трѣбва да забележа, че въ 1926 год. сж броени за турци най-малко 100 цигани мухамедани. Въ 1910 година сж броени 136 цигани а въ 1926 г. само 23; и въ другитѣ преброявания броятъ на циганитѣ е малъкъ.

Турцитѣ иматъ своя духовна община, една джамия и въ нея първоначално училище.

Цигани е имало винаги въ Ловечъ. Християнскитѣ цигани живѣяха въ така наречената Циганска махала отъ площада Тодоръ Кирковъ надолу покрай рѣката. Тѣ бѣха ковачи. Следъ освобождението на България въ тѣхната махала се настаниха преселенци и ловчане и циганитѣ се побългариха. Изъ тѣхната срѣда излѣзоха чиновници и офицери. Този процесъ на претопяване въ българи на християни цигани е станалъ въ много наши градове и села. Отъ български цигани бѣше Д-ръ Атанасъ Димитровъ, вече покойникъ, отъ Котленско, който стана лекторъ по нѣмски езикъ въ Университета. Той не се стѣсни да се пише по народность циганинъ въ докторската си диплома. Ф. Каницъ наброявалъ веднага следъ освобождението християнскитѣ цигани въ Ловечъ до 300.

Въ другия край на града, по-рано задъ казармата, а отпосле до „Хамбаря", се разтилаше сжщинската Циганска махала, съ цигани мухамедани, които живѣяха въ малки слабо построени кжщурки. Тѣзи цигани се отчасти потурчиха и се изгубиха между другото население, — сега нѣма въ Ловечъ циганска махала. Въ 1880 година не сж отбележени цигани. Християнскитѣ сж били броени като българи, а мухамеданскитѣ като турци. Сжщо въ 1892 година не сж отбележени цигани, а въ 1910 год. 136, за да спаднатъ въ 1920 г. на 14.

Руситѣ сж нови преселенци, следъ руската революция въ 1918 година. По-рано бѣха останали отъ време на окупацията двама руси, които сигурно отдавна сж умрѣли. Тѣхниятъ брой ту е намалявалъ, ту се увеличавалъ. Въ 1920 година сж били 14 (12 м. и 2 ж.), а въ 1926 год. 56 м. и 14 ж.

Ловчански жители отъ други народности, освенъ споменатитѣ вече, не сж нѣщо постоянно и се мѣнятъ всѣка година. За 1926 година отъ 58 души, поставени въ графата други, били 8 гърци, 9 евреи, 8 арменци, 14 нѣмци и 5 помаци. Броятъ на гърцитѣ се мѣнилъ отъ 2 въ 1887 г. на 9 въ 1926. Тѣ сж случайни гости. Дори въ турско време, когато е имало владици гърци, рѣдко сж живѣли въ Ловечъ гърци и то главно лѣкари — хекими. Имената на Урумовъ и Гърковъ, преименуванъ отпосле въ Горовъ, напомнятъ повече тѣхния начинъ на животъ и търговия съ гърцитѣ, отколкото произхода имъ. Евреи не е имало въ Ловечъ. Евлия Челеби споменува еврейска махала въ Ловечъ въ 17 вѣкъ, но това съ нищо не се потвърдява до сега. Тѣхниятъ брой отъ 1880 до 1926 година се мѣнилъ отъ 1 въ 1892 год. на 9 въ 1926. Евреи се женили въ Ловечъ за българки и приемали християнство, такъвъ случай е съ тенекеджията Иванъ и съ Бориса ханджията. Арменци въ 1920 г. не е имало, въ 1892 год. 1 а въ 1926 год. 8. Албанци сж броени само въ 1920 год. (8) сжщо сърби (4) въ сжщата година. Ромъни не сж отбелезани при всѣко преброяване, но въ 1900 год. — 13. Въ 1926 година за пръвъ пжть сж отбелезани 14 нѣмци, навѣрно во връзка съ постройката на електрическата централа. Въ 1887 и 1900 се споменуватъ татари, а въ 1926 год. и 5 помаци.

Еднородството на населението въ Ловечъ се изразява не само по народность а и по вѣра. Източноправославнитѣ сж 8,735 или 95·62% отъ цѣлото градско население. Следъ тѣхъ по брой идатъ мухамеданитѣ — 336 или 3·68%. Мухамедани сж турцитѣ и цигани. Протестанти сж 39, отъ които 4 мжже и 35 жени. Интересно е, че въ 1920 година броятъ на мжжетѣ билъ пакъ 4 а на женитѣ само 12. Въ Ловечъ преди освобождението имаше протестанти и може би повече отколкото сега, макаръ да сжществува отдавна американско училище въ града. Голѣмиятъ брой на женитѣ протестанки се обяснява съ броя на американскитѣ учителки и нѣкои протестански ученички изъ други части на България[1]. Католицитѣ оставатъ се́ сжщия брой 4 мжже и 4 жени.

---

[1] Едно съобщение отъ Ловчанската градска община дава броя на протестантитѣ въ Ловечъ много по-голѣмъ: 67, отъ които родени въ Ловечъ 15 мжже и 29 жени и родени въ други общини 6 мжже и 17 жени, общо 21 мжже и 46 жени.

Малко сѫ ловчански граждани съ чуждо поданство. На първо мѣсто идатъруситѣ съ своето не българско поданство, на брой 77, отъ тѣхъ 58 м. и 19 ж. Другитѣ 35 чуждоподанни се разпредѣлятъ главно между нѣмцитѣ, а може би и гърцитѣ, които сѫ се случили при преброяването въ Ловечъ.

Кога изучаваме населението на нѣкое селище или страна, важно е да се знае броя на жителитѣ по възрасть. Следната таблица ни дава това:

Години	Мѫже	Жени	Всичко	%	
до 1 год.. .	79	66	145	1.59	
0— 5 „ . .	395	366	761	8.33	15.13
5—10 „ . .	315	306	621	6.80	
10—15 „ . .	328	402	730	7.79	21.52
15—20 „ . .	636	600	1236	13.53	
20—25 „ . .	606	395	1001	10.96	19.67
25—30 „ . .	395	401	796	8.71	
30—35 „ . .	323	393	716	7·84	14.33
35—40 „ . .	269	324	593	6.49	
40—45 „ . .	262	285	547	5.99	
45—50 „ . .	207	230	437	4.78	
50—60 „ . .	360	418	778	8 52	
60—70 „ . .	260	277	537	5.88	
70—80 „ . .	137	141	278	3.04	
80—90 „ . .	39	46	85	0.93	
90—100 „ . .	10	8	18	0.20	
Непок. възр. .	—	1	1	0.01	
Всичко . .					

Анализата на тая таблица може да ни даде разяснения за много случаи, когато възрастьта на хората има значение. Въ Ловечъ се срѣщатъ доста стари хора и статистиката ни показва, че стотина души сѫ надминали осемдесета година. Въ статистиката за 1920 година бѣше отбелезанъ и единъ столѣтникъ.

Грамотностьта на населението въ Ловечъ, взета изцѣло, е 71·78%, а като извадимъ броя на децата до 6 години, отъ които не можемъ да изискваме да сѫ грамотни, тя се увеличава на 81·74%. Грамотностьта на населението излиза още по-голѣма, ако смѣтнемъ само българитѣ; у тухъ тя е общо 73·77%, а безъ децата до 6 години — 83·59%. Грамотностьта на населението въ Ловечъ не отстѫпа на грамотностьта въ другитѣ български градове, между тѣхъ и на София. Тя всѣкогодишно расте. Ловчанетѣ сѫ познати като ученолюбиви. И по грамотность женитѣ не отстѫпатъ много на мѫжетѣ (66·2% срещу 81·5%, смѣтнато заедно съ децата до 6 години).

Цифренни дани за другитѣ отдѣли на демографията ще се разгледатъ во врѫзка съ съответнитѣ дѣлове на социалния и стопански животъ въ гр. Ловечъ.

А. Иширковъ

ИЗЪ СТОПАНСКОТО МИНАЛО НА ГР. ЛОВЕЧЪ.

Преди да кажемъ нѣколко думи за стопанското положение на гр. Ловечъ, очертано главно въ процъвтяването на занаятитѣ и размѣнната му търговия, за да бѫде ясна нашата мисъль и пълно нашето изложение, ще кажемъ нѣколко думи по историята и законоположението на занятчийството ни въ миналото.

Отъ историческитѣ паметници и документи, достигнали до насъ, се вижда, че занаяти и занаятчийски сдружения е имало още преди Р. Хр., когато България била римска провинция. На камения стълбъ, намѣренъ въ с. Арчаръ, Видинско, има следния надписъ: „Кай Юлий Секундъ, награденъ съ декурионалски знакове (почтенъ членъ на градския съветъ), приживе подарилъ две хиляди денара (сребърна римска монета равна на единъ левъ) на занятчийското дружество“.[1])

Промѣна въ формата на нашето занаятчийство, т. е. масово производство и усъвършенствуване настѫпватъ къмъ края на 13 и 14 вѣкъ.

Това се вижда отъ рапорта на Лала Шахина, пазенъ въ Софийската Народна библиотека, до султанъ Мурадъ I въ Одринъ, отъ 1384 година.

„Търговията въ града е доста развита, защото за всички страни се виждатъ наредени като пиявици пѫтища, по които сноватъ насамъ нататъкъ пѫтници, търговци, търговски кервани съ разни стоки и издѣлия, които се работятъ въ София и се разпространяватъ по всички посоки за Румелия и понататъкъ“.[2])

Отъ тоя рапортъ на Лала Шахинъ явствува, че нашето занаятчийство е почнало да се индустриализира, т. е. отъ първоначалната си форма да задоволява само домашнитѣ нужди на занаятчията излиза на пазарь за широко обслужване на народи, „за Румелия и по-натататъкъ“.

Като основатель на еснафството въ Турция т. е. сгрупиране разнитѣ занаятчии въ отдѣлни и самостоятелни единици — еснафи, се смѣта Ахи Евранъ Вели. Въ историята на Селяниги отъ 1570 год., томъ I (въ Софийската Народна библиотека), се казва, че нѣкой си Ахи Евранъ Вели по народность арабинъ, негде си изъ Арабия, е игралъ видна роль въ 13 вѣкъ по организирането на еснафитѣ у селджуцитѣ, а сетне и въ Турция. Той се счита като основатель на еснафството въ Турция, а като такъвъ, той е и патронъ на еснафитѣ. Еднообразието въ наредбитѣ на еснафскитѣ сдружения, почти во всички наши градски центрове, ни навежда на мисъльта, че тѣ сѫ сѫществували и развивали не само възъ основа на традициитѣ и пресмѣтливостьта, но и на законно основани наредби. И действително, законоположения и наредби, които организиратъ еснафството у насъ, съдържа фирмана на Султанъ Мустафа III отъ 1773 год., отъ който единъ екземпляръ се намира въ Софийската Народна библиотека (превелъ Д. А. Ихчиевъ). Тоя фирманъ, изпратенъ като окрѫжно до всичкитѣ централни градове и пунктове на казитѣ, що се намиратъ въ цѣлата Отоманска империя (въ Европа, Азия и Африка), гласи следното . . . .

---

[1]) **В. Добруски**, Археологически издирвания въ Западна България. Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина, издава Министерството на народното просвѣщение, кн. II, София 1890 г., стр. 26.

[2]) **Д. А. Ихчиевъ**, Материяли за историята ни подъ турското робство. Извѣстия на историческото дружество, книга II, 1906 год. стр. 93.

„Споредъ старитѣ традиционни наредби на държавата изисквало се, щото живущитѣ въ Отоманската империя турски поданици и други, които специално се занимаватъ съ нѣкое индустриално занятие и които се числятъ като членове на нѣкоя индустрия, занаятъ или изкуство, като напримѣръ табаклъкъ, бояджилъкъ, терзилъкъ и др. и други подобни занятия и изкуства — трѣбва да бѫдатъ обвързани помежду си съ особени закони и правилници. Последнитѣ като гаранция за тѣхната здрава връзка и за процъвтяването на тѣхнитѣ занаяти били уважавани и ненарушими още отъ най-старо време и се считали за законни.

По-главнитѣ основни постановления за организирането на еснафството въ Империята се състояли въ следнитѣ точки:

I. Ученикътъ-чиракъ при единъ майсторъ е длъженъ да се научи и да привикне на смиреность, благонравие, мѫдрость, послушание и добро поведение, — качества безъ които той не може да стане майсторъ и да отваря на своя нога самостоятеленъ дюкянъ и тезгяфъ за работилница.

II. Ученикътъ-чиракъ, следъ като възприеме горнитѣ качества, и следъ като майсторътъ му съгледа въ него зрѣлость и умение да управлява самостойно занаята, на който е билъ посветенъ да изучава, — става калфа.

Майсторътъ въ присѫствието на нѣколко души калфи и майстори припасва на кръста на ученика, за отлика, особенъ поясъ съ ресни по краищата.

III. Майсторътъ, при който ученикътъ-чиракъ или калфа е чиракувалъ и изучилъ занаята, издава писменно свидетелство, въ което се удостовѣрява честностьта, опитностьта, знанието и изкуството на занаята, както и че му е припасанъ презъ кръста „Майсторски поясъ“. Управата на еснафа възъ основа на това свидетелство издава на правоспособния чиракъ-калфа единъ видъ официална диплома, надлежно подписана и подпечатана съ главния печатъ на еснафството.

IV. Ученикътъ-калфа, снабденъ съ еснафския документъ, може и има право да отваря свой дюкянъ, да поставя тезгяфъ въ дюкяна си и се зачислява въ списъка на еснафския главенъ тефтеръ за майсторъ. „ „ . . . .

Отъ гореизложеното на кратко по уредбата на нашето еснафство се вижда, че съ законоположение и традиции се осветява пѫтя, по който сѫ се развили и процъвтѣвали нашитѣ занаяти съ малко, може би, изключения въ Отоманската империя.

„Всички онѣзи лица отъ еснафа, които нарочно и умишлено нарушаватъ правилата и старитѣ наредби на еснафството, наредби, които поименно сѫ изложени въ стария законъ за организирането на еснафа — ще се считатъ за виновни предъ управителния съветъ на еснафитѣ. Такива провинени лица публично се опозоряватъ предъ еснафитѣ и обществото, сетне се подлагатъ на телесно наказание — биене съ тояги по задника и по боситѣ крака на обвиняемия“.

I.

Табашкиятъ занаятъ въ Ловечъ.

Единъ отъ най-цвѣтущитѣ занаяти, още отъ далечното минало на гр. Ловечъ, е билъ табашкиятъ занаятъ. За широкото развитие на тоя занаятъ въ Ловечъ сѫ му подпомогнали следнитѣ обстоятелства. Бистрата и мека вода на пълноводната рѣка Осъмъ, която раздѣля града на двѣ части, е била първата необходимость за добрата изработка на кожитѣ. Употрѣбата на царвули, еминии, чехли и месове отъ всичкото градско и селско население: турско и българско, е втората причина; то употрѣбявало голѣма часть отъ изработенитѣ материали на тоя занаятъ. Като трето благоприятно обстоятелство трѣбва да приемемъ географическото положение на Ловечъ, който лежи на крайнитѣ поли на Стара-планина, отъ гдето почва Дунавската равнина. Той е на кръстопѫть отъ Цариградъ презъ Балкана за Дунава и отъ Дубровникъ, на Адриатическо море, презъ София за Черно море. Това му положение въ центъра на важни пѫтища го е улеснявало много да се разнася изработената стока — кожи и мешини по цѣлата Турска империя и вънъ отъ нея.

Табаклъка, като цвѣтущъ занаятъ въ градъ Ловечъ, го споменава и турскиятъ пѫтешественикъ-историкъ въ 1670 год., когато е минавалъ презъ Ловечъ. „Тукъ се работятъ хубави цвѣтни мешини“ ни казва Евлия Челеби (Вижъ „Ловечъ и Ловчанско“, кн. I, стр. 118).

За напредъка и организирането на табашкия занаятъ сѫ допринесли много общитѣ законоположения и традиции, които сѫ сѫществували въ Османската империя съ малки, може би, изключения на мѣстна почва.

Нѣкога се твърдѣло, че табаци сѫ били само турци, понеже табашкиятъ занаятъ се смѣталъ да произлиза направо отъ Мухамеда (Цепенковъ-приказка Мсб. 15. 176), обаче изглежда, че табашкиятъ занаятъ е билъ развитъ и преди завладяването ни отъ турцитѣ, защото и старитѣ наши царе и войници сѫ носили обувки отъ кожа и отъ червена мешина за царетѣ, знатнитѣ и болярите.

Въ гр. Ловечъ, къмъ края на 18 вѣкъ, сѫ работили 35—40 табахани, отъ които повече турски, а по малко български Табаханитѣ сѫ построени на северната часть на града, край р. Осъмъ. Во всѣка отъ тѣхъ сѫ работили по 5—10 души работници. Животъ е кипѣлъ тогава въ тия малки наши работилници, гдето се е работило денонощно, безъ огледъ на работни часове, само и само да се насмогне да се приготвятъ даденитѣ имъ порѫчки.

Работницитѣ сѫ хранени отъ господаритѣ си. Работата е почвала обикновенно — зимно и лѣтно време къмъ 3—4 часа презъ нощьта, като се е занасяла сѫщевременно храна за закуска и обѣдъ; работата свършувала къмъ 4—5 часа следъ обѣдъ. За по-голѣмо удобство храната е носена въ менчета (бакърени сѫдове), закачени на малки кобилички, които се носили на рѫце.

Суровата стока се купувала на мѣстния пазарь: волски, кравешки, телешки и овчи кожи, но понеже мѣстниятъ пазарь не е билъ достатъченъ да подпълни нуждитѣ на работилницитѣ, то покупкитѣ ставали отъ Горна-Орѣховица, Добруджа, (Меджидие, Тулча и др.), Галацъ и Южна Русия (Одеса) за едри говежди кожи. За покупка на стока сѫ изпращани по 2—3 лица отъ еснафа, които сѫ копували стока не само за себе си, но за тия, които сѫ имъ порѫчвали. Въ тефтера на Иванчо Ахмака, единъ отъ най-виднитѣ наши табаци въ 1850—1870 год., ето що намираме.

„1866 год., 13 Октомврий. Когато тръгна Лазаръ Трифуновъ за Галацъ съ Михаля Пенчовъ и Станю Панчоулу понисатъ съ себе си пари що се явяватъ отъ долу по име".

690 минца по 53 гр.	36.570
110 л. турски по 103 гр	11.330
25 по 20 франки по 89 гр.	2.225
	50.125

За овчи кожи 1866 год. Ноемврий. „Когато тръгна Лазаръ (Трифуновъ) за Добруджа съ Андрея Анастасовъ понисатъ пари отъ долупоказанитѣ".

$371.^{1}/_{2}$ минца по 53 гр	19.689.20
19 по 20 франки по 89 гр	1.692.—
15 ингилишки по 115 гр	1.680.—
3 руски империала по 90 гр.	270.—
$29^{1}/_{2}$ ирмилика по 22 гр.	619.—
4 Оникилика по 20 гр.	80.—
7 „ по 18 гр.	126.—
	гр. 24.156.20

Въ сѫщия тефтеръ намираме и ценитѣ на купенитѣ стоки, плащанитѣ надници (гюнлюци), смрадликата за работа, а сѫщо и добититѣ печалби, а именно: „876 кожи кравешки купени за 68.315 гроша"; „235 кожи купени отъ Георгя отъ Галацъ, съ гюмрука, навлото до Свищовъ варзаха всичко гр. 22.689.30 пари". „131 кожи волски отъ Раховица купени за 14.160 гр. кирия на сѫщитѣ до Ловечъ 396 гр.". „84 парчета овчини (овчи кожи), за 80 глави гр. 880".

Смрадликата, необходима за изработката на кожитѣ, се е купувала по 50 гр. 100 тѣхъ оки, а за надници (гюнлюкъ) се е плащало 4.5 гр. Вълната се продавала както следва: „$602.^{1}/_{2}$ оки вълна даваме за гр. 8.057.20 пари", „$313.^{1}/_{2}$ оки вълна продадена за гр. 4.155.35". Добитата печалба, както намираме въ сѫщия тефтеръ, се равнява къмъ 22% год. върху вложения капиталъ, но като се има предвидъ ефтиния тогава животъ, а и предположението, че много отъ еснафитѣ сѫ имали своята годишна прехрана „отъ външно": лозя, ниви, бахчи и др. можемъ да имаме представа за тогавашното благосъстояние на занаятчията, а особено на тия отъ табашкия еснафъ.

Презъ 1869 год. съдружието: Иванчо Ахмака, Лазаръ Трифуновъ (Смочанлиятъ) и Петю Матѣевъ, зетъ на Иванчо Ахмака, сѫ купили 2677 кравешки и волски кожи, съ разноскитѣ, за гр. 317.958.10 за времето отъ 1869 год. м. февруарий до 1871 м. февруарий; сѫщото съдружие е спечелило гр. 35.643. разпредѣлени както следва:

Лазаръ зема кяръ	гр. 11.884.15
полага сермия 160 т. лири по 104 гр	гр. 16.640.—
	28.524.15
Зема Лазаръ (Трифуновъ).	9.594.20
(това трѣбва да е взелъ за разходъ)	18.989.35
Зема Иванчо Павловъ Ахмака	11.884.15
полага сермия 500 т. лири по 104 гр.	52 000.—
	гр. 63.884.15
Зема Петю кяръ	11.884.15
полага сирмия 100 т. лири	10.400·—
	22.284.15

Въ сѫщия тефтеръ е казано, че „Петю харчи за смъртьта на Гаца гр. 645", а тя е била дъщеря на Иванча Ахмака.

Когато татаритѣ отъ Добруджа сѫ докарвали сурова стока въ града, да я продаватъ, то еснафътъ я пазарявалъ общо, чрезъ устабашиятъ и други нѣкои опредѣлени майстори и се разпредѣлѣла споредъ нуждитѣ имъ. Никой нѣмалъ право да ходи да си спазарява по отдѣлно стока за себе си. Ето какъ разправя за такъвъ случай Косто Караконовъ, табакъ — 83 год. съвременикъ на ония времена. Татаритѣ докарали сурови говежди кожи въ хана на дѣда Станча, близо до днешния ханъ на „Радкоулу". Еснафътъ т. е. устабашиятъ и опредѣленитѣ отъ еснафа лица прегледали стоката, обаче цената, която дали на продавача, не му харесала. Стоката останала на хана цѣли 2 седмици, безъ да има нѣкой право отъ еснафа да отиде и я пазари. Станю Панчоулу, който билъ останалъ съ малко сурова стока, си позволилъ и направилъ самъ пазарлъка съ татарина, като я капариралъ. Научилъ се за това еснафътъ, отива и връща капарото, като взема стоката отъ татарина. Станю Панчоулу, който останалъ обиденъ и недоволенъ отъ тая постѫпка на еснафа, завелъ дѣло за „вреди и загуби", но го загубилъ предъ еснафския сѫдъ, председателствуванъ отъ Ловчанския каймакаминъ. Недоволенъ отъ тая присѫда, Панчоулу апелиралъ дѣлото предъ по-горна инстанция — София, гдѣто останало неразрешено поради неговата смърть. Стоката на ловчанскитѣ табаци, особно тая за царвули — наречена още „кюселе", се е ползувала съ много добро име на пазаритѣ въ цѣлата Турска империя. Кожитѣ току що хвърлени въ трапищата — неизработени още, дохождали търговци отъ София и Монастиръ (Битоля), които ги пазарявали и капарирали. По-късно за да улеснатъ тая търговия, особно съ Монастиръ (Битоля), по-виднитѣ наши табаци основали единъ видъ клонове въ Монастиръ, гдето изпращали да ги представляватъ тѣхни синове, братя или роднини. Тамъ тѣ прекарвали съ години, като си дохождали само въ отпуска (на почивка) въ Ловечъ. Въ Монастиръ такива представители сѫ имали следнитѣ ловчански табаци: „Масарлиулу, Маринчо Караконовъ, Касабоулу, Иванчо Ахмака, Хаджи Дойчинови, Хаджи Готю и др. Цѣли кервани, натоварени съ „кюселе", сѫ сновали между София — Ловечъ и Ловечъ — Монастиръ. Единъ товаръ е ималъ 12 кожи. Едни и сѫщи довѣрени лица, по които сѫ пращани кожитѣ за Монастиръ сж носили обратно за Ловечъ червенъ пиперъ въ чували и дървено масло въ тулуми. По сжщитѣ лица сж изпращани и паритѣ, събрани отъ продажби. Паритѣ, обикновено златни и сребърни монети, поставяли въ мешиненъ възелъ съ „мехуръ“ запечатани, сж ги поставяли въ известенъ (забелязанъ) човалъ съ червенъ пиперъ въ срѣдата или въ тулума съ масло и ги изпращали на своитѣ търговци въ Ловечъ. Продажбитѣ се извършували въ брой и съ „ваде“ 21 до 61 день, оформени въ „темисуци“ (записи). За

Образъ 23. — Ловчански занаятчии отъ 60-тѣ години на миналия вѣкъ.
Отъ лѣво на дѣсно: Коста Караконовъ, табакъ, Христо Драсовъ, терзия-чохаджия, и Тодоръ Хиновъ, табакъ.

предпазване отъ крадци по пжтищата, които сж много вълрували по онова време, паритѣ се изпращали по разни пжтища и съ различни лица. Ето що намираме въ тефтера на Масарлиулу.

„1843 год. февр. 8 отъ Ловечъ до Битоля како плащаме за харчъ, масрафъ.

5 товара крави (товаръ 12 кожи) плащами по 77 гроша на товаръ плащами сториха 385 гр.“.

10 товара на Димчиту плащаме гр. 69 на товаръ съ харчатъ 695 гр. 13

товара плащами интизапъ гр. 35 на товаръ сичкити 455 гр. „1843 год. Августъ 17 Манастиръ како проваждами на Масарлаулу отъ парити.

Единъ аманетъ пращами съ Настя желтици мюхюрлии.

14 царски желтици по гр. 57.	969·—
40 Дудиклии нуви гр. 20.20 п.	820·—
11 махмудии сертъ гр. 33.20 п	368.20
1 мяка махмудия гр. 90	90·—
8 масъри гр. 30	240·—
8.½ стамболи гр.	272·—
7 харие гр. 26.	182·—
42 рубиита гр. 10.20	441·—
52 миндухи гр. 22.20	1170·—
	4.552.20

На сжщата дата намираме изпратени пари още по две различни лица, а именно:

„1843 год. Августъ 17 како проваждувами пу Коста аманетъ на Масарлаулу.

41 сачалии проваждами пу Коста гр. 25.25	1025·—
27.½ дирикли гр. 26	715·—
15 пенди франка гр. 24	360·—
30 рупии гр	600·—
45 икилика гр. 12.20	562.20
7 излюка гр 16	112·—
	3.374 20

„1843 год. Августъ 17 Манастиръ како проваждами пу Георгя аманетъ отъ Масарлаулу.

90 драхми проваждами пу Георгя гр. 23	2.070·—
200 цванци	850·—
	2.920 гр.

Отъ гореизложенитѣ различни пари, по различна стойность, се вижда съ какви трудности сж се справяли тогавашнитѣ търговци, въ своитѣ вземания и давания. Въ Битоля кожитѣ сж продавани на турци-сарачи (които рѣжатъ царвули), а сжщо и на търговци отъ Корча и Елбасанъ, които сж дохождали въ Битоля. Трѣбва да забележимъ, че известни занятия въ Турската империя не сж били позволени да се упражняватъ отъ други народности — българи и др. освенъ отъ турци, такива сж били: сарачество, берберство и др.

По книгитѣ на сжщата кжща Масарлаулу намираме, че кравешкитѣ кожи (обработени) се продавали въ Битоля, съ „ваде“ 21 день по 153 гр. чифта, а волскитѣ — по 200 гр. чифта.

Но тия кервани, които сж сновали между Ловечъ и Битоля, презъ София, не само сж занасяли за тамъ обработенитѣ кожи на ловчанскитѣ табаци, но сж донасяли, както споменахме и по-рано, червенъ пиперъ, дървено масло, суровъ памукъ и сурова стока кожи. Ето що намираме по книгитѣ на сжщата кжща. „1843 год. Май първи како купувами стока сурова да изпровождами въ Ловечъ.

876 пърчета гулици (овчи кожи безъ вълна) взимами отъ Пухора пу гр. 5.30, 2.519, 244 пърчета гулици зимамъ пу 6.10—762.20“. Изработенитѣ пъкъ дребни кожи — мешини и сахтиени сж се продавали не само на вжтрешнитѣ пазари въ Турция, но се изнасяли главно въ Виена.[1] Благоприятниятъ Виенски пазарь за мешини и сахтиени продължи и следъ освободителната война отъ 1877—1878 год. за дълго време още. Той е създалъ преди войната и познатитѣ български търговски кжщи въ Виена: Бр. Паница, Бр. Киселови и др.

Доброто благосъстояние на гр. Ловечъ, създадено главно отъ табашкия и др. сжщо цвѣтущи занаяти и търговии, му е създало въ миналото и името „Алтънъ Ловечъ“.

Спестенитѣ си пари тогавашнитѣ хора обличали въ покупка на златни пари (царски жълтици, махмудии, $^1/_2$ махмудии, ялдъзи, стамболи, рубиета и др.) и ги нанизвали на „гердани“, огърлици, които носили женитѣ по 2—3 на врата си. Вѣроятно отъ този обичай да носятъ женитѣ много златни пари на вратоветѣ си е излѣзло и названието „Алтънъ Ловечъ“. Като потвърждение, че табашкиятъ занаятъ е билъ единъ отъ най-богатитѣ по онова време, ни свидетелствува и хубавата ловчанска пѣсень „Назлъмъ Денка Касабова“, въ която се разправя: когато се разболѣла една отъ хубавицитѣ на града мома, дъщеря на видния табакъ Касабоулу, то събиратъ се ергенитѣ башовитѣ, башовитѣ табацитѣ, та решили да купятъ тлъсто ягне, руйно вино, да поканятъ назлъмъ Денка Касабова . . . . . . Нѣкой отъ богатитѣ табаци тогава се ползували съ голѣмо влияние и предъ турското правителство. Напримѣръ, Хаджи Готю е освободилъ отъ затвора единъ шопъ, който е билъ осжденъ на смърть за убийство и го е взелъ за слуга въ кжщата си. За сжщия разказватъ и следната истинска случка. Единъ день, отивайки си въ кжщи, минава покрай бинбашиятъ Сулю (помакъ), който не му сталалъ на крака, тогава Хаджи Готю се връща, извиква го на име и Сулю застаналъ правъ предъ него — „Сульо, знай че ще ти снема калъча“ му казалъ Хаджи Готю и отминалъ. Презъ време на църковнитѣ борби у насъ, 1866 год., за представитель на Ловчанското еснафство е било изпратено въ Цариградъ пакъ лице отъ табашкия занаятъ — Николчо табака, баща на Костадинъ Николчовъ, когото гърцитѣ били отровили и умрѣлъ въ Цариградъ.

II.

Кафтанджийскиятъ (терзийски) занаятъ въ Ловечъ.

Носията на миналото време е дала възможностьта да процъвти и тоя занаятъ въ широки размѣри въ гр. Ловечъ. Всички почти, безъ изключение: деца, жени и мжже сж носили произведенията на тоя занаятъ — интерии. За дѣцата тѣ били ушивани отъ басма, или другъ видъ по-здравъ платъ, нареченъ „чатария“. Малката интерия, дълга или кжса, (тая кжсата се нарича мантия), се настила отъ вжтрешната страна съ памукъ, върху който се поставя платно и се съшива — „илдисва“ въ разни посоки, обикновено ромбовидно, за да се задържи памука. Така ушитата интерия служила като най-удобното облѣкло за дѣцата, да ги предпази отъ външнитѣ влияния на природата. Женскитѣ интерии били по-дълги, ушити отъ по-здравъ платъ, — шамъ аладжа, който донасяли търговцитѣ отъ гр. Шамъ, въ Сирия, по панаиритѣ. Тѣ били дълги една две педи подъ коленетѣ. Зимно време тия интерии се носили въ гащи. Мжжетѣ носили кжси интерии отъ мѣстенъ шаекъ, или отъ материя, платъ донасянъ отъ Швейцария. При това положение, когато всѣко човѣшко сжщество е било облѣчено съ произведенията на тоя занаятъ, може човѣкъ да си представи, колко работни ржце сж били потрѣбни да приготвятъ облѣкло за населението въ града и околията ни.

Всѣки занаятъ, който броилъ повече членове, се оформявалъ въ отдѣленъ „еснафъ“, който си ималъ собственъ ханъ. Тоя ханъ е носилъ името на еснафа. Тамъ въ много стаи сж живѣли чирацитѣ, калфитѣ и ергенитѣ майстори отъ еснафа. Кафтанджийскиятъ ханъ въ Ловечъ е билъ на мѣстото, гдето е сега кжщата на покойния Миронъ Т. Кунчовъ, до общината. Въ тоя ханъ по 1—2 майстори пазарявали нѣкоя стая (одая) за работа на чирацитѣ и калфитѣ си. За наемъ се плащало около 30 гроша годишно. За освѣтление майсторитѣ купували общо по нѣколко оки свѣщи; а за отопление сжщо купували общо дървенъ кюмюръ, тъй като стаитѣ се отоплявали съ мангали. Работнитѣ часове сж били повече отъ 12 часа дневно, тъй като работницитѣ ставали зимно време на ранина въ 3 часа следъ полунощь. Стаитѣ имъ сж ехтѣли всѣка сутринь отъ пѣсни и смѣхъ. Чирацитѣ идвали най-много отъ балканскитѣ селища — Троянско, въ града да изучатъ нѣкой занаятъ. Повечето отъ тия чираци, после калфи и майстори, сж се оженвали въ града и отваряли собствени дюкяни (магазини).

Децата на майсторитѣ се учили на бащиния си занаятъ, а ако ли нѣкой момче пожелае да изучи другъ нѣкой занаятъ, то го давали у нѣкой роднина, свой човѣкъ, да поминава по-лесно. Всѣки еснафъ е избиралъ измежду майсторитѣ, най-почтения за устабашия, който се грижилъ, заедно съ другитѣ майстори, за преуспѣване на занаята, за произвеждане чирацитѣ въ калфи, а калфитѣ за майстори. Тѣ се явявали и предъ властьта — турското правителство, за защита на отдѣлнитѣ интереси на занаятчиитѣ, или за защита на общи еснафски интереси. Спазаряването на калфитѣ за II и III хакъ ставало въ присжтствието на всички майстори и устабашиятъ. Събранието се свиквало отъ устабашиятъ чрезъ чауша, единъ видъ разсиленъ на еснафа. Калфитѣ стоѣли наредени до вратата на стаята, гдето били събрани майсторитѣ и устабашиятъ; тѣ били повиквани единъ по единъ отъ чауша да влизатъ въ стаята. Най-първо майсторътъ на всѣки калфа дава преценка за способноститѣ и поведението на калфата си, а съветътъ му опредѣля годишния хакъ (заплатата). Гласуването става по старшинство на майсторитѣ. Такива събрания ставали празднични или недѣлни дни. Събрания, въ които се произвеждали калфи за майстори, или се осѫждали дѣлата на нѣкой майсторъ, или редѣли обществени работи, се казвали Лонджа — еснафско събрание; въ тѣхъ участвувало и настоятелството на еснафа. Кафтанджийскиятъ занаятъ, както и всички други занаяти, си ималъ свои собствени пари, които събирали отъ всички тия, които излизали „башкалии“, т. е. давало имъ се разрешение отъ еснафа да отварятъ свой собственъ дюкянъ, отъ завещания, наеми на еснафски имоти, глоби и др. Еснафскитѣ синове плащали въ Ловечъ по 250 гроша на еснафската каса, за да излезатъ башкалии, следъ като сѫ получили това право, а тия които не сѫ еснафски синове — 500 гр. Отъ тия пари се давали съ малка лихва на тия отъ еснафа, които имали нужда отъ пари, или на тия, които отваряли на ново дюкянъ. Отъ тѣхъ сѫ давали и за общополезни работи: за направа на пѫтища, мостове, кладенци и дори да си съзижда еснафътъ собствени стаи по монастиритѣ. Напр. кафтанджиитѣ и абаджиитѣ въ Ловечъ сѫ правили отъ еснафски пари пѫть отъ Трай Дянко до Кървавитѣ камъни и Конски пѫть. Сводовиятъ мостъ въ Тележени на Свищовското шосе е направенъ отъ сапунджийския еснафъ. Гираня (кладенеца) въ Пролоза, който се намираше до малкото мостче задъ пресѣчената канара — отъ кюркчийския еснафъ и др. На църквитѣ сѫ помагали съ свѣщи, които вземали като глоба отъ ония, които отваряли въ празднични дни дюкянитѣ си.

---

[1] Споредъ Ф. Каницъ и чужденци сж дохождали периодически да закупуватъ за износъ кожи, мешини и др.

Интериитѣ се ушивали на сортове (боюви): дѣтски за 1, 2, 3 год., после мѫжки и дълги женски. Така изработенитѣ дрехи се казвали „Испапъ“. Изработената и сортирана така стока се продавала на есень въ града и по селата въ околията. Всѣки дюкенджия ималъ свое познато село въ околията, гдѣто всѣка есень изпращалъ изработената си стока за разпродажба чрезъ свои близки: съдружници, братя, синове и др. Стоката при пъленъ чешитъ, т. е. споредъ нуждитѣ и вкуса на купувачитѣ, свързана въ денкове, се натоварувала на коне за по селата. Тамъ на село, пристигналиятъ познатъ тѣмъ търговецъ разтоваря своитѣ стоки въ нѣкоя стая (одая) на хана и прави своитѣ ежедневни продажби. Събранитѣ суми изпраща по довѣрени лица на своитѣ а сѫщо и бележки за свършени чешити, които трѣбва да му се изпратятъ.

Така привременно отварянитѣ дюкяни по селата отъ всѣки кафтанджия траѣли по 2-3 месеца, до гдето си разпродадатъ стокитѣ или удовлетворятъ напълно купувачитѣ си. Връщането отъ селата ставало всѣкога нощно време, безъ нѣкой да знае деня за връщането имъ. Това се правило за предпазване отъ разбойници, които много обирали, а дори и убивали търговци по пѫтищата. Напр. вмѣсто да обиратъ бащата на Д-ръ В. Радославовъ, когото чакали по пѫтя отъ с. Бѣжаново за Ловечъ, обиратъ въ тъмнината и убиватъ бащата на Косто Брайчовъ. Стокитѣ си кафтанджиитѣ купували по панаиритѣ — Узунджовски на 8 септемврий всѣка година и Ески-Джумая панаиръ на Гергьовъ-день. За тия панаири отивали на коне цѣли групи търговци, които си купували стоки почти за цѣла година. А презъ годината сѫщо посещавали града търговци отъ Търново и Филибе (Пловдивъ). Тѣ нареждали стокитѣ си въ стаитѣ на еснафския или нѣкой други ханъ, и съобщавали чрезъ чауша на еснафа, че е дошълъ търговецъ. Всѣки кафтанджия билъ свободенъ да си купи самъ, колкото стока иска отъ търговеца, само когато лазовитѣ (кавказци) донасѣли конци, еснафътъ правилъ общо пазарлъка за цената на концитѣ чрезъ устабашиятъ си. Кафтанджиитѣ имали своя патроненъ праздникъ на „Св. Троица“. Разходитѣ по празднуването му се вземали отъ общата каса. Празднуването ставало со служба въ църква, гдето присѫтствували всички майстори и калфи, следъ това имало гощавка (моабетъ) на „кърa“, отвънъ града, а въ случай на дъждъ тѣ отивали въ кафтанджийската пещера.

По-видни кафтанджии сѫ били: Дѣдо Фико, баща на полк. Фиковъ, Дѣдо Дочо Мариновъ Терзийски, баща на Ил. Дочовъ, Зилямътъ, Беню Кочовъ Ишарковъ, дѣдо на проф. Ишарковъ и др.

Въ Ловечъ е имало около 60 дюкяна кафтанджии (терзии). Нѣкой отъ тѣхъ сѫ забогатѣли доста, тѣ сѫ ходили направо въ Цариградъ за покупка на стоки. Такива търговци сѫ били отъ фамилията Ралювци, сродници на покойния Д-ръ Д. К. Вачевъ и др.

Никола Хр. Найденовъ.

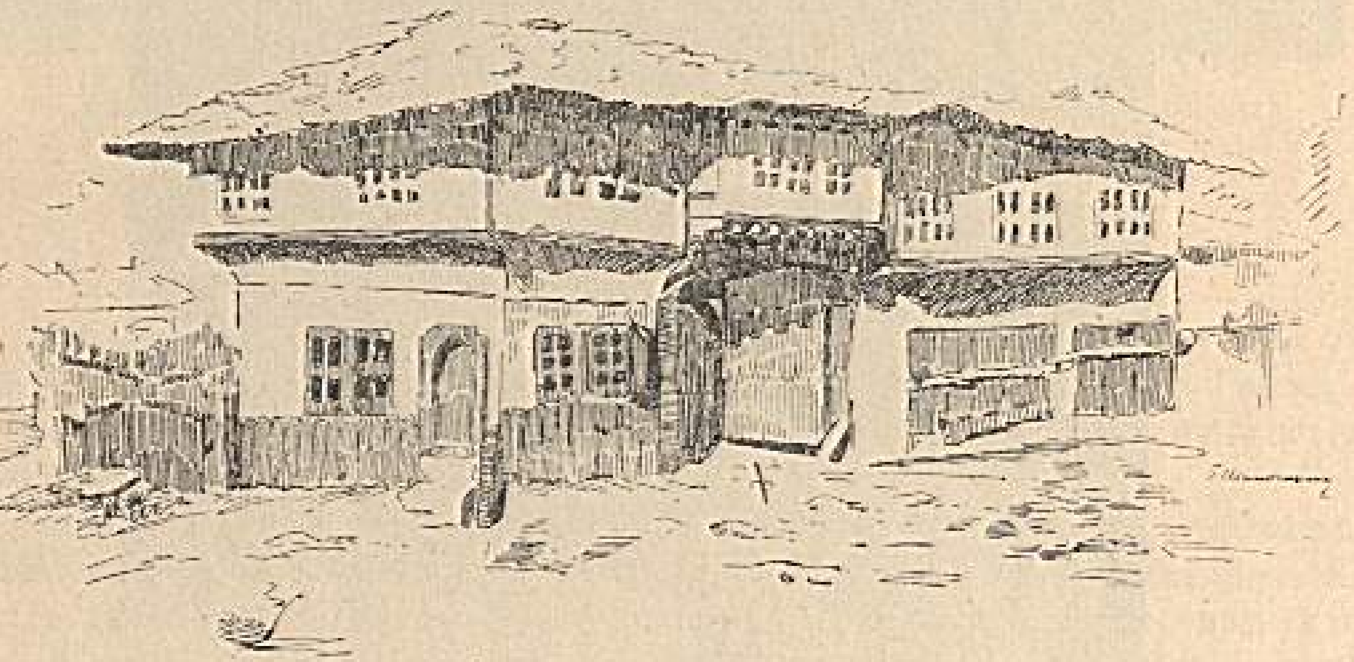

Образъ 24. — Астаржийскиятъ ханъ въ Ловечъ.

III.

Астаржийството (платнарството) въ Ловечъ.

Отъ кога платнарството (астаржийството) е било застѫпено въ Ловечъ, не се знае. Знае се само, че въ първата половина на XIX векъ въ астаржийския ханъ[1] много платнари намирали своето препитание. Въ неговитѣ малки одаи били поставени дървени станове, чекръци, въртежки (елемки). Въ всѣка стая имало по нѣколко души, обути въ бѣли работни гащи, които работѣли отъ тъмни зори до вечерь, за да изкаратъ своята прехрана. Изработенитѣ платна не сѫ били само за мѣстни нужди, но били изнасѣни и въ другитѣ градове на Турската империя. Въ Ловечъ имало и памукчийски еснафъ, който доставялъ памукъ главно за астаржиитѣ. Ловчанци отивали по търговия на вредъ изъ обширната Турска държава. Тѣ имали връзки съ Цариградъ и Битоля, градове, които сж възпѣти и въ народнитѣ ловчански пѣсни. Астаржийството вирѣяло въ Ловечъ до края на Кримската война (1856 година). Презъ самата война особенно се засилила работата на астаржиитѣ. Порѫчкитѣ били много голѣми. Всички изтъкани платна се откупували за нуждитѣ на турската армия. Следъ свършека на войната, пропаднало астаржийството подъ ударитѣ на западната конкуренция. Много отъ астаржиитѣ промѣнили прежното си занятие и станали табаци[2]).

---

[1] Една часть отъ този старъ ханъ се е запазила и до сега. Днешниятъ ханъ „Какрина“ е остатъкъ отъ нѣкогашния астаржийски ханъ.

Михаилъ х. Недѣлчевъ.

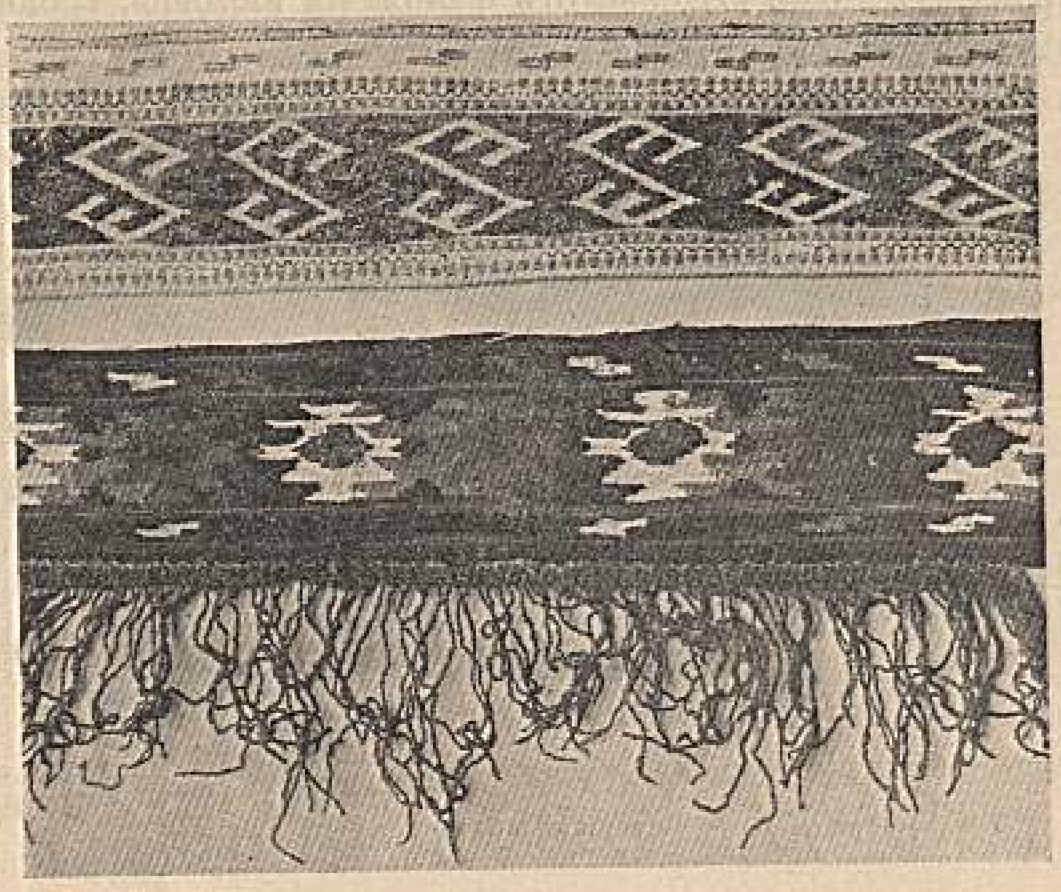

Образъ 25. — Сукайни тъкани украшения отъ с. Кькрина.

---

[2]) Ботаникътъ Иванъ К. Урумовъ, родомъ отъ гр. Ловечъ, на 71 година, ми разправи, че и въ шейсетитѣ години Маринчо Радювенецътъ ималъ въ северното крило на хаджи Дойчиновия ханъ астаржийска работилница. Урумовъ заедно съ сина на Радювенеца — Хино сж играли съ голѣмата елемка и си спомня добре за голѣмия станъ и голѣмитѣ масури, навити съ прежда. Донасянето на фабрични памучни платна — „американъ“ и памучна прежда упропастили платнарството. И азъ, като дете, съмъ виждалъ, пръснати изъ двора и кѫщата на Радювенеца, многобройни части отъ станове, кросна и други принадлежности. Добре е да се приберать, ако още е запазено нѣщо отъ тѣхъ.

А. И.

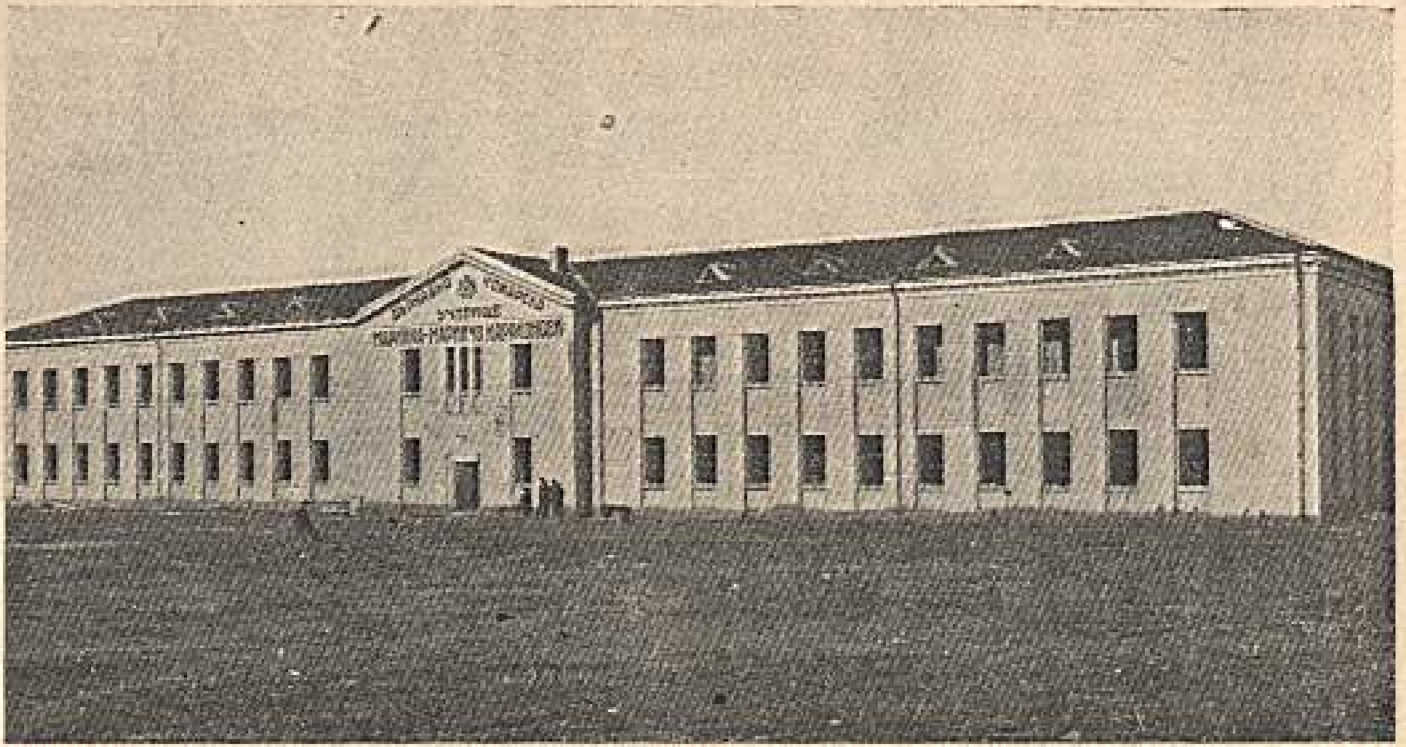

Обр. 27. — Държавно кожарско училище Марийка — Маринчо Караконови.

МАРИЙКА И МАРИНЧО КАРАКОНОВИ.

Маринчо Караконовъ е роденъ въ гр. Ловечъ презъ 1850 год. отъ баща Кочо Караконовъ и майка Станка Калчева. Баща му е билъ табакъ и единъ отъ виднитѣ търговци. Търгувалъ съ говежди кожи за царвули и мешини, които изпращалъ въ Монастиръ.

Маринчо се училъ 5—6 години въ Ловечъ. По-късно помага на баща си, усвоява занаята му и по търговски работи бивалъ изпращанъ въ Влашко. Женилъ се два пѫти, ималъ две деца, които се поминали. Следъ смъртьта на баща си работилъ усилено и благодарение на своето трудолюбие, умение и предвидливость се издигналъ като пръвъ търговецъ въ града. Търгувалъ наймного съ сурови овчи и ерешки кожи и пашкули.

Интересувалъ се много отъ стопански и обществени въпроси. Бивалъ е е народенъ представитель. Неговиятъ братъ Василий Каракановски е билъ дългогодишенъ лѣкарь при руската царска легация въ Цариградъ и единъ отъ ратницитѣ за освобождението на България.

Чувството къмъ благодеяние не единъ пѫть го занимавало и презъ общоевропейската война, съ жена си правятъ подаръци, раздаватъ чорапи на раненитѣ войници въ мѣстната военна болница.

На 25 априлъ 1919 година се помина отъ сърдеченъ ударъ едничката му помощничка и добра домакиня — жена му Марийка Караконова. Въ знакъ на дълбока почить къмъ нея, 5 дни по-късно, той изпратилъ на директора на ловчанското държавно Педагогическо училище сумата 20,000 лв.. която по желание на дарителя да се разпредѣли на училищата въ града. Смъртьта на жена му силно потисква и убива неговия духъ, той почналъ да се оплаква отъ физически растройства и въпрѣки постояннитѣ лѣкувания нѣколко месеца

Ловчански благодетели: Марийка и Маринчо Караконови.

следъ смъртьта на жена му, на 5 януарий 1920 г. той склопи очи за винаги. Съ завещание отъ 4.I.1920 г. оставилъ всичкото си имущество за обществени и благотворителни нужди. Ето по-голѣмитѣ му дарения:

1. На тритѣ църкви въ града по 5,000 лева.

2. На ловчанската градска община 100,000 лева за образуване фондъ „Марийка и Маринчо Караконови“, отъ лихвитѣ на който ежегодно по Коледа и Великдень на беднитѣ граждани да се даватъ подаръци.

3. 1,200,000 лева за построяване на кожарско училище въ града. Училището отъ две години вече работи.

На свои близки и роднини сжщиятъ завеща значителни суми.

Първата му жена Хица е дъщеря на Димо Драсовъ. Отъ нея е ималъ дете Стефка, което се помина.

Втората му жена е отъ семейството Бръшлянови — Плѣвенъ. Взема я вдовица съ нейно доведено дете Елисавета, което се помина.

К. Д.

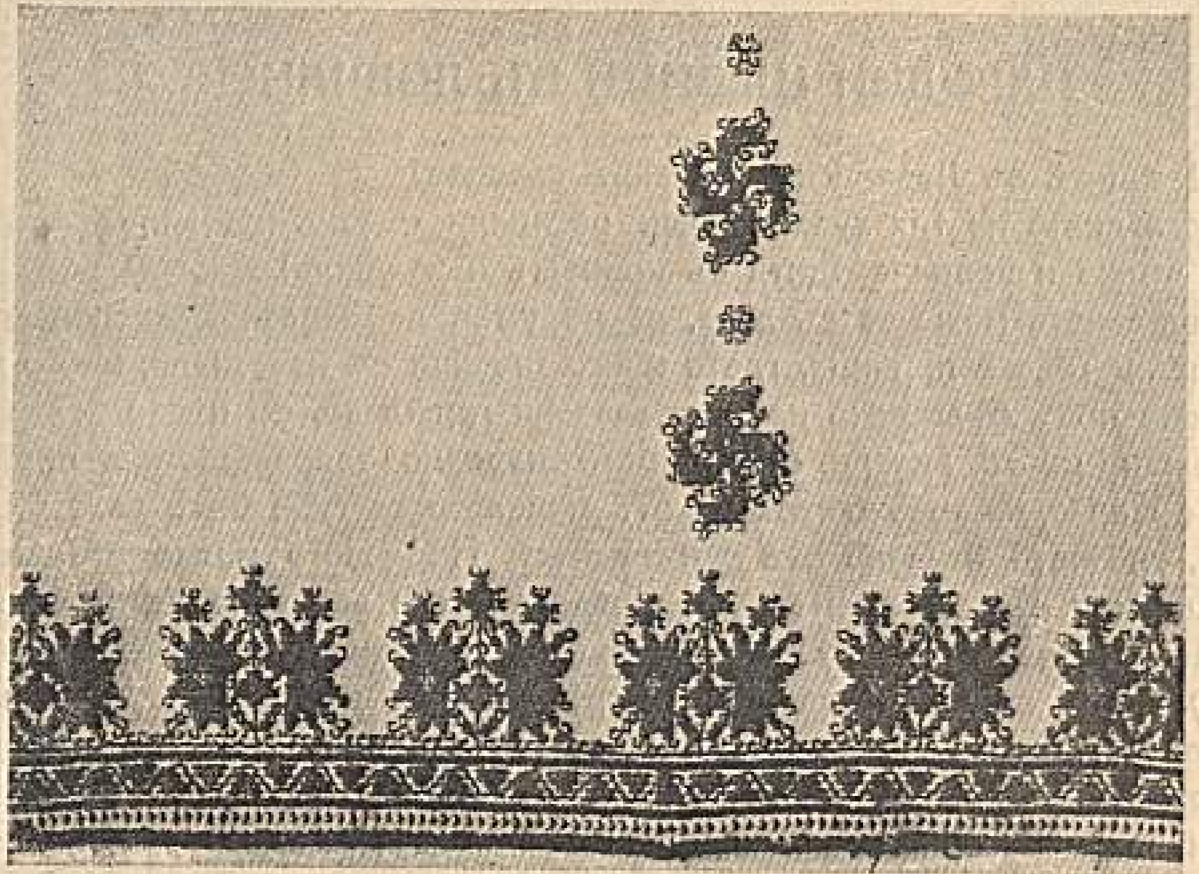

Обр. 28. — Ржкавъ отъ „бѣлушка“ отъ с. Враца.

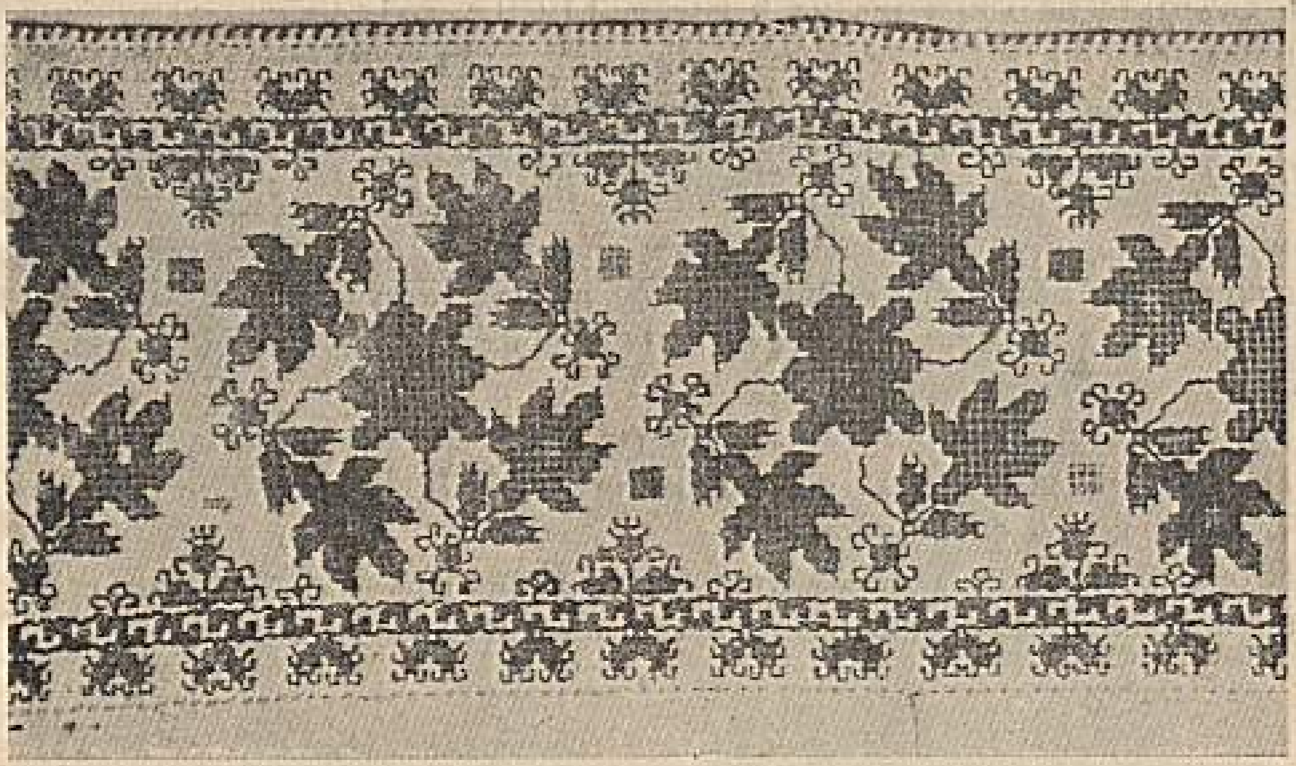

Образъ 29. — Сукайна шевица съ чарчауши, свастично разположение, отъ с. Враца

НАРОДНИ ШЕВИЦИ ВЪ ЛОВЧАНСКО.[1]

Шевицитѣ въ Ловчанско сѫ много красиви!

Погледнете на тия хубави ризи, обсипани съ шевици, шити съ разноцвѣтна вълна и коприна, шити съ копнежъ и надежда!

Българката може да създава, но не умѣе да запази създаденото — тя го не цени. Това е причина, гдето много шевици сѫ изчезнали, много хубости, създадени подъ българско небо, създавани грижливо, съ пѣсни, съ копнежъ и надежди, много бисери отъ нашето народно творчество сѫ пропаднали. Много е жалко, че това богатство отъ миналото се губи безъ да е било преценено, упознато, изучено отъ самитѣ насъ. Ние много малко познаваме нашитѣ шевици. Новото време руши предаденото и запазено съ вѣкове родно изкуство и нашитѣ грижи да съберемъ и изучимъ тия хубави шевици сѫ твърде малки[2]). Който обича своята родина, трѣбва да я познава отъ всички страни.

Както народната пѣсень се създала постепенно чрезъ преработване на по-старитѣ образци, както речьта ни богатѣела съ течение на времето, тъй и шевичниятъ ни орнаментъ се крепилъ и развивалъ въ рамкитѣ на установенитѣ отъ вѣкове форми, не като сѫ били копирани безъ измѣнение, но като волно и неволно сѫ правени отклонения и по такъвъ начинъ се създало това богатство, което ние не ценимъ -- богатство, което е повече оценено отъ чужденцитѣ отъ колкото отъ насъ. Феликсъ Каницъ въ своята книга „Donau-Bulgarien und der Balkan“, Leipzig, II издание 1880, т. II, стр. 213 пише:

---

[1]) Пръснато въ книгата, сѫ отпечатани редица народни шевици отъ Ловчанско.

[2]) Похвални сѫ грижитѣ на нашия Народенъ етнографски музей, който въ своитѣ Известия и въ отдѣлни книги издаде и поясни много български шевици.

„Предъ турскитѣ дюкенчета се трупаха мухамеданки и пъстро натруфени българки, които правѣха малки покупки . . . Азъ влѣзохъ съ консулъ Лутероти въ единъ отъ по-добритѣ магазини, за да се снабдимъ съ различни изработки отъ българската индустрия, именно съ нѣколко селски женски ризи, богато орнаментирани. Нови такива ризи нѣмаше, защото всѣка жена сама си изработва ризитѣ за собствено употрѣбление. Едва що се разпространи съобщението, че единъ чужденецъ купува стари шевици и ние бѣхме отрупани съ предложения. Азъ избрахъ повече съ дълбоко чувство съчетани образци, които по-късно въ Виенския „Австрийски музей“ възбудиха очудването на всѣки художникъ и етнографъ“.

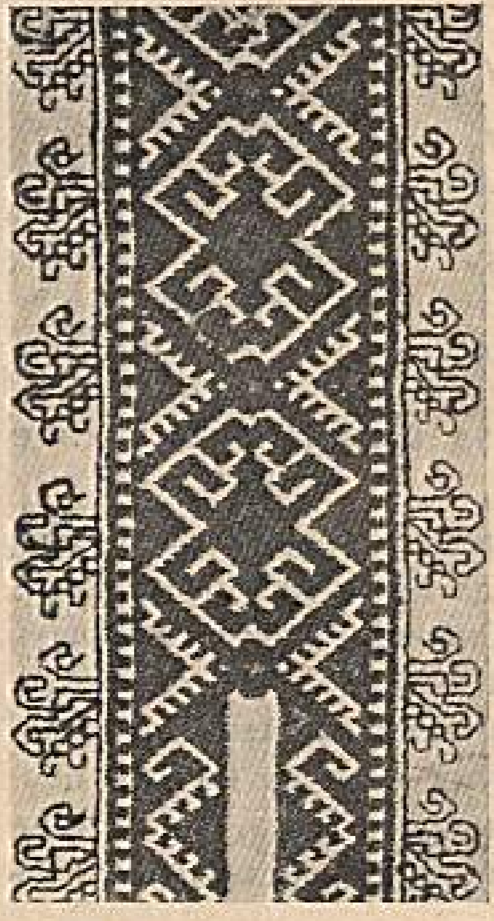

Обр. 30. — Пазва отъ с. Хлѣвене, сѫщо такава има и отъ с. Враца.

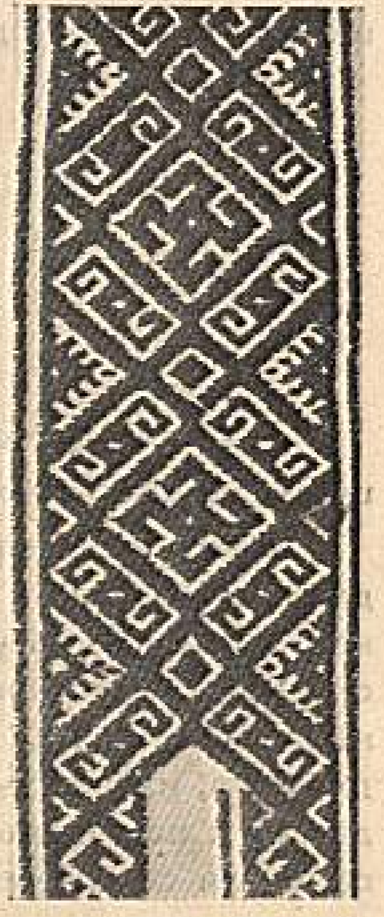

Обр. 31. — Пазва съ свастични кръстове отъ с. Сливекъ, такива има отъ с. Хлѣвене и Враца.

Българката, която сама тъче обработения отъ самата нея ленъ и конопъ, която сама шие, умѣе и да разкрасява своето облѣкло. Тя обича красивото и умѣе да се кичи освенъ съ шевици по облѣклото, но и съ цвѣтя ленти, ярко боядисани вълни пера отъ птици, мъниста и монети. Българката сполучливо съчитава геометричнитѣ форми и стилизиранитѣ по свой особенъ начинъ растения и животни, които изшива по своитѣ дрехи. Особенно е разкрасена женската риза, която често се възпѣва въ народнитѣ пѣсни.

Освенъ ризитѣ, съ шевици сѫ разкрасени още и хубавитѣ забрадки къмъ сукая. Тия два кѫса, пришити къмъ една дълга кърпа, която нѣкога е замѣстѣла сегашното було, сѫ съ много хубави шевици; освенъ тѣхъ, били разкрасявани престилкитѣ, тъкменицитѣ и разнитѣ кърпи. Българскитѣ села се различаватъ малко или много не само по говоръ и обичаи но и по своето облѣкло. Почти всѣко село си има своя носия, свои особени шевици. Носията е единъ отъ отличителнитѣ белези за селата и, ако на нѣкжде се срѣщатъ заимствувани шевици, тѣ сѫ запазили името на селото, отъ което произхождатъ, например: Загорче, Калоферка, Троеница, Калейчанка, Беглишки и Сливовски шевъ и др. Както хора̀та и пѣснитѣ, тъй и шевицитѣ сѫ характерни за известно мѣсто и на всѣкжде, при своето най-голѣмо разнообразие, тѣ си оставатъ, както и Каницъ справедливо отбелязва, изпълнени съ дълбоко чувство. Въ тѣхъ е въплотена поетичната душа на българката. Тия шевици, работени подъ ритъма на народната пѣсень, сѫ сами недоизпѣти кръшни пѣсни — изкуство на неподправената българска душа. Мечето цвѣте, Раьово цвѣте, лалето (бузицитѣ), синчецъ, златовръхче, дѫбови и копривени листа — смѣсена китка е българската шевица. Какво силно чувство на съчитание, на обичь и простота въ изпълнението! Безъ излишни претрупвания, българката е въплотила на кѫсъ платъ съ разноцвѣтни вълни своето силно чувство за красота, възпѣла е по този начинъ хубоститѣ на родния кѫтъ и съ вѣкове е работила, за да създаде българския шевиченъ орнаментъ. Колко много обичь е вложила българката въ тия хубави шевици! Никога нѣма да забравя една стара жена, близо столѣтница, отъ Старо-Село, която, когато я запитвахъ за шевицитѣ, започна да ми пѣе хубавата пѣсень:

„Съшивай Радо, разшивай,
Разшивай риза бѣлушка,
Ала не можешъ я заши,
Дору не додешъ при мене,
Терзийче да те научи
Съсъ кафтанджийска иглица“.

Тази бабичка ми разказваше съ голѣма обичь за шевицитѣ, какъ ги е шила, за колко време ушивала едни рѫкаве и т. н.

Който има желание да изучи българския шевиченъ орнаментъ трѣбва да отиде на село и тамъ на самото мѣсто да пита, да се научи. Новото време като че ли иска да унищожи всичко отъ миналото. Старитѣ носии се замѣнятъ съ нови, старитѣ шевици вече не се шиятъ и ако на нѣкѫде е още запазено нѣщо, нѣма кой да го цени. Останалитѣ отъ прежни времена шевици се пропиляватъ, изрѣзватъ ги и правятъ отъ тѣхъ повезки на хурkитѣ или ги продаватъ и по такъвъ начинъ не следъ много време нашитѣ села, които още сѫ пълни съ интересни шевици, ще обеднѣятъ и ще станатъ безинтересни въ това отношение.

Отъ ризитѣ, които се срѣщатъ въ Ловчанско, сѫ познати: бѣлушката, бърчанката и борката. Бѣлушката се отличава по своитѣ широки и свободни (не набрани) рѫкаве. Бѣлушката е любима риза на българката и се срѣща често възпѣта въ народнитѣ пѣсни:

„Тогазъ отишле въ тѣхното село,
Въ тѣхното село у майкини си,
Та е видѣла Кинка бѣлушка,
Че е просната на паянтата“.

Бѣлушката е разкрасена по рѫкаветѣ съ много хубави шевици. По политѣ шевътъ въ повечето случаи е снованъ (само съ очертание на известни форми). Бѣлушкитѣ иматъ много названия. Едни се наричатъ споредъ мѣстото, отъ гдето сѫ пренесени: Загорка, Калоферка, Калейченка и др. Нѣкои носятъ имената на шивачкитѣ, които първи сѫ започнали да шиятъ известенъ шевиченъ орнаментъ: Кинка бѣлушка, Яна бѣлушка, Кунчевица, Злата бѣлушка и др.. Други се наричатъ споредъ мотива: какво е използувано при съставянето на даденъ шевиченъ орнаментъ и споредъ това, ако орнаментътъ е растителенъ, се срѣщатъ имената: Ральову цвѣте бѣлушка, тритѣ цвѣта (сестри) бѣлушка, и т. н. Срѣщатъ се бѣлушки и съ други имена: гарванъ бѣлушка арбата, кръстатата бѣлушка, малката кръстатка, клящъцитѣ (много хубавъ шевъ), рогла, аленката бѣлушка, жълтицата бѣлушка и др..

Бърчанката е набрана, накъдрена на гърдитѣ и въ края на рѫкавитѣ риза. За разкрасяване на бърчанката има ушитъ орнаментъ по продължение на рѫкавитѣ, които се казватъ пърти, пръчки: Пенкина пръчка, зведицитѣ, писаната хурка и други.

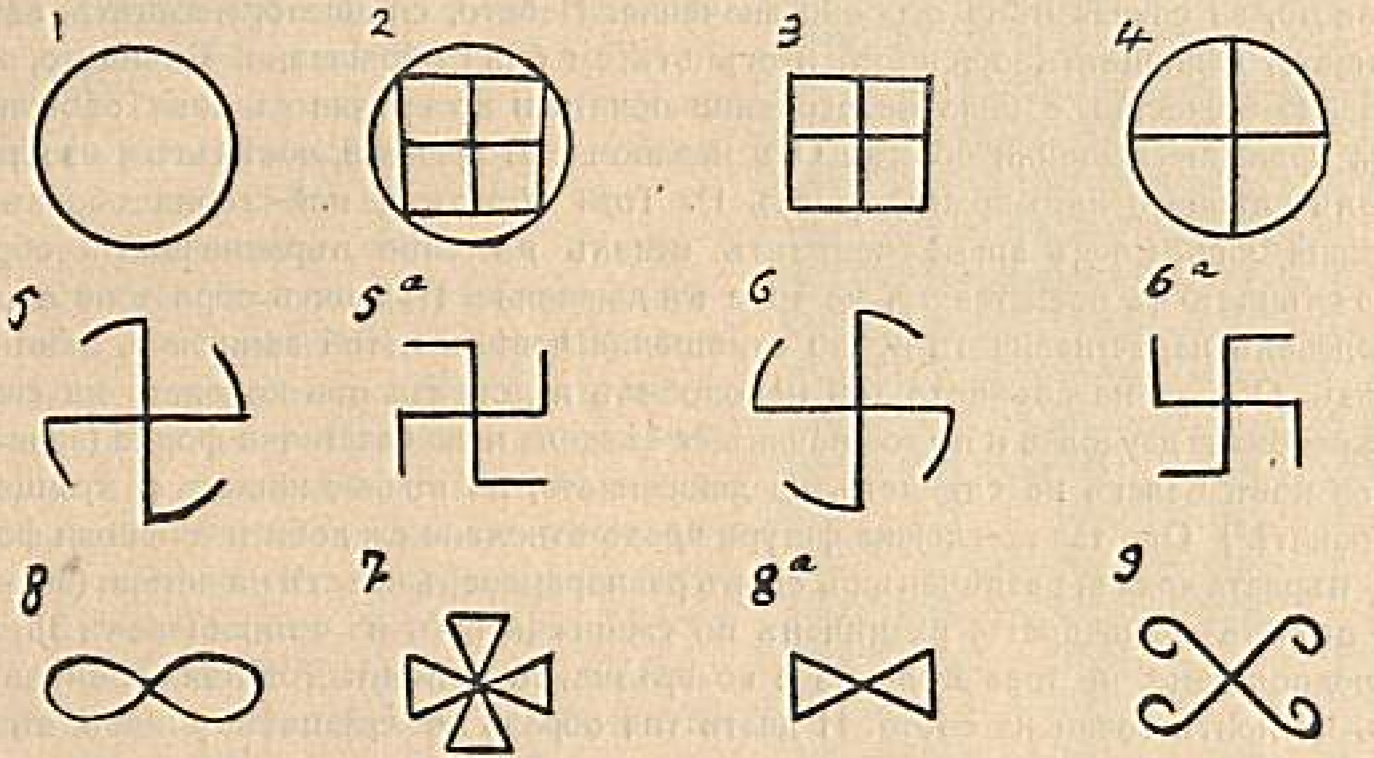

Образъ 32. — Свастични знаци.

Борката се различава отъ бърченката, защото е плисирана, сбито накъдрена на гърдитѣ, това плисиране по право се нарича борка. Надъ плисирания платъ на борката всѣкога има много хубави шевици, освенъ това къмъ плисираната пазва се пришива хоризонтално едно разкрасено парче, което се казва петекъ.

Шевичнитѣ орнаменти вzeматъ своитѣ мотиви главно отъ растителното царство Отъ животнитѣ се срѣщатъ изшити: пеперуди, орли, овце, конски глави, човѣшки фигури и др.. Най-много въ народнитѣ шевици се срѣщатъ геометрични форми на квадрата и равнораменния кръстъ съ много комбинации, отъ които сѫ се добили различни звездообразни кръстати и съ начупени линии форми, които сѫ сѫществени форми въ нашата орнаментика. Геометричнитѣ форми на квадратната основа иматъ своя произходъ отъ най-стари времена. Шевицитѣ отъ с. Драгана и с. Слатина иматъ като орнаменталенъ мотивъ квадрата, раздѣленъ съ единъ равнораменeнъ кръстъ на четири. По пазвитѣ на мѫжкитѣ ризи и по рѫкавитѣ на женскитѣ отъ селата Хлѣвене и

Враца се срѣща твърде интересната кръстата розетка съ завити краища, която населението нарича „въртележка“. Около тия основни форми стоятъ като тѣхни видоизмѣнения твърде много образци. Тия форми на квадрата, раздѣленъ на четири, и „въртележката“ сѫ основни форми на тъй наречената свастика. Свастичнитѣ знаци (образъ 32) били свързани съ бита на слънцето, съ вѣрванията на нашитѣ прадѣди и обожаването на бога на свѣтлината, името на когото и до днесъ се носи размѣсено съ християнскитѣ ни вѣрвания.

Въ старитѣ славянски вѣрвания, споредъ нѣкои учени, върховенъ богъ е билъ Сварогъ. Неговото име е свързано съ слънцето и свѣтлината и произхожда отъ староиндийския коренъ svar — свѣти, блѣщи, грѣе.[1] Дали самъ Сварогъ е богъ слънце или е баща на слънцето и огъня, обожавани въ миналото, за случая нѣма особено значение. Небето, слънцето, месецътъ, вечерницата, денницата (зорницата) и огъньтъ сѫ били обожавани. Слънцето, като главно божество, е било на особенна почить и во връзка съ това обожаване сѫ правени священни образи. Отъ незапомнени времена, човѣкътъ е изобразявалъ слънцето като крѫгче (знакъ 1). Този образъ е най-стария образъ на бѣлия богъ. Следъ време човѣкътъ искалъ да слѣе първоначалния образъ на слънцето съ представата, че то е въ движение. Първиятъ образъ не е задоволявалъ нарастналия въ всѣко отношение човѣкъ и той замислилъ новъ образъ. Образа на слънцето той наподобилъ на образа отъ колелото на своята първобитна двуколка и по тоя начинъ се създала нова свастична форма (знакъ 2). Тоя новъ белегъ на слънцето, на движението, на вѣчния животъ се срѣща и у Тракитѣ[2]. Отъ тая по-сложна фигура чрезъ отнемане сѫ добити две нови форми — първата крѫгъ, раздѣленъ съ единъ равнорамененъ кръстъ на четири (знакъ 4) и втората — квадратъ, раздѣленъ по сѫщия начинъ на четири (знакъ 3). Ние предполагаме, че това дѣление е во връзка съ четиритѣ годишни времена или съ четиритѣ точки на свѣта. И двата тия образи се срѣщатъ у насъ въ паметници отъ по-старъ и по-новъ произходъ. Въ идеографичния надписъ отъ с. Орѣшакъ се срѣща квадратниятъ свастиченъ знакъ[3], а въ с. Смочанъ, въ църковния дворъ, има надгробенъ камъкъ, на който е изобразенъ кръстъ, вписанъ въ окрѫжность. И тия образи не сѫ задоволявали човѣка, който наблюдава. За него новитѣ образи напомнятъ колелото, но не сѫ въ движение, не се въртятъ, и той създава нови образи за колелото слънце, които му правили впечатление, че сѫ въ движение. Като наблюдавалъ колелото въ движение, човѣкътъ отъ ония времена забелязвалъ, че окрѫжностьта не се вижда цѣла, а се забелязва само на нѣкои мѣста, а на нѣкѫде като че се губи и той наново си създава нови образи, които му се виждали, че сѫ въ по-голѣмо движение.

Сѫщо такива образи има и въ тракийскитѣ монети, както и образи, подобни на крила отъ вѣтерна мелница.[4] Тия образи напомнятъ въртележката въ шевицитѣ отъ с. Хлѣвене и Враца. Подобни на последнитѣ образи има други два съ завити на обратната страна краища (знакъ 6 и 6а), наречени женска свастика, за разлика отъ първитѣ, наречени мѫжка свастика. Свастичнитѣ начертания въ нашия орнаментъ ставатъ най-разнообразни и се добиватъ много видоизмѣнения; едни чрезъ отмахване на нѣкои части, други чрезъ прибавяне, трети чрезъ размѣстване на частитѣ и по такъвъ начинъ сѫ добити много видове декоративни форми, които отъ най-стари времена и до днесъ красятъ народното ни облѣкло.

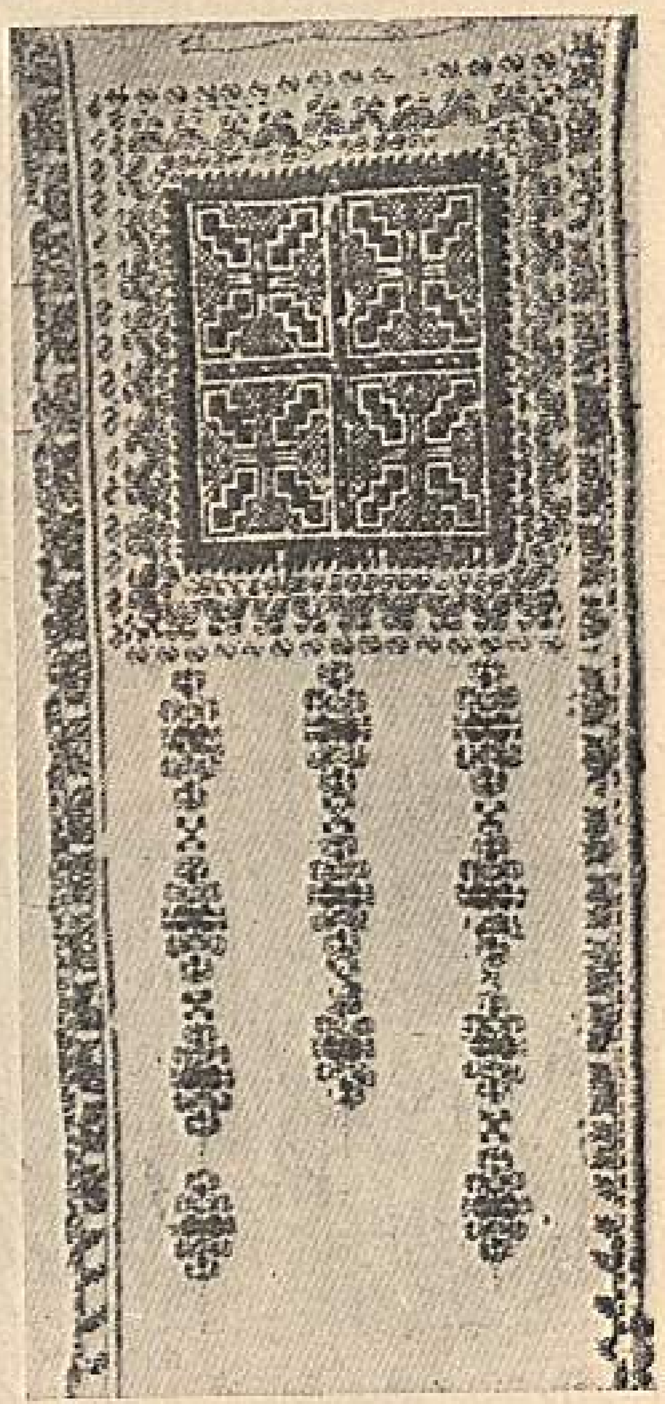

Обр. 33. — Рѫкавъ отъ с. Угърчинъ.

Отъ два свастични кръста съ различно завити краища мѫжка и женска свастика може да се добие новъ свастиченъ кръстъ (знакъ 7). Такъвъ кръстъ има изобразенъ на единъ камъкъ отъ Ловечъ надъ главата на единъ еленъ. Този камъкъ се пази въ музея на Ловчанското читалище „Наука“. Срѣщатъ се и половинъ кръстове (знакъ 8 и 8а). Тия знаци били употрѣбявани отъ много стари времена. Въ идеографичния надписъ отъ с. Орѣшакъ на политѣ на жената е изписанъ такъвъ половинъ кръстъ (знакъ 8а) въ хоризонтално положение. Въ плетеницитѣ по обреднитѣ хлѣбове, изучавани отъ Д. Мариновъ (Мсб. XXVIII, табл. III ф. 1 м.), се срѣща кръстатка (знакъ 9), която споредъ обясненията на страница 267 представѣла мѫжъ и жена, прегърнати и означавала семейно щастие, зговоръ и зговорна челедъ. Тоя знакъ — половинъ кръстъ е добитъ отъ свастичнитѣ кръстове съ противоположни извивки и е еднакъвъ съ знака, добитъ отъ кръстоветѣ съ пречупени краища, изписанъ на паметника отъ с. Орѣшакъ. Ако нашитѣ прадѣди сѫ почитали Сварога като богъ на брачния съюзъ, както мисли проф. Ягичъ възъ основа на единъ разказъ въ Малаловата хроника, споредъ Ипатиевския рѫкописъ, не е за чудене да е имало отредени и символични белези, посветени на бога на брака.

Въ Ловчанския етнографски музей въ, шкафъ V, има изшитъ на една кърпа (месалъ) отъ Габровско въ редица свастичния знакъ обр. 8. Хубавата кръстата форма на осмолѫчастата звезда, тъй много употрѣбявана въ нашитѣ шевици, е сѫщо така свастиченъ знакъ. Титлата и приличнитѣ на нея ченгелчета съ обратни извивки, които се срѣщатъ въ шевицитѣ и тъканитѣ, известни съ името

---

[1] Д-ръ Ив. Д. Шишмановъ, Приносъ къмъ българската народна етимология. Мсб. IX, 1930; стр. 538.

[2] Н. А. Мушмовъ, Антични монети. табл. XLVIII.

[3] Ловечъ и Ловчанско, кн. I, стр. 67.

[4] Н. А. Мушмовъ, Ibid; обр. 15, 19, 21. Табл. XLIX.

„гяволитѣ“ сѫ сѫщо свастични знаци. Всички „типарни“ форми, въ най-разнообразни комбинации показватъ своя свастиченъ произходъ. Още отъ начало свастичнитѣ знакове били слагани като божествени. Тѣ сѫ показвали или силнитѣ брачни връзки, или вѣчното сѫществуване на рода, или безсмъртието на душата. По много боговици (Мсб. XXVIII) има поставени свастични кръстове (кръсташи). По дрехитѣ (ризитѣ и различнитѣ кърпи) свастичнитѣ знаци били изшивани съ пожелание да бѫде вѣченъ родътъ Че тамъ били изобразявани образитѣ на слънцето, луната и звездитѣ ни говорятъ народнитѣ пѣсни. Въ с. Хлѣвене се пѣе следната коледарска пѣсень:

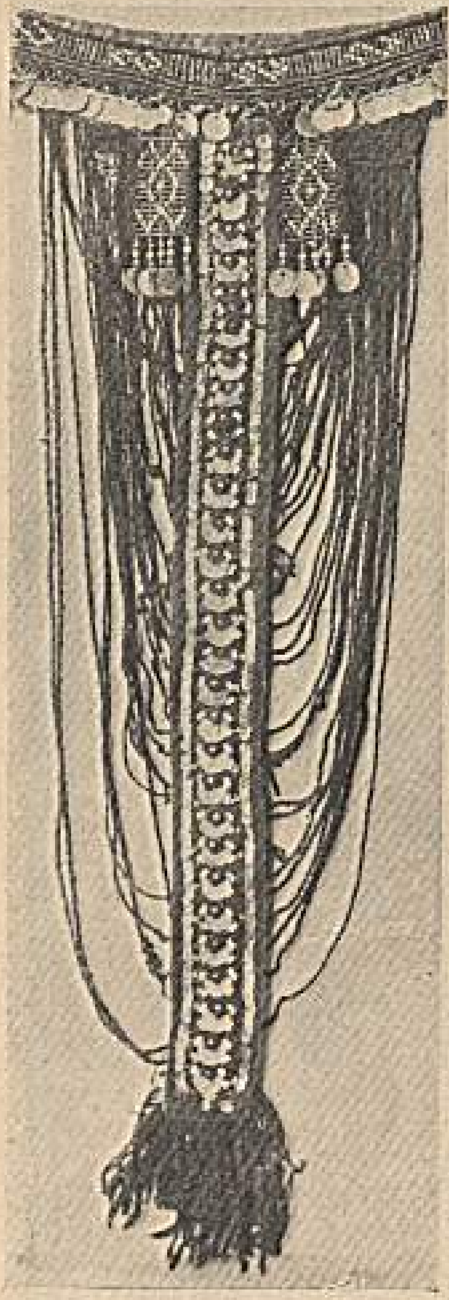

Образъ 34. — Косичникъ отъ с. Крушуна.

„Дено, Денке де си била?
— Менъ ме вика Божа Майка
Да си бавя млада Бога,
Млада Бога, Христа Бога;
Та ме дари една риза,
Една риза копринена,
На гърди й ясно слънце,
На плещи й ясенъ месецъ,
По поли й ройни звезди,
По ржкаве треперушки.“

Съ течение на времето, тия знаци изгубили своето свещено значение и останали само като декоративни форми, предавани отъ поколение на поколение. Въ нашия шевиченъ орнаментъ свастичнитѣ знаци сѫ основа, на която сѫ съзидани шевичнитѣ ни украшения и който изучава народнитѣ ни шевици, неможе да не отбележи преди всичко тия свастични особености. Свастиката като божественъ печатъ се наложила у насъ, за да се освети народното ни изкуство и да подчертае, че това, което народната душа е създавала преди вѣкове, си остава красиво за всички времена, че то ще се разцъвтява въ своето развитие, но ще запазва своята сѫщина.

Шевицитѣ въ Ловчанско сѫ разкрасени съ много бои, но преобладаваща за повечето села е червената боя. Въ Радювене се шие риза, наречена „червенитѣ рѫкаве бѣлушка“, на други мѣста „аленката бѣлушка“, наречени сѫ така, защото широкитѣ рѫкаве на тия ризи сѫ изшити съ червени украшения. Прави впечатление, че въ нѣкои села, напр. Лисецъ и Баховица преобладава черниятъ цвѣтъ. Черниятъ цвѣтъ навява тѫга въ душата и дали не е отражение на опечалената българска душа? Въ една пѣсень отъ с. Враца се казва

— „Не дей Маринке да шиешъ,
Да шиешъ още да пѣешъ,
Но ший Маринке и плачи,
Че сме подъ робство паднали“.

Тукъ трѣбва да се спомене и за копринарката. Копринарката е палитрата на художницата везачка въ нашитѣ села. Копринарката има вретеновидна форма, тя е раздѣлена на нѣколко отдѣления, подобни на макари за конци и во всѣко едно се поставя отдѣленъ цвѣтъ коприна, нуждна за шиене. Копринарката е била необходимъ приборъ за нашитѣ селски везачки.

Що се отнася до техническата страна, до изпълнението, въ Ловчанско, както и въ цѣла България, се срѣщатъ нѣколко вида везмо (шевъ, бодъ): Пребодованъ шевъ или пошевъ, при който орнаменталнитѣ мотиви сѫ изшити гладко, съ гладъкъ бодъ; кръстчано или кръстатъ бодъ и сновано, съ който бодъ се прави само очертание на декоративнитѣ форми. Кръстатиятъ шевъ често пѫти е работенъ стегнато и прави шева ажуренъ — една особенность, характерна за нашитѣ шевици, която ги прави много приятни. Срѣща се още и високъ шевъ (тичинковъ бодъ). Кой отъ тия шевове е по-старъ и кой по-новъ, не може да се каже съ сигурность.

Михаилъ х. Недѣлчевъ.

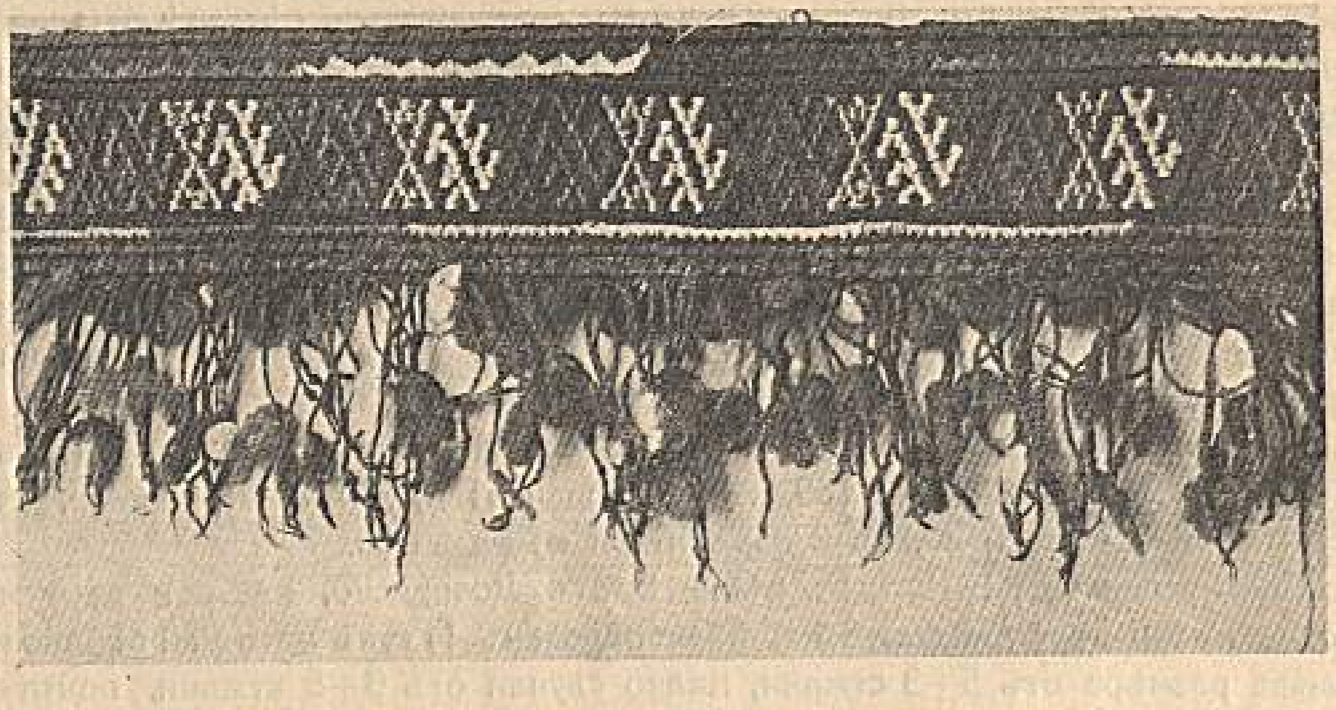

Образъ 35. — Сукайна шевица отъ с. Голѣма-Желѣзна.

НАРОДНИТѢ ПѢСНИ ВЪ ЛОВЧАНСКО.

Бележкитѣ ми върху народнитѣ пѣсни въ Ловчанско сѫ направени отъ проучванията на 600-тѣхъ пѣсни, записани въ Ловченска[1]) и Троянска административни околии отъ хората на отдѣла „Народна музика“ при Етнографския музей.[2])

Споредъ случаитѣ на изпълняването имъ тѣзи пѣсни се подраздѣлятъ както следва: а) въ дни на църковни праздници (коледа, васильовдень, тодоровдень, св. 40, лазарица и гергьовдень) — 64 пѣсни; б) сватбарски пѣсни — 25; в) на пеперуда, кумичене и германъ — 8; г) на седѣнка и трапеза — 228; д) седѣнкарски припѣвки — 14; е) хороводни — 141; ж) на нива (жътва и копань) — 122; з) припѣвки на нива — 6; и) пѣсни на връщане отъ нива и за отиване и връщане отъ далечна жътва, наричано „романя̀“ — 35 и к) пѣсни за приспиване децата — 3. Въ Ловчанско се срѣщатъ и единъ особенъ видъ пѣсни, наречени „на ляса“ (отъ лѣса), изпълнявани въ не строго ритмично пѣние, съ които момитѣ (хванати за рѫце и раздвижвайки се напредъ-назадъ) подканятъ ергенитѣ да дойдатъ на хорището. Такива пѣсни (на брой 14) сѫ записани въ с. Угърчинъ, Ловчанско. — Въ сравнение съ пѣснитѣ отъ северозападна България, въ Ловчанско се срѣщатъ, въобще, по-малко пѣсни въ днитѣ на църковнитѣ праздници, за кумичането и германъ, а сѫ почти въ еднакъвъ процентъ съ тѣзи въ останалата часть на Северна България.

По поетическо съдържание събранитѣ въ Ловчанско пѣсни се подраздѣлятъ на: а) митологически 16, отъ които една съ два варианти; б) религиозни 23, съ 11 варианти; в) исторически 56, съ 12 варианти; г) юнашки и хайдушки 30, съ 8 варианти; д) обичайни 63, съ 20 варианти; е) пѣсни за природата 20, съ 6 варианти; ж) пѣсни за стопанския животъ 73, съ 11 варианти; з) пѣсни за всѣкидневни и родителско-семейни отношения 151, съ 31 варианти; и) любовни пѣсни 158, съ 25 варианти; к) хумористични 25, съ 5 варианти; л) припѣвки 20, съ 2 варианти и м) разни 25.

Поетическиятъ размѣръ въ пѣснитѣ отъ Ловчанско, както и въ всички народни пѣсни въ страната, е най-разнообразенъ. И тукъ като най-обикновенъ се явява размѣра отъ 5+3 стѫпки, малко случаи отъ 3+5 стѫпки, почти еднакви случаитѣ отъ 4+4 стѫпки, 5+5 и 6+6, а всевъзможни комбинации при случаитѣ, когато въ стиховетѣ се срѣщатъ вмѣтнатитѣ думи: мари, мори, мале, мамо, любе, любе ле, джанъмъ и др.

Въ музикално-метрично отношение сѫщитѣ пѣсни се подраздѣлятъ така: въ тактъ $\frac{2}{4}$ 140 пѣсни, въ тактъ $\frac{3}{4}$ 11 пѣсни, въ $\frac{4}{4}$ — 13, въ $\frac{5}{4}$ — 1, въ $\frac{5}{8}$ — 34, въ $\frac{5}{16}$ — 35, въ $\frac{6}{8}$ — 1, въ $\frac{7}{4}$ — 4, въ $\frac{7}{8}$ — 2, въ $\frac{7}{16}$ — 25, въ $\frac{8}{16}$ — 25, въ $\frac{9}{8}$ — 12, въ $\frac{9}{16}$ — 26, въ $\frac{11}{16}$ — 3, въ $\frac{13}{16}$ — 1 и въ $\frac{14}{16}$ — 2. Освенъ тѣзи, да ги наречемъ основни тактове въ народната ни музика, въ Ловчанскитѣ пѣсни срѣщаме и комбинации отъ близки по между си тактове, напр. $\frac{2}{4}+\frac{3}{4}$, $\frac{3}{4}+\frac{2}{4}$, $\frac{3}{4}+\frac{4}{4}$, $\frac{4}{4}+\frac{3}{4}$, $\frac{5}{16}+\frac{11}{16}$, $\frac{11}{16}+\frac{5}{16}$ и др. Както и въ останалитѣ народни пѣсни, тукъ има безмензурни пѣсни: съ удължени времена 112 и безъ удължени — 158. — Процентно метричнитѣ и ритмичнитѣ особености въ ловчанскитѣ пѣсни се почти доближаватъ до ония отъ Северо-западна България, а отъ тукъ на северъ и изтокъ сѫщитѣ особености започватъ постепенно да намаляватъ.

Въ пѣснитѣ отъ Ловчанско, както и въ тия отъ цѣла Северна България, преобладава тоналностьта, основана на стълбицата a-h-c-d-e-f-g-a.

Като изключимъ едната единствена пѣсень съ всички тонове на тая стълбица, въ разглежданитѣ пѣсни срѣщаме още 76 съ по-малко тонове отъ сѫщата стълбица, а именно: въ границата до септимата 5 пѣсни, до секстата — 7, до квинтата — 22, до квартата — 31 и до терцата — 11 пѣсни. Въ сѫщата стълбица, но съ подосновенъ тонъ *g* срѣщаме: въ пълната стълбица една пѣсень, въ граница до септимата — 5 пѣсни, до квинтата 56, до умалената (чрезъ горния тонъ) квинта една пѣсень, до квартата 99, до терцата 105, до голѣмата секунда 24, а съ подоснова *e*, *f*, *g* една пѣсень. — Тази тоналность, процентно въ повечето отъ половината ловчански пѣсни, нагледъ не особено богата, въ много случаи се разнообразява съ провикванията (найчесто въ пѣснитѣ за работа, както и въ сватбарскитѣ пѣсни), правени въ срѣдата на мелодията, другъ пѫть въ срѣдата и края предъ кадансируващия тонъ, и това провикване е винаги опредѣленъ тонъ и то: на кварта, по-рѣдко на квинта, по-често на секста (малка и голѣма) и на малка септима, често подпомогната отъ доленъ форшлагъ, за да образува провикване на октава.

Жътварска пѣсень съ провикване.

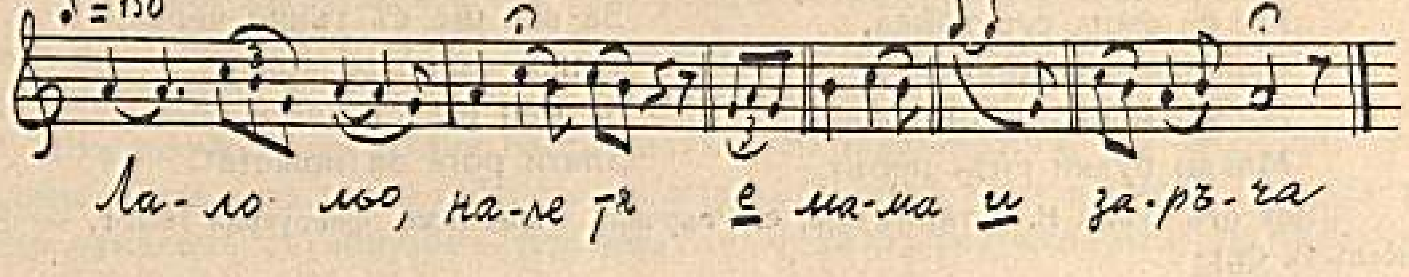

— „Лало[1]) льо, налѐ те ма̀ма зарѐча
Да грѐеш. До пла̀дне врѐдом да грѐеш,
Да за̀йдеш. Отъ пла̀дне ф йо̀блак да за̀йдеш,
Изгоря̀а. Че ми арга̀тки изгоря̀а.
Коса̀че. Ф ма̀ло лива̀де коса̀че,
По фу̀рни. Старѝте ба̀би по фу̀рни,

---

[1]) 57 пѣсни отъ гр. Ловечъ сѫ записани отъ г. Ненчо Ц. Рашевъ.

[2]) Всичкитѣ тѣзи пѣсни (съ ноти и пъленъ текстъ) ще бѫдатъ отпечатани въ втория сборникъ отъ народни пѣсни, издавани отъ Министерството на народното просвѣщение.

[1]) Ла̀ло — обръщение къмъ слънцето.

По пя̀сък. Мà лките дечà по пя̀сък,
Мандраджѝ. Я мандраджѝи по мàндри“.
— „Я згрешѝх. Простѝ ма, мàмо, я згрешѝх,
Яс видя̀л. Каквò съм чỳдо яс видя̀л:
Делѝли. Двàма се брàтя делѝли,
Не дàли. Мàйчици нѝщо не дàли,
Не дàли. Най съ̀ й дали ỳрката,
Урката. Урката и маàлката.“

(Пѣта отъ **Райка Калчева**, с. Доброданъ, Троянско, октомврий 1928 год. — Записалъ В. Стоинъ).

Тѣзи провиквания на опредѣленъ тонъ се срѣщатъ твърде нарѣдко въ пѣснитѣ отъ Северо-западна България (кждето провикванията сж произволни — на много тонове), а почти не се срѣщатъ въ останалата часть на северна България.

Знаменателна за българскитѣ народни мелодии, въобще, е особеностьта на пѣснитѣ въ областьта Угърчинъ-Микре съ изпусканията на нѣкои тонове отъ стълбицата, изпускания, които въ нѣкои случаи достигатъ до невѣроятния размѣръ да се образуватъ пѣсни само съ хармоничнитѣ (оберъ) тонове, или даже съ часть отъ тѣхъ, на съответната стълбица. Ето една отъ тѣзи пѣсни:

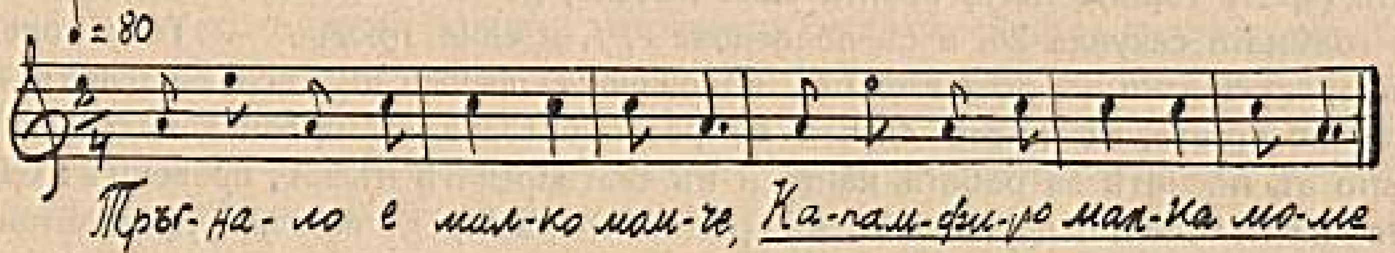

Тръ̀гнало е мàлко момчѐ,
Каламфѝро мàлка мòме,[1])
Лов да лòви покрай Дỳнаф
Еребици, преперѝци.
Не намѐри лов да лòви,
Ми си фàна сурулѝнка,
Сурулѝнка виторòшка.
Мàлки мòми плàтно бѐліът.
Млàди бỳлки рѝзи пѐрът.

Провѝкна се мàлко момчѐ:
— „Я тѝчайте, мàлки мòми,
Мàлки мòми с кубѝлици,
Млàди бỳлки съз буàлки
Да прибѝем сурулѝнка.
За вас ще съ̀ тънкѝ червà,
Тънкѝ червà за колàне,
За мен ще съ̀ златѝ рогà,
Златѝ рогà за ножѐта“.

(Пѣта отъ Вѫла Н. **Войникова**, с. Угърчинъ, Ловчанско, февруарий 1926 г. — Записалъ В. Ст.).

Подобни пѣсни (съ изпуснати тонове), въ поменатата тоналность има 19.

Въ тоновата стълбица g-a-h-c-d-e-f-g, съ всичкитѣ й тонове, се срѣща само една пѣсень. Пѣсни съ тоноветѣ до сексата на сжщата стълбица — 6, до квинтата — 10, до квартата — 5, а до терцата — 4. Пѣсни съ липсващи тонове — 21. Следва една отъ последнитѣ.

---

[1]) Подчертаното се повтаря следъ всѣки стихъ

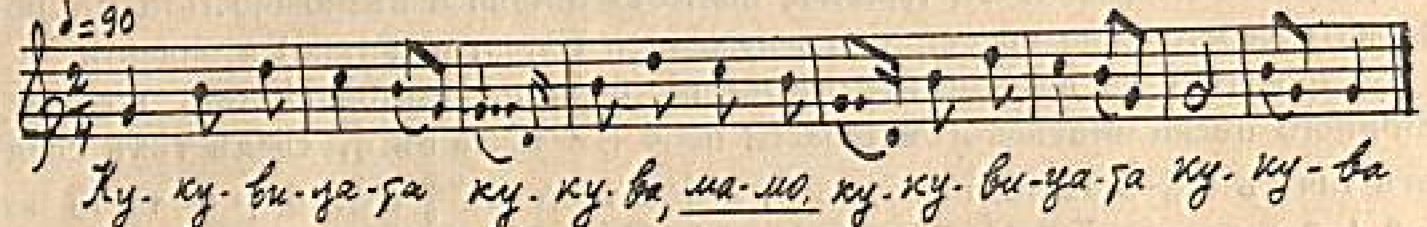

Кукувѝцата кукỳва
По висòките вѐрхове,
По тъ̀нините пръжлѝки[1]).
Като кукỳва, тя дỳма:
Тòдоровите кавàли
Къдѐ одѝли, свирѝли
По тлакѝ и по седѐнки,
По хорà и по гарѝи,
Нѐма ги векѐ да свѝріът.
Далѝ съ̀ пỳсти остàли,
Илѝ съ̀ далѐк бегàли,
Илѝ съ̀ бòлен разболѐ?
Тòдор мàйци си дỳмаше:
— „Мàйно ле стàра мàйчице,

Кукувѝцата кукỳва
По висòките вѐрхове,
По тъ̀нините пръжлѝки,
За мѐне, мàле, тя дỳма —
Кадѐ съ̀, мàле, кавàли,
Нѐма ги векѐ да свѝріът“.
Тòдор ф колѝба лежѐше,
Че съ̀ е бòлен разболѐл,
Грòзна го главъ̀ заболѐ,
Лю̀та го трѐска затрѐсе.
— Кàкто съ̀ вѝжда, мàйно ле,
Не ще оздрàвя, майно ле“.
Додѐ й Тòдор издỳма
И той съ̀ з душъ̀ раздѐли.

(Пѣта отъ **Кина Цокова**, с. Микре, Ловчанско, октромврий 1928 г. — Записалъ В. Ст.).

Съ тонове отъ сжщата стълбица, но съ подоснова (f), срѣщаме 10 пѣсни, а съ подоснова *e* и *f* — 2 пѣсни.

Въ тоновата стълбица e-f-g-a-h-c-d-e, съ пъленъ обемъ или съ часть отъ стълбицата, има 9 пѣсни; съ подоснова *d* — 53 пѣсни, съ подоснова *c* и *d* — една пѣсень, а съ липсващи тонове — 3.

Въ тоновата стълбила d-e-f-g-a-h-c-d има 4 пѣсни; съ подоснова (*c*) една, съ подоснова *a*-*h*-*c* — 7 пѣсни, а съ липсващи тонове — 4.

Съ тонова основа c-d-e-f-g-a-h-c има 9 пѣсни, а съ подоснова *a* и *h* — 3.

Мелодии въ тоналностьта на модерната миньорна хармонична гама (a - a^1, съ *b* и *cis*) има 72, отъ които 16 съ подоснова *g*, а съ подоснова *fis* и *g* — 4. Въ една пѣсень подосновата *fis* въ октавата горе е *f*.

Въ ловчанскитѣ пѣсни се срѣщатъ и 33 модулиращи, най-често отъ миньоръ въ мажоръ къмъ срѣдата на пѣсеньта само като кадансъ; срѣща се още намаленъ съ полутонъ терцовия тонъ, като предпоследенъ въ пѣсеньта, въ 8 пѣсни, или въ следващата следъ първи тонъ терца — въ 6 пѣсни.

Голѣмиятъ брой на мелодиитѣ съ миньорна хармонична гама (по произходъ ориенталска), както и голѣмата часть отъ модулиращитѣ мелодии, идатъ да потвърдятъ предположението, че известната разлика между народната пѣсень въ града и селото се дължи до голѣма степень на съприкосновението на градското население съ турцитѣ, които сж имали и възможностьта да поддържатъ своего рода оркестри отъ чужденци (турци и цигани) музиканти.

---

[1]) Пръжлики — тънки, прави и много високи дървета.

Строежътъ на ловчанскитѣ пѣсни по броя на тактоветѣ имъ показва: най-много пѣсни иматъ въ състава си по 4 + 4 такта въ $\frac{2}{4}$, следъ тѣхъ следватъ тия съ 5 + 5 такта пакъ въ $\frac{2}{4}$, 2 + 2 такта въ $\frac{9}{8}$ и $\frac{9}{16}$, 6 + 6 такта въ $\frac{2}{4}$, 3 + 3 такта въ $\frac{2}{4}$, $\frac{5}{8}$, $\frac{7}{8}$ и $\frac{8}{16}$, а не липсватъ и случаи на 4 + 5 такта, 4 + 6, 4 + 3, 5 + 3, 5 + 4 и 5 + 6.

Бѣла Анаста.

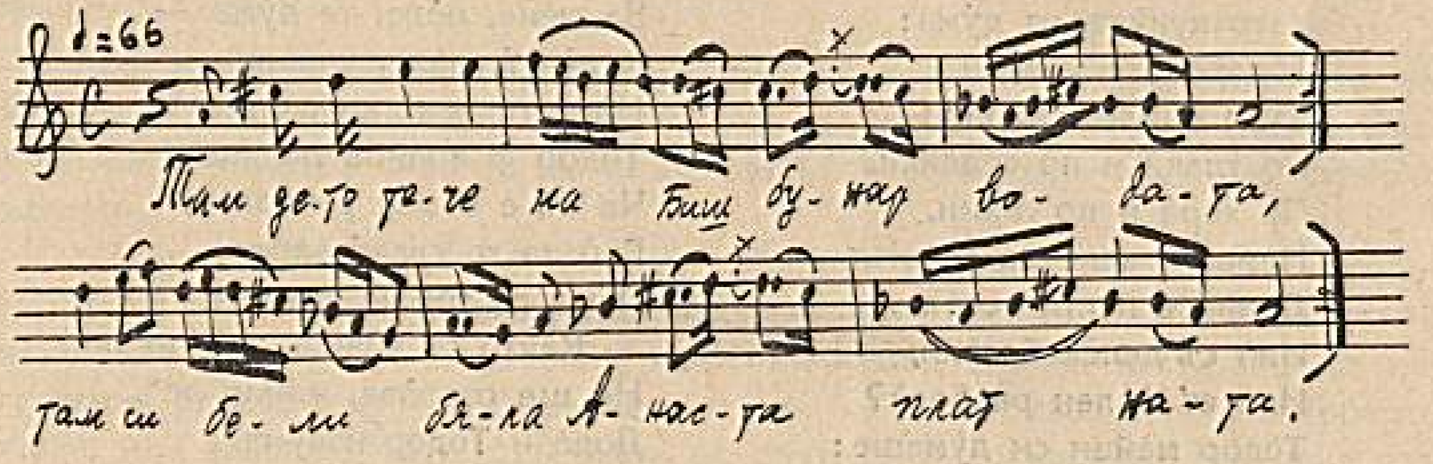
♩=66
Там де-то те-че на Баш бу-нар во-да-та,
там си бе-ли бя-ла А-нас-та плат-на-та.

Тамъ дето тече на Башъ-бунаръ водата,
Тамъ си бели бяла Анаста платната.
Киръ Яначко на чърдаци стоеше
И си свири съсъ булгарийка[1]) телена,
На Анаста тихомъ-лекомъ думаше:
—„Мари Анасто, бяла Анасто, бе джанъмъ,
Стига си бели белите платна, Анасто,
Почерня ти бялото лице, Анасто,
Изгоряха ти белите крака, Анасто.
Че няма ли баща ти бели пари, Анасто,
Та да даде да избелатъ платната?
Хайде, Анасто, хайде, либе, иди си,
Та си меси топла пита въ огъня
И заколи тлъста патка, Анасто,
Заколи я, препечи я, Анасто,
И наточи руйно вино червено,
Че ще дода довечера на гости."
Баща й седи на ханските пенжери
И си свири съ булгарийка шаркийка,
Па на Анаста тихомъ-лекомъ думаше:
— „Хайде, Анасто, хайде буба̀, ела си,
Та да зготвишъ топли гозби фсякакви,
Да намесишъ топли бели самуни,
Да наточишъ руйно вино червено,
Напостели божигропски мисали

И нареди светогорски талари,
Че ще додатъ табашкитѣ башъ калфи
Тази вечерь на вечеря у нази.
По-малко ще, буба Анасто, да ядътъ,
По-много ще тебе, Анасто, да гледатъ,
И ще тебе, джанъмъ Анасто, избиратъ,
За да додатъ друга вечерь на годешъ."

(Съчинитель Василъ х. Стояновъ, пѣта отъ Иванка Ц. Рашова, записалъ Н. Ц. Рашовъ)

Цанко войвода.

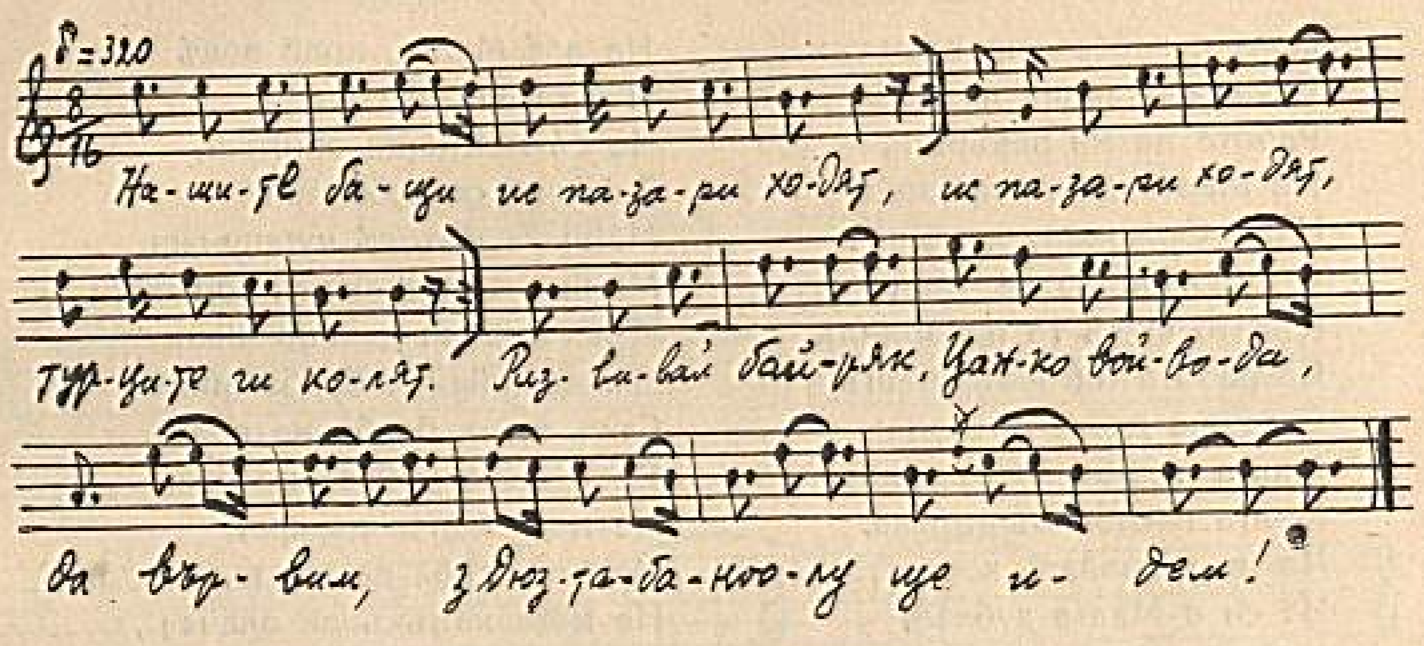
♪=320
На-ши-те ба-щи из па-за-ри хо-дят, из па-за-ри хо-дят,
тур-ци-те ги ко-лят. Раз-ви-вай бай-ряк, Цан-ко вой-во-да,
да вър-вим, з Дюс-та-ба-ноо-лу ще и-дем!

Нашитѣ бащи изъ пазари ходятъ,
Изъ пазари ходятъ, турцитѣ ги колятъ.
Развивай байрякъ, Цанко войвода,
Да вървимъ, съ Дюстабаноолу ще идемъ!
Нащите майки черни кърпи носятъ,
Черни кърпи носятъ, жално-милно плачатъ,
Развивай . . . .
Нашите сестри турците ги турчатъ,
Турците ги турчатъ, кадъни ги правятъ.
Развивай . . . .
Нашите братя турците ги колятъ,
Турците ги колятъ, глави на пъртъ носятъ,
Развивай . . . .
Млечовенците мамули сеятъ,
Новоселчани куршуми леятъ.
Развивай . . . .

(Съчинитель Тодоръ Цачовъ, пѣта отъ Иванка Ц. Рашова, записалъ Н. Ц. Рашовъ.)

---

[1] Булгарийка — тамбура.

Малта касаба.

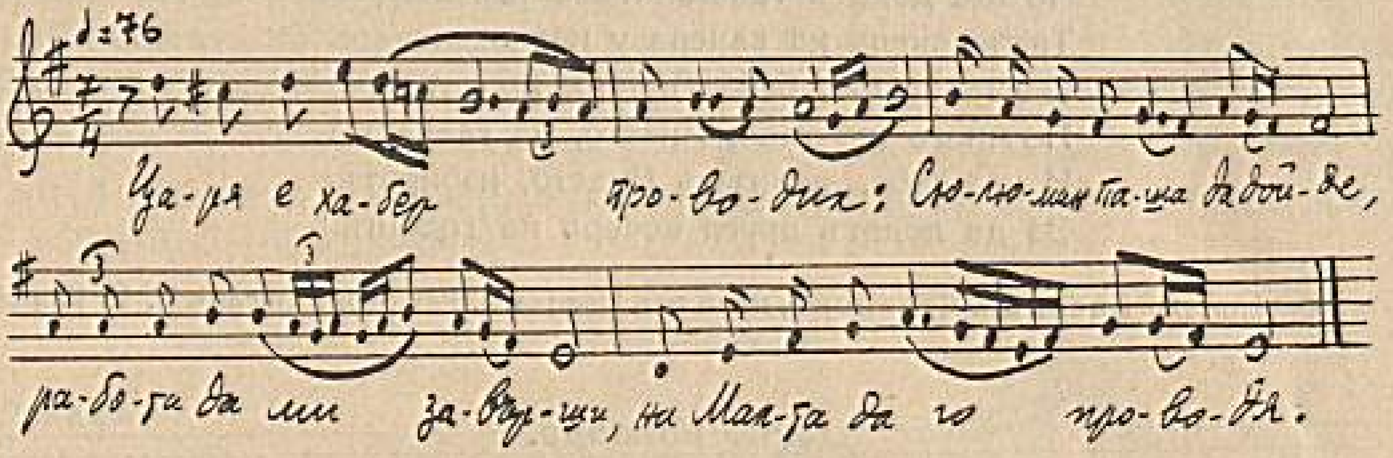
♩=76
Ца-ря е ха-бер про-во-дил: Сю-лю-ман па-ша да дой-де,
ра-бо-та да ми за-вър-ши, на Мал-та да го про-во-дя.

Царя е хаберъ проводилъ:
Сюлеманъ паша да дойде,
Работа да ми завърши,
На Малта да го проводя.
Царь Сюлюману думаше:
—„ Сюлюмане ле, пашо ле,
Кѫдято сѫмъ те проводилъ,
Сè работа ми завършашъ.
Сега ще да те проводя
Малта касаба да вземешъ,
Малта касаба българска,
Че ми я хвалятъ хората,
Че си е Малта хубава,
Хубава Малта на адѣ,
На адѣ Малта, край водѣ,
Край водѣ Малта, край горѣ;
Тодорка да ми поробишъ,
Тодорка мома хубава,
Тодорка топчи-башийка,
Тодорка карагьозлийка".
Пашата царя изслуша,
Па му се поклонъ поклони,
Десна му рѫка целува
И си на царя продума:
—„ Царьо ле царьо честити,
Царьо ле, да ме проводишъ
Отъ истокъ, царьо, до западъ
Работа да ти завърша,
Току ме недей провожда
Въ Малта касаба голѣма,
Въ Малта касаба българска, —
Малта се лесно не взема,
Малта й касаба на адѣ,
На адѣ Малта, край водѣ
И й сѫ тѣсни сокаци,
Че сѫ малтенци зингини,
Зингини, още боляри,
Момчета имъ сѫ куршумжи,
Момитѣ — най-башъ топчийки
И й сѫ жени джинджийки,
Джинджийки и бурбажийки.
Съсъ жена борба не правя,
Съсъ жена бой се не бия,
Не мога конче да яра,
Не мога сабя да въртя,
Не мога калъчъ да влача;
Малта я сабя не сече,
Малта я куршумъ не стига."
Царь Сюлюману думаше:
—„Сюлюманъ, пашо Сюлюманъ,
Съсъ тебе ярдъмъ ще пратя
До триста шайки гимийки,
Петстотинъ дели-башии,
Хиляда черни мънафи".
Стана Сюлюманъ, отиде.
На голямъ день е пристигналъ
До Малтенскитѣ синури,
На голямъ день, на велигдень.
Като край Малта приближи,
Край Малта хоро играе,
Тодорка хоро водеше.
Катъ го й Тодорка видяла,
Тя възъ татя си отиде
И на татя си думаше:
—„ Ти ядешъ, тате, и пиешъ
Съсъ деветима синове,
Съсъ деветь снахи итърви,
Ала си, тате, не знаешъ —
Сюлюманъ паша дофтаса,
Че Малта ще ни превзематъ".
Татко Тодорки думаше:
—„ Тодорке мила татюва,
Татко се на тепъ надява,
Ти Малта да му отървешъ".
Като го чула Тодорка,
Хвърли си скъпа премяна,
Облече руба сè мъшка
И се хубаво уружи,
При Сюлюмана отиде.
Отде я видялъ Сюлюманъ,
Отдалечъ й се поклони,
Отблизо коляно целуна
И си сабята подаде.
Тя се на дѣсно завъртя
И се на лево обърна,
Току Сюлюманъ остана;
Че му рѫцете одряза
И му очите извади,
Въ бяла ги кърпа загъна
И ги на царя проводи.

(Пѣта отъ проф. **Б. Цоневъ**, записалъ **Н. Ц. Рашовъ**).

Ловчанскитѣ търговци.

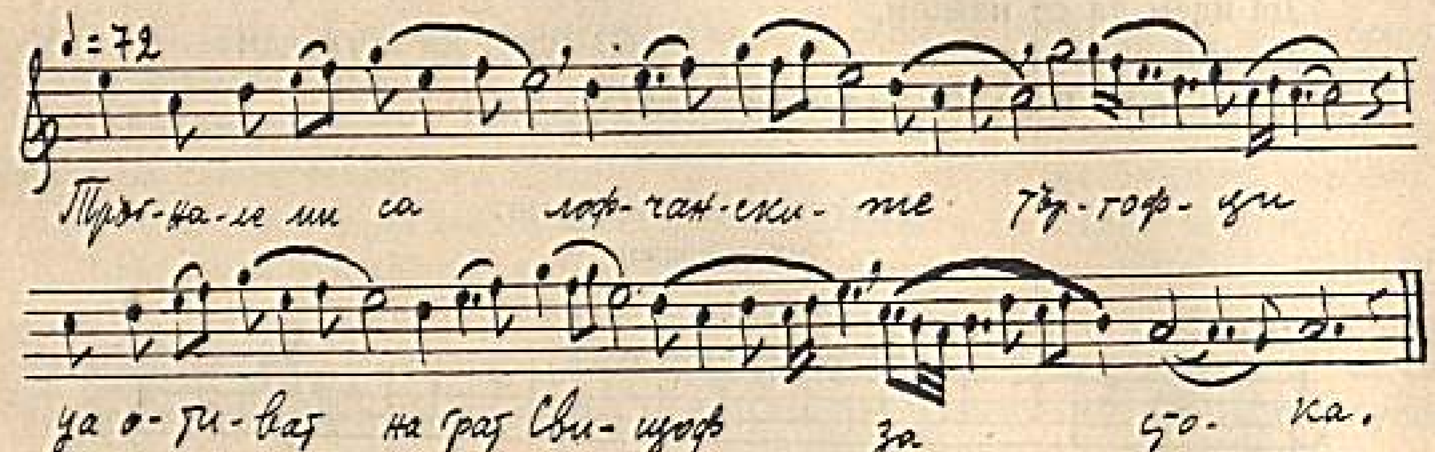
♩=72
Тръг-на-ле ми са лоф-чан-ски-те тър-гоф-ци
да о-ти-ват на грат Сви-щоф за сто-ка.

Тръгнале ми са лофченските търгофци
Да отиват на грат Свищов за стока.
Най-напред вървu Донко Кирчеулу,
А слет него брат му Кирчеулу,
А слет Кира назлъм Петю Матеулу,
Па слет Петя, назлъм Бочу Кючюка.
Вървели що са вървели фсички заедно,
Стигнали ми са Свищофското беклеме,
Там са обади назлъм Киро Кирчоолу:
— „Олиле, вуйчо, какви са тези насреща?"
Вуйчо му тихом говори, говори още казува:
— „Не бой се, чуджум Кирчо, това сѫ турски
Заптии, заптии турски аскери".

(Пѣта отъ проф. Д-ръ Ст. Петковъ, записалъ В. Ст.)

Троянци въ Ловечъ.

(хороводна)

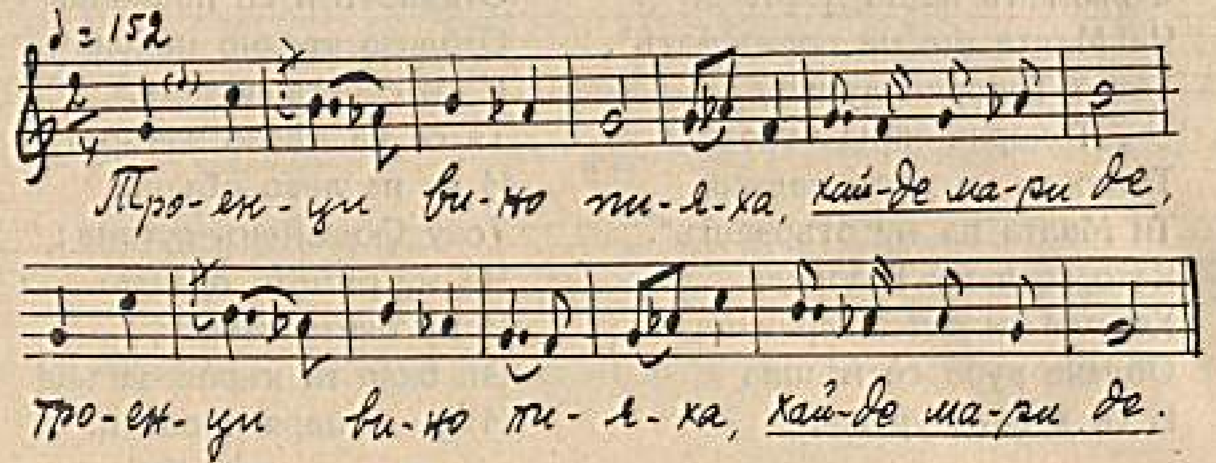
♩=152
Тро-ен-ци ви-но пи-я-ха, хай-де ма-ри де,
тро-ен-ци ви-но пи-я-ка, хай-де ма-ри де.

Троенци вино пияха.
Троенци ф Ловеч влизаха,
Като влизаха и питаха:
Де има агне печено,
Да идем да се наядем,
Де има вино червено
Да идем да се напием,
Де има хоро фанато
Да идем да се наиграем, —
Там има и моми хубави
Да идем да погледаме.

(Пѣта отъ проф. Д-ръ Ст. Петковъ, записалъ В. Ст.)

Снагата ти фиданка.

(хороводна)

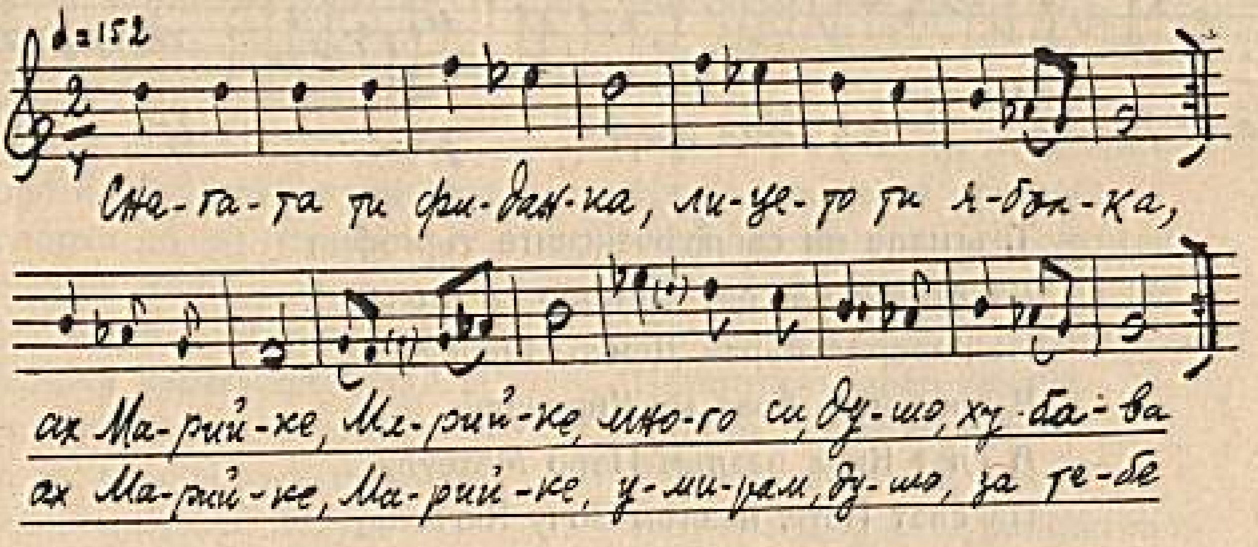
♩=152
Сна-га-та ти фи-дан-ка, ли-це-то ти я-бъл-ка,
ах Ма-рий-ке, Ма-рий-ке, мно-го си, ду-шо, ху-ба-ва
ах Ма-рий-ке, Ма-рий-ке, у-ми-рам, ду-шо, за те-бе

Снагата ти фиданка,
Лицето ти ябълка,
Ах Марийке, Марийке,
Много си, душо, хубава,
Ах Марийке, Марийке,
Умирам, душо, за тебе.
Гушката ти кехлибар,
Устите ти кат курал,
Ах Марийке . . . .
Бускитe ти трендафил,
Зъбите ти маргарит,
Ах Марийке . . . .
Очите ти кладенци,
Веждите ти гайтани,
Ах Марийке . . . .

(Пѣта отъ проф. Д-ръ Ст. Петковъ. — Записалъ В. Ст.

Василъ Стоинъ.

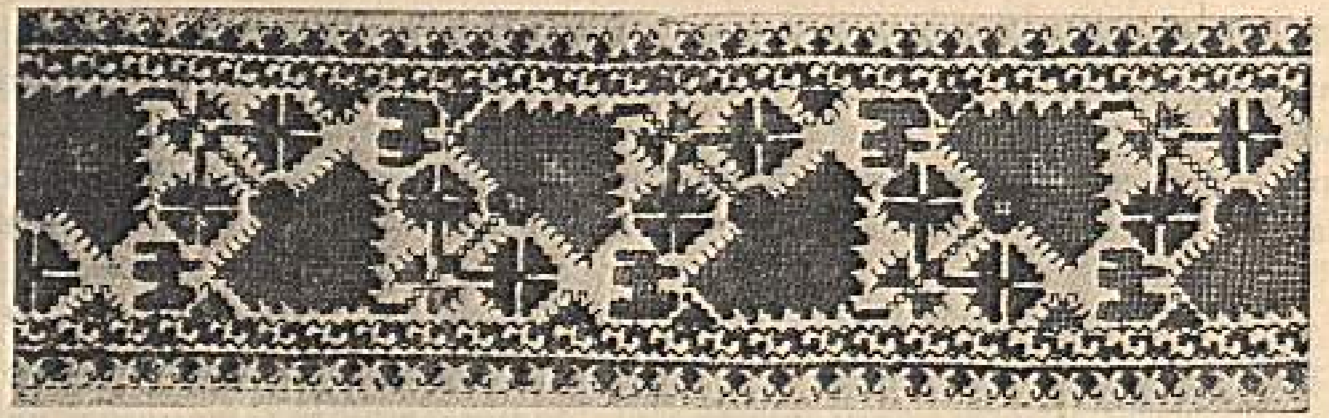

Обр. 36. — Сукайна шевица отъ с. Враца.

ДОБАВКИ И ПОПРАВКИ.

Къмъ описанието на Ловчанската крепость отъ Евлия Челеби (Ловечъ и Ловчанско, кн. I, стр. 117—118).

Описанието на Ловчанската крепость, както го предадохме, бѣше откъснато отъ разказа за сраженията на Евлия Челеби съ разбойници въ Габровска Стара-планина. Лекторътъ по турски езикъ въ нашия университетъ г-нъ Гаджановъ ми даде преводъ на описанитѣ събития, които сѫ предшествували идването на Евлия Челеби въ Ловечъ. По липса на мѣсто ще предамъ съвсемъ на кѫсо подробния и на мѣста фантастиченъ разказъ на Евлия Челеби.

На пѫть отъ Шипка за Габрово, въ планината на тѣсно мѣсто, Евлия Челеби и неговитѣ хора (530 души коници) били нападнати отъ „хайдути". Сражението било съ смѣнливъ успѣхъ: първо въ полза на хайдутитѣ и на край на Евлиевитѣ хора, които убили много отъ разбойницитѣ, пленили 40 души и взели голѣма плячка, между която и две кесии пари. Отъ по-нататъшния разказъ излиза, че „хайдутитѣ" били овчари, и то държавни овчари на Габровския хасъ на великия везиръ. Отъ Габрово презъ Севлиево Евлия Челеби заедно съ своитѣ хора и трофеи пристигналъ въ Ловечъ (Евлия Челеби т. VI, стр. 158—161).

Къмъ „Изъ Черковната история на градъ Ловечъ" отъ Ст. Станимировъ, тая книга, стр. 5—87.

Въ рѫкописния трудъ на М. х. Недѣлчевъ: „Ловечъ като културно-просвѣтенъ центъръ въ миналото" освенъ споменатитѣ имена на нѣкои ловчански владици въ труда на г-на Станимировъ има и такива, които липсватъ съвсемъ или се установяватъ споменатитѣ отъ други източници. Съ дата 7126—1618 се споменува въ единъ требникъ, писанъ въ Етрополе, ловчанския епископъ Лаврентиа. Въ единъ надписъ, намѣренъ въ с. Смочанъ, се споменува епископъ Кирилъ (7137—1629). Въ единъ дамаскинъ отъ с. Протопопинци, писанъ въ 1698 година, се споменува владиката Иокимъ. А още въ 1785 година се споменува ловчанскиятъ архиерей Антимъ първи.

Въ Ловчанския музей, както и въ редакцията на „Ловечъ и Ловчанско", се намиратъ интересни документи за Илариона Ловчанский, които не измѣнятъ дадената за него характеристика отъ г-нъ Станимирова, но я по-силно представятъ. Тукъ ще напечатамъ само едно отъ раннитѣ послания на Илариона Ловчански, което е вписано въ тефтера на Троянската черква Св. Парашкева.

1855 Ноєв(р)ıє . . 20 . .

Като́ дóидохме вь тро́ѧнь и҆ спореди архїерейската наша дóлжность поискахме да пригледаме церковните вéщи и҆ при́ходите и҆ хáрчовите. което мнóго нꙑ сожали като́ не намéрихме ни́кое ѹ҆строєнїє ѿ нємаринито и҆ нерадєннїє на нáшите прéждѐ би́вши а҆рхїереи. и҆ ѿ тóлкози годи́ни кóлкото при́ходъ дохождалу ѹ҆красила са церковата ѿ внȣтре каквото са ви́ди и҆ ѿ вань сось довáри. и за ѹ҆чилището си́ похáрчилȣ са . . 35150: и҆ словомь тридесѧть и҆ петь хиляди и҆ сто и҆ петдесѧть $\overset{ш}{гр}$: тéзи пари и҆злéзли са ѿ церкóвны прихóди и҆ са са похарчили за цéрковата и҆ ѿ сéга разми́слихми сóсь первоначáлници на товá сéлȣ да варви́ и҆ди́нь добарь рéть нá цéрковата за прихóдите и҆ харчовите: за товá сóсъ ѡ҆бщїи совѣть за напреть ѿ(т)бráхми и҆ постáвихме на церковата преподóбниа параскéви двáма є҆пи́тропы пéрвїи Г:нь димитрїи пóповичь. и҆ вторїи дáскаль васи́лїе кóитȣ и҆ слȣжиль тóлкози годи́ни, и҆ повелѧвами ѿ сéга нататакь да даржат҆ тевтерь на при́ходите и҆ на харчовите сось стрáхь бóжїи и҆ сось чи́ста сóвѣсть, и҆ като и҆скáрать и҆дна годи́на, да и́мать да давать на нáсь и҆ предь первенцїите хесапат си́. като держать чисть тефтéрь Г:нь дими́трїи ще дарж́и кáсата церко(вна) и҆ като са сабирать нѣколко $\overset{ш}{гр}$ ще да ги дáва сось тимисюкь на верн҃ы местà за да са ѹ҆множавать, ї ѡ҆щи дáвами и҆мь дозволéнїе кȣгѝ са венчáвать младожéнци вь цéркова щать да зéмать пȣ:5:$\overset{ш}{гр}$ ѿ дюнь саивїата за церковата. и҆ кóлкотȣ и҆скать да си ровѧт҆ мертвеци́те вь церковныа дворь и҆ те ще плáщать и́дно коли́чество. и҆ ще записвать всѧко по и́ми. ѿ где и каквó са зéли . . и҆ молитствȣвамь дȣ ѹ҆сли́шати ѻнзи блажéннїи глáсь еѵг҃гелскїи; благїи рáбе и҆ вѣрны вь мáле биль є҆си вѣрень на҃ многими тѧ поставлю:

1855: Ноеврїє: 20

Ловечски Іларїѡ҃

Преписъ на Методий Георгиевъ.

Къмъ статията на Борисъ К. Каракановски, печатана въ тая книга, стр. 96—100, подъ надсловъ „Превземането на градъ Ловечъ отъ турцитѣ въ 1474 година".

Въ моитѣ забележки къмъ статията на Каракановски пропустнахъ да отбележа, че едва ли е било възможно да бѫде единъ и сѫщи войвода управитель на Ловчанско, Станко съ прѣкоръ Кусамъ, при първата капитулация на града Ловечъ въ 1393 година и при окончателното му завземане отъ турцитѣ въ 1474 година. Станко да е билъ и двайсетъ годишенъ въ 1393 година, щѣше да бѫде 81 годишенъ въ 1474, така щото той едва ли е могълъ и следъ тази година да гони по горитѣ турци и потурнаци.

Рѫкописно съчинение отъ М. Кифаловъ отъ градъ Тетевене, писано въ 1853 година.

Между книжата на Хаджи Анастасъ К. Бешковъ отъ Ловечъ (гледай Ловечъ и Ловчанско, кн. I, стр. 130—131) се намѣри рѫкописенъ трудъ на доста познатия родолюбецъ М. Кифаловъ. Той се състои отъ 104 листа folio, свършенъ е билъ на 13 май 1853 година и носи № 20. Общо заглавие не е ималъ, захваща съ „Раздѣлéніе пéрвое." 'Ѡ благочéстіи ученикѡвъ во учи́лищи." (1—19) Вмѣсто раздѣление по-напредъ е стояло „сѣчéніе." Рѫкописътъ състои отъ петь глави. — Раздѣлéніе вторóе. 'Ѡ благонрáвіи или чéстности человѣ́ка во своихъ мышленı́яхъ, творéніяхъ, и во своéмъ повéденіи (19—56) Раздѣлéніе Трéтое. 'Ѡ Содрýжество во кóемъ, человѣ́цы живити ѿ Бг҃а 'ѡпредѣлени сȣтъ, и҆ 'ѡ содружествéнныхъ длъжностехъ (56—86) Раздѣлéніе Четвéртое. 'Ѡ Домостро́ителствѣ (86—94) Раздѣлéніе Пéтое. 'Ѡ ѻтечествéнной Любови (94—104) Всѣко раздѣление се дѣли на нѣколко глави. Това съчинение напомня отчасти така обичанитѣ въ миналото книги христоиѳїа или благонравие. (Сравни Христоиѳія или благонрáвіе, преведено отъ Райна Поповича, печатано въ Будинѣ 1837).

Като образецъ за езика и съдържанието на Кифаловия рѫкописъ, ще напечатамъ за сега само нѣколко реда отъ петото раздѣление.

'Ѡ 'отечествéной Любови.

Встȣпленіе.

Междȣ чéстными мышлéніями 'и твореніями 'еднагѡ дóбрагѡ граждáнина принадлѣ́житъ 'осóбитѡ любовь ко 'отéчествȣ своемȣ 'и 'извершéнія 'ей. Встȣпленіе 'обáче во сı́я читáтелнȣ кни́жицȣ коея содержáніе 'ѡ чéстности дóбрагѡ граждáнина дѣ́йствȣетъ, да не преми́нимъ всȣе. Найвящта вéлика 'и слáвни дѣ́ла стáрыхъ Грéкѡвъ и Ри́мляновъ, кóимъ 'еще 'и днéшнимъ днéмъ чȣдимъ ся, высокопочитȣемъ, 'и ѧ҆ки при́мѣри послѣдовáнія 'увеличáемъ, бя́хȣ дѣ́йствія 'и слѣ́дствія 'отечествéнныя любве. Во 'Істóрическихъ кни́гахъ 'ѡбретáемъ славна 'и ѧ҆ки невѣроя́тна дѣ́ла прáвихъ 'и чéстныхъ патріóтѡвъ 'или 'отечествéнникѡвъ. Тáкѡ 'именȣятъ ся она ли́ца и стáня, коя́ 'отечéство высокопочи́тȣятъ, 'и 'ѡ благосъстоя́ніе є҆гѡ нѣко и҆стинно 'увеселеніе 'и радость чȣвствȣятъ 'или 'ѡсéщатъ при́ нещáстіямъ пакъ 'и бѣ́дностемъ несȣтъ равнодȣшни, но кóликѡ ѻни мóгȣтъ, драговóлнѡ ко поболшáнія, пóмощи, избавлéнія 'или́ 'ѡсвобождéнія 'отéчества, приносятъ

'Она лицá, кóимъ чéстно 'име отечествéникѡвъ (Патріóтѡвъ) придодáемъ, 'указȣвáхȣ 'отечествéннȣ любовь на мнóгѡ нáчина. Нѣ́ки вознамѣ́риха, за благостоя́ніе 'и пóлзȣ 'Отéчества вся́ препя́тствія 'искорéнити. Нѣ́ки претерпѣ́ха вся́ прéпоны, великодȣшнѡ забрáвиха 'уврéжденія, коя́ бы ѻни воздержати (abhalten) мóгли, за отéчествȣ сáмѡ слȣжити. Дрȣгимъ пакъ ни́что небя́ше прı́ятно 'и 'угодно, кóе ѻни самовóлно не жертвовáхȣ. Многи неýбояша ся ѿ никакóвыя бѣ́дности, но что ви́ше смéрти великодȣшнѡ во прóтивъ 'идя́хȣ, ѧ҆кѡ бы 'и живóтъ за 'отéчество 'изгȣбили.

А. Иширковъ.

Липса на пари ни попречи да помѣстимъ въ първа и втора книга на „Ловечъ и Ловчанско", особено во втората, предвиденитѣ и готови материали, каквито сѫ: карта на Ловчанско, мѣстни имена, прѣкори, животописания на видни ловчане, библиография, извадки отъ стари вестници, архивни материали и други. Ние не губимъ обаче надежда за по-добри дни и вѣрваме твърдо, че ще бѫдемъ подпомогнати отъ родолюбиви ловчане, отъ любознателни български граждани и културнопросвѣтни учреждения, за да можемъ да продължимъ и завършимъ съ успѣхъ захванатата съ възторгъ научнопросвѣтна и народополезна работа.

По-важни забелязани грѣшки.[1]

Стр.	редъ	напечатано	Да се чете
11	12	с.	ю.
25	—	образъ 5.	образъ 6.
29	—	Митрополитъ	епископъ
47	47	Караминовъ	Караминковъ
53	35	епископи	епископии
„	36	митрополити	митрополии
63	—	Диониси	Дионисий
97	24	Кусанъ	Кусамъ
99	40—44	„	„

---

[1] Досежно правописа редакторътъ е предоставилъ на нѣкои автори известна свобода. При смѣнливия нашъ правописъ не е за чудене, гдето не е спазенъ напълно официалния правописъ.

СЪДЪРЖАНИЕ

Стр.
1. Изъ черковната история на гр. Ловечъ отъ Ст. Станимировъ . . . . . . 5— 87
2. Иконата на Св. Евтимий, търновски патриархъ отъ Михаилъ х. Недѣлчевъ 88— 90
3. Монастиръ Ястребъ отъ Михаилъ х. Недѣлчевъ . . . . 91— 95
4. Превземането на градъ Ловечъ отъ турцитѣ въ 1474 година отъ Борисъ Каракановски . . . . 96—100
5. Ловечъ като столица на революционната организация при Левски отъ Д. Т. Страшимировъ. . . . . 101—102
6. Участьта на троянскитѣ и ловчански съзаклятници следъ разкриването на съзаклятието имъ презъ 1876 година отъ Г. Ивановъ . . . . 103—107
7. Български народни говори въ Ловчанско, Троянско и Тетевенско отъ Ст. Младеновъ . . . . 108—119
8. Махалитѣ въ градъ Ловечъ отъ А. Ишírковъ . . . . 120—123
9. Населението на градъ Ловечъ отъ А. Ишírковъ . . . . 124—130
10. Изъ стопанското минало на градъ Ловечъ отъ Никола Хр. Найденовъ и Михаилъ х. Недѣлчевъ. . . . . 131—142
11. Марийка и Маринчо Караконовъ отъ К. Д. . . . . 143—145
12. Народни шевици отъ Михаилъ х. Недѣлчевъ . . . . 146—153
13. Народнитѣ пѣсни въ Ловчанско отъ Василъ Стоинъ. . . . . 154—162
14. Добавки и поправки отъ А. Ишírковъ . . . . 163—166
15. Съдържание . . . . 167—168
16. Списъкъ на образитѣ въ книга II на съчинението „Ловечъ и Ловчанско" . . 168

СПИСЪКЪ НА ПОРТРЕТИТѢ.

Стр.
1. Иосифъ I, Митрополитъ Ловчански и Екзархъ Български 4
2 Иларионъ, Епископъ (митрополитъ) Ловчански 29
3. Дионисий, Митрополитъ Ловчански 63
4. Ловчански благодетели: Марийка и Маринчо Караконовъ 144

СПИСЪКЪ НА ОБРАЗИТѢ ВЪ КНИГА II НА СЪЧИНЕНИЕТО „ЛОВЕЧЪ И ЛОВЧАНСКО“.

Стр.

1. Храмъ Св. Богородица 5
2. Царски двери (XV, в.) отъ разрушения храмъ Св. Параскева 9
3. Икона на Св. Тройца, изписана отъ живописецъ Нѣдѣлко отъ Ловечъ XVI вѣкъ . . 14
4. Храмъ Св. Недѣля 22
5. Храмъ Св. Богородица 23
6. (5) Иконостасъ отъ храмъ Св. Богородица 25
7. Старата епископия 34
8. Храмъ Св. Тройца 41
9. Сукайна шевица отъ с. Хлѣвене 87
10. Иконата на Св. Евтимий, патриархъ търновски 88
11. Преподобний отецъ Теодоси Търновски 90
12. Сукайна шевица отъ с. Хлевене 91
13. Основи на монастиръ Ястребъ 94
14. Сукайна шевица отъ с Враца, такава има и отъ с. Абланица 96
15. Нивенската височини и Дикисанъ 97
16. Сукайна шевица отъ с. Микре 101
17 Сукайна шевица отъ с. Микре, срѣща се сжщо въ селата Хлѣвене, Враца и Горно-Павликене 107
18. Ржкавъ отъ риза „бѣлушка“ отъ с. Враца 119
19. Варошътъ 120
20. Планъ на градъ Ловечъ, изработенъ въ турско време отъ Ф. Каницъ 121
21. Улица отъ Вароша 123
23. Ловчански занаятчии отъ 60-тѣ години на миналия вѣкъ 136
24. Астаржийскиятъ ханъ въ Ловечъ 141
25. Сукайни тъкани украшения отъ с. Къкрина 142
27. Държавно кожарско училище Марийка — Маринчо Караконовъ 143
28. Ржкавъ отъ „бѣлушка“ отъ с. Враца 145
29. Сукайна шевица съ чарчауши, свастично разположени, отъ с. Враца 146
30. Пазва отъ с. Хлѣвене, сжщо такава има и отъ с. Враца 147
31. Пазва со свастични кръстове отъ с. Сливекъ, такива има отъ с. Хлѣвене и Враца 147
32. Свастични знаци 149
33. Ржкавъ отъ с Угърчинъ 151
34. Косичникъ отъ с. Крушуна 152
35. Сукайна шевица отъ с. Голѣма-Желѣзна 153
36. Сукайна шевица отъ с. Враца 163